szálasiék bilincsben

Zinner Tibor
Róna Péter

I.

A Hűség Házától az Andrássy út 60-ig

ZINNER TIBOR—RÓNA PÉTER

SZÁLASIÉK BILINCSBEN

Zinner Tibor—Róna Péter

Szálasiék bilincsben

I.

A Hűség Házától az Andrássy út 60-ig

Lektorálta

STRASSENREITER ERZSÉBET
KORNIS PÁL

© Zinner Tibor—Róna Péter, 1986

Lapkiadó Vállalat
Budapest

ISBN 963 272 008 3
963 272 009 1

Meditáció elöszó helyett

A magunkban hordott memóriaegységek idegszálakból kötött szitáján már a néhány évvel ezelőtti események is átperegnek. Olyan világban élünk, mely felgyorsítja a változásokat, így hát azon sincs sok csodálkoznivaló, ha nem emlékezünk pontosan a negyven évvel ezelőtti históriára. Olykor csak bomló emlékfoszlányaink közt hordozzuk a vijjogó szirénák hangját, a bombák robbanását, a gépfegyverek kerepelését, és ha nem hozná be szobánkba napról napra ugyanezt — más térségekből közvetítve, de jelenünk részeként — a televízió, már talán csak lidércálmaink juttatnák eszünkbe, hogy szenvedői, megkínzottjai voltunk egy nagy háború végkifejletének, különösen a véres utolsó felvonásának.

Járjuk a városok új házsorait, kerülgetjük az autórengeteget, és csak a mellékutcák vedlett falainál állunk meg csodálkozva, hogy mit is jelent az a cirillbetűs sablonfelirat, hogy MIN NYET, azaz „aknátlanítva"!? A történelem olyan festékkel íratta fel ezt hajdanán a házakra, hogy hiába az átfestés, réges-régi sgrafittóként bukkan elő az új máz alól a tegnap mának szóló üzenete: Nincs már aknaveszély!

Csakugyan nincs? És csak az aknák ölhetnek? Nem volt annak végül is valami előzmé-

nye, hogy a Duna ékkövének rakpartjait éjszakánként száz és száz ember vére öntözte a kivégző sortüzek nyomán? S vajon a Don-kanyarban elvesztett majdnem kétszázezer katona olyan áldozata volt-e a magyarságnak, mint Japánnak az ugyanennyi hirosimai lakos? Alighanem végérvényesen ki kellene ábrándítani mindenkit abból a tévhitből, hogy a hadviselésnek előre kiszámítható vérveszteségei lehetnek, és hogy a stratégiai tervezés független egy ország politikai rendszerétől, az „csak a katonák dolga", sőt hogy „érdemes néha áldozatokat hozni egy olyan háborúban, amely területgyarapításokkal kecsegtet".

Volt egyszer egy Trianon csakugyan, de a diktátum döntéseit Lenin is igazságtalannak tartotta. Horthynak viszont kapóra jött, hogy köré fonja s ezzel tetézze „országlásának" negyedszázados politikáját. Jól jött ez az egymást követő kabineteknek is, hogy az ezeréves határok igézetét hirdetve eljuthassanak a háborúig, majd a „Kárpát—Duna—Nagyhaza, ősmagyar rögvalóság" minden realitást nélkülöző eszmeköréig, melyet Szálasiék Gyepű I és II elnevezésű hadiszállásaikon tovább élesztgettek még akkor is, mikor az ország háromnegyedén már szabad szelek fújdogáltak.

Sorolhatnánk a példákat, főként azt bizonygatva, hogyan szorult ki a hazai történettudatból, hogyan felejtődik el bennünk az az új felvonás, melyben az elpusztított ország romjai fölött az új rend számon kérni igyekezett az előző rend bűneit. Számonkérés volt ez, és tetemrehívás. S miközben „ítélt a nép", a háttérben még ott meredeznek a véres kulisszák, látszik a sír, „hol nemzet süllyed el"...

A hajdan aknátlanított házak egyikében, a mai Könyves Kálmán körút 15-ben, a pince-óvóhelyen azonban megmaradtak a leghitele-

sebb corpus delictik: a huszonöt éves magyar haláltánc celluloidkígyói, filmtekercsei száz és száz dobozban, hogy később a vád tanúi lehessenek. Nürnbergben a híradókat, filmkrónikákat fel is használták a tárgyalásokon, és összidejét tekintve több mint 24 órán át pergett a háborús főbűnösök előtt „Európa elrablásának" korántsem mitológiai eseménysora.

A magyar népbíróságok azonban időben megelőzték a Nemzetközi Katonai Törvényszék processzusait, ítéleteiket saját maguknak, önmagukra hagyatkozva kellett meghozniuk, régi törvényeket vonatkoztatva a háborús és politikai bűnökre. „Embert ölni, egy népet elárulni mindig büntetendő volt, erkölcsi, világi és egyházi szempontból egyaránt" — felelte a népügyész egy védő törvényességi óvására, mely elfogultságra hivatkozva próbálta a népbíróság illetékességét megkérdőjelezni.

Szerencsére a Könyves Kálmán körúti Új Magyar Film Iroda raktárában a felszabadulást követően is szaporodtak a filmdobozok egy új történelem kezdetét örökítve meg a híradókban, melyek — az új világ eseményei — közt bemutatták a számonkérő pereket is. A Zeneakadémia nagytermében — különös sorsot ért meg az épület maga is: Pest felszabadítását két nappal késleltetve, több mint százfőnyi áldozattal, kézitusával szabadították fel a szovjet katonák (hogy ne kelljen a tüzérséget bevetni!), talán még ott vibráltak az ostrom előtti utolsó koncertek záróakkordjai, amikor kezdetét vette a magyar valóság tényeinek drámai feltárása. Taps itt csak akkor zengett fel, amikor a bűnösök pianissimo vallomásai után fortissimóban elhangzott a kinyilatkoztatás: „Nem a magyar nép volt a bűnös, hanem ezek az urak, akik megátalkodott módon be-

levitték, belehajszolták őt ebbe a katasztrófába..."

A rendező Róna Péter, a történész Zinner Tibor és a stáb tagjai ismerték ezeket a képeket, ismerték a rádió párhuzamosan készített felvételeit, s az elvásott viaszlemezről többször is visszahallgatták. Ismerték a polgári történetírás és a nyugati memoárirodalom termékeit, melyek tömegében még a kiváló Hans Habe is megszólalt, mondván: „Nürnberg tévedés volt!" S a kiadvány-dömping akkor kezdett tetőzni, mikor már Albert Speer is megjelentette emlékiratait, s a hajdani neves építész, Hitler utolsó fegyverkezési minisztere, mindent leegyszerűsítve ezt állította: „A Führer egy fantaszta volt, aki csak napóleoni babérokról álmodott".

A vállalkozáshoz, hogy a Nürnbergi per 35. évfordulóján többet tudjon meg az utókor a fasizmus igazi arculatáról, a volt német kancellár, a neves szociáldemokrata, Willy Brandt is a Magyar Filmhíradó kamerája elé ült, hogy hosszan emlékezzen és emlékeztessen Nürnberg tanulságaira. Az 1981-ben bemutatott „Nürnberg '46" című film bejárta az ország mozijait, és tisztes házakat hozott akkor is, amikor az ország az 1982-es labdarúgó világbajnokság, a Mundial izgalmában élt a képernyők előtt. Statisztikák bizonyítják: politikai dokumentumfilm régen keltett ilyen érdeklődést a nagyközönség körében.

Ez a széles körben megnyilvánult érdeklődés fordította a történészt és a filmeseket a hazai történelem Nürnbergje felé. Göringék pere több sikeres játékfilm témája is volt, míg a horthysta magyar fasizmus kulcsfigurái a könyvek, tanulmányok és kriminálpszichológiai eszszék keretei között maradtak, s Kovács András néhány kiváló filmjét (Hideg napok, Okró-

beri vasárnap) leszámítva, alig-alig léptek ki a népszerű politikai ismeretterjesztés területéről.

Miért épp most? — kérdezték néhányan. Mások azt latolgatták, milyen kár, hogy ily későn! A szándékokat tetté érlelte egy időszerűsítő dátum, a 40. évforduló. Az emlékezés 1945-re és az azt követő évekre, mikoron is a vasút és a gyárak, a házak és a lelkek újjáépítésének együtt kellett megtörténnie a szellemi romeltakarítással. És különben is, úgy gondoltuk, hogy abba a könnyen felejtő történelmi tudatba nem árt „beépíteni" — akár 100 perc fekete-fehér filmkockáinak jelzésével is —, hogy a „politikai per" fogalma nem jelent szükségszerűen koncepciós eljárást, még ha jócskán voltak is ilyen tapasztalataink. És nem árt annak igazságát sem ismét hangoztatni — miként a Nürnbergről szóló filmünkben is történt —, hogy a háborús bűnök — minden háborús bűncselekmény — egyszer feltétlenül számonkéretnek. Továbbá azt is meg kell magyarázni az utókornak, hogy a fasizmus nem egy adott időszak olasz, német vagy magyar állampolitikájának volt a halálos sugalmazója, hanem hogy időtől-tértől függetlenül mindenütt lábra kaphat az imperializmus körülményei között.

„Az adott képi és hanganyagból ezt csak a történelmi ismeretekkel rendelkezők, csak a vájtfülűek fogják kiérezni" — szólt az ellenvetés, és akadtak, akik arról próbálták a stábot meggyőzni, hogy nem kellenek a másodlagos jelrendszerek, a mögöttes értelmezések, a film legyen mozi, történetet meséljen el, és vonja le mindenki belőle a maga tanulságait. Még a Metro-Goldwyn-Mayer urának megjegyzését is felidézte egy óvó ítész: „Akinek üzennivalója van, a postára menjen és táviratozzon, a film

legyen önmagáért való!" Talán a Metro-Goldwyn-Mayer megengedhetett magának ilyen luxust, hiszen a nézőt ők egy másfajta érzés-áramkörbe kívánták bekapcsolni, de 1985-ben, az emlékező és nemzeti identitását kereső Magyarországon ez rossz tanácsnak minősül.

Hogyan lehetne a filmet színesíteni? Érdekes személyiségek megjelenítése mindig kedvező és hatásos. Csakhogy itt hiányoztak a Speer-féle utolsó mohikánok. 1956 nálunk tágra nyitotta a börtönkapukat, és az életfogytiglanra ítélt háborús bűnösök — élve az alkalommal — nyugatra szöktek. Külföldön pedig nem éppen kockázatmentes vállalkozás kamera elé ültetni őket.

E sorok írója sohasem kerülte ki az alkalmat, ha utazásai során lehetősége adódott arra, hogy egy-egy hírhedt figurát szóra bírjon. De Veesenmayertől Gömbös Ernőig mindenkitől csak önigazoló közhelyeket hallhatott, hazug mentségeket. Alpesi villa-erődjének sáncai között csak Wilhelm Höttl, az SS hírszerzés magyarországi főnöke bizonyult kedélyesnek, midőn a gyermeteg és általuk az első perctől szemmel tartott leválási kísérletről anekdotázott. Ugyancsak nagyra meresztette szemeit családi házának kertjében „Budapest védője", Pfeffer von Wildenbruch nyugalmazott SS tábornok is, amikor a meggyilkolt parlamenterekről kérdeztem. „Nem, aligha, már nem emlékszem, inkább Hindy Iván tábornok lett volna a megmondhatója... Igen, valami dereng, de azok, kérem, a VI. SS Lovashadosztály működési zónájában voltak. Abban az alakulatban pedig fegyelmezett emberek voltak..."

Mennyi mocsok, mennyi megtorlás nélkül maradt iszonyú bűn szunnyad még ma is a feledtetés Prokrusztész-ágyában. Mit meg nem tettek és tesznek egyes nyugati körök

azért, hogy semmi se háborítsa az új szentszövetségben egyesültek antikommunizmusát. Ám számos kivétel ismert. Egyikük leült a magyar filmesek kamerája elé, és nem restellte elmondani, hogy Nürnberg idején honfitársai — a háború alatt norvég haditudósító lévén — még német állampolgárságának visszaadásán is vitáztak. Willy Brandtnak hívták.

Ha Károlyi Mihály él, talán vállalkozott volna arra, hogy elmondja, miként nehezítette esélyeinket a párizsi béketárgyalásokon mindaz, amit a magyar háborús bűnösök a magyarság kontójára elkövettek. Hogyan feketítették be hosszú időre nemzeti becsületünket, elhomályosítva azokat az időket is, amikor az európai progresszió élvonalában jártunk.

Ez a súlyos örökség a bizalmatlanság légkörét fonta delegációnk köré, s akik Pétain tábornokkal is leszámoltak, most egyre afelől érdeklődtek: megvan-e már garantált elhatározásunk és törvénykezésünk arra, hogy írmagját is gyökerestül kiirtsuk a magyar fasizmusnak. Az új Magyarországot tudvalevőleg fegyverszüneti szerződés is kötelezte, hogy felkutassa és bíróság elé állítsa a háborús és népellenes bűnösöket.

Még szerencse, hogy élt az idő tájt — legalábbis maradványaiban — az antifasiszta koalíció Európát, mi több: a világot megváltó eszméje, és bár az útkeresés más volt Keleten és Nyugaton, a szövetségesek rendre visszaszolgáltatták Magyarországnak a háborús bűnösöket. Persze nem mindegyiket, de Martin Himler amerikai ezredes, a katonai elhárítás egyik főembere talán magyar családi eredetére is gondolt, amikor megpakolt velük egy-egy öreg Dakota szállítógépet, és az ugyancsak magyar származású Grainville hadnagy különítményére bízva, elindította őket Budapestre.

1985 májusában mutatták be a mozik „A magyar nép nevében!" című dokumentumfilmet. A közönség érdeklődése itt sem maradt el a tegnapok bűneit, történéseit, valamint ezek összefüggéseit feltáró más dokumentumfilmek népszerűségétől. Jóllehet ezúttal nem egyetlen kiemelkedő személyiség, hanem több hites szemtanú beszélt a folyamatosan elkövetett bűntettek indítékairól, pozicionális és nyerészkedési vágyaikról, az egész magyar királyi infernóról.

Hogy velük szemben elfogultak lettek volna a bírák és az ügyészek? Hogy személyes boszszú és ellenérzés is fűthette indulataikat? Nem jobban — válaszolhatja a kor átélője —, mint a nagy tekintélyű nürnbergi bírákét, és nem jobban, mint azokét, akiket huszonöt éven át meggyaláztak, éheztettek, frontra küldtek, akiket kiraboltak, földjéről elűztek, internáltak, akiket felkoncoltak, amiért hozzátartozóik ledobták a mundért Pest határában.

Ne felejtsük, nem volt család az akkori Magyarországon, amelyiket ne érintette volna a háború. Az a háború, amit a régi rend urai elvesztettek, de érte jóvátételt mégis mi fizettünk, s amelyből kiugrani igazán még akkor sem akartak az urak, amikor a finn, olasz, bolgár és román példák erre ösztönözték őket. Ha a demokrácia csakugyan teljes leszámolásra törekedett volna, nemcsak pár tucat halálos ítéletet hozott volna a Népbíróságok Országos Tanácsa (a NOT), ez a jogilag és morálisan kikezdhetetlen testület, amelynek egyik elnöke — micsoda történelmi paradoxon! — épp Horthy tisztikarában tanulta és gyakorolta a hadbíráskodást.

A filmben viszonylag keveset beszél Major Ákos, ez a rezignáltságában is nagy tudású jogász, de nemcsak az ő, a társai, kollégái

emlékezéseiből is csak egy töredék kerülhetett celluloidszalagra. A filmnek megvannak a maga törvényei. Így is félő volt, hogy a nézőre zuhatagként áradó információfolyam egy idő után gátat szab az érdeklődésnek, a figyelem fenntartásának. Ezért kellett a 100 percet mint felső határt megszabni. Annak reményében készült ez a kötet is, hogy minél többet tudjunk — a teljesség igényét kielégítendő — a közönség tudomására hozni.

Megtette ugyanezt a forgatócsoport a Nürnberg-film esetében is. A filmmel egyazon címet viselő kötetre az elsők között reagált Eichmann nyomravezetője, Simon Wiesenthal. Levelének néhány mondatát idézem. „...Ez a szándék a legmagasabb dicséretet és támogatást érdemli, éppen manapság — a sok országban újjáéledő neonácizmus idején — egy ilyen film és kötet megvalósítása az idő parancsa. Nem szabad elfelejteni, hogy a világ lakosságának ma több mint a fele a háború után született, és másik felének is mintegy tíz százaléka még gyerek volt akkor. Az emberiség hatvan százalékának voltaképp semmilyen személyes kapcsolata nem volt a nemzetiszocializmussal..."

Voltak, akik azt ajánlották, keressük meg a korszak olyan hiteles szemtanúit, akik a hatalom bástyái mögött voltak, és sok érdekes adalékkal tudnának a segítségünkre lenni. Akadt vállalkozó. Ifjabb Horthy Miklós Portugáliában várta forgatócsoportunkat, de időközben megbénult, beszélni sem tud már. Nyolcvanéves. Rátalált a forgatócsoport Szálasi Ferenc Budapesten élő özvegyére is. De a ferencvárosi elegáns lakásában, lánykori nevén élő „nemzetes asszony" végül is úgy döntött, hogy nem nyilatkozik. Egy filminterjúból aligha lenne haszna, az ügynek viszont híre menne és eset-

leg elvesztené a nyugaton tartózkodó Szálasi-hívők állandó támogatását.

Számosan voltak azonban, akik emlékeiket és élményeiket szívesen közreadták, s amelyek szerepelnek is ebben a könyvben. Ám tartottunk olyan filmankétokat, olyan találkozókat is, amelyeken tetemes új anyagra való tanúságtétellel jelentkeztek a hozzászólók. De ahogy mondani szokás — ez már egy másik film, másik könyv lehetne.

Bokor László

Előljáróban

Amikor a jupiterlámpák kihunytak s „A magyar nép nevében!" című film felvételei a Híradó és Dokumentumfilm Stúdió vállalkozásában, 1984 őszén befejeződtek, több mint három évtized történelmi emlékei, eseményei zsongtak-kavarogtak a stáb fejében. Hogyan tovább? Mi lesz ezután? Mit csináljunk ezzel az információáradattal? — tettük fel magunknak a kérdéseket. Aztán lassan-lassan összeállt a film. De nemigen volt remény arra, hogy a visszaemlékezőkkel felvett riportok mind belekerüljenek a száz percbe. Azt is mondhatnánk, nem is egy film anyaga került újra az archívum dobozaiba. Kimaradtak korabeli filmhíradó-részletek, egykori felelős politikusok megnyilatkozásai, s a már megjelent forráskiadványokból összegyűjtött tömérdek szöveg. Ekkor támadt az a gondolatunk, hogy a kimaradt anyag egy részét — mely nem lépi túl egy könyv kereteit — nyomtatott formában publikáljuk.

A filmtekercsek, a népbírósági perek iratai, az egykori tárgyalások előkészítőinek és lebonyolítóinak visszaemlékezései a múltat a maga kettős arculatában idézték fel. Nemcsak a Horthy-Magyarország huszonöt esztendeje elevenedett meg, hanem az a koalíciós időszak is, melyben — mint napról napra változó történelmi keretben — a tárgyalások lezajlottak. Számos visszaemlékezőnk, sőt annak idején több gyanúsított is, úgy nyilatkozott, hogy ezeket a pereket majd a történetírás fogja forrásként felhasználni. Ez alapjában véve így is történt. Mára mégis átértékelődött, más összefüggésben mutatkozik sok minden, ami négy évtizeddel ezelőtt még bizonyos okokból feltárhatatlan volt. Megmaradtak azonban örök érvényűnek az akkor tett megállapítások, a jegyzőkönyvek, a történelmi következtetések. Mikor ezeket most közreadjuk, nem az a célunk, hogy a Horthy-Magyarország

történetével foglalkozó magyar és külföldi kollégáink kijelentéseit, több évtizedes kutatómunkájukat e perekhez viszonyítva felülvizsgáljuk, netán módosítsuk. Azt kívánjuk bemutatni, mi jellemezte a magyar népbíróságok működését a negyvenes évek második felében, s hogyan ítélték meg a korszak aktív résztvevői a nemzeti múlt tragikus eseményekben oly gazdag időszakát. A még alig differenciált értékítéletek, a múlt sommás megbélyegzése természetesen ma már nem minden vonatkozásban állja meg a helyét. A népbíróságok azonban betöltötték nélkülözhetetlen funkciójukat, s hozzájárultak egy új, a fasizmus maradványaival is leszámolt, szabad Magyarország létrejöttéhez.

Munkánk során nem kívántunk új felfedezéseket tenni, csak igyekeztünk kiemelni az elsárgult, alig olvasható dokumentumokat, az agyonjátszott filmtekercseket, a hajdani események szereplőit a feledés homályából. Kamera elé ültettük azokat is, akik számon kérték a magyar nép és a szomszéd népek nevében mindazt a bűnt, ami a perekben feltárult. Ezek a belügyi, honvédelmi és igazságügyi dolgozók egy új, igazabb világ születését segítették elő. Elsősorban nem rajtuk múlt, hogy fontos tevékenységük ellenére az ő személyük is feledésbe merült. Működésüket megismertetni éppoly kötelesség, mint az, hogy soha ne mulasszunk el figyelmeztetni a tanulságok levonására.

A dokumentumfilm elkészült, s most elkészült e könyv is. A szerzők nagy haszonnal forgatták a perek jegyzőkönyveit, a korabeli sajtó mellett a forráskiadványokat — mindenekelőtt „A Wilhelmstrasse és Magyarország 1933—1944", a „Magyarország és a második világháború", valamint a „Vádirat a nácizmus ellen" című köteteket —, memoárokat — az egykori résztvevők, továbbá neves politikusok műveit — és az összefoglaló történelmi munkákat. Itt kívánunk köszönetet mondani mindazoknak, akik könyvünk létrejöttében mint kutatók, írók, szerkesztők részt vettek, és azoknak is, akik megosztották emlékeiket velünk, vagy ismerősként, hozzátartozóként egykori szeretteik írásos anyagait a rendelkezésünkre bocsátották. Végül megköszönjük azt a támogatást, melyet a magyar filmszakma munkatársai nyújtottak számunkra.

Zinner Tibor—Róna Péter

A szereplők bemutatkoznak

1

Egy levelet adtak fel a Népfőügyészség részére 1945. június közepén Budapesten. Dr. Zánkay Péterné Kundt Alice volt a feladó, aki 1937 áprilisától 1944. október 15-ig a miniszterelnökségen a miniszterelnökök mellé beosztott személyi titkárnő volt. Ezen idő alatt Darányi Kálmán, Imrédy Béla, gróf Teleki Pál, Bárdossy László, Kállay Miklós, Sztójay Döme és Lakatos Géza mellett működött. Október 15-től november 10-ig Szöllősi Jenő miniszterelnök-helyettes mellett teljesített szolgálatot.

A levél kelte június 16-a, keletkezésének egyik indítéka pedig az a Szabad Népben 1945. június 6-án megjelent hír volt, mely szerint „...a Moszkvai Rádió követeli, azonnal állítsák népbíróság elé Szálasit és társait".

Az ország romokban hevert, a sebek gyógyításának a kezdeténél tartott. Kötelezettségei voltak a győztesek irányában éppúgy, mint a túlélő, újat, szebbet és boldogabbat teremteni vágyó állampolgáraival szemben. A világháború még tartott, Európa földjén is alig egy hónappal korábban szűnt meg a csatazaj, de az emberiség reménykedett. Reménykedett a magyar nép is, amely 1944—1945 fordulóján hasonló helyzetben volt, mint elei négyszáz évvel korábban: három részre szakadt az ország. Debrecenben — Szegedet követve — már 1944-ben megindult az új államiság kibontakozása, a demokrácia reneszánsza. A főváros élete a hidak hiányát, a hadműveleti terület következményeit sínylette. A Dunától nyugatra pedig a totális diktatúra nyilaskeresztes pártszolgálatosai, a „magyar Führer" és náci szekértolóik, hatalomrajuttatóik tobzódtak.

Ez a három részre szakadozottság mutatkozik meg az igazságszol-

gáltatásban is. Debrecenben az Ideiglenes Nemzeti Kormány épp a népbírósági rendelet előkészítésére adott megbízást. A már felszabadult Pesten az ország első működő népbírósága, a Budapesti Néptörvényszék első ítéletét már végre is hajtották, de Buda felszabadítása még váratott magára, ott a nyilasok a Vörös Brigád ellenállóit és Braun Évát kivégezték. A nyilas uralom alatt álló Sopronkőhidán pedig a tragikus életutak sokasága zárult le. Mártírok nevét kezdte tanulni a rettegő lakosság.

A felszabadítás nyomán a demokratikus tömegmozgalmak, a koalíciós pártok tettre kész vezetői mellett új lehetőségek nyíltak meg a negyedszázados politikai elnyomásban szenvedett néptömegek számára is. Lehetőségek, melyekkel élni lehetett és kellett. Olyanok, amelyek csak a kötelezettségek végrehajtása esetén válhattak valóra. Ezek között az egyik legfontosabb a fasiszta maradványok felszámolása, a háborús és népellenes bűnösök megbüntetése volt.

Ahhoz azonban, hogy bepillanthassunk a magyar népbíróságok tevékenységébe, betekinthessünk kezdeti kodifikáló munkájába, a nyomozó szervek létrejöttébe, továbbá a kihallgatások, a perek, az ítéletvégrehajtások történetébe, a szereplőkkel is meg kell ismerkednünk. Nem mindenki jelenik meg az első oldalakon, s célunk itt csak a majdani terheltek, gyanúsítottak, elítéltek arcának fölvillantása. Ezt pedig kiválóan szolgálja dr. Zánkay Péterné anyaga, amely a német megszálláshoz vezető út, a megszállás, majd a második német beavatkozás, és a nyilasok hatalomra juttatása időszakát nem a jogász, hanem a személyi titkárnő szemszögéből mutatja be, jellemezve a korszak miniszterelnökei közül főleg Kállay, Sztójay, Lakatos, valamint Szöllősi miniszterelnök-helyettes és a nemzetvezető Szálasi és munkatársaik tevékenységét.

ZÁNKAY PÉTERNÉ LEVELE

Darányi Kálmán, Imrédy Béla, Teleki Pál gróf és Bárdossy László miniszterelnöksége idejéről nem emlékszem semmi olyan esetre, amely nézetem szerint emberi, politikai és büntetőjogi megítélésük szempontjából fontos volna és nem volna egyébként is közismert.

Kállay Miklós 1942 decemberében meghívást kapott Mussolinitól. Az indulás időpontja már pontosan meg volt határozva és a késő esti órákra volt kitűzve, amikor előtte való nap délben megszólalt a telefon és Anfuso olasz követ sürgős kihallgatást kért. A kihallgatáson közölte Kállayval az olasz

államfő üzenetét, amely szerint sajnálattal kénytelen a találkozót elhalasztani, mert az olasz nép hangulata az elmúlt napokban az észak-afrikai hadszíntérről érkezett kedvezőtlen hírek és a nagy olasz veszteségek hatása alatt igen rossz, és ilyen körülmények között ünnepélyes fogadtatások és ünnepélyek növelhetnék a nép elkeseredését. Az utazást kedvezőbb időpontra kell elhalasztani. Kállay úgyszólván az utolsó pillanatban kézhez kapott lemondást indokolatlannak tekintette és haragosan kifakadt, mondván, hogy soha nem teszi a lábát Olaszország földjére.

Január hónapban (jan. 17.) a voronyezsi katasztrófa rettenetesen lesújtó hatással volt a miniszterelnökre. Az első jelentések befutása után teljesen apatikusan, összeroskadva ült íróasztalánál. Zsindely államtitkár próbálta megvigasztalni azzal, hogy egy vesztett csata után az első jelentések mindig kedvezőtlenebbek a való helyzetnél, egy szétszórt hadseregnek sok tagja kivághatja még magát a bekerítésből, vagy pedig a szétszóródás után újból egyesülhet.

Mindenesetre ettől az időponttól kezdve a magyar politika irányvonala is éles fordulatot vett a harctereken beállott nagy fordulatoknak megfelelően. Ettől az időponttól kezdve állandó törekvés volt a magyar csapatokat a keleti front harcaiból lehetőleg kivonni.

1943 márciusának utolsó napjaiban Kállay miniszterelnök kíséretében — különösen olasz nyelvtudásom miatt — én is Rómába utaztam. A miniszterelnökség részéről csak fia, dr. Kállay Kristóf és én kísértük el. A szertartások a szokásos ünnepélyességgel folytak le, a politikai megbeszélések során a miniszterelnök kétszer XII. Pius pápával, kétszer pedig Mussolinival beszélt hosszasabban. A beszélgetések anyagát, rögtön azok megtörténte után, nekem a legnagyobb részletességgel lediktálta, egyébként erről még a kíséret minden tagja sem szerezhetett tudomást. Hazautaztunk, közben a vonaton kellett a Kormányzó számára a beszélgetések anyagát letisztáznom, később hallottam, hogy ez az anyag teljes egészében nem is került a minisztertanács elé, bizonyára azért, mert az akkori kormány külpolitikai vonatkozásban egyáltalán nem volt homogénnek tekinthető.

Különösen érdekes volt a Mussolinival való beszélgetésnek az a része, ahol az olasz miniszterelnök igen lesújtóan nyilatkozott Hitlerről, az orosz fronton elszenvedett vereségeket teljesen az ő hadvezetői balfogásainak számlájára írva. Megjegyezte, hogy Sztálingrád óta Hitler a német vezérkar gyámkodása alatt áll és sokat vesztett régi hatalmából, míg Olaszországban csak egy akarat van: az ő akarata. A hadihelyzetre vonatkozóan igen borúlátóan nyilatkozott és úgy látta, hogy a szövetségesek partraszállását nem tudják megakadályozni. Kállay (*Mussolininak*) arra a határozott kérdésére, hogy nem foglalkozik-e

azzal a gondolattal, hogy a háborúból kilépjen, a következőkkel válaszolt: 1. becsületből nem tehetjük meg; 2. nem javítanánk vele sorsunkon, mert országunk úgyis hadszíntér lenne, a kiugrást technikailag sem tudjuk megoldani...

Ebben az időben a magyar külpolitika irányítói előtt már kétségtelenné vált, hogy a háborút Németország elveszítette. A belpolitikai életben erősen kiélesedett a harc különösen Imrédy és Kállay között. Az olasz fegyverletétel igen nagy hatással volt a magyar politika vonalára. Mussolini bukása után a magyar sajtó örömmel vett át olyan jelentéseket, amelyek a fasiszta rendszer felszámolásáról számoltak be, ezt a szélsőjobboldal minden alkalommal igen hevesen bírálta. A szeptemberi olasz kilépés után a magyar kormány várakozó álláspontra helyezkedett, mert nem lehetett tudni, hogy mennyivel jött ezzel közelebb a háború Magyarországhoz. Ghyczy külügyminiszter, akinek németellenes beállítottsága közismert volt, különösen büszke volt arra az MTI jelentésre, amelyet ő fogalmazott és amely beszámolt arról, hogy a magyar kormány csak a német kormány többszöri sürgetésére volt hajlandó az európai államok közül utolsónak elismerni az „olasz fasiszta köztársaság kormányának létezését". Ennek a közleménynek a hangjából szerinte megérthette az egész világ, hogy Magyarország csak vonakodva enged a német erőszaknak és alig várja a pillanatot, amikor szembefordulhat vele. Ez a közlemény a miniszterelnöknek is nagyon tetszett.

Az ősszel meginduló költségvetési és megajánlási vita egyetlen nagy párbaj volt Imrédy és Kállay között. A megajánlási vitában Imrédy beszéde előtt körbe kellett telefonálnom a minisztereket, hogy a Ház ülésén lehetőleg ne jelenjenek meg, nehogy ezzel a beszédnek túlzott fontosságot kölcsönözzenek. Az egyik képviselőházi beszédére (*ti. Kállaynak*) vonatkozólag Sztójay berlini követ azt a jelentést írta, hogy illetékes német helyen nincsenek megelégedve a beszéd hangjával, mert az nem tesz elég nyomatékosan hitet a magyar—német sorsközösség mellett. Kállay ingerült hangú levélben azt válaszolta, hogy egy belpolitikai természetű beszédben nem szokás külpolitikai kérdésekre exponálni, és úgy látszik, a berlini urak nem alkalmasak arra, hogy ezt megértsék. Általában Sztójay ekkor már mindig nagyobb meggyőződéssel támogatta a németek álláspontját a vitás kérdésekben.

1944 januárjában a Vörös Hadsereg már erősen közeledett hazánkhoz. Január 7-én éppen minisztertanács alatt érkeztek a jelentések arról, hogy angolszász gépek több hullámban repülnek át Magyarországon. Csatay miniszter rögtön telefonon kiadta az utasítást, hogy magyar vadászok ne szálljanak fel és ne avatkozzanak be esetleges légi harcokba. Február 8-án Kállay az MTI-vel jelentést adatott ki, amely megcáfolta azokat a külföldi híreket, amelyek szerint a magyar csapatok az orosz fronton harcolnak. Február 18-án a minisz-

terelnök szigorúan bizalmas tájékoztatót diktált nekem, amelyet a semleges államokban levő magyar követekhez intézett. Az utolsó másfél év politikájának vázolása után beismerte, hogy az ország jelenlegi helyzete nagyon súlyos. Bejelenti, hogy megkezdjük a részleges mozgósítást. Védekezni fogunk a Keleti-Kárpátoknál, de önállóan, a németek nélkül. Védekezni is tudunk, ha az oroszok nem erőltetik majd pont itt az áttörést. Rámutatott arra, hogy a német kívánságokkal szemben az utolsó évek kormányai állandóan igen erős ellenállást tanúsítottak. A keleti fronton jelenleg 90 000 magyar katona tartózkodik. Ha hazahoznánk őket, a románok is követelnék csapataik hazaszállítását, és kétszer olyan erős felszerelésükkel esetleg megtámadhatnák Magyarországot. Helyzetünk jelenleg igen komoly, szinte kilátástalan, de bízunk abban, hogy a népekben feltámad a tárgyilagos igazságérzet és a jobb lelkiismeret...

1944. március 15-én a miniszterelnökségen még mit sem sejthettek a közelgő viharról. 15-én szabadságra mentem Borszékre. Mindenki, Zsindely államtitkár is megnyugtatott, hogy nyugodtan elutazhatom. Március 19-én reggel Borszékről feltelefonáltam, és Haeffler min. tan. (*miniszteri tanácsos*) közölte velem, hogy azonnal utazzak Budapestre. 20-án este érkezve, 21-én felmentem a Sándor-palotába. A német őrség a Szent György téren kétségbeejtő látványt nyújtott, ekkor értette meg az ember csak igazán, hogy mi történt.

A délelőtt izgatott várakozásban telt el. Délután 2-kor Sztójay Döme felhívta telefonon Bárczy államtitkárt és felkérte, hogy a vezető tisztviselőkkel együtt legyen bent négy órára, mert akkorra ő bejön. Ebből megértettük, hogy ő lett a miniszterelnök. Először Szombathelyi vezérezredest kereste fel lakásán, és délután 6 órakor érkezett a miniszterelnökségre. Letelefonáltatott a Magyar Megújulás Pártjába, és felhívatta Jarosst, Ráczot és Kundert. Később Veesenmayerrel együtt megérkezett Imrédy is. Rácz Jenő kijelentette, hogyha az ő pártjának programját követte volna az ország, akkor most Közép-Európa legnagyobb hatalma lennénk. Sajnálkozását és undorát fejezte ki, hogy olyan miniszterekkel kell tárgyalnia, akik az előző kormányban benne voltak. A másik szobában ekkor gyülekeztek azok a miniszterek, akiket Sztójay saját kormányába át akart venni. Amikor Rácz Radocsayt meglátta, azonnal bement Sztójay szobájába és negyedórával később Radocsay már kényszeredett mosollyal búcsúzott el a jelenlevőktől.

A megújuláspártiak hol Veesenmayerrel, hol Sztójayval, hol megint egymás között tárgyalgattak, míg végül hajnali ¼4-kor megállapodtak egy kormánylistában. Antal István aznap este nem volt jelen. A kultusztárca betöltésénél hosszú vita után Stolpa személyében állapodtak meg, akit azonban telefonon nem tudtak elérni. Másnap reggel ½9-re kérette őt magához Sztójay Hungária szállóbeli szállására. Stolpa a miniszterséget nem vállalta el. Így kapta aztán

meg Antal a kultusztárcát is. Csatay egész idő alatt vonakodott a honvédelmi tárcát élvállalni, hevesen ajánlgatta, hogy Rácz vállalja azt el, kitűnő ember erre a posztra. Másnap úgy hallottam, hogy az ő személyéhez a kormányzó ragaszkodott. ½11-kor a Kormányzó kihallgatáson fogadta Sztójayt, és jóváhagyta a kormánylistát. Reményi-Schneller Lajos a Sztójay-kormányban való részvételét azzal magyarázta, hogy csak a kormányzó kedvéért vállalta azt. Elmondta, hogy a Kormányzó Sztójay kormányalakítása előtt kihallgatáson fogadta és feltárta előtte a helyzet komolyságát. A Hitlernél töltött napjára vonatkozólag a Kormányzó így nyilatkozott neki: Életem legszomorúbb napja volt. Schneller kérdő pillantására, amellyel azt akarta kérdezni, hogy vajon István fiának elvesztésénél is súlyosabb volt-e?, a Kormányzó, pillantását megértve, így válaszolt: ez a nap még annál is súlyosabb volt számomra. Ezek után ő úgy látta, hogy nem tagadhatja meg a Kormányzó kívánságát.

Nagy felháborodást keltett ezekben a napokban az, hogy a Magyarság vezércikkében március 19-ét mint a magyar nemzet örömünnepét ünnepli. A cikket a cenzúra betiltotta, mire a Magyarság Brunhof német követségi tanácsoshoz ment „védelemért". A cikk a lap következő számában megjelent.

Veesenmayer átnyújtott egy kommünikét, amely szerint Horthy kormányzó behívta a német hadsereget az országba. Hosszú tárgyalások és veszekedések után tudtak vele megállapodni abban a közleményben, amelyet az MTI kiadott.

Az újonnan megalakult kormány tagjai nem is titkolták, hogy egymásról lesújtó véleménnyel vannak. Különösen Rácz miniszter kívánt pártja számára nagyobb szerepet. Nem csinált titkot abból, hogy igazi megoldásnak csak Imrédy miniszterelnökségét és a saját honvédelmi miniszterségét tekinti. Antal Istvánt és Szász Lajost igen szerették volna a kormányból kitúrni.

Március 24-én a miniszterelnök ebéden látta vendégül a kormány tagjait és Veesenmayert. Utána minisztertanács volt. Ugyanaz nap br. Apor Vilmos győri püspök a kikeresztelkedett zsidók érdekében szeretett volna a miniszterelnökkel beszélni, de nem kapott audienciát, és ezért kénytelen volt aggályait levélben közölni, mire írásbeli megnyugtató választ kapott.

A miniszterelnök 25-én délben Bécsbe utazott.

Vasárnap, 26-án reggel 8-kor az LHT (*Legfelső Honvédelmi Tanács*) rendkívüli ülésen foglalkozott a németek által átnyújtott jegyzékkel, amelyben a Tiszától keletre eső területet hadműveleti területté nyilvánítják. Utána a minisztertanács szintén ezekkel a kérdésekkel foglalkozott. Mindkét tanácskozáson Rácz Jenő elnökölt.

Március 28-án este ½9-kor a miniszterelnök vacsorán látta vendégül Tasnádi Nagy Andrást, Bárdossy Lászlót, Imrédy Bélát, Rácz Jenőt és Hóman Bálintot.

Április 2-án, vasárnap megjelent a Sztójay-kormány nyilatkozata, amely hitet tesz a magyar—német sorsközösség mellett. A nyilatkozatot Bárdossy László fogalmazta. Ő egyébként is gyakori vendég volt ezekben a napokban.

Április 8-án a miniszterelnök megint Bécsbe utazott, és ott töltötte az ünnepeket, 11-én, kedden délután 4 órakor érkezett vissza Budapestre.

Általában igen sok levelet kapott Németországból, politikusok és közéleti előkelőségek keresték fel szerencsekívánataikkal. Ő válaszaiban mindig émelyítően alázatos hangon tett hitet a magyar—német sorsközösség mellett. Így emlékszem arra, hogy Mackensen német követnek írt levelében, akivel igen jó barátságban volt, azt írja, hogy legfőbb célja a magyar életet a közös küzdelemre átalakítani, mint ahogy azt a nagy német birodalomban látta és tapasztalta...

Sztójay eleinte fenntartás nélkül csodálta a németeket. Egyszer az én jelenlétemben előadta, hogy a németekkel nagyon jól ki lehet jönni, csak őszinteséget követelnek mindenkitől. Néhány nappal később már látta, hogy tulajdonképpen egész munkája nem más, mint állandó veszekedés a németekkel (pl. a németek megállapodásuk ellenére elfoglalnak egy nyomdát, erre a követhez írt rögtön egy levelet, amelyben a kormány intézkedést kér, stb.). Külön minisztertanácsok voltak akkoriban azzal a céllal, hogy minden miniszter jelentse be a tárcája keretében előforduló rablásokat és jogtalan birtokbavételeket, hogy azt együttes listán lehessen Veesenmayer elé terjeszteni. Ugyanakkor listák készültek azokról az erőszakosságokról és gyilkosságokról, amelyet a németek, különösen vidéken, elkövettek. Néhány nappal később már Sztójay kezdte belátni, hogy a németeknek csak arra jó egy megállapodás, hogy azt megszeghessék. Különösen nagyon kifakadt és kiabált akkor, amikor a tudomására hozták, hogy a németek Bánffy Dánielt is elfogták.

Áprilisban már a nyilasok felé is orientálódott. Igen régi és meghitt barátja volt Vajna Gábor ny. őrnagy, későbbi belügyminiszter, akit fogadott fia, Sztójay Rudolf és unokahúga, akik akkor a miniszterelnökségen laktak, „Gábor bácsi"-nak szólítottak, tehát az egész családdal jó viszonyban volt. Vajna igen gyakran jelent meg, és feltehetőleg az volt a feladata, hogy Szálasi és Sztójay között fenntartsa az összeköttetést.

Április 13-án este 7-kor Sztójay fogadta Szálasit és Vajnát. Április 28-án délután ½ 6-tól 7-ig Serédi hercegprímással tárgyalt a miniszterelnök és átnyújtott neki egy jegyzéket, amely a kikeresztelkedett zsidók sorsának megjavítását célozta. Másnap azonban, délben 11-kor a kormány külön minisztertanácson tárgyalta ezt a tervezetet. Április 27-én elhatározták, hogy május 3-ra összehívják a képviselőházat. Hogy ez aztán még többször elhalasztódott, annak az volt az oka, hogy a pártok közötti egység-tárgyalások nem vezettek eredményre.

Ezekben a napokban lázasan folytak azok a tárgyalások, amelyek a pártokat „Magyar összefogás" címen egyesíteni akarták. A tárgyalások vezetésére Bárdossy László kapott megbízást. Bár ezek nem a miniszterelnökségen folytak, mégis igen pontos értesüléseim voltak ezekről, mert Bárdossy László egyszer a lakásán, egyszer pedig az Egyesült Keresztény Nemzeti Ligában lediktálta nekem az ülések jegyzőkönyveit.

A megbeszéléseken a MÉP-et (*Magyar Élet Pártja*) báró Vay László és Bocsáry Kálmán, az Erdélyi Pártot Albrecht Dezső, a MMP-t (*Magyar Megújulás Pártja*) dr. Horváth Ferenc, a Magyar Nemzeti Szocialista Pártot pedig Hubay Kálmán képviselték. A létrejövő közös pártszervezet vezetője Rácz Jenő lett volna. A tárgyalások 10 napig folytak, és Bárdossy László lemondásával, május 4-én fejeződtek be. A tárgyalások meghiúsulásának közvetlen oka a Magyar Nemzeti Szocialista Párt két kívánsága volt, amelynek teljesítéséhez a többi pártok nem járultak hozzá.

A két kívánság:

1. Mindazoknak a pereknek, amelyekben 1918 óta zsidó mint bíró, tanú, felperes vagy ügyfél, bármilyen minőségben részt vett, érvénytelenítése és újrafelvétele.

2. Azoknak, akik nemzetiszocialista magatartásuk miatt bármilyen erkölcsi avagy anyagi hátrányt szenvedtek, teljes erkölcsi és anyagi kártalanítása, és az ellenük eljárt hatósági személyek: ügyészség, bíróságok, bírák, állami tisztviselők, fel egészen miniszterig szigorúan felelősségre vonása.

E két törvényt nem az igazságügyminisztérium, hanem a párt jogi osztálya készítené el. A Magyar Nemzeti Szocialista Párt ezenkívül követelte, hogy az új szervezet sajtó és propaganda irányítása teljesen a párt kezében legyen. Albrecht Dezső különösen hevesen ellenezte azt, hogy az új szervezet kimondottan nemzetiszocialista legyen, hiszen az azt létrehozó pártok közül a legtöbb nem nemzetiszocialista párt. Bocsáry Kálmán felhívta Hubay figyelmét arra, hogy mikor a NSDAP (*a német nácipárt*) hatalomra jutott, nem kért a tagjai részére semmiféle anyagi kártalanítást. Hubay válaszában fölényesen megjegyezte, hogy ők semmiféle német példát nem akarnak követni, tehát így rájuk ez sem kötelező. A miniszterelnök parlamenti bemutatkozó beszédének elmondása előtt igen lámpalázas volt, és két napig gyomoridegességgel ágyban feküdt. Tekintettel arra, hogy magyarul még beszélni is csak nehezen tudott, nemhogy beszédeket fogalmazni, beszédét Antal István igazságügyminiszter fogalmazta. Igen furcsa volt számomra, hogy azokon a helyeken, ahol Antal fogalmazványa a német birodalomról tesz említést, ott Sztójay áthúzta a szöveget és saját ceruzaírásával átjavítva mindenhol, még néhány áradozó jelzőt tett hozzá, dicsőítve a német nép lánglelkű vezérét. A miniszterelnök

pünkösdre (május 28—29) ismét Bécsbe készült, de ezt az utazását elhalasztotta, mert ekkor már meghívást kapott Hitler főhadiszállására.

Egészben véve talán nem volt rosszindulatú ember, de minden esetre németül beszélő, németül gondolkodó és németül cselekvő. Próbálta néha a gyeplőt kézben tartani — az ország minden részéből jöttek jelentések arra vonatkozólag, hogy a zsidókkal szembeni atrocitások tarthatatlanok —, Bobory volt képviselőházi alelnök ismételten írt levelet, amelyben közölte, hogy az embertelen rendelkezések az egész lakosság részvétét váltják ki és a zsidók mellé állítják őket. Ha valami súlyos panasz érkezett be, azonnal telefonált, vagy üzent Endre Lászlónak, vidéki gettólátogató körútra is küldte. Az államtitkár távirati jelentéseit, mint minden postát, mindig én bontottam fel. A rövid szöveg csak ennyit mondott: „Mindent megvizsgáltam és rendbenlevőnek találtam."

Rátz Jenő miniszterelnök-helyettes eleinte nagy kedvvel járt be hivatalába, de mint sértődött ember, csakhamar teljesen visszavonult és még a vacsora- és egyéb meghívásokat is visszautasította. Állítólag hatáskörét kevesellte, de hogy lehetett volna neki hatásköre, mikor még a miniszterelnöknek sem nagyon volt.

Csatay feltűnően ellenezte a németek intézkedéseit, amikor Újszászy vezérőrnagyot és Kádár v. k. (*vezérkari*) ezredest a németek lefogták, különösen fel volt háborodva. Állandóan panaszkodott nekem, hogy álmatlan éjszakákat tölt otthon, nem tudja ezekért az intézkedésekért vállalni a felelősséget. A minisztertanácsokon nem szívesen vett részt, azt unalmas szószaporításnak tartotta, és sokszor az utolsó percben kimentette magát. Ilyenkor Ruszkiczay-Rüdiger helyettesítette. Akkoriban úgy néztünk Csatayra mint az egyetlenre, aki a kormányban a magyar álláspontot képviseli. Egyik reggel minisztertanács előtt sürgős kihallgatást kért, és amikor azt mondtam neki, hogy már kezdődik a minisztertanács, azt válaszolta, hogy éppen azért sürgős neki, mert azt már meg akarja spórolni, tudniillik előtte le akar mondani. Csakugyan bement Sztójayhoz, de 10 perccel később már karonfogva jöttek ki, nem lett semmi a lemondásból. A kormányzó állítólag nagyon ragaszkodott az ő személyéhez.

Szép László miniszteri osztályfőnök egyszer előttem megkérdezte Kunder Antalt, hogy miért rendelte el a zsidó üzletek bezárását. Erre azt válaszolta, hogy erre azért volt szükség, hogy ezzel Szálasiék vitorlájából kifogják a szelet. Ennyi cinizmus láttára megdöbbentem — ilyen súlyos intézkedést taktikai okokkal magyarázni!

Befejezésül Sztójay Döme működésére jellemzésül még ide írom, milyen furcsa volt az a mód is, ahogy kicsempészte magát az országból. Unokaöccse, aki még Lakatos alatt is gyakran fent járt nálunk, többször kijelentette, hogy

már annyira jól van, hogy Bécsbe tudják szállítani. Azért kellett innen elmennie, mert az orvosok és a látogatók állandóan politikai hírekkel traktálják, és itt Budapesten nincs meg a nyugalma. A beteg, aki két nappal korábban még felülni sem tudott, hirtelen annyira megerősödött, hogy jól bírja a bécsi autóutat. Ekkoriban már erősen közeledett a Vörös Hadsereg... Bécsből még gyakran írt. Amikor megalakult Szász Lajos elnöklete alatt a Képviselők Nemzeti Szövetsége, azonnal jelentkezett tagnak. Sürgönyét leküldtük Szász Lajosnak.

Egy történelmi jelentőségű dokumentum szerintem éles fényt vet Sztójay működésének egy olyan oldalára, amely talán kevéssé ismert, tudniillik, hogy Szálasinak a magyar politikába való bekapcsolásába mennyit mesterkedett — (*ez a dokumentum*) az a választávirat, amelyet Szálasi Sztójaynak Bécsbe írt válaszul üdvözlőtáviratára a hatalomátvétel alkalmából: „Köszönöm értékes közreműködését, amely lehetővé tette számomra hazám legfelső szolgálatát"...

Később Sztójay betegsége komolyabbra fordult, ekkor betegszabadságra ment, és helyettesként Reményi-Schneller Lajos vette át a kormány vezetését.

Így érte az országot augusztus 23., Románia kilépése a németek oldaláról. Reményi-Schneller Lajos, aki addig a pénzügyből vezette az ügyeket, ezekben a napokban áttette működésének színhelyét a Miniszterelnökségre. Azonnal kormányzói kihallgatásra ment, elég derűlátóan jött vissza onnan, kijelentette előttünk, hogy a helyzet most igen kényes, „most mindent meg lehet nyerni és mindent el lehet veszíteni". Akkor ezt hallva, naiv módon arra gondoltam, hogy talán már ő is rájött a háború céltalanságára, de később keservesen tapasztaltam, hogy értette ő ezt a mondatot.

Augusztus 29-én Lakatos Géza lett a miniszterelnök, akiről mindannyian tudtuk, hogy nem szívesen veszi a németeket, és mint a megszálló csapatok parancsnoka, szívesen hazahozatta volna a csapatokat Magyarországra. Szeptember 1-i rádióbeszédével igen nagy balsikere volt. A finn nép példájára hivatkozott, és Finnország a következő napon letette a fegyvert. Sokan a városban azt hitték, hogy ez szándékos trükk volt a részéről, de mi tudtuk, és különösen én, akinek a beszédét diktálta, hogy ő ezt akkor érvként akarta felhozni a további küzdelem mellett, rámutatva, hogy ideiglenes területfeladások nem csüggeszthetnek el egy bátor nemzetet. A következő minisztertanácson ez elég nagy viharokat keltett. Aki, mint jómagam is, az angol rádiót hallgatta rendszeresen, azt már tudta, hogy akkor már csak napok kérdése volt a finneknek a háborúból való kilépése, amit egyébként Ryti finn elnök visszalépése óta mindenki biztosra vett. Lakatos azonban ebben a kérdésben Marosi-

Mengele helsinki követünk jelentésére támaszkodott, aki ezt írta: A román fegyverletétel Finnországban igen nagy hatást keltett, a lapok a román király rádiószózatát teljes terjedelemben közölték. Amikor azonban az orosz—román fegyverszünet ismeretessé vált, annak súlyos feltételeinek hatása alatt megfordult a közvélemény, és mindenki a további harc mellett foglalt állást. Lakatos tehát ebben a kérdésben Marosi áldozata volt. Mi egyébként nagyon örültünk akkor annak, hogy Kultsár és Kolozsváry-Borcsa Lakatostól való kihallgatásukról igen hosszú orral jöttek ki, és hogy elmozdították őket. Ezek persze Szálasi alatt újra megjelentek a porondon. Ekkor Kultsár előadta, hogy a kormányzói szózat napján Sopronban autóba ült és kiment a német határra, ott értesült aztán arról, hogy Szálasi átvette a hatalmat. Nagyon örültünk Hetényi elmozdításának is, aki június 28-án a Bárczy ellen tervezett merénylet után negyvennyolc órával sem tudott még a miniszterelnöknek referálni, azzal a kifogással, hogy még nem volt ideje az esetet áttanulmányozni.

Hlatky államtitkárt mindenki nagy örömmel fogadta.

Szeptember 12-én a magyar kormány nyolc pontból álló memorandumával Vörös János a vezéri főhadiszállásra repült. Ebben a memorandumban már érvényesült az az új, bátor és öntudatos hang, amely Sztójay alatt a németekkel szemben elképzelhetetlen lett volna. A memorandumban szuverenitásunk nagyobb elismerése mellett, a gyors és hatékony katonai segítségen kívül azt is kérjük, hogy amennyiben a német birodalom valamelyik ellenségével tárgyalásba kezdene, azt velünk azonnal közölje.

Szeptember 15-én Veesenmayert kihallgatáson fogadta Lakatos, és felhívta figyelmét arra, hogy a helyzet a duklai hágónál igen kritikus; ennek megszilárdulása nélkül erdélyi erőfeszítéseink hiábavalónak bizonyulhatnak.

Szeptember 19-én Lakatos miniszterelnök lediktálta nekem képviselőházi bemutatkozó beszédének szövegét, amelyet a másnapi minisztertanács elé terjesztett, és az lényegtelen változásokkal hozzájárult.

Másnap délelőtt a kormányzói kihallgatásról azonban erősen felindulva érkezett vissza a miniszterelnök, tudniillik a Kormányzó a véglegesnek szánt beszédet, amelyet ő csak formalitásképpen akart a Kormányzónak bemutatni, sok helyen áthúzta és teljesen megváltoztatta. Ő ebben bizalmatlanságot látva, le akart mondani, később mégis rábeszélték, hogy mondja el a beszédet.

A Kormányzó különösen erősen húzott abból a részből, amely a zsidók munkára fogását meglehetősen erős és kemény szavakkal jelenti be. Teljesen a Kormányzó betoldása volt az a rész, amely bejelenti, hogy tárgyalások indultak meg, és ígéretet kaptunk „egy idegen hatalom által letartóztatott törvényhozó szabadon bocsátására vonatkozólag".

A beszéd képviselőházi elmondásánál jelen voltam. Az utolsó években nem hangzott el miniszterelnök szájából ilyen öntudatos és kemény magyar beszéd. Végre hiányzott egy miniszteri megnyilatkozásból a „magyar—német sorsközösség" és a német nép lánglelkű vezérének ünneplése. Németországot egyetlen helyen említi meg a beszéd ilyen formában: Németországnak fennállnak erkölcsi kötelességei velünk szemben.

Jellemző akkori képviselőházunkra az, hogy az egész beszédet hűvös, a teljes számban jelen levő jobboldali ellenzék részéről pedig tüntető csendben, közönyösen hallgatták végig.

Szeptember 26-án Lakatos Horthy Miklós aláírással német nyelvű táviratot diktált nekem Hitlerhez.

A távirat feltárja az erdélyi front súlyos helyzetét, az ellenség már az ország középpontját fenyegeti, ugyanakkor pedig az országban és a Dunántúlon szétszórva állomásoznak a német páncélosok. Ezeknek harcbavetésére sürgős intézkedést kér. Nekem akkor már az volt az érzésem, hogy ezekkel Lakatos azokat a német csapatokat szeretné a főváros közeléből és a Dunántúlról eltávolítani, amelyeket a németek arra tartogattak, hogy egy politikai fordulat esetén urai lehessenek a helyzetnek.

Erre a táviratra vonatkozólag másnap telefonon beszélgetést folytatott Homlok berlini katonai attasénkkal és gúnyos hangon jelentette ki neki, hogy a németek már megint csak ígérnek: „Én jó keresztény ember vagyok, elhiszem nekik, hogy fognak küldeni csapatokat".

Ebben az időben már nagyon sokat beszéltek az emberek állítólagos fegyverszüneti tárgyalásokról, de én semmi ilyenről a hivatalban nem hallottam. Hennyey külügyminiszter egyszer fejcsóválva megjegyezte: honnan veszik ezeket a híreket az emberek; az egyetlen jel, ami ezeket megerősíteni látszott, az volt, hogy egyik nap jelentették Faragho altábornagy eltűnését.

Október 14-én szombaton délben Ambrózy Gyula kabinetirodai főnök hosszú beszélgetést folytatott Lakatossal, aki délben utasítást adott nekem, hogy a kormány bizonyos tagjait azonnal telefonáljam össze délután háromra értekezletre. Az összes minisztert össze kellett hívni, Jurcsek és Reményi kivételével. Ebből már sejthető volt, hogy miről lesz szó. Ugyanakkor este hét órára koronatanácsot hívtak össze, ami azonban később másnapra halasztódott.

A délutáni értekezlet alatt egyszerre megszólalt a telefon és Beregfy Károly jelentkezett azzal, hogy azonnal a miniszterelnökkel akar beszélni. Közöltem vele, hogy a miniszterelnöknél jelenleg értekezlet van, de ő erélyesen követelte, hogy azonnal kapcsoljam. Este hétkor hazamentem...

A másnap bekövetkezett szörnyű események már ismeretesek. Amikor 17-én, kedden a rádió ismételt felhívására felmentem a hivatalba, elszomorító

látvány fogadott. A segédhivatali helyiségekben részeg német katonák hevertek, a kapu előtt felfegyverzett nyilas suhancok álltak őrt. Tarka összevisszaságban nyilas képviselő „testvérek" és zöldblúzos nyilas nők. Később összegyűjtöttek minket, és Vajna Ernő pártmegbízott rövid beszédet intézett hozzánk: „Most leteszik az esküt a hungarista mozgalomra és Szálasira. Hogy mi a mozgalom célja és programja, nem akarom bővebben előadni, csak annyit mondok, hogy ha ez a mozgalom nem létezne, akkor az ellenség már elfoglalta volna Budapestet és közülünk már egyik sem élne. Beszédébe légiriadó szólt bele, és bár soha nem mentünk le a pincébe, akkor, megörülve annak, hogy a gondolkozásra egy kis időt nyerünk, rögtön kezdtünk rohanni az óvóhelylejáratok felé. Lent összebújva megvitattuk a helyzetet. A sok nyilas pártszolgálatos fegyverrel a kezében nem sok jót ígért. Közben valaki átjött a külügyből és azt mesélte, hogy ott két nő megtagadta az eskü letételét, mire autóban elhurcolták őket. (Utólag megtudtuk, hogy ez nem volt igaz.) Ennek hatása alatt megállapodtunk abban, hogy a fegyveres nyomás alatti eskünek úgysincs jelentősége, ha mindannyian letesszük. Riadó után ez meg is történt.

Ezután a miniszterelnökségen a hatalmat Szöllősi, Vajna Ernő és Gömbös Ernő, a rendszernek talán a legellenszenvesebb alakjai vették át.

Gömbös Ernő igen nagy öntudattal látta el feladatát. Idős törzstiszteket vérlázító modorban tudott kidobni és kíméletlenül közölte velük, hogy a nemzetvezető egyszerűen nem fogadja őket. Szép László egyszer igen éles hangon utasította rendre modoráért. Marton Béla Gömbös nyilas karszalagjára pillantva megkérdezte tőle, hogy hogyan került be a pártba, hiszen ez a honvédségnél szigorúan tilos volt. Gömbös büszkén válaszolta, hogy ők ezzel nem nagyon törődtek, ő már régi tagja a pártnak összes ludovikás társaival együtt, akik most csapattisztek a legkülönbözőbb helyeken, és nagy segítségére voltak a pártnak a honvédség megdolgozásában és a hatalom átvételében.

Toprongyos nyilasok adták egymásnak a kilincset, boldogan borultak egymás nyakába, mondván, hogy ezt nem hitték volna, hogy ilyen gyönyörű vértelen forradalommal sikerült átvenniük a hatalmat, és hogy az egész ország mint egy ember állt a mozgalom mellé. Most persze egykettőre kiverik az oroszokat az országból, most már a németek bizalma is biztosítva van, és kapunk majd erős segítséget (képzelhető, hogy milyen érzés volt ezt délelőttökön keresztül hallgatni).

Később jöttek a kinevezések, egy Mosonyi nevű testvér államtitkár lett azért, mert a hungarista állam terveit 100 évre készítette elő. Miközben az ember a rádióban napról napra hallotta, hogy a Vörös Hadsereg rohamlépésben közeleg és nemsokára vége lesz ennek a rettenetes pünkösdi királyságnak,

nem tudtam, sírjak-e vagy nevessek, mikor különböző ötéves és 100 éves terveket hallottam.

Néhány nappal később boldogan újságolták a nyilasok, hogy nemsokára a vezér bemutatkozó beszédet mond majd előttünk, és aki esetleg eddig bűnös liberális nevelését még nem tudta levetkőzni és idegenkedett a hungarizmustól, az most azután az ő szugggesztív hatása alatt fanatikus hívő lesz. Én, aki Szálasit sohasem hallottam még beszélni, (ki hallotta) úgy képzeltem, hogy bizonyára van valamilyen trükkje vagy személyes hatása, amellyel az embereket megfogja. A hatás leírhatatlan volt; a sok zavaros fejű őrült és gyilkos kalandor után megismertük a legzavarosabbat, a vezért. Az ezerszer olvasott frázisok pufogtatása azzal végződött, hogy fenyegető hangon elsuttogta: aki nem dolgozik, az meghal! És utána vészjóslóan nézett körül. Jellemző volt az is, hogy Szöllősi és társai a harctéri helyzettel egyáltalán nem törődtek. Azelőtt a délelőtt legfontosabb eseménye volt az, amikor megjelentek a Honvédelmi Minisztérium hadműveleti osztályának vezetői és térképeken bemutatták a legújabb harctéri helyzetet. Most Incze és én előttem mindent titokban tartottak, nem tartván minket megbízhatónak, semmiféle iratot és jelentést el nem olvashattunk. Feltűnt azonban nekem, hogy mindig csak az ország építése és a zsidókérdés a fő téma akkor, amikor az ágyúk már a közelben dörögnek. Egyszer meg is kérdeztem Gömböst, aki akkor már százados volt, hogy mi újság a fronton, mire ő bevallotta, hogy az utóbbi napokban annyira el volt foglalva, hogy nem ért rá ezzel foglalkozni. De a helyzet bizonyára kielégítő.

Furcsa szokás volt az is, hogy ha Szálasi érkezett, akkor nekem el kellett hagynom a szobát, amelyen ő keresztül vonult. Azt rögtön első nap közölték velem, hogy soha semmiféle kérdésre nem szabad senkinek sem mondanom, hogy a vezér hol van, mikor érkezik és mikor távozik. Ezt annál kevésbé fecseghettem volna el, mert én magam sem értesültem róla soha.

Komikus jelenet volt, amikor Gömbös egyik nap bevitte Szálasihoz az MTI szigorúan bizalmas napi külföldi híranyagát, amely, a külföldi távirati irodák és rádióállomások híranyagát röviden és áttekinthetően csoportosítva, nélkülözhetetlen olvasmánya volt addig minden miniszterelnöknek. Szálasi „ilyen marhaságot többet ne hozzatok elém!" felkiáltással visszadobta. Akkoriban bizony a világsajtó és a szövetséges rádióállomások nem valami hízelgő formában foglalkoztak a magyarországi rémuralommal.

Egyik nap Szöllősi különösen izgatottan összeismertetett egy hölggyel és felszólított, hogy egy másik szobába vonuljunk át, és írjam le azt a szigorúan bizalmas dolgot, amit nekem ez a hölgy diktál. Az első mondatokból rögtön kiderült, hogy ez a hölgy a Magyar Nemzeti Múzeum szakértője, aki azokat a szakszerű utasításokat diktálta le, amelyeket a Szent Korona és a koronázási

ékszerek szállításánál kell szem előtt tartani (Szent István palástjának hajtogatása stb.). Amikor Szöllősi meglátta, hogy mégis saját helyemen írom a dolgot, hevesen kifakadt, éspedig talán a Szent Korona elszállítási terve felett érzett megbotránkozásom hatása alatt én szintén élesen válaszoltam. Ettől kezdve még élesebb volt közöttünk a viszony, nagyon szerettem volna tőle elkerülni. Egyik nap, amikor a hungarista mozgalom programjának vaskos példányát nyomta a kezembe, hogy fordítsam le németre, közöltem vele, hogy az ilyen dolgokat a Külügyminisztériumban szoktuk lefordíttatni.

Igen érdekes alak volt Szögi Géza államtitkár, aki állandóan azt javasolta, hogy a kormány hagyja már el Budapestet, mert az oroszok már nagyon közel vannak. Ugyanakkor, amikor ezek nap nap után terjesztették azokat a híreket, amelyek szerint a Vörös Hadsereg hogyan kegyetlenkedik a megszállt területeken, egyszer, szerepéből kiesve, (*Szögi Géza*) elmesélte, hogy híreket kapott Szegedről, amelyek szerint ott már a legnagyobb rend van, és az ügyvédtársa vissza akar oda utazni, hogy újra megnyissa irodáját. Felháborodtam azon, hogy ugyanakkor, amikor halálba küldik az egész országot, közben maguk is tudják, hogy egész propagandájuk és hírszolgálatuk hamis, és a felszabadított területeken sokkal nagyobb a rend, mint ahol még ők parancsolnak.

Szögi egyébként igen büszkén és mint jó viccet mesélte el azt, milyen jól megúszták azt a felsőházi ülést, amelyen a felsőház elnökévé választotta Rácz Jenőt. Nagyon nehezen ment a dolog, mert az ülésen nem volt meg a határozathozatalhoz szükséges létszám, és ha valaki ennek megállapítását kérte volna, megakadályozhatta volna az egész választást.

November 3-án elmentem a képviselőháznak arra az ülésére, amely megszavazta azt a törvényt, amely a nemzetvezető tisztséget létesítette. A karzat jóformán teljesen üres volt, a testvérek nem jöttek el meghallgatni vezérük „megdicsőülését", sürgős rabolnivalójuk volt a városban, ekkor már nagyon közelről hallatszott az ágyúszó. Ekkor folytak tudniillik a zsidóüzlet „kiárusítások" a legkülönbözőbb „hivatásrendek" által.

A Ház ülésén 104 képviselőt számoltam meg, szerettem volna névsort készíteni róluk, de sajnos sokat nem ismertem a szürkébbek közül. Ezek, akik jelenlétükkel legalizálni akarták minden idők legtörvénytelenebb rémuralmát, mind elsőosztályú háborús bűnösök, jóhiszeműségre nem hivatkozhatnak, mert ha előbb nem, a közeledő ágyúdörgés hangjaira fel kellett volna ébredniök.

Gömbös Ernő másnap szívélyesen meginvitált az ünnepélyes nemzetvezető választásra, én azonban azt mondtam, hogy inkább a hivatalban maradok. Elég volt az előző napi látvány.

A hungarista induló hangjaira kiszámítottan, pózos lassúsággal lépett el Szálasi a Szent György téren a kivezényelt nyalka banda sorfala előtt, és

mintha a végzet meg akarta volna mutatni, milyen aljas játék folyt itt a Szent Koronával és a magyar néppel, kevéssel az ünnepély befejezése után hatalmas hármas detonációval a levegőbe repült a Margit-híd. Miután ablakom a teraszra nyílt, rögtön láttam a szörnyű látványt, és kirohantam az erkélyre. Ott állt már akkor Szálasi és Szöllősi. A vízben kétségbeesetten úszó emberek és a vízbe zuhanó villamoskocsik szörnyű látványától sírógörcsöt kaptam. Ők ketten erre eléggé megróvóan néztek rám. Szálasi csak annyit mondott, hogy „a közvéleményt azonnal tájékoztatni kell egy megnyugtató kommünikével". Ez sikerült is néhány nappal később, amikor bejelentették, hogy valószínűleg a gázvezeték hibája folytán „robbanásos szerencsétlenség történt". A városban a felháborodást, ha lehet, még növelte ez a cinikusan szemtelen nyilatkozat. Ők nagyon meg voltak vele elégedve. Szöllősi miniszterelnök-helyettesnek többször nyomatékosan megmondtam, hogy nem vagyok hajlandó a Dunántúlra menni, és ő erre mindig kijelentette, hogy arról ne is álmodjak, hogy Pesten maradhatok. Ekkor bújóhelyről gondoskodtam a magam számára. Végül mégis megoldódott a kérdés úgy, hogy Vajna Ernő nyilas pártmegbízott javaslatára, összes külön illetményeim megvonásával, egyidejűleg a Földművelésügyi Minisztériumba helyeztek át. Ezután sikerült egy jóakaratú OTBA orvos, dr. Kluka István igazolványával január 1-ig betegszabadságra mennem.

Az ostrom után még hallottam, hogy Szöllősi Kőszegről decemberben még egyszer visszatért Budapestre. Főleg amiatt volt nagy gondban, hogy ottani hölgytársasága számára bonbont szerezhessen...

2

Dr. Zánkayné beadványával egy időben a Népfőügyészségen, a háborús bűnökkel foglalkozók körében, egy napló is közkézen forgott. A szerzőt, Rajniss Ferencet a amerikaiak még nem adták ki Magyarországnak, de az 1945 márciusában keletkezett naplóját megküldték. A politikai nyomozók, a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai és Rendészeti (egyes iratokon: Politikairendészeti) Osztályán dolgozók előtt Rajniss naplójából feltárultak nemcsak a német megszállás, hanem az azt megelőző időszakok összefüggései, a nyilasok 1945. márciusi belső hatalmi villongásainak okai is. Rajniss — mint köztudott — összekülönbözvén a nemzetvezetővel, lemondott vallás- és közoktatásügyi miniszteri tárcájáról, s kritikus hangvételű naplójának megírásával egyrészt hozzájárult a korabeli nyomozati tevékenység alakulásához,

másrészt az utókor számára készített hasznos forrásmunkát. 1984-ben *Az 1944. év históriájá*-ban napvilágot látott naplójának az a része, amely a német megszállással foglalkozik; most azokat a részeket idézzük dr. Zánkayné beadványának kiegészítéseként, amelyek a Horthy-korszak — igaz, sajátos megközelítésű — bemutatását, a szereplők közvetlen megidézését lehetővé teszik.

RAJNISS FERENC NAPLÓJÁBÓL

Szombathely, 1945. március 10.

Eszembe jutott, hogy az egyik minisztertanácson a „személye körüli" miniszter (ez a pokoli örmény nagyzolás) a minisztereket figyelmeztette a nemzetvezető óhajára, hogy mindannyian vezessünk naplót. Nem hittem volna, hogy ennek az agybajos kívánságnak eleget teszek, de most már van időm. Szokatlan, hogy nincs munkám minden órára s elalvás előtt a reggeli ébredéskor nem kínoz és zaklat ezer kérdés. Bejöttem Szombathelyre átadni dolgozószobámat az új negyed miniszternek. Összeszedtem az írásaimat s eltéptem a különböző miniszterek új rendelettervezeteit. Most már nem az én feladatom a sok zöldség megbírálása. Elhihetik a kicsinyek bírálat hiányában, hogy nagy alkotásokkal piszkították be a fehér papirost...

Jó emberek ezek, kár értük. Mesélik, hogy megkezdődött a pártba való beterelés. Csak az lesz „teljes jogú", aki kitűzi a nyilaskeresztet. Mit csináljanak szegények? Az ellenállást nem tanácsolhatom nekik: sohasem biztattam szegény családos kisembereket a hősi kiállásra. Hogy nem tartoznak Szálasiékhoz, azt úgyis tudom, s éppen az a tragédiájuk, hogy a bolsevistákhoz sem. Elsodort magyar emberek...

Nagy László volt nálam. Elmondotta, hogy Budinszky is lemondott, de a nemzetvezető nem fogadta el lemondását, csak arra szólította fel, hogy távolítsa el — Nagy Lászlót az államtitkári székből, mert ott csak „testvér" lehet. Miért nem tudta ezt Szálasi októberben? Nagy László egyébként még február elején megmondotta, hogy amennyiben én távozom, ő egy pillanatig sem marad a helyén. Hallom, hogy Szász Lajos is lemondott s azzal bírták rá a maradásra, hogy én „személyi" és nem politikai okok miatt távoztam.

Nem értem a derék, becsületes Szász Lajos tűnődését, hiszen ott volt minden minisztertanácson s hallotta a heves politikai összecsapásokat. Mindegy. Reményi-Schneller avval védekezett, hogy képtelen a minisztériumot a „gonosz laikusok" kezére juttatni s ezért marad a helyén.

Csak Rátz Jenő állott ki újra férfiasan s a Shvoy-ügyben adott felvilágosítások alapján megírta a miniszterelnöknek, hogy amennyiben a felsőházi tagok

felelőtlen lefogását folytatják, eltávozik az elnöki székből. Kassai propagandaminiszter is lemondott, de undorral visszatartották. Furcsa figura ez a Kassai. Mindent elvettek már tőle, csak a szája maradt meg. Fáradt, menni akar s marad. Sokat ült Szálasiért s úgy bánnak vele most, mint a kutyával. Alapjában becsületes ember. Jó szándékú, nemzetiszocializmusba vénült öreg marxista.

Most hallottam először arról, hogy távozásom előtt a nemzetvezető megpróbálta beemelni a nyilas bárkába az egész Nemzeti Szövetséget. Magához rendelte a vezetőséget gondos kihagyásommal — s iparkodott meggyőzni őket a hungarizmus egyedül üdvözítő mivoltáról, de dühbe gurult, amikor Tasnády-Nagy András azt kérdezte tőle, hogy mi tulajdonképpen a hungarizmus. „Amikor támadtak miatta, akkor tudták! — kiáltotta a felhevült vezér — s most nem akarják tudni!..." A megbeszélés elromlott, kölcsönös tanításba merevedett s a szívélytelen búcsúzás után Szálasi Szöllősire bízta a renitensek ráncba szedését. Szöllősi legalább jelentéktelen figurákat próbált megnyerni a MÉP (*Magyar Élet Pártja*) verébszürke seregéből, de ez sem sikerült. Nyilvánvaló, hogy Szálasi azt hitte, hogy mindenki elolvad a boldogságtól, ha megtudja, hogy pártjába beléphet... Kíváncsi vagyok azonban, hogy kik léptek be mégis titokban, mert erről sok megbízhatatlan hír kering politikai körökben. Éjfélig rendeztem írásaimat, s a sok kacatból csak azt a nyugtát vittem el, amelyet Vajna miniszter állított ki a nemzetvezetőnek átadott művészi és gyönyörű magyar s külföldi aranytárgyakról. Csak képekért és szobrokért vállaltam a felelősséget, a többit átadtam, nehogy egyszer illetéktelen kezek művészi kincseik között aranytárgyak iránt kutassanak akár itthon, akár odakünn. Az aranyláz ugyanis túlszaladt a 41 fokon...

Hajnalban visszamegyek Szentgotthárdra, itt már nincs semmi dolgom.

Szentgotthárd, március 11.

Levelek tömege várt. Már nem tudok válaszolni. Átszignálok mindent Kossára és Felicidesre.

Délután megérkezett Felicides. Bejött a szobámba kísérőjével, megölelt, biztosított teljes nagyrabecsüléséről s kijelentette, hogy nagyon fájlalja távozásomat. Tőlem tanult, — kért, hogy maradjak a szobámban továbbra is és a nehezebb ügyekben, amelyeket meg óhajt beszélni velem, segítsek neki. Azonnal határoztam magamban az elköltözésről, csak azt nem tudtam, hogy hová. Két óra alatt átadtam a jegyzetekkel felszerelt folyó ügyeket, felhívtam a figyelmét a fontosabb dolgokra, kértem, hogy ne engedje meg a vallásügyek teljes elrontását, figyelmeztettem a várható következményekre, — mire újabb ölelés következett. Most már véglegesen idegen vagyok Szentgotthárdon, csak az öreg park az enyém, az egyedüli séták idején.

Újságíró már nem lehetek; ezt a rendszert nem dicsérhetem, hallgatni kell s beállni az elnémult emberek sorába, mert hiszen én is felelős vagyok azért, hogy a Horthy-puccs idején, a kegyetlen és döntést sürgető órákban engedtem a német nyomásnak és beléptem az új kormányba.

Rahn, a Budapestre küldött nagykövet, tízszer is elmondotta, hogy feladatom a „nyugodt, úri, tisztességes megoldás biztosítása" a sok gyakorlatlan ember között, de ennek a feladatnak a megoldása bizony nem sikerült. Rahn visszautazott Mussolinihez, — és semmi sem történt úgy, ahogy megbeszéltük. Kifejtették előttem, hogy a kormányzótanácsban feltétlenül támogatni fogják azt a politikai irányzatot, amelyet képviselek s nem engedik meg, hogy az értetlen és túlzó elemek tönkretegyék az országot. Elmagyarázták, hogy csak „végső szükség" szülte a Szálasi-megoldást, de kormányzótanácsi tagságom biztosítéka a józan politikai vezetésnek. Végül arra kértek, külön és ünnepélyesen, hogyha választani kellene a miniszterség és a kormányzótanácsi tagság között, akkor feltétlenül az utóbbit válasszam. Megnyugtattam őket, hogy semmi kedvem a miniszterséghez, s anyagilag független vagyok, nincs szükségem a fizetésre, tehát a Hitler által kikövetelt kormányzótanácsban még menthetem azt, ami menthető. „Csak ne legyen pesszimista" — biztattak — „s minden jóra fordul..."

Szálasi egyetlenegyszer sem hívta össze a kormányzótanácsot. A németek is vargát fogtak a hihetetlenül beképzelt vezérben, aki a szörnyű égzengés közepette leült az íróasztalához megírni hét kötetben saját dicsőségének történetét. Amikor egyszer erről a készülő könyvről beszélt nekem négyszemközt, nem tudtam megállapítani, hogy csak másoknak hazudik-e vagy saját magának is?... Elmondotta, hogy őt most nem lehet zavarni, mert ír... Hét kötet lesz, mindegyiknek más-más címe. „Harcom", „Bebörtönzésem", „A Csillag-börtönben", „Újra szabadon", „Harc a hatalomért", „A hatalom birtokában", „A győztes hungarizmus". Elmondotta, hogy minden magyar állampolgár meg kell vegye a könyveit. „Erre rendeletet adok ki..." (Nem rossz üzlet...) „Akkor megtudja mindenki, hogy mi a hungarizmus. Így nevelem meg a magyar népet..."

Az oroszok éppen akkor foglalták el Budapestet. Beregfy lázasan dolgozott a hadsereg szétzüllesztésén. A kormánybiztosok hada bután és szemérmetlenül garázdálkodott. Kovarcz óriási táblázatokat készített a „totális mozgósítás" szappanbuborékairól. A nyilasok uralkodtak, géppisztollyal szedték el a parasztoktól az élelmiszert, természetesen fizetés nélkül, bár volt pénzük tengernyi. Megmondottam Szálasinak, hogy romlik a hangulat az egész országban, s rendet kellene teremteni. „Én már láttam az országjárás alatt" — mondotta hidegen. „Beszélnünk kell az országos ügyekről" — folytattam tovább a témát. Felkelt és kijelentette, hogy majd a koronatanácson. Én is

felkeltem, és néztük egymást szótlanul. A szakítás a levegőben érződött. Semmit sem hallott meg Szálasi úr, amit nem akart. A narcisszizmus (?) betegével állottam szemben...

Szentgotthárd, március 12.

Hosszú évek óta ez az első nap, amikor a széles világon semmi tennivalóm nincs. Először sétálok a fák között teljes két óra hosszat. Nem gyalogoltam ennyit hónapok óta. Angolszász gépek szállanak nyugat felé, már visszatérőben az oroszok támogatásából...

Három birodalmat ismertem meg életem folyamán tökéletesen: Oroszországot, Amerikát és Angliát. Hét esztendőt töltöttem orosz földön, közel két évet az Egyesült Államokban és másfél évet Angliában...

Összecsaptam a Bethlen-rendszerrel saját káromra, s tíz hosszú esztendeig nem volt életlehetőségem a saját hazámban. Kommunistagyanús voltam a régi feudális uralom megtestesítőinek a szemében, pedig 196 magyar tiszt írta alá, s küldte el a beadványát Horthy Miklósnak, hogy Szovjet-Oroszországban én mentettem meg az életüket.

Szentgotthárd, március 16.

Szombathelyről hallom, hogy a március 15-i ünnepély a nyilaskereszt jegyében botrányosan zajlott le.

Valami ismeretlen nagyság beszélt a piacon s megígérte a népnek, hogy a „hungaristák kitapossák az ellenség beleit!" A jobb emberek otthagyták az őrjöngő félbolondot, aki biztosan sohasem volt a fronton. Ez a „béltaposási" kultúra kibírhatatlan. Minden nyilas hátul kódorog, bundát, ruhát, szövetet, élelmiszert szerez s üres óráiban kiabál. A szentgotthárdi mesterlegény-vezető most már lovagol s minden reggel kivágtat a síkra, s amikor megfújják a riadót, már a kolostor pincéjében piheni ki a lovaglás úri fáradalmait. Pedig ez az ember még a jobbakhoz tartozik.

Egyszer még Budapesten a minisztertanácson mondottam, hogy nem támogathatom a tyúkszemvágó kultúra elterpeszkedését. A Gellért-szállóban ugyanis az egyik tyúkszemvágó lett a politikai biztos, s napok alatt felborította az évtizedes rendet s megszüntette az európaiságot. A tyúkszemvágó, aki „köszönöm szépen nagyságos ur"-at harsogott minden borravalónak, a politikai vezetés élére került. Elhiszem, hogy egy értelmes vasmunkás megállja a helyét más szellemi munkaterületeken is, de a baksisból élő réteg erkölcsi vezetésében nincs bizalmam. A portások sok nyelvet tudnak, de azért baj, ha diplomáciai pályára lépnek, az ilyen váratlan uralomváltozások idején, ahogy baj, ha a disznót a farka mozgatja...

Szálasi uralma hihetetlen gyorsasággal züllesztette le a magyar élet erőforrásait, miközben a vezér és kisded vezérkara elvakultan ünnepelte önmagát.

Most, hogy nem foglal le a mindennapi munka és számot adhatok magamnak a reánk zúdult eseményekről, teljes egészében tárul elém sorsunk és végzetünk determináltsága. Nem volt kiút. Így kellett, hogy történjen minden, mert politikai életünk züllöttsége Szálasi uralmában teljesedhetett szétfreccsent pocsolyába.

Még Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején, a berlini út előtt keresett fel a lakásomon két fiatal vezérkari tiszt, s Gyertyánffy százados felajánlotta nekem a nacionalista forradalom vezetését a polgári vonalon. Akkor hallottam Szálasi nevét először. Ezek a fiatal tisztek halálosan elkeseredett emberek voltak, készen minden vakmerő vállalkozásra. A trianoni hadsereg szűk kereteiben nem volt előrehaladási lehetőségük. A Horthy-kegyencek elzárták előlük az utat, s papiroson kiszámíthatták, hogy évtizedek múlva mint őrnagyok vonulhatnak nyugdíjba.

A szellemi munkanélküliség ebben az időben szomorú arányokat öltött a világválság és a magyar reakciós uralom következtében. Csak a zsidóság tudta elhelyezni a saját fiait a kierőszakolt és megfizetett vámfalak védelme alatt a magángazdaságban, de középosztályunk és az alulról felfelé törő kisemberek gimnáziumot és egyetemet végzett fiai ezrével kódorogtak munka nélkül még 30 éves korukban is. A bankok deflációs politikája, a parasztbirtokok eladósodása, a földbirtokos osztály rohamos szegényedése, az alacsony gabonaárak és az ipari uzsorabérek ijesztő szociális feszültséget teremtettek a magyar társadalomban. Megérett minden a szociális forradalomra, de a kommunizmus fekete emléke miatt ez a forradalmiság már csak a nacionalista világ pólusán jelentkezett. Bethlen még megpróbálta bérbe adni a magyar államvasutakat, mert ez a kiszáradt gróf csak a kölcsönökben látott menekülést, de terve egy durva és visszariasztó csalás miatt nem sikerült. A neves gróf az amerikai bizottság elé hamis jelentést terjesztett a MÁV (magyar kir. államvasutak) jövedelmezőségéről, s ezt a csalást olyan magyar körök, amelyek nem akarták megengedni ezt a szégyenteljes üzletet, leleplezték az amerikaiak előtt. Az amerikaiak elutaztak, és Bethlen megbukott, mert meg akart bukni. Utánam az özönvíz — gondolta lustán Bethlen István. (Az amerikaiak vezetőjével Amszterdamban beszéltem a tervgazdálkodási nemzetközi kongresszuson Bethlen bukásának napján.) Horthy kedvence, az agg Károlyi Gyula gróf vette át a kormányzást egy adóügyi pénztárnok agyvelejével. Minden tovább romlott; Horthy a forradalmat akadályozta meg, amikor a miniszterelnökséget átengedte Gömbös Gyulának. A magyar nép bizalommal fogadta Gömbös Gyulát és radikális változásokat remélt.

Annál inkább meglepett a forradalmár vezérkari tisztek ajánlata, akik a rendőrség birtokában levő néhány tankkal s egy megnyert hadosztállyal akarták a puccsot megnyerni... Nem tartoztam Gömbös Gyula pártjához, s mint pártonkívüli kerültem a parlamentbe, a reformnemzedék programjával, de a Gömbös elleni akciókra nem vállalkoztam. Megmagyaráztam a fiataloknak, hogy nem lehet forradalmi tervekkel házalni, mert valaki elárulja őket. Jó barátságban maradtam a valóban intelligens, lelkes fiatal tisztekkel, s többször meglátogattam őket a vezérkari iskola kaszárnyájában. Szálasi azonban ezeknél a látogatásoknál nem mutatkozott.

Néhány hónap múlva azután beállított a lakásomra. Az előző tervekről árva szót sem beszélt; de bejelentette, hogy kilép a katonai szolgálatból s részt vesz a magyar politikai életben, s ehhez támogatásomat kérte. Hosszasan elbeszélgettünk; zavaros és kegyeskedő volt. Csinos ember, nagy fekete keleti szemekkel. A nevetése nyugtalan, természetellenes, erőltetett. Papos modorossága volt a legfeltűnőbb. Avval váltunk el, hogy szívesen segítek neki, s örülök, hogy egy vezérkari tiszt bekapcsolódik politikai életünkbe. Csak másoktól hallottam, hogy megalakította a Népakarat Pártját Csoór Lajossal, akinek igen jó heti néplapja volt. Néhány hónap múlva újra felkeresett s beküldte hozzám Bornemissza Géza iparügyi miniszter névjegyét. Azt hittem, Bornemissza jön, s Szálasi lépett be. Furcsa dolog volt, de titokzatosan megmagyarázta, hogy „Géza küldte őt", éspedig azért, hogy embereimmel segítsem elő megválasztását Pomázon, s kérjem meg Gömbös Gyulát, hogy biztosítsa számára a választás folyamán a fair lehetőségeket. Nem értettem a dolgot. Bornemisszát Gömbös nevezte ki miniszternek, Gömbös emelte igen nagy szeretettel magasra: miért nem Bornemissza interveniál Gömbösnél. Megígértem a támogatást, és meg is tettem mindent Szálasi érdekében. Egy kiváló parasztagitátort, Szentét melléje állítottam saját költségemen, felkerestem Gömbös Gyulát is Szálasi érdekében. Gömbös elkomorodott kérésem előterjesztése alatt. Úgy nézett rám gyanakodva alulról felfelé, mint aki valami betegséget fedezett fel rajtam. „Tudod te mit kérsz, Feri?" — kérdezte tőlem. Meglepetésem őszinteségét látta, s végre előrukkolt a „Szálasi-komplexummal", ahogy ő nevezte. Elámultam a felfedett tények előtt. Gömbös hosszasan elmagyarázta, hogy a kormányzónak Keresztes-Fischer tábornok bebeszélte, hogy ő (Gömbös) a kormányzói széket akarja megkaparintani. A kormányzó gyanakszik, s megengedte Keresztes-Fischernek, hogy Szálasit bocsássa el a hadseregből s bízza meg politikai munkával, Gömbös Gyula népszerűségének letörésére. Ez Szálasi feladata. Ő katonai attasét akart faragni Szálasiból, Párizsba akarta küldeni, hogy tanuljon nyelveket, mert még fiatal, van ideje a művelődésre. Ezt az ajánlatot Szálasi már nem fogadta el. Gömbös teljesen felmelegedett, tulajdon-

képpen ez alkalommal barátkoztunk össze úgy, hogy a kormányzó féltékenykedéséről nyíltan beszélt előttem.

Gyanúja elmúlott, néhány szóból megértette, hogy semmi közöm sem lehet Fischer tábornokhoz, akit őszinte meggyőződéssel utáltam, ahogy utálni csak az úri lakájokat lehet. Végre megegyeztünk abban, hogy Gömbös biztosítja Szálasinak a fair választást, mert jobb, ha bekerül a házba s megmutatja nyíltan, hogy mit tud és mit akar. Gömböstől tudtam meg, hogy Szálasi ellenjelöltjét Bornemissza ajánlotta a kormánypártnak, Ember Sándor személyében! Ezek után nem mondottam meg a miniszterelnöknek, hogy Bornemissza küldötte hozzám Szálasit, de jobban figyeltem Bornemissza kétszínű politikáját, aki jótevője helyett már miniszterelnök akart lenni s a Horthy-kamarillával fogott össze.

Sok jelölt futott Pomázon, s Szálasi express-ajánlva csúfosan megbukott. A legkevesebb szavazatot kapta, szégyenletesen keveset, úgyhogy beszélni sem lehetett a kormány ármánykodásáról.

Szálasit elvesztettem szem elől. Rengeteg dolgom volt, sokat utaztam külföldön, s mint az Új Magyarság főmunkatársa szívvel-lélekkel belemerültem az újságírás szép mesterségébe. Iparkodtam független maradni, de végül is elvállaltam a Nemzeti Front parlamenti képviseletét, mert ennek a kiváló szervezetnek nem volt képviselő tagja. A Nemzeti Front határozottan és keményen Szálasi-ellenes volt, de azért időnként, ha bajba került, megvédtem őt a sajtóban és a parlamentben.

Gömbös Gyula tragikus halála után a derék és tehetségtelen Darányi Kálmán miniszterelnöksége alatt a nemzeti forradalom lángja magasra csapott. A szociáldemokraták is mozgolódtak, tüntettek, röpiratokat terjesztettek. Minden erő gerjedt, lázongott. Most már teljes erővel átcsapott a határokon a német nemzetiszocializmus tüze. Sok jó magyar attól félt, hogy magyar nemzetiszocializmus nélkül a svábok veszik át Magyarországon a szellemi vezetést. A zsidóság hol kétségbeesett butasággal, hol vakmerő szenvedélyességgel irányította sajtóját, igyekezett feltartóztatni a sejtett eseményeket. Az angolbarát magyarok semmi pozitív lehetőséggel nem kecsegtethették a népet. Megindult a nagy és eredménytelen akció a jobboldali magyarság egy táborba való tömörítésére. Gyűlés gyűlést ért. Az összejöveteleken már nyíltan vettek részt magas rangú katona- és rendőrtisztek. Az utca forrongott és a rendőrség lagymatagon használta a kardlapot. Már Horthy környezete sem hitte el, hogy a régi rendszer megmaradhat. Pokoli összevisszaság uralkodott, s Darányi megpróbált jobbra sodródni... A német hivatalos politika tovább dolgozott Horthyval és a kormánnyal, s ebben az időben még nem lehetett azt mondani, hogy a német politika támogatta volna a magyar nemzetiszocialistákat.

Szálasi újra felkeresett, s apostoli mondatokban kifejtette, hogy a magyar népet csak áldozatokkal lehet megnyerni, s ő bevonul a börtönbe. Mondottam neki, hogy „tegye meg", én amíg nem kell, nem megyek, én már eleget ültem. Szálasiék elosztogattak előre minden állást. Sok titkos tagjuk volt, sok hitvány ember is, akik riadtan orientálódtak, de velük volt ebben az időben a falusi és városi kisemberek elszánt java, s csak a Nemzeti Front tudta felvenni velük a versenyt.

Darányi is elment, s Imrédy Béla lett a miniszterelnök. A legzavarosabb és legfelelősségteljesebb időben. Imrédy megpróbálta a rendteremtést jobbra és balra egyaránt, csakhamar őt szemelte ki Szálasi a „halálos" ellenségnek. Én már akkor nem voltam beszélő viszonyban Szálasival, egy nevetséges esemény miatt.

Késő este egyszer hozzám futott Fiala Ferenc és Kiss úr, hogy másnap tartsak a Házban napirend előtti felszólalást Szálasi érdekében, egy röpirata alapján be akarják csukni. Akkoriban jelent meg egy röpirat a híres „Rebekka ki a várból", avval az állítással, hogy Horthyné zsidó származású. Ízléstelennek tartottam ezt a harcmodort. Megkérdeztem, melyik röpiratról van szó, s Szálasi írta-e a röpiratot, vagy csak őt vádolják a szerzőséggel. Fiala rendkívül ideges lett, s azt kérdezte tőlem: a nemzet vezérének tartom-e Szálasi Ferencet vagy sem? Elöntött a harag, s kijelentettem, hogy „nem tartom a nemzet vezérének az olyan embert, aki politikai gyűlések előtt festi magát". Mérges voltam, de állításom igaz volt. A budai Vigadóban tartott gyűlés előtt Szálasi a kulisszák mögött ezüst poudrier-ből kipirosította és kipúderezte az arcát, hogy szép legyen a tömeg előtt. Szavahihető tanúk látták a nagy politikai eseményt. A vezér ideges ember, nem akart színeket játszani a beszéd alatt. Szálasi meglepően rossz szónok volt, s az is maradt.

Fiala és Kiss eltávoztak. Hajnali 3 órakor a portás express ajánlott levelet hozott, amelyben Szálasi kijelentésem miatt provokált. A hajnali ébresztés miatt erősen kívántam a kardot... A segédek összeültek s párbajbíróság összehívásában állapodtak meg. A párbajbíróság megállapította, hogy kijelentésem megfelelt a valóságnak a vizsgálat kétségtelen eredménye szerint, s így sértés nem történt... A párbajügy így jegyzőkönyvvel ért véget, s Szálasival való összeköttetésem végleg megszakadt.

Az „Út és Cél" elnevezésű Szálasi-programot a Népben kiadott cikksorozatomban tönkresilányítottam s bebizonyítottam, hogy zagyva, értelmetlen, alakoskodó és magyartalan hülyeség elejétől végéig. Közben Szálasi csillaga is lehanyatlott. Megkezdődött az új hadsereg felállítása, a tisztek előrerukkoltak, a szociális feszültség nagyot csökkent, a munkanélküliség megszűnt, s bár az 1939-es választásokon a nyilasok nagy számmal kerültek be a parlamentbe, a

nagy mítosz mégis szétfoszlott, a sorok megbomlottak, s felütötte fejét a nyilas pártban a belső egyenetlenség, amihez már semmi közünk nem volt. Tiszta szerencséje volt Szálasinak, hogy már előzőleg beszállították a szegedi Csillagbörtönbe, s így a varázsa a szegény ember előtt megmaradt. A nyilaskeresztes párt parlamenti szereplése többet ártott a mozgalomnak, mint amennyit használt... Szellemi felkészületlenségük nyilvánvaló lett.

A választások után végre Imrédy kilépett a zavaros fejű, tanácstalan, ízigvérig becsületes és éppolyan tehetségtelen, habozó és tűnődő Teleki Pál gróf kormányából.

Megalakult a Magyar Megújulás Pártja, amelynek első naptól fogva tagja voltam, s ma tulajdonképpen vezetője vagyok. Imrédy Bélához lelkileg akkor csatlakoztam, amikor a disszidensek, a nagyurak, Horthy Miklós segítségével nyílt színen próbálták megbuktatni. A reakció teljes felülkerekedését éreztem az elszánt disszidens mozgalomban, s a nyilasokkal ellentétben az a véleményem, hogy a földreform beharangozása miatt elgáncsolt Imrédy mellé kell állani, minden jobboldali erővel. Szálasi szerint Imrédy angolbarát és angolkém volt, Horthy szerint pedig zsidó. A zsidó bárók barátja antiszemita lett, de csak Imrédyvel szemben. Ebben az időben már bizonyos közeledés szálait lehetett kitapogatni Szálasi és Horthy között. Szálasi kijelentette, hogy neki „volt, van és lesz államfője..." A Várban tetszett ez a mondás, mert már megindult teljes dühvel a dinasztia-alapítási kísérlet.

Szegény Magyarországnak már nem volt más baja, csak a Horthyakból királyi családot ültetni megterhelt nyakára.

Szentgotthárd, március 17.

A magyar politikának az volt a legnagyobb csodája és újszerű, idegen jelensége, hogy a német—magyar együtthaladási politikát Horthy Miklós inaugurálta, vezette és irányította, az összes nyílt és bizalmas megegyezéseket és szerződéseket ő beszélte meg és ő hagyta jóvá, az összes kezdeti sikereket ő aratta le. Ő lett az „országgyarapító bölcs vezér", aki állandóan belovagolt utólag a németek által visszaajándékozott területekre, s Horthy Miklós klikkje mégis úgy viselkedett és úgy szónokolt, agitált titokban, mintha a német—magyar szövetség a tökéletesen félretolt nemzeti ellenzék műve lett volna.

Ez a perverz helyzet már kezdettől fogva megmutatta, hogy mire készülnek Horthyék.

A nacionalista ellenzéket a németbarátságból elsősorban a szociális átalakulás kérdése érdekelte, Horthyékat pedig csak a hatalmi kérdés. Horthyék a németbarátság révén iparkodtak féken tartani a belpolitikai új erőket, s ez a tervük nagy részben sikerült.

A nacionalista ellenzék a kedvező helyzetet a belső rendszerváltozás megvalósítására próbálta felhasználni, s Horthyék mindent elkövettek, hogy a németek megnyerésével éppen ezt a belső átalakulást megakadályozzák.

Horthyék inkább katonát adtak, semhogy a régi klikk, a sógorság-komaság, a grófi uralom s az egész komisz, elzsidósodott főúri és dzsentri oligarchia veszélybe kerüljön.

Berlinben két magyar irányzat szaladt egymás mellett párhuzamosan: a Horthy-vonal és a magyar ellenzéki vonal, de az első felbecsülhetetlenül erősebb volt állandóan, 1944. március 19-ig, s a másodikkal csak éppen szemeztek...

A német bennfentes körök ezt a kettősséget úgy magyarázták, hogy a Führer csak személyekkel dolgozik: Magyarországon Horthyval, Romániában Antonescuval, Horvátországban Paveliccsel és Franciaországban Pétain maréchallal... És a Führer megbízik Horthyban... Egyébként tudják, hogy Magyarországon esedékes a szociális átalakulás, de avval, — Mein Gott, — most várni kell...

Horthy irányította a külpolitikát, Horthy minden német kívánságot akceptált, s utólag állandóan berzenkedett, amíg újra találkozott Hitlerrel, s új engedményeket tett... Száz és száz példáját ismerem ennek a vénemberpolitikának. Horthy mindig másokat akart felhasználni a németekkel való ellenkezésre, hogy azután ő engedhessen. Werth vezérkari főnököt azért távolította el irgalmatlanul, mert Werth nem volt hajlandó visszavonni egy olyan ígéretet, amelyet Horthy tett. Hitler előtt mindig azt állította, hogy az egész ország az ő kezében van, csak ő parancsol, s csak az történhetik, amit ő akar. Nem is volt eleinte semmi szabotázs, a jelek s a romlás inkább a kegyencek elképesztő tudatlanságát hirdették. A Kacsóh-uralom, a Losonczy ... (*a közölt szöveg itt olvashatatlan*) rokon, stb. a közgazdasági élet teljes felfordulását, a kegyencek korrupt előnyeivel és intézkedési korlátoltságukkal, okozták, s mikor baj volt, hunyorgattak, hogy ez okos politika, csak németellenes... Horthy nagyszerűen ajándékozott hadosztályokat az orosz frontra, amelyek leváltásáról és helyettesítéséről már nem gondoskodott. Ez okozott mérhetetlen elkeseredést a harcosok között és itthon is az érdekelt családokban.

A sváb SS felállításáról szóló egyezményt sohasem mutatták be a parlamentben, máig sem ismerjük a szövegét, mert hiszen Szálasi is fenntartotta.

Az ajándék-hadosztályok pedig azt a célt szolgálták, hogy Németország ne támogassa a magyar belső ellenzéket; s ha lehet, segítse elő a Horthy-dinasztia megalapítását. Az első cél sikerült, a második nem. Amikor Horthy tehetségtelen fiát kellett megválasztani a kormányzó helyettesévé Bárdossy miniszterelnöksége alatt, a Magyar Megújulás Pártja egyhangúan állást foglalt az erősza-

kos és korrupt megoldás ellen, s a nyilas párt csak vonakodva követett bennünket. Németország álláspontját ebben a kérdésben nem lehetett megtudni. Bárdossy Lászlót később azért menesztette a kormányzó, mert Bárdossy szerint öröklési joggal is megválasztathatta volna a fiát, s akkor nem kellett volna kimennie a frontra vitézségét bemutatni, s nem zuhant volna le a titokzatos üzletekből származó rossz gépével... Horthy halálosan gyűlölt bennünket a szavazás miatt, s tudtuk, hogy számunkra nincs pardon és még kevésbé van politikai lehetőség. Ha valaki felelős a magyar háborús elhatározásokért, akkor az egyedül Horthy Miklós! A nemzeti ellenzék felelőssége abban van, hogy az államfő által diktált irány becsületes szolgálatát, az adott szó szentségét és a becstelen játékok kiküszöbölését követelte, — eredménytelenül.

Horthy Miklós egész Magyarországot egy nagy feudális Horthy-birtoknak tekintette, amelynek ispánjai a miniszterek. Amióta megszűnt az Ottó-veszély, az arisztokraták behódoltak, Horthy csak az arisztokráciát és a milliomos zsidókat érezte „jó társaság"-nak, összevissza beszélt, de tartotta keményen a gyeplőt, a nemzet tisztelte a múltjáért, s ebben volt az ereje, mert a tömeg előtt ismeretlen jelenvaló politizálása már nem érdemelt tiszteletet. Horthy minden miniszterelnöke egyformán beszélt, handabandázott, de a nép azért érezte a lassú elfordulás tényét. Az első súlyos válság Teleki öngyilkossága volt a Horthy-politikában.

A súlyos beteg Csáky István hivatott egyszer késő este, s halottsápadtan mondotta el, hogy Teleki, Horthy megbízásából, egy messzebbmenő szerződést írt alá a szerbekkel, mint amilyen az ő megegyezése! Két aláírt szerződés volt! Az egyiket Csáky külügyminiszter jegyezte, a másikat Teleki Pál. A német—szerb háború kezdetén sor került volna a feltételek teljesítésére. Teleki felrohant Horthyhoz s kijelentette, hogy most már mindketten le kell vonják a konzekvenciákat. „Mindketten?..." — kérdezte Horthy. „Miért mindketten?" Talán Te?..." Teleki hazatámolygott, s hajnalban agyonlőtte magát. Sokkal nagyobb, nemesebb volt, mint Horthy...

Kállay miniszterelnök is esküdözött minden szentekre, hogy ez a háború „az ő háborúja". (?) Ő fogja vezetni a nemzetet tűzön-vízen át. De senki sem hitte el fogadkozásait. Kállay már átmenet volt, aki állandó összeköttetést tartott fenn a Svájcban tartózkodó amerikai megbízottal. Előttem nem is tagadta Royall Taylorral folytatott közvetett tárgyalásait, s mindig őszintén felvetette a politikai kártyákat. A parlamentben nyílt ülésen nekem ugrott, hogy igazolja magát Horthy előtt, aki veszedelmesen gyűlölt engem, — éjszaka azután órákon át megbeszéltük a helyzetet.

Kállay alatt tudtam a legtöbbet a belpolitikai és külpolitikai helyzetről. Horthy azt mondotta neki: „Miklós, Te vagy az utolsó miniszterelnököm, mást

már nem nevezek ki". Ettől ugyan még megbukhatott volna Kállay Miklós, mert a hűség nem volt Horthy-erény, de Kállay mindenesetre mentesült tökéletesen az óriási és megromlott kormánypárt minimális ellenőrzése alól is, azt tett, amit akart. Azt hitte a végsőkig, hogy ahogy mondotta, „jól áll a németeknél". Gyakran figyelmeztettem erre a súlyos tévedésére, Berlin már gyanút fogott, adatokat gyűjtött, felkészült minden eshetőségre, s hosszas huzavona után Horthy már ultimátumszerű rendelkezésre utazott ki Hitlerhez, ahonnan Veesenmayer birodalmi megbízottal érkezett vissza. Előtte német csapatok meneteltek Magyarország területére.

Az első forduló elveszett. Kállay a török követségre menekült, Horthy folytatta az aláírásokat, de a magyar politikában sajnálatos új fejezet kezdődött 1944. március 19-én.

3

Szívet szorongató beadvány- és naplórészleteket idéztek az előbbi oldalak. A „tyúkszemvágó" és „béltaposó" nyilasok tobzódása már a véget jelenti, de — mint kiderül — a vég nem minden előzmény nélkül következett be, s a jó szemű kritikusok megjegyzéseiből — még ha állásfoglalásaikat a személyes szimpátia vagy antipátia hatja is át — már előre sok minden felsejlik. Főként a dinasztiaalapítás gondolatát mindenek elébe helyező kormányzó alakja, a németbarátságával mindenkin túltenni igyekvő miniszterelnöknek és társainak tevékenysége. A több kontinenst és országot bejárt zsurnaliszta, a művelt titkárnő analízisében azonban nem bomlik ki a rendszer genezisétől a bukásig tartó folyamat. Még a magyar népbírósági perekben sem. A rendszer megalapozásától a nemzetvezető fellépéséig tartó korszak, amelyre a perekben csak a vád képviselői utaltak elsősorban rutinfogásként és sokszor nem is titkoltan az aktuálpolitikai cél alátámasztására, nem tárult fel a maga teljességében, s csak az utolsó hónapok, Sztójay és Szálasi érája került mélyebb vizsgálat alá. Azok a perek, melyek a fehérterror időszakának egy-egy eseményéhez vagy egyéb népellenes bűncselekmény kapcsán nemcsak a háborús évekhez kötődtek, kevésnek bizonyultak ahhoz, hogy a Horthy-rendszert a maga egészében bírálat tárgyává tegyék, a huszonöt esztendő differenciált értékeléséről nem is beszélve.

Természetes, hogy a magyar nép ítélőszéke elé állították azokat, akik a leginkább felelősek voltak ezrek haláláért, az ország kifosztásáért. Mégis — mert az utókornak ez a kritikus hangvétel mindig és mindenütt sajátja — valami hiányérzetünk támad. Nem a teljes törvényességben, a megalapozott igazságszolgáltatásban kételkedünk, hanem abban, hogy a magyar népbíróságok a magyar népet ért sérelmet teljes mértékben felderítették volna, hogy a fasiszta maradványok felszámolásában döntő érdemeket szerzett belügyi, katonai és igazságügyi szervek mindent megtettek a bűnösök kézrekerítéséért, s az elfogottakkal szemben a törvény szigora megfelelően érvényesült. Nem az 1940-es évek második felének mindennapos politikai harcai közepette megfogalmazott pártkritikák, a fasiszta maradványok felszámolásán túlmutató politikai küzdelemnek a népbíráskodásra is kiható jelenségei mondatják ezt velünk, hanem a dokumentumok, amelyek a „barna pestis" magyarországi „zöld" változatának a felszámolásához kötődnek; azok az újabban előkerült források, melyek hiányában a népbíróságok működése nem lehetett teljes. Nem lehetett teljes, mert rajtuk kívül álló okok miatt nem került eléjük sok olyan személy, akiknek cselekményeit a magyar nép nevében elmarasztalták volna. Elég, ha csak Horthy Miklóst és Edmund Veesenmayert nevezzük meg. A háborús bűnösök elfogása Magyarországon sem egyik pillanatról a másikra történt, Francia Kiss Mihály sorsa csak az 1956-os ellenforradalmi lázadás leverése után teljesedett be, s a zuglói nyilasok is több mint két évtizeden át — a hatvanas évekig — bujkáltak. Nem véletlen, hogy a magyar büntetőjog nem teszi lehetővé a háborús bűnök elévülését. Ám a háborús bűnösök felelősségre vonásának gyakorlata — miután a legesztelenebb emberirtások kiagyalói, végrehajtói elmenekültek — kezdetben attól függött, hogy az elfogott vagy ismert helyen élő, s a magyar kormányzat által kikért bűnösöket kiadják-e vagy sem. Ezért, noha a Moszkvai Rádió méltán követelte Szálasiék felelősségre vonását 1945 nyarán, ehhez a személyi feltételek csak a már frissen létrejött új, demokratikus igazságszolgáltatás keretei között voltak meg: a terhelhető és gyanúsítható személyek viszont még az ország határain kívül tartózkodtak.

Mielőtt a magyar háborús főbűnösök és bűnösök kiadatásának kérdését vizsgálnánk, a népbíráskodás történelmi előzményeit, nemzetközi és hazai összetevőit, valamint a debreceni rendeletteremtő munkát kell ismertetnünk.

Amikor 1942. január 13-án kibocsátották a *Szövetségközi Nyilatkozat*-ot, majd az 1943. október 19—30. között Moszkvában tartott külügyminiszteri értekezleteken állásfoglalást tettek közzé a német háborús bűnösökkel kapcsolatban, nyilvánvaló lett, hogy a világháborút kirobbantók és csatlósaik nem maradhatnak büntetlenek a világégést követően, s az emberiség nem tér olyan könnyen napirendre e bűnök felett, mint tette az első világháború után. A Jaltában kiadott *Nyilatkozat a felszabadított Európáról* pedig már egyértelműen leszögezte, hogy lehetővé kell tenni „...a felszabadított népeknek a nácizmus és a fasizmus utolsó maradványainak megsemmisítését és a maguk választotta demokratikus intézmények megteremtését".

A magyar háborús bűnösök kérdésében mind az angolszász, mind a szovjet politikai vezetés állást foglalt. Az 1944. július 26-án elkészült amerikai tervezet — amit ugyan soha sem vitattak meg — már tartalmazta a népbíróság gondolatát: ha Magyarország ellenáll a németeknek, akkor a „magyar háborús bűnösök megítélését egy bizottság vagy más szerv is végezhetné". Másrészt szerepelt benne az is, hogy Magyarországnak ki kell szolgáltatnia a háborús bűnösöket. Ez a tétel pedig lényegében az 1945. január 20-i fegyverszüneti szerződés 14. paragrafusának felelt meg, illetve annak előzményeként értékelhető.

Az angol álláspontot sem vitatták meg; ebben nehezen volt körülhatárolható a háborús bűnösség fogalma. Ez azzal függött össze, hogy az angoloknak a Horthy-rendszer állami berendezkedéséről elég sajátos, meglehetősen toleráns véleményük volt, s miután még a rendszer hírhedt politikai-társadalmi egyesületeit sem minősítették fasisztának, azok feloszlatását nem is szorgalmazták, tagjaik megbüntetését pedig még kevésbé.

A szovjet álláspont a háború során változott. Míg Molotov 1943 nyarán a magyar nép kollektív felelősségét is felvetette, addig 1944 őszén, a katonapolitikai és nemzetközi helyzetben beállt változások hatására már eltekintettek a horthysta tisztikar kollektív felelősségre vonásától, de továbbra is szorgalmazták a háborús bűnösök felelősségre vonását.

Mi volt a magyarok álláspontja? A szovjet csapatokhoz átállt Miklós Béla tábornoké megegyezett a felszabadítók nézeteivel. A Moszkvában tárgyaló horthysta küldöttség — mely legfőbb céljának a konzervatív-autoritatív hatalmi szervezet átmentését tartotta —

természetesen nem vett programjába antifasiszta célkitűzéseket, s a horthysta jogfolytonosság álláspontját képviselte.

Az illegális kommunisták Kállai Gyula és Rajk László által készített akcióprogramjának tervezetében azonban több pont foglalkozott a háborús bűnösség és a népbíráskodás kérdésével. Egyik legfőbb feladatnak a háborús bűnösök letartóztatását, vagyonuk elkobzását és felettük a népítélet kimondását tekintették. A Moszkvában élő kommunisták a budapesti, 1944. októberi programot megelőzően már 1944. szeptember végén és október elején megvitatták a jövőre vonatkozó elképzeléseiket. Ebben is hangot kapott a hazaárulók és háborús bűnösök feletti ítélkezés, szerepelt benne Horthy Miklós is mint háborús bűnös, s hasonló megítélés alá esett valamennyi, 1941. április 6. óta hivatalt teljesített kormány összes minisztere és politikai államtitkára.

A némileg módosított akcióprogram lett aztán a szegedi program alapja. Előbb Debrecenben került nyilvánosságra a kommunisták programjaként, később Szegeden már mint a Magyar Függetlenségi Fronté. A módosítás a háborús bűnösség kérdésében ott mutatkozott meg, hogy a belpolitikai, népfront jellegű kibontakozás érdekében sem Debrecenben, sem Szegeden nem szerepelt Horthy kormányzó mint háborús bűnös. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944. december 22-i nyilatkozatában is benne volt a „hazaárulók" felelősségre vonásának követelése, Horthy felelősségéről azonban nem esett szó.

A Moszkvában folyó fegyverszüneti tárgyalások során már 1945 legelső napjaiban érdeklődött Molotov a magyar külügyminisztertől, hogy miként halad a megtorlás ügye. Ám 1945. január 4-e körül az igazságügyminiszter is még csak a népbíróság jogkörének kidolgozásáról nyilatkozhatott. A január 20-án megkötött fegyverszüneti egyezmény 14. pontja a háborús bűnösség esetében világosan megfogalmazta az antifasiszta koalíció kívánságait és Magyarország kötelezettségeit. Ezek szerint „Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában és az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában".

A népbirósági rendelet megalkotása

1

A 81/1945. M. E. sz. úgynevezett népbírósági alaprendelet megszületésének körülményeire több visszaemlékezés is rávilágít. Így a korabeli kommunista igazságügyi államtitkár, dr. Kovács Kálmán mellett dr. Réczei László és dr. Timár István is felidézték az 1944/1945-ös debreceni napok eseményeit.

Mi is a népbíráskodás? Ezt a kérdést a debreceni rendeletalkotók igyekeztek a legmegfelelőbben megválaszolni, hiszen tőlük várta az ország demokratikus közvéleménye, hogy a szegedi antifasiszta programpontok megvalósítását elősegítő rendeletet készítsenek. Azt a feladatot kellett maradéktalanul elvégezniük, amelyet egy évvel később dr. *Ries István* miniszter így fogalmazott meg: „...a népbíráskodás célja, hogy a nép a vele szemben elkövetett háborús és népellenes bűncselekményekért minél gyorsabban és minél teljesebb elégtételt nyerjen. A nemzet pere megrontóival szemben... olyan igazságügyi feladat, amelynek végleges nyugvópontra jutásától népünk demokratikus újjászületése, az ország demokratikus átalakulása függ."

A kodifikáló munka idején vált ismertté dr. *Juhász Nagy Sándor*nak a Debreceni Nemzeti Bizottság 1945. január 15-i ülésén elhangzott felszólalása, melyben a nemzeti bizottság elnöke a következőket mondotta: „Ma a Nemzeti Bizottságok kettős feladat előtt állanak. Először segíteni kell a múlt romjainak eltávolításában, másodszor az újjáépítésben. Gyökeres átalakulás csak akkor lehetséges, ha eltávolítjuk a múlt emlékeit. A magyarság nem indulhat el az újjáépítés, a helyreállítás útján, ha nem vizsgálja meg, hogy ki a felelős az ország pusztulásáért, és nem torolja meg azokat a bűnö-

ket, melyeknek eredménye az ország mai szomorú állapota. Nem bosszúról, hanem az igazság vizsgálatáról van szó. Az újjáépítés érdekében szükség van arra, hogy tisztán lássuk a múltat. A múlt vizsgálata hármas célt szolgál. Először lehetővé teszi az igazságszolgáltatást, másodszor megakadályozza, hogy az ország még egyszer német szolgaságba süllyedjen, harmadszor jövendőnket is csak úgy biztosíthatjuk, ha okulunk a múlt bűnein. Az ország közvéleménye egyre inkább sürgeti a Népbíróságok felállítását. A Népbíróságnál a nép maga fog ítéletet hozni. Nagyon fontos, hogy ezek a bíróságok olyan szabályozást kapjanak, hogy az eljárás minél gyorsabb legyen, de természetesen vigyázni kell arra, hogy a humanizmus törvényei itt is érvényesüljenek. Gondoskodnunk kell arról, hogy a vádlott védekezhessék. Meg kell szervezni a vádhatóságot, amely megállapítja, hogy alapos-e a vád, nem lehet kitenni egyeseket a személyi bosszúnak, és csak azokat lehet a bíróság elé állítani, akikről a vádhatóság megállapítja kétséget kizáróan a bűnösséget. A mi kötelességünk felszólítani a kormányzatot, hogy minél sürgősebben oldja meg a Népbíróság kérdését, másodszor pedig, hogy a magunk részéről is a kormányzat elé terjesszük szempontjainkat, hogy ezzel munkájában támogassuk."

Mit tehetett az igazságügyi kormányzat ebben a kérdésben?

Az 1944 decemberében létrejött Ideiglenes Kormány igazságügyminisztere a szegedi polgármester, a szociáldemokrata dr. *Valentiny Ágoston* lett. 1947-ben erre úgy emlékezett vissza, hogy mindössze két nappal a nemzetgyűlés előtt tudta meg Gerő Ernőtől, hogy őt is miniszterré teszik. A beterjesztett nemzetgyűlési „Szózat"-hoz a Szociáldemokrata Párt nevében, többek között Valentiny is hozzászólt. A németellenes és antifasiszta feladatok mellett arról is beszélt, hogy városa, mint a „szegedi gondolat" bölcsője, nem kis szerepet játszott az ellenforradalmi Magyarország történelmében. Különösen élesen támadta az értelmiséget, s őket okolta az ország tragikus helyzetéért.

Miniszteri működése alatt munkatársai kodifikálták a népbírósági rendeleteket; ekkor szerveződött meg a népbírósági intézményrendszer Magyarországon. Már első nyilatkozatában, 1944. december 23-án — melyet a Debrecenben megjelenő Néplap másnap közölt — az új jogi megfogalmazásokról, a demokratikus állapotokat tükröző kifejezések szükségességéről szólt. Kiemelte a fasiszta törvények mielőbbi eltörlésének igényét, s sürgette a népbíróságok jogkörének

kidolgozását. Ezeket a még ekkor csak vágyként megfogalmazott tételeket 1945. június 4-én, fél évvel később már részletesen kifejtette. A Koronaügyészség, valamint az összes főügyészség, államügyészség és népügyészség vezetőjéhez küldött leiratában tájékoztatót adott a politikai jellegű bűnügyekben követendő elvekről és eljárásról.

Az 1.044/1945. I. M. IV. dokumentum szerint „...a politikai bűnök megtorlását teljes tárgyilagossággal, de kérlelhetetlen szigorral kell végrehajtani. Meg kell akadályoznunk, hogy a társadalomra káros elemek a jövőben újra működésbe lépjenek és megbontsák annak békéjét és nyugalmát."

A miniszter a háborús és népellenes bűnügyekkel foglalkozó népügyészségek munkájának támogatására szólított fel. Utasította az államügyészségeket, hogy minden birtokukban levő és tudomásukra jutó adatot, mely a népbírósági rendeletekben körülírt bűncselekményekre vonatkozik, haladéktalanul hozzák a népügyészségek tudomására. Külön szólt a besúgókkal szembeni fellépésről, akik az 1944. március 19-ét követő időszakban a baloldaliak — kommunisták, szociáldemokraták, antifasiszták — ellen ártalmas tevékenységet folytattak. Valentiny végül jelezte, hogy noha súlyosak a feladatok, „...könnyűvé válik minden kötelesség, ha az ügyészség minden tagjában megvan a kellő lelkesedés, serénység és hivatásérzet". A rendeletek végrehajtását szorgalmazó igazságügy-

Dr. Kovács Kálmán az ideiglenes Nemzeti Kormány igazságügyi államtitkára

miniszter azonban nem sokáig maradt hatalmon. Távozása nem a népbíráskodással függött össze, bukása nem is az első nagy per, a Meskó-ügy viharainak következménye volt. Távoznia más okokból kellett, ezek részletezése azonban messzire vezetne. A minisztérium államtitkára dr. KOVÁCS KÁLMÁN lett. Az ő emlékeiből idézünk most.

Úgy kerültem kapcsolatba a Debreceni Kormánnyal, hogy 1945. december 19-én megválasztottak képviselővé az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe, Kisújszállásról, ahol én nemzeti bizottsági elnök voltam, meg párttitkár. Amikor beutaztunk Debrecenbe, akkor hamarosan hívattak a Pártközpontba, ott volt Révai, Nagy Imre, Vas. Azt mondják, hogy „úgy tudjuk, maga jogász". „Igen". Elbeszélgettünk egy kicsit. „Itt arra gondoltunk, hogy maga lesz az igazságügyi államtitkár." „Na de hát elvtársak, én csak kívülről láttam az Igazságügyi Minisztériumot." Erre azt mondják: „Gondolja, hogy mi láttuk valaha belülről?"

Aztán megállapodtunk, hogy én leszek az államtitkár. Mondták, hogy rengeteg gondom lesz, most épül ki egy teljesen új államszervezet.

Valentiny Ágoston volt a főnököm, a volt szegedi ügyvéd és szegedi polgármester, eléggé megcsontosodott szociáldemokrata, viszont nagy szerencsénk volt, hogy magával hozott egy kitűnő fejű jogászt, egy művelt, okos fiút, Réczei Lászlót, aki szintén ügyvéd volt Szegeden, és ő volt a legnagyobb segítség a kodifikációs munkában. A háborús bűnösök felelősségre vonásával kapcsolatos jogszabályoknak igazán közvetlen előzményei nem nagyon vannak. A Károlyi Mihályék által alkotott 1919. évi egyik törvény a világháború után először fogalmazta meg a háborús bűnösök felelősségre vonásának problematikáját: akik Magyarországnak az első világháborúba való besodródásáért és értelmetlen, bűnös folytatásáért felelősek, azokat felelősségre kell vonni.

A háborús bűnösök felelősségre vonásával kapcsolatban eléggé közismert a moszkvai deklaráció 1943. november 1-én, amikor 32 állam nevében a nagyhatalmak kijelentik, hogy a háborús bűnösöket felelősségre kell vonni. Akkor alkotják meg a háborús főbűnösöknek a kategóriáját, akiket majd közös határozat alapján bíróság elé fognak állítani, és majdnem két esztendő múlva, a londoni egyezményben testesült meg ez a határozat. Ekkor a négy nagyhatalom elhatározta, hogy közös bíróságot és vádhatóságot állítanak fel. Ez persze már jóval azután történt, amikor nekünk már régen folytak a népbírósági eljárásaink. 1944 szeptemberében már Lengyelországban megindult a felelősségre vonás, Bulgáriában egy hónap múlva, viszont minekünk erről fogalmunk sem volt. Úgyhogy csak annyit tudtunk, Valentiny értesített, hogy

gyerekek, azt hallottam, valaki mondta a miniszterelnökségen, hogy Bulgáriában népbíróságok vannak, és már 270 embert halálra is ítéltek. „Mi a jogszabály?" — kérdeztük, mert nekünk csak híreink vannak, hogy működik valami bíróság. Ám se összetételt, se eljárást, se jogszabályt nem ismertünk, ezzel sokra így nem mentünk.

A 81/1945-ös miniszterelnöki rendelet, amit a Nemzetgyűlés felhatalmazása alapján hozott meg a kormány, ez végre Magyarországon is mederbe terelte és megindította a háborús és népellenes bűnösök elleni eljárást.

Először Réczei összeírta, hogy milyen problémákra gondol, hogy miket kellene kodifikálni. Nagyon fontos alapelveket kellett leszögezni: először is a rendeletnek a hatálya; ki kellett terjeszteni a határozatot nemcsak a polgári személyekre, hanem a katonákra, a volt miniszterekre. Ugyanakkor ezen vonatkozásukban hatályon kívül kellett helyezni a többi régi törvényt, hogy a gyanúsítottak népbíróság elé kerülhessenek.

A visszaható erő kérdésében óriási vita volt, már az előkészítés során is, én persze eléggé gúnyosan léptem föl, hogy mit gondolnak, hogy most el lehetett volna várni Bárdossytól, hogy amikor az illegálisan és törvénysértően hadat üzen, akkor hozat egy törvényt, hogy én pedig most bűncselekményt követtem el, tehát vonjanak engem felelősségre. Tehát abszolút képtelenség. Ez egy nagyon fontos alapelv, ez a *nullum crimen sine lege*, vagyis hogy nincsen bűncselekmény törvény nélkül, de ez nem egy abszolutizálható fogalom.

Horthyék nem voltak prűdök, amikor Károlyi Mihály birtokának elkobzására stb. jogszabályt hoztak, pedig Károlyi nem akkor követte el a bűncselekményt, mert szerintük a kifogásolt magatartás '19-ben történt. És '20-ban, nyugodtan visszaható hatállyal látják el a jogszabályt, ami Károlyi ellen irányult.

XII. Pius pápa egy nemzetközi büntetőjogi kongresszushoz intézett levelében kijelentette, hogy a háborús bűnösök méltók arra a büntetésre, amit kaptak. Tehát még a pápa is a büntetés mellett foglalt állást. Hát akkor mit akarnak még? Nem szabad az emberiség érdekeivel szemben bizonyos jogi elemeket fetisizálni, hogyha az nem okvetlenül szükséges. Most természetes, hogy hívei vagyunk a *nullum crimen sine lege*nek nagyon helyesen, de hát szerencse, nincsenek állandóan rendkívüli idők. Szóval a rendkívüli idők sokszor rendkívüli intézkedést követelnek. Az természetes.

Nekünk olyan eljárás-jogot és olyan eljárást kellett biztosítani, amelyik törvényes. Ezért nem volt statáriális eljárás, nem volt rendkívüli eljárás, vagyis gyorsított eljárás, hanem normális eljárás. Egy külön bírói apparátust szerveztünk paralel a meglévő bíróságokkal, de külön erre a célra. Ez a laikus bíráskodás, tehát a népnek a bevonása, méghozzá döntő súllyal ekkor történt.

A hat tag közül az öt demokratikus párt és a szakszervezet delegált népbírókat a népbírósági tanácsba és egy ideig a tanácsvezető bírók, akik szakjogászok voltak és tényleg csak vezették a tárgyalásokat és jogi tanácsokat adtak az ítélethozatalnál, nem rendelkeztek szavazati joggal. Csak a kormány Budapestre költözése után és a népbírósági rendelet módosításával, az 1440/1945. rendelettel kapták meg a szavazati jogot a tanácsvezető bírók. Viszont kilépett a népbíróságoktól a Polgári Demokrata Párt, később a szakszervezet. Óriási vita volt, hogy legyen-e fellebbezés, vagy ne legyen? Nekem a végtelenségig az volt az álláspontom, hogy okvetlen biztosítani kell a fellebbvitelt, mert még ma is, a legbékésebb viszonyok között is ki vagyunk téve bírói tévedéseknek, nem azért van fellebbvitel a világ minden részén, hogy megbízzunk feltétlenül abban, hogy helyesen dönt az első fokú bíróság. Arra is kell gondolni, hogy ki az ördög tudta, miféle emberek fognak bekerülni ezekbe a népbírósági tanácsokba, Esztergomtól Szolnokig. Kiket delegálnak az akkor születő pártok, és esetleg az történhet, hogy Esztergomban valaki kap két évet, Szolnokon viszont felakasztják ugyanazért a bűncselekményért. Így egységesítettük az eljárást. A Népbíróság Országos Tanácsának fellebbviteli fórumára kitűnő jogászokat delegáltak a pártok. E kiváló jogászok iránymutatást adtak az elsőbíróságok számára, magyarázták a jogszabályt.

Biztosítottuk a klasszikus alapelveket, a közvetlenséget, a nyilvánosságot, a szóbeliséget, a bizonyítékok szabad mérlegelését, azután a védelem jogát. Ez nagyon fontos volt. Akkor itt még működött angol—amerikai ellenőrző bizottság is a szovjet mellett, meg francia. Lássák ezek, hogy nem valami sötét vésztörvényszék működik itt, hanem törvények szerint folyik a bíráskodás.

Ami a népbírósági alaprendelet megszületését illeti, itt ugyancsak ki kell emelnem Réczei Lászlónak a nevét, aki kitűnő fejű, jól képzett jogász, nagyon okos, művelt ember. Ott volt egy berendelt bíró, akit jól ismert Réczei, Balogh Győzőnek hívták, ő volt a legfontosabb segítőtársa. Én a napi rutin munkában nem tudtam mindig részt venni, mert nekem többek között a népbíróságok felállítása volt az egyik feladatom, működésük megindítása. Volt, amikor autóval vagy repülőgéppel szaladgáltam a felszabadult országrészben a megyeszékhelyekre, hogy az ottani nemzeti bizottságokkal, pártokkal megbeszéljem, kiket, milyen embereket delegáljanak a népbírósági tanácsokba, kit tudnak ajánlani, hol találunk antifasiszta jogászt, aki a népügyészi feladatot elvállalhatja, mert megbíznak ők is benne, és hajlandó ő is ezt a munkát végezni. Borzasztó nehéz feladat volt, hiszen Magyarországon az antifasiszta jogászok ezres tömegben nem szaladgáltak, szóval nagyon nehéz volt a munkánk.

Nagyon keveset aludtunk, keveset pihentünk, de mindent olyan lelkesen, olyan boldogsággal csináltunk, hogy végre itt van, megszabadulunk a fasizmus-

tól. Megszabadulunk az üldözésektől, hisz én is illegalitásban éltem hónapokon keresztül, megszöktem a hadseregből, stb., úgyhogy életemet köszönhettem annak, hogy végre megtörtént a felszabadulás. És szinte mindenki. Nem beszélve arról, hogy a háború rengeteg embert érintett, minden családot ez a mocskos, fasiszta háború. Mindenkinek vagy a fronton vagy a Don kanyarban elesett, megsebesült, beteg lett az apja, fia, testvére, vagy nyugatra hurcolták akár származása miatt, akár politikai okokból... szóval mindenki égett már a türelmetlenségtől, mi lesz ezekkel a gazemberekkel. Ezek felelősségre vonását nem lehet, hogy sokáig húzzák. Az utca emberei tették szóvá, sőt öreg kubikusok, akiket ismertem, hogy „az Istenbe, hát most azt várják, hogy mink verjük agyon ezeket a gazembereket".

Mindenesetre éreztük azt, hogy cselekedni kell mielőbb, létrehozni először a jogszabályt, majd a bíróságot. Aztán forszírozni ezeket, a működésüket elősegíteni, minél hamarabb megvalósuljon az, hogy akik ezért a háborúért felelősek, valamint a népellenes bűncselekmények elkövetői, megkapják méltó büntetésüket...

A kodifikáló munka során a „népellenes bűnös" fogalmát dr. RÉCZEI LÁSZLÓ vezette be. Emlékeit ő is elmondta; ezekből nemcsak az derül ki, hogy a magyar népbírósági rendszer megalkotói mennyire körültekintőek voltak, hanem az is, mennyire ügyeltek arra, hogy a sürgető hazai és nemzetközi kötelezettségek ellenére se

Dr. Réczei László, a Népbírósági rendelet egyik megalkotója

születhessenek megalapozatlan, csak a megtorlás jegyeit magukon viselő rendeletek. A konstrukció újszerű volt, használható, és mindenki: vádlott, vádló és bíró számára egyaránt áttekinthető.

A háború előtt Szegeden voltam ügyvéd, ott nősültem, ott született a fiam, feleségemet, fiamat deportálták. A fiam 9 éves volt, amikor őket elvitték. Akkor én megszöktem a munkaszolgálatból, hamisítottam magamnak papírokat, és Miskolcon átvészeltem a háborút. 1944. december végén, karácsony tájékán lementem Szegedre, ott értesültem arról, hogy a kormány megalakult Debrecenben és Valentiny Ágoston szegedi ügyvéd kollegám, aki engem a szocdem párttal még a háború előtt összehozott, ő lett az igazságügy-miniszter. Nagyon aggódtam a családomért, így fölmentem Debrecenbe és Valentinyhez is betértem. Közöltem vele, hogy meg akarom keresni a családomat. „Most Németországban megtalálni a családot nem tudod" — mondta, még a háború folyt —, „hanem jogász köll nekem az Igazságügyi Minisztériumba. Maradj itt és majd ha lehetséges lesz a családodat megkeresni, akkor utánuk mehetsz, vagy hazahozod őket."

Rááltam, megismerkedtünk Kovács Kálmán államtitkárral, nagyon kitűnő fiúnak találtam. Volt ott még egy szegedi járásbíró, dr. Balogh Győző, aki később Dunaújvárosban lett ügyvéd. Akkoriban jött haza a Balogh páter által vezetett delegáció Moszkvából, megkötvén a Fegyverszüneti Egyezményt, amelyik arra kötelezett bennünket, hogy egyrészt a fasiszta jellegű jogszabályokat helyezzük hatályon kívül, másrészt egyéb szükséges jogszabályokat alkossunk meg.

A Fegyverszüneti Egyezmény például arra kötelezett bennünket, mivel a szövetséges hatalmak vezetői kimondták, hogy a háborús bűnösöket ott kell megbüntetni, ahol a bűneiket elkövették. Magyarországon azt jelentette ez, hogy a magyar háborús bűnösöket ki kellett adnunk például Jugoszláviának vagy oda, ahol elkövették a bűneiket. A magyar büntetésjogban a kiadatás egy nagyon hosszadalmas eljárás volt, és a bírósághoz tartozott a kiadatás fölötti határozathozatal. Nekünk köllött hoznunk egy olyan miniszterelnökségi rendeletet, amelyik a kiadást egyszerűsíti és az igazságügyi miniszter hatáskörébe utalja. Úgyhogy amikor a kormány följött Pestre — 1945 áprilisában —, akkor a Nemzetközi Jogi Osztálynak lettem a vezetője, és az ilyen kiadatások is hozzám tartoztak.

Valentiny Ágoston egy alkalommal behívatott és azt mondta, hogy „a háborús bűnösöket meg kell büntetni és szükség van egy törvényre, amelyik a németekkel való együttműködést büntetendővé teszi, másrészt szükség van egy jogszabályra, amelyik egy ilyen vegyes bíróságot hoz létre, amelyikben laiku-

sok és jogászok vegyesen vannak, mert nem a rendes bírósággal kívánják ezeket a bűnügyeket lefolytatni." Ez az utóbbi érthető volt, mert hiszen a rendes bíróságon csak olyan bírók voltak, akiket Horthy Miklós ideje alatt neveztek ki, hát világos, hogy ehhez egy újonnan szervezett bíróságra volt szükség.

Valentinynek azt mondom: „Mi legyen abban a háborús bűnösökről szóló törvényben?" „A németekkel való együttműködés." „Hát ebbe sok minden belefér, attól kezdve, hogy valaki főz rájuk vagy nem, egészen addig, hogy kommunistákat vagy zsidókat a kezére ad egy német őrjáratnak, meg hasonló súlyos cselekmények." Azt mondja: „Majd a népbíróságok mérlegelik és eszerint hoznak ítéletet". Mondom: „Én attól félek, ebből az lesz, hogy ugyanazért a bűncselekményért, amiért valaki Battonyán 30 napot kap, Székesfehérváron halálra ítélik. Nincs bíróság, amelyik ebben mértéket tartana". Azt mondja: „Bulgáriában is ez volt". „Hogy-hogy?" Mire ő: „Ott már a parlamentnek kétszáz-egynéhány tagját halálra ítélték és kivégezték, mert ők is döntöttek a hadüzenet tárgyában Németország mellett". Kérdem: „Hol ez a törvény?" „Nincsen meg." Kértem: „Nézd, adj nekem gondolkodási időt. Ez így nem fog menni, ez így nem lesz jó." Az aggályom az volt, hogy egyrészt, amikor ezek elkövették ezeket a cselekményeket, akkor ezek nem voltak törvény által tiltott vagy büntetéssel fenyegetett cselekmények. Másrészt az, hogy hát valami osztályozást kell csinálni súlyosság szerint ezekben a dolgokban. Ezt az előbbi aggályomat le tudtam küzdeni magamban, nemcsak azért, mert ezek politikai jellegű dolgok voltak, nemcsak azért, mert akkor már nyilvánosságra került az, hogy a háborús bűnöket meg fogják büntetni, tehát a fenyegetettség megvolt, hanem az is, hogy ezeket a bűncselekményeket, ha egyénileg követte el valaki, 99%-ban büntette már a törvény: a személyes szabadság megsértését, az emberölést, a rablást, a lopást, és így tovább, a kémkedést. Tehát, ami itt különbség volt, ez az, hogy olyan félelmetes tömeg követett el olyan félelmetes tömegű bűncselekményt, hogy ezt nagyon nehezen lehetett a Büntető Törvénykönyvnek a meglevő paragrafusai alá bevonni.

Én mit csináltam? Zsebembe tettem egy blokkot és egy ceruzát, és sétáltam az utcán, és próbáltam elképzelni mindazt, amit én a háború alatt tapasztaltam, amit egyes emberek elkövettek. Tehát nemcsak a deportálásokat, hanem a csendőröknek a tevékenységét, amellyel a falvakon tartották a frontot a feudális urak javára és egyebeket. És amikor kezdtem összeírni a tényállásokat, akkor rájöttem, hogy nem minden bűncselekmény háborús bűntett. Más dolog hadat üzenni, más dolog a megszállt területen rabolni, gyilkolni és más dolog a népet elnyomni. Tehát, amit a magyar állampolgárok ellen követtek el a magyar állam vezetőinek a parancsára, az nem háborús bűntett volt. És így

született meg az a két kategória, hogy „háborús bűnös az, aki" és „népellenes bűntettet követ el az, aki" — és így tovább. Én rögtön, ahogy így gondolkodtam ezeken a cselekményeken, két nagy kategóriát láttam: az egyik olyan bűnöket regisztrál, amik a háborúval vannak összefüggésben, a másik azokat a bűnöket, amiket a nép ellen követtek el.

Ez így derült ki az utcán Debrecenben, ahogy sétáltam. És ha megnézik a törvényt, akkor látják, hogy a szerkezete nem olyan, mint általában a Büntető Törvénykönyvé, hanem egy paragrafusba le van írva egy csomó tényállás. Háborús bűnös az, vagy háborús bűntettet követ el az, aki... — és akkor leírom ezeket a tényállásokat. Utána jön egy „árjegyzék". Hogy az előző paragrafus 1. pontját aki elköveti, ennyire lehet ítélni, aki a 2. pontját elköveti, ennyire lehet ítélni. Ugyanez ismétlődik a népellenes bűntetteknél. Tehát egy paragrafus sorolja föl a bűntetteket, és utána a következő paragrafus a szankciót.

Amikor evvel megvoltam, akkor ezt írásba foglaltam, bevittem Valentinyhez, és akkor kezdődött tulajdonképpen a kollektív tevékenység. Timár István, Kovács Kálmán is részt vett benne, csak hát ő, ahogy mondta, politikus volt és nem ült éjjel-nappal velünk, de egynéhány debreceni ügyvéd is részt vett benne, Balogh Győző is, és így született meg tulajdonképpen az anyagi jog a népbírósági bűncselekményekről. Utána azután ki kellett dolgozni a Népbíróság Országos Tanácsának a szervezetét, a felállításának körülményeit, és ez volt az egész. Ez januárban történt. Január—februárban, nagyon hideg tél volt akkor, és nem tartott sokáig. Én azt hiszem, hogy januárban már elfogadta a Minisztertanács, és február elején jelent meg a hivatalos lapban.

Az Igazságügyi Minisztérium három szobából állt, a debreceni Pénzügyigazgatóság épületében. Abból egy szobát a miniszter foglalt el, és a többit az államtitkár, Balogh Győző meg én, és a debreceni tábláról is fölhoztak egy bírót az Igazságügybe. Adminisztráció nem volt, én magam nagyon jól gépírok. Ezt legépeltük, és akkor áthívtuk Timár Istvánt, aki nem ott dolgozott az Igazságügyben, hanem a Belügyminisztériumban. Mi így telefonon megbeszéltük, és akkor órákon keresztül vitattuk ezt, nem csináltunk mást.

Nem volt munkaidő, de ez nem hőstett volt, mert nem éreztük, hogy itt valami fáradságos dolgot végzünk, inkább nagy örömmel és boldogan csináltuk. Forrás a világon semmi sem volt. Hát a háború még tartott. És példátlan dolog lett volna valamihez hozzájutni. Nekünk köllött az egészet kifundálni.

A nürnbergi törvények később jöttek, egy nemzetközi megállapodás eredményeként, ahol kvalifikálták a különböző bűncselekményeket, majdnem úgy, ahogy én. Béke elleni, azután a háborús bűnök és így tovább, szóval három kategória volt. Én nem nagyon foglalkoztam jogi alapon a nürnbergi perrel, mert én nem vagyok büntetőjogász, nem szakmám.

A Népbíróságok Országos Tanácsát mi szükségesnek láttuk létrehozni, már akkor, amikor a népbíróságokat megalakítottuk. A népbíróságok vegyes bíróságok voltak, tehát jogászokból és nem jogászokból állottak. És szükségesnek láttuk a biztonság kedvéért egy olyan föllebbezési lehetőséget adni a népbíróságok ítéletei ellen, amelyek ellenőrzik, hogy a törvények megfelelő módon nyertek-e alkalmazást. Tulajdonképpen minden országban van egy Legfelsőbb Bíróság, amelyik erre ügyel, és nálunk is van egy Legfelsőbb Bíróság, ugyanebből a célból, de miután a népbírósági eljárás a rendes bíróság hatásköréből kikerült, hát ezt a NOT, a Népbíróságok Országos Tanácsa helyettesítette. Ennek én is a tagja voltam, de csak néhány ügyben ítélkeztem, mert az Igazságügyben azért eléggé el voltam foglalva. Emlékszem például egy 14 éves gyereknek az ügyére, aki valahonnan szerzett egy puskát, ami nem volt nehéz a nyilas időkben, és saját beismerése szerint legalább 50 embert belelőtt a Dunába. Hát persze halálra, életfogytiglanra egy ilyen kölköt nem lehetett ítélni, de azért elég szigorú büntetést kapott...

2

Mind dr. Kovács Kálmán, mind dr. Réczei László visszaemlékezésében nagy hangsúlyt kap a népbíráskodás fellebbviteli fórumának a kérdése. Teljesen érthető, hogy egy frissen kialakuló, képlékeny társadalmi, politikai szituációban születő, koalíciós összetételű, laikus bírákból álló népbírói testület — még ha bármily megalapozott és minden részletre kiterjedő rendelet birtokában ítélkezik is — követhet el hibákat, hozhat téves ítéleteket. Így a Népbíróságok Országos Tanácsának megszervezése, s abban a szakember bírák szerepe eleve biztosította a törvényességet, jóllehet a felszabadulást követő fél évtizedben szinte mindennaposak voltak a népbíráskodás első és másodfokának ítéleteit bíráló megjegyzések. Debrecen valójában nemcsak a népbírósági rendelet megszületésének, hanem abból fakadóan a NOT létrejöttének és első tárgyalásának is színhelye volt.

Mielőtt a NOT-tal összefüggő debreceni eseményeket felidéznénk, helyt kell adnunk dr. TIMÁR ISTVÁN debreceni emlékeinek. Ő nem tartozott az igazságügyi apparátus „szegedi", onnan Debrecenbe jött munkatársai közé; a Belügyminisztériumban teljesített szolgálatot. Igaz, elképzelése az volt, hogy átmegy a Valentiny

vezette minisztériumba, de az események alakulása ezt csak később tette lehetővé. Dr. Timár a belügyi tárca nevében vett részt a kodifikáló munkában, s járult hozzá ahhoz, hogy a népbírósági rendelet minél megalapozottabb legyen.

Debrecenben pár napig egy menhelyen próbáltam magamhoz térni (súlyom 52 kiló volt), majd dr. Villányi András barátom révén az akkor szervezés alatt debreceni demokratikus rendőrség kötelékébe kerültem. Ott kaptam ruhát, kabátot, kesztyűt, fehérneműt, cipőt, úgyhogy végre emberi külsőm volt. A debreceni rendőrséget akkor már egy textilügynök szervezte, aki alezredesi címet adományozott magának. Villányinak és nekem az volt a feladatunk, hogy a rendőrség politikai osztályát szervezzük meg. Sok tapasztalatunk e téren nem volt, mert sem ő, sem én ügyvédként sem foglalkoztunk politikai ügyekkel, de mint jogászok mindenesetre többet értettünk a politikai rendőrség megszervezéséhez, mint a textilügynök.

Egyetlen „komoly" nyilas maradt az október 19-én felszabadult Debrecenben. Egy nyolcgyermekes újságíró, aki képtelen volt akkora családdal elmenekülni. A többi nyilas mind elment. Így nem maradt más hátra, mint hogy ezzel az egy nyilas újságíróval foglalkozzam. Kihozattam a könyvtárból az újságban megjelent cikkeit, amelyek valóban szélsőséges jobboldali szellemben íródtak. A sokgyermekes beteg embert minden reggel egy rendőr a lakásáról állította elő, délután pedig hazakísérte. Én legfeljebb arról tudtam kihallgatni, hogy a szóban forgó cikkeket valóban ő írta-e. Nem volt túl érdekes elfoglaltság.

Debrecenben sok emberrel ismerkedtem meg, köztük Radó Istvánnal, a Néplap (a Magyar Kommunista Párt debreceni napilapja) szerkesztőjével. Radó cikket kért tőlem arról, hogy miképpen képzelem el a magyar igazságügyi szervezet újjáélesztését. Így jelent meg 1944. december 17-én a saját felszabadulásom után írt első cikkem a Néplapban *Jogalkotás és jogalkalmazás* címmel, *A bíróságok működése elé* alcímmel.

Minden konzultáció nélkül, kizárólag saját elgondolásomra támaszkodva írtam ezt a cikket, amelyre főleg az ösztönzött, hogy a szerkesztő 10 pengő honoráriumot ígért érte. Ezt a pénzt meg is kaptam, és három bajtársammal együtt egy debreceni vendéglőben nagy lakomát csaptunk belőle. Ilyen sok pénz volt akkoriban tíz pengő. Társaimmal együtt ugyanennél a Néplapnál már pár nappal korábban is tevékenykedtem. A szerkesztőséget ugyanis egy másik emeletre kellett költöztetni, vagyis a bútorokat nekünk kellett átcipelni. Úgy látszik a fizikai munkát már akkor is többre becsülték, mint a szellemit, mert a hurcolkodásban való közreműködésünkért fejenként 20 pengőt kaptunk.

Egyszer csak elterjedt a hír, hogy Debrecenben december 21-én összeül az Ideiglenes Nemzetgyűlés. Erről a történelmi eseményről már olyan sokan írtak, hogy azt hiszem, felesleges róla részletesen szólnom. Persze számomra örök élmény, hogy a debreceni református kollégium erkélyéről mindkét napon át végignézhettem és végighallgathattam ezt a páratlanul érdekes történelmi eseményt.

Erdei Ferenc belügyminiszter néhány nappal az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása után rendőrfogalmazónak nevezett ki, Villányi András barátommal, valamint Vietorisz Géza szociáldemokrata nyomdásszal és egy fiatal parasztpárti jogásszal együtt, akinek nevére nem emlékszem. Mi négyen voltunk az új Magyarország demokratikus rendőrségének első hivatalosan és törvényesen kinevezett tisztjei. Kinevezésünk Debrecenben a kormány hivatalos lapjában is megjelent. A továbbiak jobb megértése céljából már itt szeretném hangsúlyozni, hogy sem Debrecenben, ahol 1945. január 29-ig tartózkodtam, sem utána még több mint három hónapig Budapesten nem léptem be a Kommunista Pártba. A munkaszolgálat során találkoztam kommunistákkal, szociáldemokratákkal. Tőlük sokat tanultam, és már nem voltam olyan apolitikus, mint korábban. Amikor január végén szovjet teherautóban néhány társammal együtt Budapestre jöttem, mégpedig a Tömpe András által vezetett magyar partizáncsoport tagjaival együtt, a Budapesti Főkapitányság akkor alakuló politikai rendészeti osztályára kerültem, amelynek tagjai között sok olyan kommunista volt, aki korábban részt vett az illegális mozgalomban. Akkoriban nemcsak rendőrtisztek, de mások is igyekeztek belépni valamelyik politikai pártba, én egyelőre mégsem ezt az utat választottam. Még rendőrtiszti kinevezésem után is hónapokig gondolkoztam, és a Kommunista Pártba való belépésemhez furcsa módon a döntő lökést Szakasits Árpád, a Szociáldemokrata Párt főtitkára adta meg.

Szakasits május elején üzent nekem, hogy keressem fel. Azelőtt soha nem találkoztam vele. Rendkívül barátságosan fogadott, és közölte velem, hogy Sólyom László formailag kisgazdapárti, de ténylegesen kommunista budapesti főkapitány mellett az egyik főkapitány-helyettesi állás a Szociáldemokrata Pártot illeti meg. Hallotta rólam, hogy jó jogásznak tartanak, és felajánlja, hogy a Szociáldemokrata Párt megbízottjaként rendőrvezérőrnagyi rendfokozattal budapesti főkapitány-helyettes legyek. Határozott nemmel válaszoltam. Egyszerűen érthetetlen volt előttem, hogy egy komoly párt főtitkára hogyan ajánlhat fel nekem, a harminckét éves fiatalembernek tábornoki állást anélkül, hogy ismerne és pártjának tagja lennék, illetve azzal a feltétellel, hogy belépek ebbe a pártba. Amikor a lépcsőn lejöttem, elgondolkoztam ezen, és elhatároztam, hogy belépek a Kommunista Pártba. Érzelmi alapon, mert politikailag

nem éreztem magam eléggé felkészültnek a párttagságra. Azt azonban tapasztalnom kellett, hogy Magyarországon, különösen a közigazgatásban, valamilyen párttagság nélkül semmiképpen sem lehet érvényesülni, legalábbis akkor. Így lettem pár nappal később a Kommunista Párt tagja.

Rendőrtiszti kinevezésem után pár nappal megismerkedtem Valentiny Ágoston szociáldemokrata igazságügy-miniszterrel, aki felajánlotta, hogy osztálytanácsosi ranggal szívesen felvesz a minisztériumba. Ő ezt nem kötötte párttagsághoz. Megismerkedtem Réczei Lászlóval és Balogh Győzővel, azzal a két jogásszal, akiket Valentiny Szegedről hozott magával az új minisztérium megszervezése céljából. Valentiny ajánlatának örültem, mert nem akartam rendőrtiszt lenni.

Újév után Valentiny a kormánytól azt a feladatot kapta, hogy sürgősen készíttesse elő a háborús bűncselekményekről szóló rendelet tervezetét, hogy ezek elbírálására felállítsák a népbíróságokat. Erről dr. Kovács Kálmán egyetemi tanár, akkori igazságügyi államtitkár több helyen megemlékezik. Valentiny valószínűleg Réczei útján, pontosan erre már nem emlékszem, Villányit és engem is bekapcsolt a kodifikációs munkába. Kovács Kálmán is egy „haladó jogászcsoportról" ír, amely a rendelet tervezetét előkészítette, de úgy tünteti fel, mintha ez a csoport kizárólag az Igazságügyminisztérium munkatársaiból állt volna. Ez azonban nem így történt. A jogszabály-előkészítő munka egy Erdős nevű szociáldemokrata ügyvéd lakásán folyt, petróleumlámpa fénye mellett, és a csoport munkájában Villányival együtt én is részt vettem. Nagyon emlékezetesek ezek a napok, hiszen ez volt életem első kodifikációs munkája. Azt hiszem, nemcsak az én számomra, hanem a csoport többi tagja számára is ez volt az első alkalom, hogy egy jogszabály előkészítésében részt vehettünk. Felesleges, hogy a 81/1945. M. E. sz. rendelet rendelkezéseivel itt foglalkozzam, hiszen ez a jogszabály, amelyet később Budapesten az 1945. VII. t. c.-ként törvényerőre emeltek, és amely ma is élő jogunkhoz tartozik, nem szorul itt ismertetésre. Csak annyiban kell korrigálnom Kovács Kálmán emlékezetét, hogy ő már a mi csoportunk által január első felében kidolgozott tervezetet kapta kézhez (ennek előkészítésében ő nem vett részt), amin a jogszabálynak a Minisztertanács által történt elfogadása előtt bizonyos módosításokat eszközöltek. A jogszabály alapja mégis az első tervezet volt, amely — előttem még ma is szinte érthetetlen módon — jelentős mértékben megfelelt a sokkal később keletkezett ún. nürnbergi elveknek. Mi valamelyest ismertük a háborús bűnösök felelősségre vonásáról szóló 1943. évi moszkvai egyezményt, és emlékszem, hogy az előkészítő munkálatok során nagyon sokat vitatkoztunk az egyes rendelkezések tartalma felől. Annyi bizonyos, hogy egyikünket sem a bosszú vezette, hanem kizárólag a történelmi szükségszerűség, hogy azokat, akik a

magyar népet a szakadék szélére vezették, bírósági úton, törvényes keretek között, megfelelő bizonyítékok alapján felelősségre kell vonni. Így is történt. Fel kell hívnom a figyelmet arra a rendkívül fontos tényre, hogy amíg például Franciaországban az ún. kollaboránsok jó részét minden bírósági eljárás nélkül likvidálták, addig Magyarországon a háborús bűnösök felelősségre vonása a törvényesség szigorú betartásával történt, amit még a nyugati országok jogászai is annak idején méltányoltak és elismertek.

Az igazságügy-miniszter január közepén közölte velem, hogy a legközelebbi minisztertanács fog dönteni igazságügyi minisztériumi kinevezésemről. Arról persze akkor még senki sem tudott, hogy meddig maradnak a minisztériumok Debrecenben.

Január 18-án küldönc jött Villányiért és értem, hogy menjünk a szovjet városparancsnokhoz, akivel hivatalos ügyekben már korábban is találkoztunk. Amikor megérkeztünk, szépen terített asztal mögött ott ült a szovjet városparancsnok, de még jó néhány tiszt, szemmel láthatóan ünnepélyes hangulatban. Ott volt már a város polgármestere, a különböző pártok képviselői és a közigazgatás vezetői. Néhány perc múlva a városparancsnok felállt és pohárral a kezében közölte, hogy Pestet a Vörös Hadsereg csapatai felszabadították, Buda azonban még mindig a németek kezében van, és ott előreláthatólag még jó ideig eltartanak a harcok. Közlése mindannyiunkból határtalan örömet váltott ki. Ezután a városparancsnok felkért bennünket arra, hogy a Debrecenben tartózkodó budapestiek közül válogassunk ki egy megbízható csapatot, amelynek tagjai jól ismerik Budapestet, és segítséget nyújthatnak a szovjet csapatoknak, amelyekkel együtt utazhatnának a teherautókon Pestre. Természetesen azonnal jelentkeztem, mert már augusztus óta semmi hírem nem volt a családomról, és örültem, hogy rövidesen otthon lehetek. Elmentem a Bika Szállóba és közöltem Valentinyvel, hogy vonja vissza a kinevezésemre vonatkozó előterjesztését. Egyelőre ugyanis nem kívánok az Igazságügyi Minisztériumhoz kerülni, inkább megyek rendőrtisztként Pestre. Így történt, hogy egy nagy kitérővel, ami több mint három évig tartott, csak 1948 őszén kerültem az Igazságügyi Minisztériumba.

Dr. Timár István kitérővel került az Igazságügyi Minisztériumba, dr. Bojta Béla viszont nem. A Népbíróságok Országos Tanácsának első tanácselnöke, az egykori szegedi ügyvéd már a felszabadult Szegedről érkezik Debrecenbe, s ottani benyomásai, emlékei alapján bepillanthatunk az „igazságszolgáltatás debreceni műhely"-ébe. Dr. BOJTA BÉLA kiadatlan emlékiratából vesszük az alábbi részletet.

1944. október 27-én egy sorozatos véletlen segítségével megszöktem, és a Teréz körút 1/A szám alatti ház harmadik emeletén egy senki által nem lakott lakásban húzódtam meg. Voltak hetek, amelyeket mozdulatlanul töltöttem, nehogy az alattam levő lakásban lakók zajt hallhassanak, és ez volt a helyzet akkor is, amidőn az épület első emelete kiégett. Volt egy pillanat, amikor idegeim felmondták a szolgálatot, és a lakás egyik üveges ablakán rohantam ki a bombázások hatása alatt. De hosszú heteken és éjszakákon át folytatódtak az álmok és álmodozások. Világosan láttam azokat a hibákat, amelyeket elkövettem, amelyek részben jóvátehetetlenek voltak. Volt bennem sok önvád. Ez alatt az idő alatt szoktattam magam ahhoz, hogy koncentráljam figyelmemet, és azt semmi ne befolyásolhassa. Azt, hogy később, az ítélkezések idején teljesen érzéketlenül és objektív körben tudtam megőrizni gondolataim helyes mértékét, még akkor is, amidőn okom lett volna egyénieskedésre, sőt talán jogom is, azt ezekben az időkben alapoztam meg. Megtanultam, hogy semmi külsőség ne befolyásoljon, és hogy oly fegyelmezettséget fejlesszek ki, amely minden kontaktust megszakít a külvilággal. Ez abban is jelentkezett és jelentkezik, hogy figyelmemet bármely hatástól el tudom vonatkoztatni, hogy nyugtalanságomat a magánéletemen kívül eső dolgokban realizáltam, és nagy segítségemre volt abban a pártatlanságban, amellyel kötelességeimet kizárólag egy nép sorsa szempontjából akartam és tudtam felhasználni.

1945. január 30-án kerültem haza Szegedre. Néhány napig kezdtem foglalkozni ügyeimmel, amíg nem találkoztam Balogh Istvánnal. Az ő meghívása és javaslata alapján kerültem Debrecenbe, ahol azután egy egész új életet kellett kezdenem, miután a régit akartam és tudtam is likvidálni.

1945. február második felében *(március elején inkább)* érkeztek meg Budapestről a pártok képviselői, hogy felvegyék a kapcsolatot az Ideiglenes Nemzeti Kormánnyal. Rögtön szóba került a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonása, és a Miniszterelnökségen összeállítottunk egy névsort. Nemcsak a kormány egyes tagjai, hanem a pártok vezérei is jelen voltak a háborús bűnösök kiválasztásánál, és később ez a lista volt az alapja különböző megkereséseknek és az első nyomozati cselekményeknek. Természetes, hogy egy ilyen összeállításnak lehettek hibái, de úgy emlékezem, hogy mindössze ketten vagy hárman kérték később törlésüket. A Fegyverszüneti Egyezmény kötelezővé tette Magyarország számára, hogy a felelősségre vonást végrehajtsa. Az első időkben nem volt világos előttünk, mire fog kiterjedni ez az ítélkezés. Különösen abban volt aggályunk, vajon a nyugaton elfogott háborús főbűnösöket a magyar bírák ítélkezése alá bocsátják-e, avagy közvetlenül ítélkezik felettük a nemzetközi bíróság. Azzal semmi esetre sem számoltunk, hogy valamennyi bűnöst elébünk állítják, és teljesen szabadon és függetlenül fogunk ítélkez-

hetni. Ehhez az a nemzetközi bizalom volt szükséges, amit Magyarország maradéktalanul megszerzett a maga számára. A földreform, a sajtó szelleme, a kormány programja mind olyan tényezők voltak, amelyek ezt az általános bizalmat kiváltották és megszilárdították. Ez időben már megszövegezés alatt volt az első népbírósági rendelet, amely nagyjából körülhatárolta a háborús és népellenes bűntettek fogalmát. Később a törvényt a közvélemény enyhének találta, több oldalról támadások hangzottak el. A később kiadott rendelet már rendkívüli szigorítást léptetett életbe. Különösen korlátozva volt az enyhítő rendelkezések alkalmazása.

A büntető törvénykönyvnek általános alapelve az, hogy a bűncselekményt a törvénynek előre meg kell határoznia. A háborús és népellenes bűntettek fogalma az elkövetés idején tételes intézkedéssel nem volt védve, és így egyesek jogbizonytalanságot láttak az idevonatkozó rendeletekben. Ez azonban egészen nagy tévedés. Eltekintve attól, hogy a szövetséges hatalmak számtalan alkalommal hirdették azt, hogy a háborús és népellenes bűntetteseket felelősségre fogják vonni, s így a bűnözőknek ezt a felelősségre vonást előre kellett látnia, más okok is teljesen kétségtelenné és meggyőzővé tették a népbírósági törvények jogszerűségét és kifogástalanságát. Az 1919. évi forradalom leverése után az akkori „jogrend" a kormány cselekményeit közönséges bűntetteknek minősítette, tehát volt rá precedens, hogy egy ilyen felfogás érvényesült. De mindaz, ami a háború érdekében és a nép ellen történt, a szabad mozgás és a szabad szó eltörlésével járt együtt. A magyar nép sohasem volt háborús beállítottságú, és ha egy kisebbség, visszaélve a rendelkezésre álló erőszakkal, a társadalmi szolidaritás és humanizmus ellen támadt, világosan láthatta, hogy ezért felelni fog. Politikusok és államférfiak sokszor hangoztatták azt, hogy a felelősség az övék és vállalják is ezt a felelősséget. A háború tömegmészárlást és mérhetetlen vagyonpusztulást idézett elő, sőt kockáztatta az egész magyar nép létezését. A sokat hangoztatott felelősségvállalásnak itt volt az ideje, és voltaképpen nem történt más, mint saját szavuknál fogták meg azokat, akik a felelősséggel sokszor nagyon is kérkedtek.

Másfelől azonban a büntetőtörvénykönyvnek számtalan olyan rendelkezése van, amely a háborús és népellenes bűntettekre alkalmazható lett volna. Közelebb feküdt azonban a népbírósági törvények új fogalmi köre. E törvényeknek tartalma pontosan megfelelt a Fegyverszüneti Egyezménynek és a nemzetközi felfogás szellemének.

Ebben a még meglehetősen kezdeti helyzetben 1945. február 22-én magához hívatott az akkori igazságügyminiszter és a következőket mondotta:

„Bűnügyi védő voltál; jártas vagy az igazságügyi eljárás valamennyi területén. Magad is sértettje vagy az elmúlt időknek, tehát tudod azt is, miben áll a

fájdalom, és hogy lehet azt kiegyenlíteni. Objektív gondolkodónak ismerlek, meg fogod tehát találni az igazságot, ami fedi a magyar nép érdekeit. Te leszel a Népbíróságok Országos Tanácsának vezetője."

Dr. Bojta Béla említést tesz a háborús bűnösök névjegyzékéről. A magyar háborús bűnösökről készített első jegyzékek, melyek háromszázegy nevet tartalmaztak, igen hiányosak voltak, a leghírhedtebb figurák nem is szerepeltek rajtuk. A I—IV. jegyzék névsorát az Ügyvédi és a Színész Kamara, a Magyar Orvosok és Újságírók Szabad Szakszervezete, a Honvédelmi Minisztérium, a Magyar Államrendőrség Útlevél Osztálya és az Országgyűlési-almanach adatai alapján állították össze. A *Kimutatás a háborús bűnösökről a fegyverszüneti egyezmény 14. pontjához* címet viselő dokumentumok bevezetőjében előbb kifejtették, hogy a felsorolandók miért háborús bűnösök. Többek között azért, mert az 1939. évi háborúnak Magyarországra való kiterjedését, az országnak a háborúba történt belesodródását előmozdították, vagy mint országgyűlési képviselők részesei voltak egy olyan határozat meghozatalának, amely a magyar népet a világháborúba vitte. Vezető tevékenységével a nyilas (fasiszta) mozgalomnak segítséget nyújtott, a háború fokozottabb mértékben való folytatására bújtatott. A II. sz. *Kimutatás* például igen sok képviselőt sorol fel a háborús bűnösök jegyzékén, többek között valamennyi nyilaskeresztest, továbbá a későbbiekben más okokból kivégzett Donáth Györgyöt és társait. A háborús bűnös katonatisztek sorában szerepelt Major Jenő altábornagy, László Dezső vezérkari ezredes, Nádas Lajos vezérkari százados, valamint Szügyi Zoltán ezredes, a Szent László Hadosztály parancsnoka és azok, akik a vezérkarnál jelentős beosztásban voltak, s az 1944. október 15-i leválási akciót megakadályozták. Szerepelt a listán több színész, költő, karmester, bíró és orvos is.

Bár a jegyzékeket meg kellett küldeni valamennyi rendőrkapitányságnak, mégsem váltak a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonásának alapjaivá. A belügyi és katonai nyomozó hatóságok munkáját azonban feltétlenül segítették, noha a Magyarországnak kiadott bűnösök vagy az egyéb úton őrizetbe vettek számához viszonyítva eltörpül a bennük felsoroltak száma. Tény viszont az is, hogy a Minisztertanács — miután a megelőző pártközi értekezletek nem vezettek eredményre — még 1946 áprilisában is foglalkozott a jegyzékekkel. Ennek az volt az oka, hogy több ártatlan

személy neve is felkerült rájuk, akiknek érdekében azután a különböző pártok közbenjártak.

Dr. BOJTA BÉLA mint az előzőekben megtudtuk — a Népbíróságok Országos Tanácsának tanácselnöke lett. A kormány csak 1945. április 11-én költözött Budapestre, így a NOT — mint országos hatáskörű szerv — addig szintén Debrecenben működött. Az első tárgyalást is ott tartották. Hogyan emlékezik erre a Tanács elnöke?

A megbízás annyit jelentett számomra, hogy tartama alatt a legfőbb bíró leszek. Részben rajtam áll a múlt megtorlása, de egyben a megnyugtatás a jövőre. Ezeket a szempontokat sohasem felejtettem el. Ha az ítélkezés folyamán keletkeztek is hibák, azok a forró, lázas izgalmi állapotban állottak elő és sohasem elvi okokból. De azt sem tudnám már megmondani, mindig megvoltak-e a megfelelő partnereim. Lényegében fontosnak tartottam, hogy a közvélemény és a bíráskodás között az összhang meglegyen, bíztam ítélőképességemben és éppen ezért néha szembekerültem a közvéleménnyel. Az a meggyőződésem, hogy nem én voltam a tévedő fél.

Megvolt a törvény, megkaptam a kinevezésemet és el kellett kezdeni a bíráskodást. Már itt nehézségek jelentkeztek. Az első ügyeket, amelyeket megkaptam, nyomban tárgyalni akartam. De nem voltak bíráim, a pártok nem nevezték meg kiküldötteiket, hiányzott még az egész apparátus. Álláspontom az volt, hogy a megtorláshoz a gyorsaság hozzátartozik. Ezt a szellemet végig megtartottam és a legbonyolultabb, néha több ezer oldalra terjedő iratcsomók mellett 4-5 napos határidőket tűztem ki. A legsúlyosabb ügyek mindenesetre nyolc napon belül tárgyalásra kerültek.

Április 10-én tartottam az első tárgyalást, amely egyben a Népbíróságok Országos Tanácsának első ülése volt. A debreceni Pénzügyigazgatóság tanácstermében ültem össze négy más bíróval, hogy a bejelentett fellebbezést felülbíráljuk. A terem a Miklós-kormány alatt minisztertanácsi ülés tartására is szolgált. Délelőtt 10 órára volt kitűzve a tárgyalás. Néhány perccel a tárgyalás előtt még nem voltak bírák, vagy legalábbis eskütétel végett nem jelentkeztek. Kocsiba ültem, és külön-külön szedtem össze a szabályszerűen kinevezett bírókat. Így némi késedelemmel, de mégis sikerült a bíróságot megalakítani. Magam kézbesítettem ki a szükséges iratokat, idézéseket. Zavarok voltak a vád képviselete körül is, azonnali minisztertanácsi határozatot kellett produkálnom, hogy a népfőügyész részt vehessen a tárgyaláson. A tárgyalás nem volt a nyilvánosság számára előkészítve, és így csaknem érdektelenség mellett folyt le.

Az április 10-én tartott tárgyalás az első és az utolsó volt az Ideiglenes Kormány eredeti székhelyén. A következő tárgyalásokat április 24-én már Budapesten tartottuk. A tárgyalás helye előbb a törvényszék, majd a Kúria, végül pedig a Parlament delegációs terme volt...

Tovább vizsgálva a népbíróság történetét, feltétlenül szólni kell arról, hogy a népbíráskodás első és másodfokának „küzdelme" évekig tartó polémiához vezetett. Ez számos okkal magyarázható. A népbíróságok és felettes szervük kapcsolata nem volt felhőtlen. A NOT személyi állománya zömében abból az igazolt és 1946-ban nem B-listázott igazságügyi gárdából került ki — még ha demokratikus pártok delegálták is őket a NOT-hoz —, amelynek soraiból 1945 után csak a kifejezetten fasisztákat távolították el. Másrészt problémákat okozott a NOT működésére vonatkozó előírás. Az ott folyó tárgyalások során nem volt lehetőség tanúkihallgatásra, sőt az első fokon tárgyaló népbíróság tevékenységét is mérlegelték a vádlott megítélésekor.

A NOT bármely ítélete többféle megközelítésre adott lehetőséget: ha enyhített, akkor egyből a „reakció fészké"-nek minősítették, ítéleteit a demokrácia „arcul csapásá"-nak tartották. Egyes kritikusai a NOT-ot, a népbírósági tanácselnökök esetében, a ranglétrán történő feljebbjutás eszközeként aposztrofálták.

A NOT-ot védők viszont azt hangoztatták, hogy a népbíróságok „pártbíróságok", s a NOT biztosítja az objektivitást. Máskor meg arra hivatkoztak, hogy míg az első fokon eljáró népbíróság bármilyen ítéletet hozhat, mert nem egyhangú döntés esetén fellebbezési fórumra kerül az ügy, addig a másodfoknak — mint jogerős ítéletet hozó bíróságnak — minden kritikát vállalnia kell. A népbíróságok ugyanis ennek tudatában hozhatták akár a legsúlyosabb, akár a legenyhébb ítéleteket, sőt öt évet nem meghaladó ítélet esetében a népügyészségnek hivatalból fellebbeznie kellett. A NOT ítélete ezért az érdekelteket vagy maga mellé állította, vagy maga ellen hangolta. Ha tehát az első fokon eljárt népbíróság súlyos ítéletét a NOT enyhítette, akkor az első fokú népbíróság tevékenységét a „fasizmus felett aratott győzelem"-nek minősítették, míg a NOT a „hivatásos fasisztamentők gyülekezőhelye" lett. Ugyanakkor viszont a kisnyilasok már nem juthattak a NOT elé, mert ők vagy ügyeik a legtöbb esetben nem is kerültek népbíróság elé...

A NOT ítéleteit vizsgálva az derül ki, hogy az enyhítések száma kétszerese a súlyosbításoknak. E mögött azonban nem az húzódik meg, amit tréfásan úgy fejeztek ki, hogy a NOT rövidítés jelentése: „*n*em *o*lyan *t*ragikus", hanem az, hogy a kvalifikáltabb népbírósági munka, azaz a népbíróságok fokozatos megszűnésével együtt járó centralizáció már első fokon is elősegítette a hathatósabb ítélkezést. Minél inkább csökkent a vidéki — a közhangulat által erősen befolyásolt — népbíróságok száma, annál inkább csökkent a NOT enyhítéseinek a száma is. A NOT-nál működő szakbírák tudásának, politikai elkötelezettségének ismeretében azt kell mondanunk, hogy méltánytalan volt dr. *Ries István* igazságügy-miniszter bírálata, mely szerint a „NOT-nál... nem ítélkezés, nem megtorlás, hanem szép formában való háborús és népellenes bűnösmentés" folyik.

Végül arról is szólni kell, hogy a NOT-ot ért támadások, illetve az első és másodfokú népbíráskodás kritikája összefüggött a pártok politikájával. Nemcsak jobboldali személyek felmentése vagy enyhébb ítélete váltott ki reagálást, hanem a háborús és népellenes bűncselekmények elbírálásában mutatkozó különbség is. Ezeket mondotta erről dr. TIMÁR ISTVÁN a magyar háborús főbűnösöket kihallgató csoport vezetője.

Dr. Tímár István, a Budapesti Politikai Rendészeti Osztályon a háborús és népellenes gyanúsítottak ügyét vizsgáló alosztály vezetője

A háborús főbűnösök ügyeinek előkészítése és tárgyalása során szoros kapcsolatba kerültem a Budapesti Népügyészség és Népbíróság vezetőivel és egyes tagjaival. Ez alapjában véve hivatásos kapcsolat volt, és egyesekkel ezen túlmenően szívélyes, baráti kapcsolatom is kialakult.

A korabeli sajtóanyagok mutatják azt a sok tiltakozást, felháborodást, amit

egyes népbírósági ítéletek kiváltottak. Sok esetben ez a felháborodás indokolt volt, mert nemegyszer magam is felháborodtam. Számos esetben viszont tudatlanságból, politikai elfogultságból vagy az ügyek részleteinek nem ismeréséből származott a hangulatkeltés, és ilyen esetekben magam is próbáltam szerény eszközeimmel egyes kifogásolt népbírósági ítéleteket megvédeni. Nemegyszer előfordult, hogy a felsőbb pártvezetés Péter Gábor útján írásban kért tőlem tájékoztatást, illetve jelentést egyes feltűnően enyhének tartott népbírósági, főleg NOT-ítéletről. Ezekben a jelentésekben igyekeztem tárgyilagosan tájékoztatni a felső pártvezetést, s a jelentések elkészítése előtt gyakran értekeztem a bíróságok vezetőivel. Így többször találkoztam dr. Bojta Bélával, miniszterelnökségi államtitkárral, a Népbíróságok Országos Tanácsa tanácselnökével. Kétségtelen, hogy nagy tudású jogász volt, aki — hozzám hasonlóan — polgári környezetből és az ügyvédi pályáról került a felszabadulás után magas pozícióba. Anélkül, hogy egyes részleteket emlékezetből felidéznék, annyit mégis szükségesnek tartok jelezni, hogy szerintem Bojtát és a vezetése alatt álló NOT egyes tagjait sok esetben nagyfokú apolitikusság jellemezte. Így történt azután, hogy a NOT ítélkezése sok pozitív vonása mellett meglehetősen következetlen volt. Néha súlyosabb ítéletet hoztak, mint amit szerintem kellett volna. Ez különösen azokban a bűnügyekben fordult elő, amelyekben a vádlottak bűncselekményei elsősorban az üldözöttek ellen irányultak. Viszont más esetekben, amikor a vádlottak cselekményeinek az egész magyar népre nézve messzemenő negatív politikai következményei voltak, megítélésem szerint, többször enyhén ítélkeztek. Bojtával emiatt sokat vitatkoztunk. A vele folytatott beszélgetések során a kapott felhatalmazás alapján gyakran megmondtam, hogy nemcsak a saját véleményemet közlöm, hanem a Kommunista Párt vezetőinek a véleményét tolmácsolom. Bojta különösen azokban az ügyekben csaknem mindig mereven ragaszkodott álláspontjának helyességéhez, és nem akart engedni. Időnként hivatkozott a bírói függetlenségre, amit én sem akartam megsérteni, de ugyanakkor nem titkolta előttem, hogy egyes ügyeket, sőt ítéleteket előzetesen megbeszélt Ries miniszterrel, néha a Szociáldemokrata Párt más vezetőivel is, ami nyilvánvalóvá tette előttem, hogy vitáinkban tulajdonképpen nem egyéni véleményeket, hanem a két munkáspárt között kétségtelenül fennálló véleménykülönbségeket ütköztettük össze egymással.

Debrecenben 1945. február 5-i dátummal megszületett tehát a népbírósági törvény, megalakult a NOT, sőt megtartotta első tárgyalását is. Az alkotó, kodifikáló jogászok különbséget tettek a háborús és a népellenes bűncselekmények között. Május 1-én meg-

jelent a kiegészítő, az 1440/1945. M. E. sz. népbírósági rendelet is, s ezek alapján indultak meg a népbírósági eljárások. Egymás után jöttek létre a népbíróságok az egykori törvényszékek székhelyein. A demokratikus tömegmozgalmak számos helyen kezdeményezték még népbíróság létrehozását, például Makón, Mátészalkán, Salgótarjánban, Szentesen, de erre nem került sor. Elutasították a Pest—Pilis—Solt—Kiskun vármegyei Nemzeti Bizottság kérelmét is. Külön intézkedtek viszont az esztergomi és a berettyóújfalui népbíróság felállításáról, ezek közül azonban csak az esztergomi népbíróság végzett érdemi munkát. Magyarországon összesen 24 népbíróság működött különböző időtartammal. Munkájuk végeztével pedig leghamarabb Esztergomban, legkésőbb (1950. április 1-én) Szegeden szűnt meg a népbíróság tevékenysége.

A népbíróságok eleget tettek ama feladatuknak, amit dr. *Major Ákos,* a budapesti Népbíróság első elnöke, majd a későbbiekben a NOT elnöke úgy fogalmazott meg, hogy „mindazok, akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak, mielőbb elnyerjék büntetésüket".

Mekkora munkát végeztek a népügyészségek és a népbíróságok Magyarországon? A rendelkezésre álló statisztikai adatok szerint 87 417 személy ügyét zárták le, míg a legutolsó statisztikai adatok keletkezésekor 3134-é még folyamatban volt. A népügyészségek elé állítottaknak több mint fele ellen nem készült a későbbiekben vádirat, aminek számos oka volt. Sokszor a nyomozó szervek radikális szemlélete sem volt elégséges a vádemeléshez, vagy épp ennek fordítottja okozta a problémát, s újabb nyomozásra volt szükség a tévedések miatt. A korabeli sajtó állandóan ostorozta a népbíráskodást, mert több esetben pártpolitikai csatározások határozták meg a gyanúsítottakkal szembeni eljárást.

A népbírák előtt 59 429 fő állt, közülük 1950 végéig 55 322 ügye le is zárult. Ebből 26 997-et, több mint 45 százalékukat, elmarasztalták, 14 727 személyt, csaknem 27 százalékukat, felmentették, míg 12 644 gyanúsított ügye más módon zárult le. Mit mutatnak az elmarasztaló ítéletek? Milyen súlyosak voltak ezek? A 477 halálos ítéletből 189-et hajtottak végre. A szabadságvesztés-büntetések több mint 80 százalékában egy évig terjedő, vagy 1—5 év közötti jogerős ítéletek születtek, öt év feletti büntetés 2003 volt. Kényszermunkára szólt az elmarasztaló ítéletek közel 10 százaléka (2291 főnél), 16 személyt viszont a népbíróságok internáltak. Ez utóbbit

csak 1945. május 1-ig tette lehetővé a rendelet, később az internálás rendőrhatósági eljárássá vált.

A korabeli Európa győztes és vesztes országainak népbírósági ítéleteihez viszonyítva a magyarországi ítéletek nem támasztják alá azt a nyugaton hangoztatott véleményt, mely szerint a magyar népbírák „véreskezűek" voltak. A magyar ítéletek semmivel sem súlyosabbak a máshol hozottaknál, sőt a számonkérés szűkebb körű volt amazokénál.

3

„Most, amikor a Vörös Hadsereg és a szövetséges csapatok hősi harcának eredményeképpen a hitleri Németországot szétzúztuk és levertük, nem feledkezhetünk meg az áldozatokról, nem hagyhatjuk büntetés nélkül e szörnyű bűncselekmények bűnöseit és szervezőit.

A fasiszta terror sokmillió ártatlan áldozatának szent emléke nevében, a világ békéjének megszilárdítása nevében, a népek jövőbeni biztonsága nevében a vádlottak elé terjesztjük teljes és igazságos bűnlajstromukat. Az egész emberiség számláját, a szabadságszerető népek akaratának és lelkiismeretének számláját terjesztjük eléjük. És most jöjjön az igazságszolgáltatás!"

Ezekkel a mondatokkal fejeződött be 1946. február 8-án R. A. RUGYENKÓ-nak, a Szovjetunió főügyészének vádbeszéde a nürnbergi perben. Az egykori Harmadik Birodalom még élő legfőbb háborús bűnöseinek életútja a végéhez közeledett. De mi történt azokkal a politikusokkal, nemzetvesztőkkel, akik a csatlós országok vezetőiként saját népük és más országok állampolgárai ellen hasonló bűnöket követtek el? Mi lett a kollaboránsok sorsa? Ha a második világháborút követő európai számonkérés adatait elemezzük, kiderül, hogy még a semleges Svájcban is folytattak fasisztaellenes eljárásokat, s Franco Spanyolországától és Salazar Portugáliájától eltekintve csak a semleges Svédországban volt ismeretlen a népbíróság intézménye.

Közép- és Kelet-Európában, valamint Nyugat-Európa országaiban a számonkérést meghatározta az illető országok ellenállási mozgalmainak ereje, a fasizmus felszámolásának eltérő módja. Több országban már a partizánharcok során életükkel fizettek a kollaboránsok, a fasiszta vezérek.

Belgiumban kb. 17 ezren kerültek népbíróság elé (közel 3000 kollaboránst már a második világháború évei alatt likvidáltak), egyes források pedig mintegy 55—77 ezer szabadságvesztésről tesznek említést. Dániában 13 és félezer népbírósági ügy keletkezett, 400 kollaboránst az ellenállók végeztek ki. Franciaországban a dán kollaboránsok tízszerese nyerte el méltó büntetését a maquisard-októl, s 40—50 ezer szabadságvesztés-büntetés mellett több mint 70 ezer mellékbüntetést hirdettek ki. Hollandiában 1947. január végén már 11 320 ügyről tudtak, végül több mint 50 ezer személyt ítéltek szabadságvesztésre, míg 100 ezret mellékbüntetésre. Olaszországban 3—4 ezer ítéletet mondtak ki a bírák, de az 1946. októberi amnesztia során több mint 50 ezer internáltat helyeztek szabadlábra. Angliában a felségárulással vádolt és kivégzett két bűnös ügye mellett 48 olyan ítélet született, melyben szabadságvesztést írtak elő. Norvégiában 55 kollaboránst végeztek ki. Németországban, a nyugati szövetségesek által megszállt zónákban 5025 szabadságvesztést kimondó ítélet hangzott el, lord Maugham szerint az angol megszállási övezetben 23 ezer főt tartottak fogságban; a Berliner Kurier szerint csak Bajorországban mintegy 1,2 millió úgynevezett nácitlanító pert folytattak le. Nürnbergben 2169 német ellen indítottak eljárást (658 halálos és 1117 szabadságvesztéses ítéletet hoztak). A szovjet megszállási övezetben, majd később az NDK-ban a bíróságok 1982 végéig 12 868 szabadságvesztést hirdettek ki.

Ausztriában 1947 októberéig 7500 jogerős népbírósági ítéletet hoztak a *Volksgericht*-ek (1709 személyt felmentettek, 36 főt halálra és 5950 főt szabadságvesztésre ítéltek). Más források szerint Ausztriában összesen 13 634 személy kapott szabadságvesztés-büntetést. Bulgáriában 1944. október 6. és 1946 nyara között az összesen letartóztatott 12 ezer gyanúsított elleni perből 10 895 eljárás indult, 386-ot ebből megszüntettek, a 2816 halálos ítéletből 2050-et végrehajtottak. A régi politikai vezető gárdából kivégeztek egy miniszterelnököt, 21 minisztert, 68 képviselőt, három királyi régenst. 6208 személyt meghatározatlan időre vagy életfogytig tartó fegyházra ítéltek, 1485 főt felmentettek. Más források 2138 kivégzést, 1659 életfogytig és 1940 húsz évig tartó szabadságvesztést említenek. Lengyelországban 1948 elejéig 9449 ítéletet hoztak (1005 halálos, 981 tíz éven felüli és 7463 tíz éven aluli volt). Romániában a Kolozsvári Népbíróság 1945 nyaráig 481 ítéletet hozott, zömükben távol lévő magyarok ellen, akik a népbíróság ítéletei szerint Romá-

nia területén a második világháború idején háborús bűntetteket követtek el. Bukarestben viszont megkegyelmeztek a 29 halálra ítélt ogyesszai hóhérnak. Csehszlovákiában az osztrákokkal egyidőben működő járási bíróságok elé 19 749, illetve a Szlovák Nemzeti Bizottság elé további 145 fő került. A vádlottak egyharmadát, (30%) elítélték, közel felét (47%) felmentették, a többi esetben az eljárást megtagadták. Említést érdemel, hogy a csehszlovák népbíráskodás a magyar—csehszlovák lakosságcserével is összefüggött. A szlovák népbíráskodásról szóló rendelet 1—4. paragrafusa alapján „nagy háborús bűnös"-nek minősítettek családtagjaikkal együtt 73 187 főt, s áttelepítésre kötelezték őket. Végül azonban 1947—1948 folyamán — miután az említettek ellen, utólagos elítéltetésük érdekében „semmivel alá nem támasztott vádindítványok" készültek, s ezek legtöbbjét a szlovák járási népbírósági tanácsok elvetették — mindössze 231 „nagy háborús bűnöst" telepítettek át Magyarországra. A „kis háborús bűnösök" létszámát családtagjaikkal együtt 1927 főben állapították meg, de nem telepítették át őket. 1948 augusztusában újabb 1500 háborús bűnös és 3500 családtag áttelepítésében állapodtak meg az érdekeltek.

Ezek a nemzetközi adatok önmagukban is mutatják, hogy a háború után létrejött népbíróságok mindent elkövettek a népellenes és háborús bűnösök felelősségre vonása érdekében. Ahogy Magyarországon a németek, úgy másutt a magyarok kitelepítése, az országból történő eltávolítása is szerepel az adatsorok mögött.

A nevesebb, népbíróságok által elítélt személyiségek közül említhető — a nürnbergi vádlottakon kívül — a román Ion Antonescu marsall, „államvezető", akit 1946. június 1-én halálra ítéltek és kivégeztek; a politikusok közül Emil Hácha, volt csehszlovák köztársasági elnök, aki elvállalta a cseh protektorátus államfői tisztjét, a háború után letartóztatták s börtönben halt meg; Jozef Tiso pápai prelátus, a szlovák bábállam vezetője, akinek halálos ítéletét a pápa sem tudta megváltoztattatni, s a Pozsonyi Népbíróság ítéletét végrehajtották; az úgynevezett vichy-i kormány miniszterelnöke, Pierre Laval — halálra ítélték és kivégezték —; Pétain marsall, akit a katonai bíróság életfogytig tartó fegyházra ítélt.

Ebben a nemzetközi légkörben kezdték meg és folytatták működésüket a magyar népbíróságok. Az első működő népbíróság, amelyik eljárásához még nem használhatta az 1945. január 25-én elfogadott rendeletet, az a Budapesti Néptörvényszék volt.

Akasztás az Oktogonon

1

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány minisztertanácsi határozata értelmében a 81/1945. M. E. sz. rendeletnek a hivatalos lapban február 5-én kellett megjelennie. Az elfogadás és a megjelenés között az újonnan létrejött Budapesti Néptörvényszék már tárgyalásra készülődött a város felszabadult pesti oldalán. Elnöke dr. *Major Ákos,* volt hadbíró, január 27-én levelet küldött az Államrendőrség VI. kerületi Kapitányságára. Ebből idézünk: „... A Főkapitánysághoz f. hó 26-án intézett azonos ügyiratjelű átiratom kapcsán az idő rövidségére való tekintettel felhívom a ker. kapitányságot, hogy a Muray Lipót és társai bűnügyében a Zeneművészeti Főiskola nagytermében f. hó 28-, 29- és 30-án tartandó főtárgyaláson a rend fenntartását megerősített karhatalommal biztosítani szíveskedjék. Megjegyzem, hogy esetleg 1500—2000 hallgató megjelenéséről lehet szó."

A pert lefolytatták. Szívós Sándort és Rotyis Pétert, a 124 ember haláláért felelős keretlegényeket az Oktogonon felakasztották. A Budapesti Néptörvényszék N. T. 1/1945. ítélete azonban hat személy ellen szólt: a szökésben levő Haynal Alajos vezérőrnagy, Tiszarovits József tartalékos hadnagy, Muray Lipót ny. alezredes, valamint Spóner Rudolf tartalékos hadapródőrmester, őrizetes ellen is. Rotyis és Szívós január 25-től voltak vizsgálati fogságban, az ítélethirdetésre február 3-án került sor. A szökésben levő Haynalt is halálra ítélték, Muray és társai ügyét pedig elkülönítette a népbírósági tanács.

Az első magyarországi népbírósági perről *A Dunától a Donig* című könyvében megemlékezett a per koronatanúja, Kossa István; Kállai Gyula a kivégzéssel kapcsolatos fenntartásairól írt *Két világ*

határán című memoárjában, s elmondta emlékeit a népbírósági tanács vezetője, MAJOR ÁKOS is.

Bekövetkezett október 15, és engem egy nappal később a Gestapo letartóztatott. Ezzel fejeződött be gyakorlatilag hadbírói pályafutásom... Kb. három hétig voltam a Gestaponál, egész mellékfigura voltam, hiszen rajtam kívül, ha jól emlékszem, még egyetlenegy százados volt a letartóztatottak között, az is valami segédtiszt volt. Egy nagyon jelentős kifogás merült fel ellenem, és azért jelentős, mert egész biztos a Margit körútról tettek feljelentést, mert mikor október 15-én délben a Margit körúton szolgálati helyemen voltam, végighallgattam a proklamációt, akkor ösztönösen, egész természetes módon a zubbonyomhoz nyúltam és a harmadik sorban viselt Sas-rendszalagot, a német kitüntetés szalagát letettem azzal, hogy ilyet többé becsületes magyar katonatiszt nem visel. Hát ez nagyon nem tetszett az SS-nyomozónak, de aztán átadtak a Margit körútnak. Onnan szabadultam, kereket oldottam, s Komáromból akkor érkeztem Budapestre 1944. december 24-én, amikor percek múlva bezárult a gyűrű.

Igen jelentős tényezője további pályafutásomnak először is a rokoni kapcsolatom Tamással, másodszor a saját lebukásom. Mert abban volt valami történelmi malícia, hogy Tamás volt a körözött kommunista, én pedig műkedvelőként belecsúsztam az egész politikába, igaz, hogy már a végén nagyon utáltam őket, de azért mégis aktív szerepem lett, és nagymértékben a javamra írták. Segédrendőr lettem Újpesten. Két hét múlva pedig közölték velem, hogy Major elvtárs, a Tisza Kálmán téren megalakult a párt központi szervezete, s most két elvtárssal együtt, akik bekísérnek, menj oda.

Jelentkeztem a Tisza Kálmán téren. A pártházban, már az első lépcsőfordulóban egy olyan volt ügyfelemmel találkoztam, egy volt zsidó munkaszolgálatossal, ma is kiemelkedő kommunista újságíró, akit én mentettem fel. Igazán szerencsém volt, először megdöbbent, hogy maga mit keres itt, de mikor mondtam, hogy „az öcsémet keresem", akkor rögtön megbékült, kezet ráztunk és ő vezetett Tamáshoz. Tamás azt mondta: „Már várunk rád", és vitt be Vas Zoltánhoz. Egy egész kis szobában, fűtetlenül, ott ültek hárman egymás mellett, akik közül az egyiket nagyon jól ismertem, az Weil Emil doktor volt. Mellette Vas Zoltán ült és egy harmadik elég mogorva férfi, ez volt Gerő Ernő. Vas Zoltán azt mondta, hogy „szabadság", én azt mondtam, hogy „jó napot kívánok". Utána rögtön azonnal elmondta, hogy miről van szó. A munkaszolgálatos keretlegények közül akadtak ketten horogra, olyanok, akiknek 150 ember halála terheli lelkiismeretét, ezek felett kell haladéktalanul ítélkezni, mielőtt a nép saját maga ítél, lincsel. A Szovjet Parancsnokság átengedte a

magyar hatóságoknak ezeknek a felelősségre vonását. Azt kérdezik tőlem, hogy „én, a nagy gyakorlatú, az ilyenekhez nagy gyakorlatú hadbíró, vállalom-e ezt". Én azt a kérdést tettem fel először, hogy „kérem, hol van itt a magyar hatóság? Én most pártházban állok, ez a kommunista pártszervezet. De hát a Kommunista Párt nem ítélkezhet, van-e olyan magyar hatóság, amelynek joga van az ítélkezésre, hol jelentkezzem azoknál, azoktól felhatalmazást kell kapnom." Vas Zoltán azt mondta, „természetesen, a Budapesti Nemzeti Bizottság. Az fog Önnek meghatalmazást adni."

Január 30-án kelt a népbírósági kinevezésem, de előtte pár nappal már azt mondtam, hogy elvállalom. Nekem az volt az elvi álláspontom, hogy az első ítéletnek magasabb parancsnokok ellen is szólni kell. Ezzel egyetértettek. Közölték velem, hogy keressem fel Péter Gábort, a politikai rendőrség vezetőjét. Így találkoztam 1945. január végén Péter Gáborral, akihez az első időkben igen jó, szoros bajtársi kapcsolatok fűztek. Ő megszervezte a kis nyomozó társaságát, a jegyzőkönyvet pedig dr. Domokos Józsefné, az egykori Vörös

Az első néptörvényszéki tárgyalás a Zeneakadémián

Szívós Sándor keretlegényt hallgatja ki dr. Major Ákos

Segély állandó ügyvédjének, majd a későbbi legfőbb államügyésznek a neje vezette. A nyomozati iratokat a főkapitány-helyettes írta alá és tette át a Budapesti Néptörvényszékhez.

A tárgyalás a Zeneakadémián volt. Nagyon hosszú lenne azt részletezni, erről már többször is írtam, a tárgyalás az egyik megrendítő, legmegrendítőbb emléke bírói pályafutásomnak. Ott megjelentek ugyanis a Budapesten lakó élő hozzátartozók, ezeknek a felelősségre vonás még nem volt fontos, hanem azt akarták tisztázni, és az a remény éltette őket, hogy ezek a vádlottak valamit tudhatnak arról, hogy pont az ő hozzátartozóik, eltűnt hozzátartozóik: apa, fiú, férj, vőlegény, testvér él-e még, s ott térdeltek a Zeneakadémia kis előadótermében az emelvény körül. S mindegyik rimánkodott összetett kézzel, hogy csak azt mondják meg, hogy ezek, ezek, ezek élnek-e még, hazajönnek-e? Kossa István, mikor kihallgattuk mint tanút, ott állt mellettünk, egész sötét, drámai arckifejezéssel, őt is mélyen meghatotta a látvány, habár ő közvetlen sértett is volt, s az volt a szerencse, hogy az ő feleségének nem kellett ott térdelni, kellő módon végre tudta hajtani az átszökést, és egyedül mindenkiről tudta, hogy ki él. És ki nem fog már hazajönni, de azért nem szólt közbe, mert

ezek — Szívós és Rotyis — mindegyiket megnyugtatták. Akit nem lehetett letagadni, hogy már elpusztították, azoknak hozzátartozói összeroppantak, zokogtak, vagy elájultak, vagy átkozódtak, így folyt ez a tárgyalás... Két nap múlva fölakasztottuk őket az Oktogonon, amint a Budapesti Nemzeti Bizottság aláírta a végrehajtást, illetve a kegyelmi kérelem elutasítását.

Meg kell hogy mondjam, hogy egy ilyen régi nyilvános végrehajtás ellen, azért finnyás voltam, még nem olyan régen vetettem le a fehér kesztyűt az egyenruhával. Most menjek ki az Oktogonra lámpavasra akasztani?! Ez Vas Zoltánnak volt az ötlete, hogy ebből propagandát kell csinálni: „értsd meg, hogy a budapesti lakosságnak már tudnia kell, hogy mi működünk, itt nem lehet egymást agyonverni, van már néptörvényszék. Ha nem csinálod, akkor tudod, hogy mit csinálok, kimegyek én teherautóval mint vadnyugaton teszik lóval, ott lóval teszik az ilyen kimeneséket. A platóra állítom ezeket a gazembereket, nyakukba kötélen, lámpavasra a másik végét és kihajtom alóluk a teherautót." Ezt követően így ennek aztán komolyabb formát igyekeztem adni. De nem volt kötél. Az Andrássy út 60-ba akkor már igyekezett átköltözni a politikai rendőrség. Péter Gáborék akkor megtalálták a helyet, feltárták, hogy mi használható és spárgát is találtak. Ebből a spárgából odahaza összefontuk a pártházban a kötelet. Úgy, hogy a nyilas jog alkalmazásával nyilas kötéllel

Ítéletvégrehajtás az Oktogonon. Az első sorban dr. Majos Ákos, Péter Gábor, Vas Zoltán és Gerő Ernő

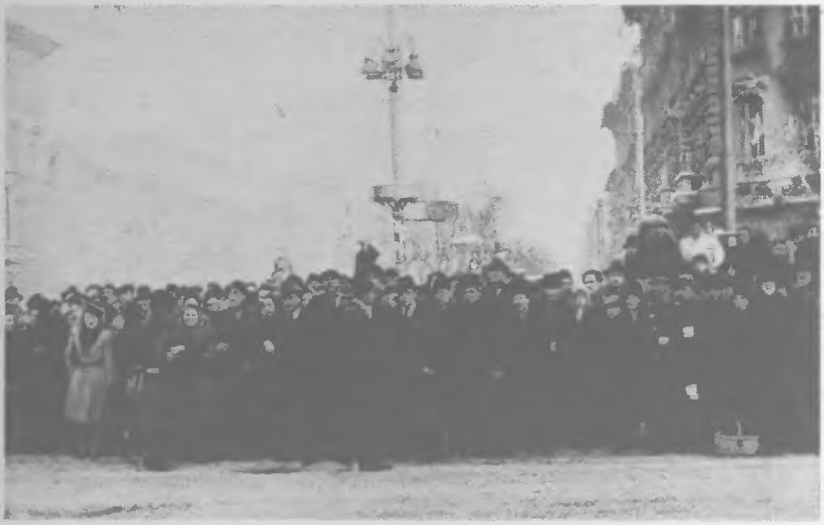

A tanácsvezető intézkedik a kivégzések előtt

Rotyis Péter utolsó útjára indul

Szívós Sándor utolsó percei

akasztottunk föl, amiből azonban az a hiba történt, hogy az egyik kötél az egyik akasztásnál elszakadt. Gyenge volt a nyilas zsinór, és Rotyist vissza kellett akasztani a helyére. Ez népünnepéllyé — nem mondom, hogy — fajult, de nekem nem tetszett. S akkor, amikor ezek már ott voltak a lámpaoszlopon, akkor a tömeg nekik ment, elkezdték éppen azzal, ami a kezükben volt, ütlegelni a már himbálódzó testeket, s amikor odaértem, még az én fejemről is leverték a kalapot. Ám ez volt a legkevesebb, igyekeztem minél hamarabb eltávozni, viszont a németek a Várból odalőttek. Így aztán gyorsan kiürült a tér, s maradt még hetekig az ott lógó két hulla. Bemutatkoztunk.

2

Budapesten a néptörvényszéken nem a Polgári Demokrata Párt tagjai foglaltak helyet, hanem a szakszervezetek képviselői. A Budapesti Nemzeti Bizottság, a főváros néphatalmi testülete ugyanis a kormány Budapestre költözéséig politikailag kritikus alapállást tanúsított a PDP-vel szemben.

A Szívós—Rotyis per tárgyalását, a 401-es különleges munkásszázad keretlegényeinek ügyét, annak mielőbbi tárgyalását nemcsak a főváros Nemzeti Bizottsága sürgette, hanem a Pesten állomásozó orosz katonai parancsnokság is. Mint dr. Major egyik korabeli levelében írja: „... az itteni orosz katonai parancsnok ügyésze magához kéretett, kellő tájékoztatást kért a bűnügyről, valamint az alkalmazandó jogszabályokról és közölte, hogy Malinovszkij marsall a legnagyobb érdeklődéssel kíséri ezt a bűnügyet." A Szovjetunió Állami Honvédelmi Bizottságának 1944. október 27-én hozott döntése határozta meg a Magyarország felszabadítása idejére vonatkozó katonapolitikai feladatokat. Ebben úgy foglaltak állást, hogy a szovjet katonai hatóságok nem avatkoznak bele a majdani háborús és népellenes bűnösök elleni eljárásokba, azokat államhatalmi feladatnak minősítették.

Február 12-től már a fővárosban is ismert volt a 81/1945. M. E. sz. rendelet, s ettől kezdve ennek paragrafusait alkalmazták. Sürgette a mielőbbi törvénykezést az is, hogy az újpesti járásbíróság épületében 50 nyilast, a népbírósági fogházban pedig már 180 gyanúsítottat őriztek. A tárgyalások március végén kezdődtek meg, s a Budapesti Népbíróság az ország legjelentősebb népbírósága lett. Ez nemcsak azzal függött össze, hogy Budapest volt az ország fővárosa, hanem

azzal is, hogy a két világháború között a magyar szélsőjobboldali mozgalmak centruma, s a népbírósági rendelet szerint a bűntettek elkövetőit a bűncselekmény színhelyén kell felelősségre vonni. Kihatott a megnövekedett ügyforgalomra a Budapest környéki német nemzetiségű gyűrűben élők volksbundista tevékenysége. S végül, de nem utolsósorban a Markó utcában és a Zeneakadémián feleltek tetteikért a magyar háborús főbűnösök is. A fővárosi népbírák hozták a legsúlyosabb ítéleteket, s az elítélteknek több mint 40 százaléka állt előttük.

Az 1956-os ellenforradalmi lázadás idején számos, hosszú börtönbüntetését töltő egykori nyilaskeresztes és elvbarát menekült ki az országból. Fiala Ferenc és Marschalkó Lajos is közéjük tartoztak, akik a magyarországi népbírósági perekben elítélt és kivégzett vezéreik emlékének szánták kint írt *Vádló bitófák* című, egy ugyancsak nyugaton megjelent könyvvel vitázó, szélsőséges hangvételű munkájukat. A polémia oka az volt, hogy Martin Himler, a magyar háborús bűnösök egyik legelszántabb amerikai üldözője *Így néztek ki* címmel közreadta emlékeit. Ez gerjesztette haragra az egykori szélsőjobboldali zsurnalisztákat, akik többek között a Szívós—Rotyis-perről az alábbiakat írták: (A nyugatra menekültek...) „elmondották, hogy alig pár héttel Budapest eleste után a muszosok *(munkaszolgálatosok)* nyomására nyilvános kivégzéseket rendeztek az Andrássy úti Oktogonon. Major Ákos volt hadbíró százados vezette ezt a forradalmi színezetet nyújtó tárgyalást. Mert ha a nép nem is csinált forradalmat, a hatalomra jutott új koalíciós pártok mindenképpen forradalmat akartak játszani. A bírósági termek zöld posztóval letakart asztalait kivitték az Oktogon térre, és a lezárt kocsiúton tárgyalták le a pert. Ott hozták meg az ítéletet. A volt muszosokból alakult ítéletvégrehajtó társaság az Andrássy út ívlámpáira nem is kötéllel, hanem dróttal akasztotta fel a magyar honvédség volt őrmestereit, akik olykor talán túl szigorúan vagy túl katonásan bántak az alájuk beosztott munkaszolgálatosokkal."

Ebben a stílusban vázolták dr. Majos Ákos életútját is: „A régi m. kir. honvédség volt hadbíró századosa, majd a koalíciós kormány leghírhedtebb államügyésze. Ő vezette a volt keretlegények ellen lefolytatott Oktogon téri pört, melynek során a vádlottakat az ő utasítására az Oktogon téri villanylámpaoszlopokra felakasztották. Miután elvégezte szégyenteljes munkáját, a Kommunista Párt félreállította. Állítólag a párttisztogatások során kivégezték..."

Ahol kihallgatták a gyanúsítottakat

1

A magyar háborús és népellenes bűnösök kezdetben a nyomozó szervek vizsgálati fogságában voltak. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az 1.690/1945. M. E. sz. rendeletével feloszlatta a csendőrséget, és elrendelte az új, demokratikus rendőrség megszervezését. A rendőrkapitányságokkal egy időben megalakultak a politikai rendészeti osztályok, valamint a Honvédelmi Minisztériumon belül 1945. március 3-án a Katonapolitikai Osztály. A fővárosban a politikai rendészeti osztály 1945. február 2-án jött hivatalosan létre, de első munkatársai már Pest felszabadítása idején gyülekezni kezdtek. Az osztály vezetésével az illegális kommunista mozgalom ismert tagját, *Péter Gábort* bízták meg. Sokirányú feladataik közül a legjelentősebb a fasizmus maradványainak felszámolása volt.

Az illegális harcokban kiemelkedő bátorságot mutatott kommunisták, partizánok, antifasiszta ellenállók, munkás- és parasztfiatalok egész sora került a rendőrséghez, ezen belül is a politikai rendészeti osztályokhoz, amelyek a Magyar Kommunista Párt eszmei irányítása mellett működtek. Feladatuk nem volt könnyű, mert a legkönyörtelenebb módszerektől sem visszariadó bűnösökkel szemben kellett helytállniuk. A személyi állomány döntő többségét az ellenséggel szembeni gyűlölet vitte a testülethez, szakmai téren azonban járatlanok és képzetlenek voltak, politikai nyomozói tapasztalatokkal nem rendelkeztek, a kriminalisztikai ismereteket nélkülözték, felszerelésük alig volt. Az általuk üldözött erők modern fegyvereivel szemben a politikai nyomozóknak sokszor csak madzagos puskára tellett. Gépkocsi alig állt rendelkezésükre, alacsony fokon állt a szervezettség és a munkamegosztás.

A politikai rendőrség tehát a kezdeti nehézségekkel birkózott, viszont az előző politikai garnitúra egymással korábban ellenséges viszonyban levő csoportjai most összefogtak, hogy leplezzék elkövetett bűneiket, mentesüljenek a várható büntetéstől. Ebben az időszakban teltek meg az elmegyógyintézetek „gyenge elméjű" nyilasokkal, háborús bűnösökkel. A népbírósági tárgyalásokon tucatszám jelentkeztek a mentő tanúk, általánossá vált a hamis tanúzás, sőt egyes népbírák — néha egy-egy tanács is — támogatták azokat, akik a Horthy-Magyarország jogfolytonosságáért küzdöttek.

A háborús és népellenes bűnösök felkutatását, bűncselekményeik bizonyítását rendkívül megnehezítette az a körülmény, hogy a korábban keletkezett iratanyagok nagy részét tudatosan megsemmisítették, vagy nyugatra hurcolták. Sok dokumentum a felszabadító harcok során égett el, mint például a Gömbös Gyula Társaság, az Etelközi Szövetség, valamint a Magyar Országos Véderő Egyesület, a hírhedt MOVE iratanyaga, illetve annak legértékesebb része. Számos bűnös bujkált, gyakran változtatva lak- és munkahelyét, s miután nyilvántartási rendszer még nem létezett, sokan hosszú ideig lehettek illegalitásban.

A nyomozók minden munkafázist maguk csináltak: felderítettek, nyomoztak, házkutatást tartottak, vizsgáltak stb. Mégis 1945 őszétől kezdett kialakulni egyfajta munkamegosztás, szelektáltak már a feladatokban azon az alapon, hogy a háborús bűnösökkel szemben korábbi működési területük szerint egyrészt a politikai rendészeti osztály, másrészt a „Katpol" *(katonapolitikai osztály)* végezte a nyomozati munkát. A „Katpol" a múlt rendszer tisztikarát, a keretlegényeket, a partizánvadászokat, a hírhedt VKF 2. beosztottait, s az egyéb okokból előállított gyanúsítottak ügyét vizsgálta, míg a rendőrségi politikai nyomozók a horthysta és nyilas hatalmi berendezkedés polgári vezető politikusait, a rendőrség, a csendőrség, az SS, a nyilas pártszolgálat és a szélsőjobboldali pártok, valamint egyesületek tagjait hallgatták ki.

A budapesti politikai rendőrség egykori vezetője, Péter Gábor szerint a háborús és népellenes bűncselekmények elkövetőivel szemben a vizsgálati munkának több sajátossága volt. Azokban az ügyekben, melyeknek itthon elfogott vagy külföldről hazaszállított és letartóztatott gyanúsítottai voltak — a fő feladat a bűncselekmény kivizsgálása, bizonyítása, a tettestársak felderítése. Ezekben a vizsgálati eljárásokban gyakran olyan új információk is napvilágra

kerültek, melyek újabb személyeket is bevontak az ügybe. A felszabadulást követő zavaros gazdasági viszonyok között több letartóztatott feketézőről kiderült például az is, hogy korábban háborús vagy népellenes bűncselekményt követett el.

Az 1945-ben felállított úgynevezett szűrőtáborokban — melyek alapvető feladata a katonai elhárítás szolgálata volt — a nyugatról hazatértek közül sokak múltját derítették fel. Az egyik legismertebb név Jány Gusztávé. A szűrőtáborokban folytatott ellenőrző tevékenységhez hasonló felderítő munka folyt az internálótáborokban is.

Az 1946. áprilisi átszervezést követően különösen nagy segítséget nyújtott a menekülő háborús és népellenes bűnösök elfogásában a határőrség.

A lakossági feljelentések azonban már változó jellegűek voltak: számos nem ismert bűncselekmény felderítéséhez járultak hozzá, sokszor egyedüli támpontot jelentettek, más alkalmakkor viszont a bosszúállás, az egyéni haszonszerzés, a rendőri szervek figyelmének elterelése volt a feljelentők célja. A rágalmazókat többször kellett elmarasztalni.

A háborús és népellenes bűncselekmények bizonyítása tehát elsősorban a gyanúsítottak beismerő vallomásán, tanúvallomásokon és tárgyi bizonyítékok felhasználásán alapult.

Támogatta a nyomozók munkáját az igazságügyi kormányzat, s nem kismértékben a demokratikus pártok, mindenekelőtt a munkáspártok. Gyakran alkalmazott eljárási módszer volt a szembesítés, de esetenként már szakértőket is igénybe vettek. A háborús bűnösök ügyeinek feltárásában szerepet kaptak már a rendőrség munkáját támogató ügynökök is.

Péter Gábor szerint a politikai rendőrség Budapesten 1945. február 15. és április 12. között őrizetbe vett 5970 nyilast, 614 volksbundistát, s 863 egyéb gyanúsítottat, összesen 8260 főt. E két hónap alatt 1869 személyt internáltak, míg 1607-et rendőri felügyelet alá helyeztek.

A háborús és népellenes ügyeket nyomozó egykori rendőrtisztek és katonatisztek közül rendelkezésünkre áll a budapesti politikai osztályon dolgozott dr. Timár István és dr. Décsi Gyula, valamint a „Katpol"-on szolgálatot teljesített Kornis Pál számos információt, értékelést tartalmazó visszaemlékezése. Előbb dr. TIMÁR ISTVÁN-é a szó:

Január 29-én reggel indultunk el szovjet teherautókon Pestre, és az akkori Tisza Kálmán téren a pártközpont előtt szálltunk le. A csoportot Tömpe András vezette, aki több más partizánnal együtt januárban érkezett Debrecenbe. A pártközpontban dr. Zöld Sándor, a kiváló kommunista orvos, belügyi államtitkár fogadott bennünket (ő az előző napon szovjet személygépkocsival érkezett Debrecenből Pestre), aki 1951-ben tragikus körülmények között egész családjának a kiirtása után öngyilkos lett. Mint belügyi államtitkárt ismertem meg, és nagyon megszerettem. Zöld elvtárs mindegyikünk kezébe nyomott egy előre, névre szólóan kiállított magyar és orosz nyelvű igazolványt, amit Csernyisev pesti szovjet városparancsnok írt alá, és teljes mozgási szabadságot biztosított. Én azonnal el akartam indulni a hátizsákommal, hogy megkeressem a családomat, mire Zöld elvtárs csendesen megszólalt: „Azért annyira nem jó ez az igazolvány, hogy most sötétben elindulj a családodat keresni, inkább várj holnapig. Gondoskodtunk vacsoráról és szállásról az elvtársak részére."

Másnap reggel megint nem lehetett magánügyeket intézni, mert az Eötvös utcában működő rendőrkapitányságra indítottak bennünket. A csoportot ekkor is Tömpe András vezette, akiről úgy tudtuk, hogy a politikai rendőrség vezetője lesz. Az Eötvös utcai épület udvarán arra lettem figyelmes, hogy Tömpe, aki igen magas ember volt, egy hozzá képest rendkívül alacsony termetű emberrel hangosan vitatkozik. Pár perc múlva megtudtam, hogy ez az alacsony ember Péter Gábor, aki azt kiáltozta, hogy ennek a debreceni csoportnak itt semmi keresnivalója nincs, őt a Budapesti Nemzeti Bizottság bízta meg a politikai rendőrség megszervezésével, s itt Budapesten nem ismerik el az Ideiglenes Nemzeti Kormányt. Tömpe nyugodt hangon vitatkozott vele, és Péter Gábor végül is hajlandó volt hozzájárulni, hogy mi is részt vegyünk az Andrássy út 60. alatt levő, addig a nyilasok által Hűség Házának nevezett épület kitakarításában, mert ez lesz a politikai rendőrség székhelye.

Persze nem örültem a dolognak, mert még mindig nem tudtam, mi történt a családommal. De parancs az parancs. Buzgón takarítottam, amikor egy magas úriember kifogásolta portörlési technikámat. Amikor megtudtam, hogy az illető volt csendőrtiszt, dühbe jöttem és nekitámadtam. Később nagyon jó barátok lettünk. Gyenes (Dienes) András volt a régi csendőrtiszt, aki a felszabadulás előtt díszes egyenruhájában kísérte illegális találkozókra a párt vezetőit (erről Gobbi Hilda részletesen ír önéletrajzi könyvében), majd mint katonai és gazdasági szakember részt vett az új politikai rendőrség megszervezésében és magas rangú tisztként mindaddig a belügyi szervek kötelékében működött, amíg Rákosi keze utol nem érte, és hosszú évekre börtönbe nem csukatta. Gyenessel, akiről köztudomású volt, hogy egyike a legkiválóbb Petőfi-kutatóknak, a politikai rendőrségen együtt dolgoztam és jó barátok

lettünk. 1956 után is többször találkoztam vele. Egyénisége, műveltsége, emberiessége mély rokonszenvvel töltött el. Sajnos, az átélt szenvedések korai halálához vezettek.

A budapesti politikai rendőrségen az első hónapokban mint beosztott rendőrfogalmazó a nyilas gyilkosok és más népellenes bűnösök ügyeivel foglalkoztam. Sokszor tartottam éjszakai ügyeletet, mert az újonnan alakult magyar biztonsági szervek, valamint a szovjet szervek is nemcsak nappal, hanem éjszakánként is tömegesen szállították be a fasisztákat és az azoknak vélt személyeket. A nagy többségük valóban bűnös volt, de bekerültek a pincébe ártatlanok is, mert abban az időben nagy divatban volt a feljelentgetés, és nem volt könnyű dolog az ártatlanokat elválasztani a bűnösöktől. Ehhez járult még az a körülmény, hogy a politikailag teljesen megbízható nyomozók akkor még nem rendelkeztek kellő szakértelemmel. A főkapitánysággal együtt tanfolyamokat szerveztünk részükre, amelyeket többnyire a főkapitányság Zrínyi utcai romos épületének helyiségeiben (nyáron a korlátok nélküli teraszokon) tartottunk. Magam is oktattam a nyomozókat helyesírásra, mert a felvett jegyzőkönyvek zöme hemzsegett a helyesírási hibáktól, de rendszeresen tartottam előadásokat a büntetőjog és a büntetőeljárási-jog alapvető ismereteiről is. Olyan munkatársak vettek részt ezeken a tanfolyamokon, akik közül számosan később nemcsak a középiskolát, hanem a jogi egyetemet, vagy valamilyen más főiskolát is elvégeztek. Közülük több magas rangú belügyi tiszt lett, vagy más fontos területen (külügy, külkereskedelem stb.) került magas beosztásba.

A nehézségeket fokozta, hogy a nem nagyon tágas pincében gyakran sok őrizetes zsúfolodott össze. Így én is, mások is, ún. fogdatisztogatást rendeztünk, ami abból állt, hogy egyenként megkérdeztük a pincében tartózkodókat, hogy ki foglalkozik az ügyükkel, és mikor hallgatták ki őket. Gyakran kiderült, hogy az őrizetbe vételüket követő két-három hét alatt még ki sem hallgatták őket. Ennek megállapítása után természetesen intézkedtünk, hogy ügyükben a vizsgálatot mielőbb lefolytassák.

Közbevetőleg Péter Gábornak, a budapesti politikai rendőrség vezetőjének a személyéről is szólni kívánok úgy, ahogy én láttam és látom őt, mert ezt a továbbiak szempontjából is nagyon fontosnak tartom, annak ellenére, hogy a háborús főbűnösök ügyeinek vizsgálata során a kihallgatásokon személyesen nem vett részt. Viszont ezekben az ügyekben is ő tartotta a kapcsolatot a Kommunista Párt felső vezetésével, elsősorban Rákosi Mátyással és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság magyarországi képviselőivel.

Az első hónapokban (1945 február—szeptember) Péter Gáborral ritkán találkoztam, akkor sem négyszemközt. Előfordult egyszer-kétszer, hogy éjszakai ügyeletben megjelent és érdeklődött munkám iránt. Minthogy több mint

három évig főnököm volt, és — miként a későbbiekből kiderül — 1945. október 3-tól kezdve egészen 1948 őszéig úgyszólván naponta találkoztam vele, azt hiszem nem érdektelen annak vázolása, miképpen ítélem meg Péter Gábor személyét és tevékenységét.

Az 1945. október 3-a előtti időszak vonatkozásában emlékezetes számomra, hogy egyik reggel hirtelen értekezletre hívtak össze bennünket, a pódiumon Péter Gábor mellett két nyomozó állt, akiket csak látásból ismertem. Péter előadta, hogy ez a két nyomozó az éjszaka folyamán a szobájába vitt és erőszakoskodott egy nyilas nővel, aki gyilkosságok tömegét követte el. Kijelentette, hogy ilyen módszerek alkalmazása teljesen elfogadhatatlan a vezetése alatt álló intézménynél, mert ez a rendőrség nem Hetényi és nem Hain Péter rendőrsége. Itt ésszel kell dolgozni — mondotta többször is hangsúlyozottan. Ezért felszólította a két nyomozót, hogy azonnal tegyék le az asztalra igazolványaikat, és hagyják el az épületet. A két nyomozó halálsápadtan védekezett. Elmondották, hogy részt vettek az illegális mozgalomban, feleségeiket 1944-ben kisgyermekeikkel együtt elhurcolták, és azóta semmit sem tudnak róluk. Tudatában vannak annak, hogy helytelenül cselekedtek, de kérik, hogy ne alkalmazzanak velük szemben ilyen rendkívül súlyos szankciót. Péter hajthatatlan maradt, és a két nyomozót eltávolították a teremből és a testületből.

Később történt, de mégis jellemző adalék. Amikor Péter Gábor a háborús főbűnösök vizsgálatainak a vezetését Rákosi megbízásából az én kezembe tette le, közöltem vele, hogy abban az esetben, ha bármelyik háborús főbűnöshöz egy ujjal is hozzányúlnak, vagy velük szemben bármiféle kínzást alkalmaznak, azonnal elmegyek a testületből. (Az ún. operatív nyomozóknál folyó ügyek kapcsán ugyanis már abban az időben azt beszélték, hogy a gyanúsítottakkal szemben időnként erőszakot alkalmaznak, és a munkatársaim által kihallgatott egyes gyanúsítottak is panaszkodtak erre.) Péter ezt a feltételt elfogadta, természetesnek tartotta, és közölte az operatív csoportok vezetőivel. Valóban sem én, sem munkatársaim előtt egyetlen háborús főbűnös sohasem panaszkodott arra, hogy vele szemben erőszakot alkalmaztak volna. Amikor Endre László és Baky László volt belügyi államtitkárok ügyének vizsgálata befejezés előtt állt, és küszöbön volt átkísértetésük a budapesti Népügyészségre, Péter Gábor azt mondotta nekem, hogy azok a nyomozók, akik hónapok óta őrzik ezt a két tömeggyilkost és az utasításnak megfelelően soha semmiféle erőszakot velük szemben nem alkalmaztak, azt kérték tőle, hogy a népügyészséghez való átkísértetésük előtt ezt a két elvetemült gazembert megverhessék. Hozzátették, ügyelni fognak arra, hogy a bántalmazásoknak az átkíséréskor semmi nyoma ne maradjon. Péter Gábor a nyomozóknak azt mondotta, hogy velem megbeszéli a dolgot, és azután ad választ. Hozzátette, hogy a maga részéről a

nyomozók kérését „méltányosnak" tartja, mert az összes háborús főbűnösök között ez a két ember talán a legsúlyosabban bűnös. Válaszom a következő volt: fenntartom azt az álláspontomat, hogy senkivel szemben nem szabad erőszakot alkalmazni, még Endrével és Bakyval szemben sem. Péter próbált azzal hatni rám, hogy emlékezetembe idézte, mennyi rokonom esett a nyilas terror áldozatául. Azt mondottam neki, hogy annak, aki itteni munkája közben arra gondol, hogy ezzel a nyilasok áldozatául esett családtagjainak a tragédiáját torolja meg, semmi helye nincs a politikai rendőrségen. Hozzátettem, hogy ha megverik Endrét és Bakyt, ezt a folyamatot nem lehet megállítani, és nem lehet tudni, hogy holnap, de főleg holnapután kit fognak megverni. Nem tartom magam jósnak, sem vátesznek, de szilárd meggyőződésem volt és ma is az, hogy testi erőszak alkalmazása a gyanúsítottakkal szemben alkalmas a vizsgálat eredményének teljes eltorzítására, ezért azt mindenképpen mellőzni kell. Azt is mondottam, hogy ő (mármint Péter Gábor) a politikai rendőrség vezetője, tehát az én negatív álláspontom ellenére eleget tehet a nyomozók kérésének. Azt válaszolta, hogy tiszteletben tartja a véleményemet, és így Endre és Baky is úgy került át a Népügyészségre, majd az ítélet után az akasztófára, hogy őket nem verték meg.

Péter Gábor tehát 1945-ben és 1946-ban így gondolkodott. Természetes esze és politikai tájékozottsága ellenére nem mondható, hogy művelt volt. Így véleményem szerint nem volt alkalmas annak a rendkívül nehéz posztnak a betöltésére, amelyre a párt kijelölte. Fanatikusan bízott a párt vezetőiben, elsősorban Rákosi Mátyásban. Minden utasítását kritika nélkül vakon végrehajtotta.

Amikor 1945 októberében a háborús főbűnösök ügyeire került sor, ezek iránt Rákosi érdeklődést tanúsított, ami természetes volt. Péter Gábor a fontosabb jegyzőkönyveket, amelyeket én vagy munkatársaim vettek fel, továbbította hozzá és többnyire azzal a megjegyzéssel kaptam vissza őket, hogy Rákosi elvtárs meg van velük elégedve. Előfordult azonban, hogy főleg egyes történelmi eseményekkel kapcsolatban azt üzente, bizonyos részleteket jobban kellene tisztázni.

És még egy fontos megjegyzés. A háborús főbűnösök vizsgálata befejeztével, amikor az ügyek átkerültek a népügyészségre, majd a népbíróságra, soha nem hallottam és egyetlen eset kivételével nem tapasztaltam, hogy Rákosi befolyást kívánt volna gyakorolni az ítéletre. Ez az egyetlen eset Antal István volt igazságügyminiszter ügye volt. Rákosi azt üzente Péteren keresztül nekem, hogy Antalt lehetőleg ne ítéljék halálra, mert egy szegény család hetedik gyermeke volt, aki alacsony származása ellenére a Horthy-rendszerben rendkívül magas tisztségeket töltött be, és ha sok bűnt is követett el, mégsem kellene

halálra ítélni, annál is inkább, mert — mint Rákosi üzente — abban az időben már sok halálos ítéletet hoztak a letűnt politikai rendszer vezetőivel szemben.

Az Antal-ügyet tárgyaló tanács elnöke Jankó Péter volt, akihez személyes barátság fűzött. Még 1945 tavaszán a budapesti Népbíróság Conti utcai helyiségében ismerkedtem meg vele, aki polgári bíró létére azonnal jelentkezett felvételre a népbíróságra. Nagyon rokonszenvesnek tartottam. Gyakran sétáltunk együtt, és ő gyakran érdeklődött tőlem, hogy milyen benyomást szereztem én, illetve munkatársaim egyes fontosabb vádlottakról. Tudatában volt ugyanis annak, hogy a népbírósági ítélkezés lényegében csaknem kizárólag á politikai rendőrség által felvett jegyzőkönyveken alapul. A népügyészség és a népbíróság a tényálláshoz nem sokat tett hozzá, de a népbírósági ítéletek indokolása számos esetben komoly politikai és jogi műveltségről tanúskodott, márpedig a politikai bűncselekmények értékelése szempontjából ennek nagy jelentősége volt. Jankóval az Antal-ügyben nagyon óvatosan közöltem Rákosi kívánságát anélkül, hogy Rákosi nevét kiejtettem volna, és a magam nézeteként javasoltam, hogy ne ítéljék halálra. Így is történt. Egyébként ezekben az ügyekben Rákosinak semmiféle más beavatkozását nem tapasztaltam.

Visszatérve Péter Gábor személyéhez, határozottan állíthatom, hogy 1948 nyaráig sem tapasztaltam nála lényeges változást a korábbi magatartásához képest.

Jankó Péterrel kapcsolatban, aki a Szálasi Ferenc, valamint az Endre László, Baky László és Jaross Andor elleni ügyekben szerintem kifogástalanul vezette a tárgyalásokat, le kívánom szögezni véleményemet a Rajk-per vonatkozásában is. Szilárd meggyőződésem, hogy Jankó Péter meg volt győződve a tanács előtt nyilvánosan tett beismerő vallomások hitelességéről és egyáltalán semmit sem tudhatott a vizsgálat alatt történtekről. Jóhiszeműsége előttem nyilvánvaló. Azért lett öngyilkos, mert amikor Rajk Lászlót és társait rehabilitálták, nem tudta elviselni, hogy bírói becsülete a közvélemény előtt beszennyeződött anélkül, hogy ő erről tehetett volna.

A döntő fordulat Péter Gábor megítélésében részemről 1948 nyarán következett be, de az már nem a háborús főbűnösök ügyéhez tartozik. Konklúzióm: több régi illegális elvtárs egyhangúlag pozitívan és kedvezően ítélte meg előttem a felszabadulás előtti időkben tanúsított magatartását. 1945-ben személyi kvalitásait messze meghaladó, rendkívül nehéz feladatot bíztak rá. Ezért is minden erőmmel igyekeztem neki segíteni, mert ezt követelte a közérdek, a párt érdeke. 1948 utáni tevékenységéről közvetlen tapasztalatom nincs. Azt, amit e vonatkozásban olvastam róla, mélységesen elítélem. Tragikus alakjának megítélésénél azonban „az érem másik oldaláról" sem szabad megfeledkezni.

A háborús főbűnösök első csoportját 1945. október 3-án adták át a Szövetséges Ellenőrző Bizottság amerikai képviselői a mátyásföldi repülőtéren. Ebben a csoportban Szálasi Ferenc és kabinetjének tagjai érkeztek Budapesre. Röviden utalnom kell azonban néhány korábbi eseményre, ami 1945 októbere előtt merült fel.

A Kommunista Párt tisztában volt azzal, hogy a Magyarországon kialakult koalíciós politikai helyzetben rendkívül nagy jelentősége van annak, hogy az erőszakszervezetek — elsősorban a politikai rendőrség — szilárdan a párt kezében legyenek. Ez elejétől fogva így is volt, de még a politikai rendőrség személyi összetételére is hatott a koalíciós politika gyakorlata. A Kisgazda Párt és a Szociáldemokrata Párt egyaránt ragaszkodott ahhoz, hogy a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának helyettes vezetői a két párt soraiból kerüljenek ki. Ez így is történt, de a kisgazdapárti és szociáldemokrata helyettes vezetőket Péter Gábor kezdettől fogva teljesen elszigetelte. Nem volt beleszólásuk az ügyek érdemi intézésébe, és lassan az osztályon közismertté vált, hogy mindkettőjük szobájában lehallgató készülék működik, így nekem is nagyon kellett vigyáznom, hogy a velük való érintkezés során mit mondok.

A fentiek ellenére hosszú ideig az ún. fogalmazói, vagyis vizsgálati alosztálynak nem kommunista vezetője volt (én ezen az alosztályon dolgoztam), amely a gyanúsítottak részletes kihallgatása mellett az ügyek végső összegezésének és a vizsgálati iratoknak a népügyészség részére való átadásával foglalkozott. Az első dr. Fenessy Ferenc népügyész volt, aki nem sokat törődött az ügyekkel és mindent aláírt, amit eléje tettünk. Tudomásom szerint később nyugatra távozott. Utódja dr. Szücs András (nemrég elhunyt nyugalmazott jogtanácsos), aki a Szociáldemokrata Párt tagja volt, már komolyabb szerepet játszott. Számos ügyben igyekezett befolyását érvényesíteni, mégpedig — nyilván pártja vezetőinek intenciója szerint — inkább a gyanúsítottak javára. 1945-ben a nyár folyamán — emlékezetem szerint júniusban — személye körül nagy botrány kerekedett. Ebben az időben a sajtóban éles támadások hangzottak el a kommunista politikai rendőrség ellen, és dr. Valentiny Ágoston szociáldemokrata igazságügy-miniszter munkatársaival együtt tervet készített az ún. igazságügyi rendőrség felállítására. Nem kevesebbről volt szó már 1945 márciusában, mint arról, hogy a háborús és népellenes bűnösök ügyeinek kivizsgálását kivegyék a politikai rendőrség hatásköréből, és az igazságügy-miniszter felügyelete és irányítása alatt ezeknek az ügyeknek a kivizsgálására külön szervet állítsanak fel. Mikor a Kommunista Párt vezetői értesültek erről a tervről, annak megvalósítását politikai tárgyalások során sikerült megakadályozniok. Valentinynek távoznia kellett az igazságügy-miniszteri székből, helyébe dr. Ries István ugyancsak szociáldemokrata képviselő került.

Ries a felszabadulás előtt ismert ügyvéd volt, aki különösen büntetőügyekben járt el. Sok baloldali embert védett, közöttük kommunistákat is. Így iránta a Kommunista Párt vezetői bizalommal voltak. Ezzel egy időben a politikai rendőrségről Szücs Andrásnak is távoznia kellett, mert tevékeny részt vállalt az igazságügyi rendőrség felállításának az előkészítésében. Eltávolítása eléggé drasztikus körülmények között történt. Péter Gábor behívatta, felelősségre vonta és közölte vele, hogy csomagolja össze a holmiját és azonnal távozzék az épületből. Utána egy dr. Hortobágyi nevű, ugyancsak szociáldemokrata volt ügyvéd vette át az alosztály vezetését, sőt később ő lett a szociáldemokrata párt képviseletében Péter Gábor egyik helyettese. Hortobágyi már sokkal simulékonyabban viselkedett, neki nemigen voltak konfliktusai a vezetéssel.

Közben a kommunista vezetés alatt álló HM Katonapolitikai Osztállyal szemben is merültek fel kifogások. Pálffy György vezérkari ezredes vezetése alatt állt osztály arra törekedett, hogy a háborús és népellenes katonák bűnügyeit kivegyék a népbíróságok hatásköréből, és külön katonai bíróságokat állítsanak fel ezeknek az ügyeknek az elbírálására. Ezt a javaslatot a Kommunista Párt vezetése végül is elvetette, de Pálffyéknak annyit sikerült elérni, hogy a katonák ügyeinek kivizsgálása ezután már nem a politikai rendőrség, hanem a Katonapolitikai Osztály hatáskörébe tartozzék. Ez a bifurkáció sok esetben zavarokra vezetett, de később a háborús főbűnösök ügyeiben, majd a Magyar Közösség elnevezésű titkos szervezet felszámolásával kapcsolatos vizsgálat során többnyire harmonikus együttműködés alakult ki a két szerv vezetői és tagjai között.

Október elején a politikai rendőrség munkájában döntő változás következett be, ami az én további pályafutásomra is jelentős kihatással volt. Október 2-án Péter Gábor magához hívatott, közölte, hogy másnap amerikai tisztek repülőgépen hazaszállítják Budapestre Szálasi Ferencet és kormányának tagjait. Ígéretük szerint ezután több csoportban hazaszállítják majd az általuk fogva tartott többi magyar háborús főbűnöst is. Péter — mint mondotta — megbeszélte Rákosival, miképpen történjék ezeknek az ügyeknek a vizsgálata. Rákosinak az a véleménye, hogy ezeknek a kimagasló, hírhedt háborús főbűnösöknek, valamint az előreláthatólag később újabb csoportokban hazaszállítandó többi háborús főbűnösnek a kihallgatásához olyan tisztekre van szükség, akik jól ismerik a történelmi eseményeket, és kellő felkészültséggel rendelkeznek ahhoz, hogy megfelelő bizonyító anyagokat szerezzenek az ilyen ügyekben. Egyszóval az a kívánsága, hogy alakuljon egy vizsgálati osztály, mégpedig az én vezetésem alatt, amelynek a keretében túlnyomórészt jogászok, vagy legalábbis olyan értelmiségiek dolgoznának, akik szembeültethetők Bárdossyval, Imrédyvel, vagy hasonló kapacitású művelt politikussal. Péter azt is közölte,

hogy Rákosival hosszasan beszélgettek arról, ki legyen annak az osztálynak a vezetője. Rajtam kívül még Villányi András került szóba. Végül Rákosi az én személyem mellett döntött, Villányi András pedig az akkor alakuló gazdasági rendőrség vezetője lesz. Mindketten rendőrezredesi rangot kapunk. A gazdasági bűnözés ugyanis rendkívüli mértékben elterjedt az országban, főleg Budapesten, és a Főkapitányság az ezzel kapcsolatos rendőri munkát már nem győzte. Ezért a pártvezetés elhatározta, hogy a belügyminiszter közvetlen irányítása alatt működő ún. gazdasági rendőrséget állítanak fel, kizárólag a gazdasági bűncselekmények üldözésére.

Teljesen váratlanul ért ez a megbízatás. Abban az időben már erősen elkedvetlenedtem, mert nem tartottam megfelelő munkakörnek azt, hogy éjjel-nappal többnyire kis, elvetemült nyilasok ügyeivel foglalkozzam. Azon gondolkoztam, hogy ne menjek-e Ries igazságügy-miniszterhez, akit már a felszabadulás előtt ismertem, és ne kérjek-e tőle jogászi képzettségemnek megfelelő beosztást a vezetése alatt álló minisztériumban, vagy az igazságügyi apparátusban. Mégis, amikor Péter mintegy Rákosi megbízásából közölte az előbb elmondottakat, habozás nélkül elfogadtam a megtisztelő megbízatást. Tényleg nem az ezredesi rangért, mert ez soha nem érdekelt (ritka, kivételes alkalmaktól eltekintve — amikor kötelező volt — soha nem viseltem egyenruhát), de tisztában voltam azzal, hogy a háborús főbűnösök népbíróság elé állítása olyan történelmi feladat, amelyben részt kell venni, ha az embernek a véletlen folytán erre lehetősége nyílik. Később munkatársaim előtt is gyakran hangoztattam, hogy itt egyszerűen nem arról van szó, hogy a háborús főbűnösök népbírósági pereit kell előkészíteni, mégpedig a legtörvényesebb formák között, hiszen nyilvánvaló volt, hogy nemcsak Magyarországon, hanem külföldön, keleten és nyugaton egyaránt fokozott figyelemmel fogják kísérni ezeknek az ügyeknek a vizsgálatát és majdani népbírósági tárgyalását. Hanem arról a történelmi feladatról, hogy ezeken a pereken keresztül be kell bizonyítani, hogy a vádlottak hogyan vitték a magyar népet és az országot a szakadékba. Azt is gyakran hangoztattam és munkatársaimmal együtt később is szem előtt tartottam, hogy nemcsak arról van szó, hogy ezeket az embereket elítéljék, felakasszák, vagy börtönbüntetést kapjanak, hanem hogy az a bizonyítási anyag, amelyet hallatlan nehézségek között kellett összeszednünk, később megfelelő támasza legyen a magyar történelemtudománynak is. Ma már megállapíthatom, hogy ez a törekvésünk eredményes volt, mert az általunk összeállított vizsgálati anyagra nemcsak a népügyészség és a népbíróság támaszkodott, hanem ma is számos történelmi műben, amely erről a korszakról íródott, megtalálhatók a háborús főbűnösök ügyeiben lefolytatott vizsgálatok egyes megállapításai. Emellett a háborús és népellenes bűnösök által elkövetett

politikai bűncselekmények értékelése szempontjából az ítéleti indokolásoknak van rendkívüli nagy jelentőségük. A tényállás azonban a legtöbb esetben sem az ügyészségen, sem a bíróságon egyáltalán nem változott, vagy csak kismértékben egészült ki. A vizsgálati anyag összeállítása viszont rendkívül sok munkát és nagy körültekintést igényelt, s ezenkívül sok akadályba is ütközött. A legtöbb és legfontosabb bizonyítási anyagot tartalmazó belügyminisztériumi irattárat a nácik magukkal vitték, ez csak részben és sokkal később került vissza, így ezekre az okirati bizonyítékokra akkor (1945—1946-ban) nem hivatkozhattunk. Nagy segítséget nyújtott a korabeli sajtóanyag, amelynek összeállításában értékes tevékenységet fejtett ki a Bécsben nemrég elhunyt Major Róbert újságíró, aki 1946 augusztusáig volt a budapesti Népügyészség sajtóosztályának vezetője. Major Róbert rendkívül nagy tudású, kiváló újságíró volt, aki már évekkel korábban megkezdte, majd folytatta a politikai eseményekről és személyiségekről szóló sajtóanyagok gyűjtését és rendszerezését. Az Igazságügy-minisztérium hozzájárulásával Major Róbert a politikai rendőrségnek is készséggel rendelkezésére bocsátotta a háborús bűnösök elleni vizsgálatok céljaira hatalmas archívumának anyagát, ami rendkívül értékes támogatást jelentett számunkra. Ezenkívül jellemző volt rá, hogy kivételes emlékezőtehetséggel bírt, így nemcsak azokat a nyomtatásban megjelent anyagokat kaptuk meg tőle, amelyeket pontosan (vagy nem is egészen pontosan) megjelöltünk, hanem ha közöltük vele a személyt és a témakört, ő maga kikereste és átadta a kívánt anyagokat. Meggyőződéses antifasiszta volt, aki munkakörét rendkívül lelkesen látta el, és nagyon örült annak, hogy a háborús bűnösök ügyeivel foglalkozó belügyi és igazságügyi szerveket az általa is helyeselt történelmi feladatuk teljesítésében hatékonyan támogathatja. A háttérben csendesen végzett, nem látványos tevékenysége nagyon komoly elismerést érdemel.

A vizsgálatok során arra is törekedtünk, hogy a háborús főbűnösöknek ne csak a háború előkészítése során és annak folyamán kifejtett politikai ténykedéseit derítsük fel, hanem — ahol erre szükség volt — vizsgáljuk ki politikai előéletüket is, különösen azokét, akik jelentős politikai tevékenységet fejtettek ki már a húszas évektől kezdve. Ez történt például Endre László ügyében, akinek a nyomozás teljes életútját feltárta és a vizsgálat ezzel bizonyította, hogy a horthysta ellenforradalmi eszmék és a nyilas terror egyetlen útnak voltak a különböző állomásai. Ezek a törekvések természetesen arra vezettek, hogy a vizsgálatok elég hosszú időt vettek igénybe, ami egyesekből türelmetlenséget váltott ki. Jellemző például, hogy amerikai tisztek, amikor már a negyedik vagy ötödik csoportot szállították haza, Szálasi megérkezését több hónappal követően, ingerülten vontak felelősségre azért, mert a vizsgálatot

még nem fejeztük be, így még nem állították Szálasit a népbíróság elé. Amikor nyugodtan kifejtettem előttük, hogy a vizsgálatok azért tartanak ilyen sokáig, mert az esetek túlnyomó részében a gyanúsítottak hosszú politikai pályafutásának teljes anyagát, sok részletét kell feltárnunk, mégpedig nemcsak a bíróság, hanem a történetírás számára is, a szemembe nevettek. Azt mondották, hogy amennyiben amerikai bíróság elé került volna Szálasi, úgy a bíró megkérdezte volna tőle, hogy mi a neve, és annak közlése után minden további nélkül halálra ítélte volna. Persze később is megállapíthattam, hogy ezek a tisztek nem képviselték a hivatalos amerikai álláspontot, hiszen a nürnbergi per, amely 1945. október 18-tól 1946. október 1-ig tartott, arról tanúskodott, hogy habár az amerikai bíró igyekezett egyes náci háborús főbűnösöket menteni, a bíróság — elsősorban a szovjet főügyész és bíró közreműködése nyomán — mégis alaposan tisztázta a legtöbb náci háborús főbűnös bűncselekményeit.

A háborús főbűnösök ügyeinek vizsgálatában részt vett munkatársaim nagyon alapos munkát végeztek, minden rendelkezésre álló és elérhető bizonyítási anyagot felkutattak, így a népügyészségnek átadott vizsgálati anyagok ezekben az ügyekben megítélésem szerint igen alaposak voltak.

Véleményem szerint a politikai rendőrség rendkívül fontos és hasznos munkát végzett, amikor a háborús főbűnösök népbírósági tárgyalásait, az akkor lehetséges körülmények között kellő alapossággal és körültekintéssel készítette elő.

Sajnálatos módon nem következett be az a logikus jövendölés, hogy a háborús főbűnösök ügyeinek anyagát a magyar iskolákban tanítani fogják, hogy az új nemzedékek ebből is jobban megismerhessék népük legújabbkori történelmét és okuljanak belőle a jövőre vonatkozólag. Sokan kutatják, mi az oka ennek. Szerény véleményem szerint ennek fő oka a Rajk-perben és más későbbi törvénytelen perekben keresendő. Az 1956. évben bekövetkezett nemzeti katasztrófa után érthető volt, hogy a közvélemény hosszú éveken át elmarasztalta a bűnös rendőrtiszteket, ügyészeket és bírákat, és ez az elmarasztalás óhatatlanul (bár teljesen indokolatlanul) kiterjedt még azokra is, akik a háborús főbűnösök ügyeivel foglalkoztak. Csak az nem érthető, hogy hivatalos részről nem igyekeztek cezúrát húzni a Rajk-per előtti és utáni politikai rendőrség között, és különösen az volt hiba, hogy alig foglalkoztak a háborús főbűnösök ügyeivel, holott azokra méltán büszke lehet a magyar igazságszolgáltatás. Csak az utóbbi időben történtek kísérletek e hiba kiküszöbölésére.

A háborús főbűnösök ügyeinek vizsgálata nemcsak az 1946-os évet vette igénybe, hanem még 1947-re is átnyúlt. 1946 decemberében azonban elkezdődött a Magyar Közösség ügye, ami a jövő szempontjából politikailag sokkal nagyobb szerepet játszott, mint a háborús főbűnösök perei.

Dr. Timár István mellett tevékenykedett a háborús és népellenes bűnösök kihallgatásában dr. DÉCSI GYULA, aki 1950-ben igazságügyi államtitkár, majd 1952 végétől rövid ideig igazságügyminiszter. Egyike volt azoknak a baloldali, fiatal kommunista ellenállóknak, akik közül sokan mentek dolgozni 1945-ben a politikai rendőrségre. Olyan személyek álltak előtte, mint Sztójay Döme, Endre László és társai. Idevágó politikai rendőrségi emlékeiből idézünk az alábbiakban:

A háborús bűnösök egyik kihallgatója, dr. Décsi Gyula

A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályára 1945 júniusában kerültem. A felszabadulást követően a párt megbízásából előbb a Szikra Nyomda vezetője lettem, de nem lévén nyomdai szakember, hamarosan úgy ítéltem meg, hogy korábbi antifasiszta múltam alapján jogászi képzettségemet másutt jobban hasznosíthatom.

Már egyetemista koromban a Független Kisgazda Párt polgári tagozatában kezdtem politizálni. A negyvenes évek elején, akkori munkahelyemen, a Pénzintézeti Központban is aktív antifasisztaként ismertek kollégáim. 1943-tól kezdve bekapcsolódtam az ellenállásba, az illegális Kommunista Párt munkájába. Különösen tovább mélyítették bennem a fasizmus gyűlöletét 1944-es élményeim, az a tény, hogy az ország német megszállását követően több

üldözött Budapest környéki és vidéki jó barátomat családostól gettóba zárták, majd elhurcolták, s többükön különböző okokból segíteni sem tudtam. Bent jártam a budakalászi téglagyár poklában, majd láttam az utolsó deportáló vagonok elindítását. Negyven éve múlt már ezeknek az eseményeknek, de ma is előttem vannak — Bibó István emlékezetes cikkének szavaival élve — „a tébolynak, a szadizmusnak és az emberek által mesterségesen csinált sűrített Borzalomnak azok a képei, amelyektől alig lehet megszabadulni".

Amikor 1945. május végén azt kívántam bejelenteni a pártközpontban, hogy más feladatot kérek, mert a nyomda vezetésére már van szakember, Cserépfalvi Imre, találkoztam Simon Jolánnal. Beszélgetésünk során megemlítette, hogy férje, Péter Gábor, a politikai rendőrség vezetője éppen jogászokat keres. „Menj Gáborhoz, ott van a te helyed" — mondta. Hallgattam rá, s rövidesen az Andrássy út 60-ban mint rendőrfogalmazó háborús és népellenes bűnösöket hallgattam ki, ügyeik nyomozását irányítottam.

Mint ismeretes, októberben dr. Timár István vezetésével működő csoportunk jelentős feladatot kapott: a szövetséges hatalmak úgy döntöttek, hogy kiadják Magyarországnak a háborús főbűnösöket, s rövidesen több csoportban, az amerikai hadsereg repülőgépein meg is érkeztek. 1945 októberétől kezdve több hónapon át a háborús főbűnösök kihallgatásával, jegyzőkönyvezésével és ügyeik nyomozásával foglalkoztam.

Számos kihallgatásban és nyomozásban vettem részt, különösen emlékezetes azonban közülük kettő: Sztójay Döme, a magyar Quisling, a német megszállás utáni miniszterelnök és Endre László, a zsidó ügyek belügyi államtitkára. Több százezer ártatlan ember, asszony, gyermek és öreg fehér kesztyűs gyilkosainak kihallgatási jegyzőkönyveit én vettem fel, és én irányítottam az ügyük nyomozását. Ez persze nem azt jelenti, hogy más háborús és népellenes főbűnösök vagy kisebb gyilkosok ügyeiben nyomozótársaim is ne hallgatták volna ki őket, de a vádiratuk előkészítéséhez, a főtárgyalás lefolytatásához szükséges alapanyag, a rendőrségi jegyzőkönyv kérdéseim során állt össze, és irányításommal gyűjtöttük össze a bizonyítékokat ellenük. Nem volt véletlen, hogy Sztójay és Endre kihallgatását és ügyük nyomozásának irányítását rám bízták. Ennek megértéséhez azonban, azt hiszem, néhány háttérinformáció szükséges.

A politikai rendőrség 1945-ben, amikor oda beléptem, teljesen más volt, mint ahogyan ma, az úgyuevezett 50-es évek kapcsán — mindent összemosva — írni szokás róla. Mint már említettem, azért vezettek oda útjaim, mert meggyőződésem volt, hogy az ország újjáépítésének, az új, demokratikus Magyarország felépítésének egyik előfeltétele a fasiszta múlt felszámolása, az egész náci és nyilas szemét eltakarítása, amiben antifasiszta múltamnak megfelelően magam is aktívan részt kívántam venni. Abban az időben, amikor

Sztójay Dömét, Endre Lászlót, Kolozsváry-Borcsát és társaikat kihallgattam és a többieket mások kihallgatták, e szervezet egyik fő feladata az volt, hogy közreműködjék a fasizmus bűneinek és maradványainak felszámolásában. De már ugyanakkor nem kevésbé fontos feladatként, a párt szerveként, hittel és meggyőződéssel harcoltunk a párt politikájának megvalósításáért, a népi demokratikus Magyarország megteremtéséért. Ebben a munkában itt tömörültek több százan, akik részt vettek az illegális mozgalomban, a fasizmus elleni harcban a Szovjetunióban, a Vörös Hadseregben és Nyugat-Európában a tettek vagy a szavak erejével harcoltak, az üldöztetés — a deportálás és a munkaszolgálat — poklát megjárták. 1945 júniusában, amikor visszaadtam Gerő Ernő kezébe eddigi megbízásomat, ezek az emberek lettek a kollégáim. A Gömbös-szobor felrobbantói, az illegális párt Katonai Bizottságának több tagja, a spanyolosok, az Almássy téri ellenállók, a baloldali orvoscsoport képviselői stb., vagy a katonai vagy a rendőrségi politikai nyomozó szervek vezetői, beosztottai lettek. Mellettük olyan megbízható munkás- és parasztfiatalok meg fiatal értelmiségiek, akik nem vettek ugyan részt az ellenállásban és az illegális mozgalomban, de bíztak egy új világ eljövetelében, és dolgozni, harcolni akartak érte. Ez persze nem azt jelenti, hogy ment minden, mint a karikacsapás. A megbízhatóság nem pótolta a hiányzó tapasztalatot és műveltséget. Fiatal lányok és fiúk — magam is huszonhat éves voltam — harcra kész serege volt ez a politikai rendőrség, amikor megérkeztek a nemzetvesztők.

Bibó István az 1944 utáni magyarországi zsidókérdésről 1948 végén a Valóságban megjelent tanulmányában ír arról a veszélyes beállításról, hogy az egész számonkérés lényege, „hogy most — a múlt visszatorlásaként, amikor magyarok ítélkeztek a zsidók felett — a zsidók ítélkeznek a magyarok felett". Ezt a veszélyes, hamis látszatot mi is láttuk, vezetőink is látták. Azt is vallottuk, amit Bibó tanulmányában úgy fogalmazott meg: „A zsidók és üldözőik perében tehát... a hitel és megnyugvás komoly kilátásával ítélkeznie a nem zsidó magyarság jobbik részének kell és lehet". Ezt vallottuk, ha kimondatlanul is, már 1945-ben, a háborús főbűnösök elleni nyomozások, majd az ítélkezés során is. Ezért került Endre László és Sztójay Döme elém, és nem valamelyik korábban üldözött nyomozó vagy fogalmazótársam elé.

Endre László rémtettei eléggé közismertek, róla mások bizonyára részletesen beszélnek majd, hiszen kamera vagy mikrofon elé kérhető dr. Újhelyi Szilárd, az Endre László és társai elleni ügy politikai ügyésze, de fennmaradtak a per iratai is. Endre Lászlóról csak annyit, hogy egyik legkorlátoltabb és legostobább ember volt, akivel életem során találkoztam. A legminimálisabb általános műveltséggel sem rendelkezett — bár államtudományi doktor volt —, Goethéről például csak annyit tudott mondani, hogy német író. Egyetlen

művét nem tudta megnevezni. Közismert volt fanatikus, egyenesen patologikus zsidógyűlölete. Ő már Pest megyei alispán korában zsidóellenes szabályrendeleteket hozott, ezzel nyerte meg nyilván a nácik szimpátiáját.

KORNIS PÁL a világháborúban részt vett a szovjet front harcaiban, antifasiszta iskolás lett, ezt követően került Debrecenbe, a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályára. Hosszú időn át teljesített szolgálatot Pálffy György mellett, számos háborús bűnös kihallgatásában közreműködött. Kihallgatta többek közt az egykori vezérkari főnököt, Szombathelyit, a 2. magyar hadsereg parancsnokát, Jány Gusztávot, valamint a nyilas minisztert, Beregfyt is. Az első hetek, hónapok eseményeit vázolja most fel.

A HM Katonapolitikai Osztályán Kornis Pál volt a háborús bűnös katonatisztek egyik kihallgatója

1945. március közepén kerültem még Debrecenben a Pálffy György vezette Katonapolitikai Osztályhoz. Neki lettem közvetlen munkatársa Az év folyaman kialakult a szervezet, főcsoportvezető lettem, több csoport tartozott hozzám, az egyik a háborús bűnösökkel foglalkozott. Nem térek ki itt a háborús főbűnösök, Bárdossy, Imrédy, Szálasi és társai elleni népbírósági eljárásokra, amelyeken reszt vettem ugyan, de csak mint hallgató, hiszen ezek mindegyikének is voltak fontos katonai vonatkozásai, csupán néhány személyre, akiknek ügyében a nyomozást, a kihallgatásokat én vezettem, vagy azokba belesegítettem.

Hogy milyen érzés volt számomra a találkozás Edmund Veesenmayerrel, az 1944. március 19-e utáni Magyarország igazi urával, minden titkok ismerőjével, és minden gyilkosok főnökével, vagy Otto Winckelmann SS tábornokkal, a Magyarországon állomásozó SS- és német rendőri csapatok magasabb parancsnokával, ma már nehezen elképzelhető. Őket csak tanúkihallgatások céljára kölcsönözték nekünk, szigorúan kellett vigyázni testi épségükre. Meg kell hagyni, nagyon készségesen álltak rendelkezésre, súlyosan terhelő vallomásokat tettek, és nagyon lekicsinylőleg nyilatkoztak azokról, akik a leghűbben szolgálták ki őket. Mindenesetre jó érzés volt tudni, hogy nagyot változtak pár hónap alatt, már korántsem voltak azok, akik 1944-ben. Igaz, azzal is tisztában voltak, hogy itt felelősségre nem vonhatók, s ez olykor arcátlanná tette őket.

Az első időszakban nem volt pontosan tisztázva, kikkel foglalkozik a politikai rendőrség, kikkel az osztály; általában aki elfogta a bűnöst, az végig követte az ügyét a népügyészségnek való átadásig. Később már kialakult, hogy a Katonapolitikai Osztályhoz a volt katonák ügyei tartoznak. Így azután rengeteg keretlegény, szadista munkásszázad parancsnok, sok egykori kémelhárító, csendőrtiszt, de a Horthy-hadsereg egyéb tisztjei közül is jó néhány került előbb hozzánk, majd felelősségre vonásra. Én ezekbe az ügyekbe személyesen nem, vagy csak esetlegesen, olyan esetekben folytam bele, amikor ki kellett segíteni az evvel foglalkozó csoportot. Vagy mikor a vallomásokból más, esetleg még eljárás alatt sem álló bűnösökre vonatkozó adatokra lehetett szert tenni. Változott a helyzet később, a háborús főbűnösök hazaszállítása után, mikor ezek jó részének a katonákra vonatkozó vallomásait kellett megszerezni.

Nagyon nehéz lenne feleletet adni, milyenek voltak ezek a bűnösök. Először is képviselve volt sorukban a legprimitívebb, elállatiasodott gondolkozású tömeggyilkosoktól a volt miniszterelnökökig, miniszterekig, legmagasabb katonai vezetőkig a legszélesebb választék. Voltak félrevezetettek és félrevezetők. Egyben nem volt különbség köztük: mindnyájan bűnösök voltak az ország pusztulásáért, az elkövetett embertelenségekért, és megfeleltek a Szövetséges Hatalmak moszkvai nyilatkozatában közzétett feltételeknek, amelyek tulajdonképpen alapját képezték a népbíráskodásról szóló rendeleteknek, majd az 1945. évi VII. törvénynek. Voltak közöttük, akik makacsul tagadtak, még a tárgyi bizonyítékok súlya alatt sem vállalták tetteiket, mások áldozatnak próbálták feltüntetni magukat — ebben lehetett volna igazság, ha nem a legfelsőbb vezetőknek lett volna a védekezése —, ismét mások készségesen vallottak, főleg ha nem magukra, hanem másokra kellett terhelőt mondaniuk. Hajnácskóy László, a hírhedt csendőrezredes például hónapokig volt nálunk őrizetben, s avval húzta az időt, hogy mindig újabb és újabb neveket dobott be

és azokra terhelő vallomásokat kívánt tenni. Miután bizonyos értelemben rám tartozott, sokszor hallgattam ki a VKF. 2., az Államvédelmi Központ tevékenységére, az ott beosztottakra vonatkozólag. Tulajdonképpen nagyon sok fontos információt köszönhettünk neki, elsősorban a kémelhárítás szervezetére, de módszereire, a beosztottak és a külső hálózat tevékenységére, árulókra és besúgókra vonatkozóan is. Jól ismerte az egész hadsereget és különösen élvezetet talált abban, hogy a tábornokok és törzstisztek neveihez rögtön hozzátehette előző, főleg német neveiket, amellyel már nem szerepeltek a tiszti sematizmusban. Már szinte belső munkatársnak érezte magát, és nagyon meg volt sértődve, amikor végül is átadtuk a népbíróságnak, amely nem tehetett mást, halálra ítélte. A másik véglet egy keretlegény volt, nevét akkor se jegyeztem meg. A csoport vezetője, Szörényi Endre hetekig kínlódott vele, nem tudott semmit se kivenni belőle. Biztosan tudta, hogy több tucat munkaszolgálatos gyilkosa, az egyetlen bizonyíték azonban néhány özvegy vallomása volt, akik még 1942-ben megtudták, ki volt a század réme, férjük gyilkosa. A halottakat nem lehetett tanúként felvonultatni. Megkért egy napon Szörényi, nem mennék-e le hozzá, nem próbálkoznék-e én valahogy vallomásra bírni. Megtettem, de minden eredmény nélkül. Következetesen mindent tagadott, és csak nemmel válaszolt. Már éppen felállni készültem, mikor láttam, hogy Szörényit elönti a méreg, elvörösödik és — nagy, korpulens ember volt — kezével hadonászva ráordít: — Hány zsidót gyilkoltál meg, te csirkefogó?

Teljes hallgatás.

Szörényi dúlva-fúlva, karját kinyújtva ujjával a kihallgatott felé bök és újra elkiáltja magát: — Usque?

A keretlegényben valami történik, látszik, mintha egy gombóc menne le belül a szájától a gyomráig, megrázkódik, és síri hangon megszólal:

— Annyit nem, kérem, legfeljebb ötven-hatvanat.

Utána töredelmesen jegyzőkönyvbe mondta teljes tevékenységét.

3

Mind a belügyi, mind a katonai nyomozók munkáját, kezdeti nehézségeiket, feladataik összetettségét jól érzékeltetik a visszaemlékezések. Ez a nyomozati-vizsgálati tevékenység azonban — mint már jeleztük — jelentős segítséget kapott az igazságügyi adminisztrációtól. Ez különösen érzékelhetővé akkor vált, amikor dr. Ries István személyében új szociáldemokrata párti vezetője lett az igazságügyi tárcának. Dr. Ries már a Horthy-korszakban is ismert volt demok-

Dr. Ries István
igazságügy-miniszter

ratikus, antifasiszta meggyőződéséről, s ennek mint védőügyvéd nemegyszer adott hangot. Személyében az ellenforradalmi Magyarország erőszakszerveit, elnyomó apparátusának működését jól ismerő vezető került előtérbe, s irányításával a magyarországi népbíróságok tevékenysége mind rendeletileg, mind pedig a mindennapok gyakorlatában egyre következetesebbé vált.

Az új igazságügy-miniszter már miniszterségét megelőzően is állást foglalt a népbíráskodás ügyében. Ő, aki a magyar népbíráskodás első korszakának (1945—1950) idején, az első hónapoktól eltekintve, végig felelős állami vezetője volt az igazságügyi tárcának, már a Budapesti Nemzeti Bizottság első ülésein támogatta a népbíráskodás bevezetését. Majd a Politzer Zsigmond és fia kiadásában *A népbíráskodásról* címmel napvilágot látott rendelet szövegéhez is ő fűzött — dr. Major Ákos előszavát követően — magyarázatot. Többek között így írt:

A magyar nép ellen nagy bűnöket követtek el, de a nép egy része is meg van fertőzve. A nép joggal elvárhatja, hogy az ellene elkövetett bűnöket megtorolják, mert különben elveszti bizalmát az új rendszerrel szemben. A demokrácia hangoztatásával annyiszor megcsalták, hogy ha a nép, de egyszersmind a demokrácia elleni bűnök megtorlatlanul maradnak, akkor joggal hiheti, hogy minden maradt a régiben. A bűnök megtorlása és a bűnösök megbüntetése tehát egyszersmind a gyógyítás eszköze is. A fertőzés eltüntetése.

Látni kell a népnek, hogy nem lehet felelősség nélkül politizálni. Az a frázis, amivel politikusok a felelősségre vonásra válaszoltak: „Vállalom a felelősséget", a múlté. Most vállalni kell. A nép előtt. A meggyalázott, kifosztott nép előtt. Nem várjuk meg a történelem ítélőszékét, a nép ítélőszéke előtt vonjuk őket felelősségre. Ennek a felelősségre vonásnak kérlelhetetlennek és igazságosnak kell lenni, annak ellenére, hogy érezzük: ezeknek a bűnöknek elkövetői nem várhatnak igazságot, csak megtorlást. Mi, szocialista jogászok nem voltunk és nem vagyunk hívei a büntetőjogi megtorlási elméletnek. Bár most olyan helyzet elé került a magyar nép, amire történetében még nem volt példa, hiszen ezek a bitangok egyszerre Mohipusztát és Mohácsot zúdítottak az országra, mégsem akarta a felszabadított Magyarország, hogy a szabadság felkelő napját legyilkolt gonosztevők vére szennyezze be. Bíróság elé kell őket állítani, a demokrácia még ezeknek is megadja a védekezés lehetőségét. Mindenkit meg kell vizsgálni. Minden esetet egyénileg kell elbírálni.

...Magyarország tönkretétele nem Magyarországnak a háborúba sodródásával kezdődött, még kevésbé a Sztójay- vagy Szálasi-féle nyilasuralommal. Az 1919. évi forradalmat követő ellenforradalom tette le a magyar katasztrófának alapjait... A végső katasztrófát Magyarországnak a háborúba sodródása indította meg, amit betetőzött a nyilas uralom, amely a pusztulás mocsarában fuldokló országot nem engedte talpra állni, hogy megszabadulhasson a végső pusztulástól. Itt is ki kell azonban emelni, hogy a háborúba sodródás logikus következménye volt a Bethlen-féle olasz s a Gömbös megindította hitleri barátkozásnak. Közös ok volt az a féktelen, hazug agitáció, amely Szovjet-Oroszország ellen folyt.

Hosszasan idézhetnénk az egykori igazságügy-minisztert. Ez a gondolatkör, az 1919—1944 közötti történelmi ív felvázolása nem véletlenül talált egyetértésre és követőkre: Frank László népügyésznél éppúgy, mint Marosán György és dr. Újhelyi Szilárd politikai ügyészeknél. Ries miniszter következetes antifasiszta álláspontot képviselt, működése — mely átfogta a koalíciós periódust — a háborús és népellenes bűncselekmények vonatkozásában zömmel elismerést váltott ki. Nem kis szerepe volt abban, hogy mint ő maga mondta 1948-ban Prágában, Magyarország az elsők között hajtotta végre a fegyverszüneti kötelezettségként is rárótt feladatot, a hazaárulók és társaik megbüntetését.

A háborús bűnösök ügyeit körültekintő alapossággal igyekeztek előkészíteni mind a belügyi, mind a katonai nyomozók. A tanács elnöke már az első tárgyalás törvényes kereteinek biztosítására

megerősített karhatalmat kért. A tárgyalások rendjének fokozott biztosítása még sürgetőbb lett akkor, amikor felmerült a háborús főbűnösök hazahozatala és tárgyalásaik előkészítése. Az előzmények is ezt mutatták. Ugyanis a hírhedt munkásszázad-parancsnokot, Muray Lipótot 1945 tavaszán a szovjet katonák mentették ki a felduhödött tömeg kezéből; számos más megmozdulás, például az erőszakos fellepés 1945 júniusában a balassagyarmati Népbíróság Salgótarjánban tárgyaló népbíráival szemben, a debreceni Népbíróságon történt tettleges bántalmazás 1945 őszén, vagy Pécsett 1945. július végén történt rendbontás egyaránt erre figyelmeztetett. A tárgyalások rendjének fenntartásán éberebben kellett őrködni. Így született meg Budapesten a karhatalmi zászlóalj gondolata, s élére létrehozásakor FALUS GYÖRGY-öt nevezték ki. Így emlékezik erre:

A háborús bűnösök vizsgálati eljárásának befejezése után olyan döntés született, hogy a tárgyalásukat lehetőleg nagy nyilvánosság előtt tartsák meg. Ez magával vont egy veszélyt, hogy az esetleges népharag ezekkel a bűnösökkel

Falus György, a karhatalmi zászlóalj vezetője

szemben épp a törvényességet megszegi. Olyan döntés született, hogy a Budapesti Rendőr-főkapitányság állományán belül egy karhatalmi zászlóaljat alakítanak, ez Sólyom László altábornagy, akkori főkapitány döntése volt. A zászlóaljnak az lett a feladata, hogy a háborús főbűnösöket a börtönből a tárgyalásra, a Zeneakadémia helyiségébe kísérje, a tárgyalás rendjét biztosítsa, őket a börtönbe visszakísérje.

Hamarosan kezdődik a tárgyalás a Zeneakadémián

Miután Sólyom László altábornagy engem már ismert, előzőleg más karhatalmi alkalmazásokban is részt vettem, így a zászlóalj megalakításával engem bízott meg. A zászlóaljban volt egynéhány régebbi tiszt, de a legénységi állomány döntő többségben olyan rendőrökből állt, akik a felszabadulás után kerültek a rendőrség állományába. Tehát a zászlóalj megbízható volt, és minden célra alkalmas. A vizsgálat lezárásával a törvényeknek megfelelően a vádlottakat átadták az ügyészségnek, tehát a Markó utcában őrizték őket. A főbűnösöknek — akik a legismertebbek voltak a magyar nép körében — a tárgyalását az akkor legalkalmasabb épületben, a Zeneakadémián tartották. Miután nem volt nagyon jól technikával ellátva az időben sem a büntetésvégrehajtás, de a rendőrség sem, a kísérések mindig gyalogosan történtek. Ez azt jelentette, hogy hajnalban, az aznapra sorra kerülő vádlottakat, az ügyükkel kapcsolatos esetleges tanúkat, gyalogosan elkísértük a Zeneakadémiára. Az akadémia épületét hermetikusan elzártuk, az utcán 20 méteres kordon volt állítva az épület körül. A kapubejáratoknál őrség állt, és a bűnösöket egymástól elkülönítve az öltözőhelyiségekben őriztük. Bírói hívásra vagy ügyészi felszólításra a vádlottakat előállítottuk, s a teremben is az őrséget minden esetben ez a karhatalmi egység látta el.

Mindenki nem léphetett be...

A tárgyalásokra csak belépőjeggyel lehetett bejutni. A belépőjegyekért óriási harc folyt, és számtalan ember volt ott, talán nem is kíváncsiságból, hanem azért, hogy lássa azokat, akik az egész nép életét tönkretették, s a várost, az országot romba döntötték. Láthassák őket személyesen, láthassák és hallhassák emberi magatartásukat, illetve védekezésüket, ha egyáltalán ebben valami védekezés lehetett is. Most épp ebből kifolyólag, hogy jegyeket osztottak, rengeteg ember szorult ki a kordonon kívül. Előfordultak kísérletek, hogy betörik a kordont, áttörik a kordont, és bejutnak a terembe, voltak atrocitások, de a rendőri állomány minden esetben tudomással bírt arról, hogy olyan emberekkel áll szemben, akik fájdalmaktól átitatva, keserűségükben próbálnak bejutni, meggyőztek arról embereket, hogy ne erőszakolják, hogy nem lehet, talán próbálkozzanak más alkalommal. Egy alkalommal szóltak nekem, hogy egy orosz egyenruhában levő őrnagy akar bemenni a tárgyalásra, de nincs jegye. Kimentem, és láttam, egy magas, testes orosz őrnagy áll ott, és a rendőrnek mondom, hogy miért nem engedik be az elvtársat, hát azért még egy hely mindig akad bent.

Elmentünk, és visszaszóltam a rendőrnek, hogy holnap reggel maga kihallgatáson jelentkezik. Fölkísértem az őrnagyot az első emeletre, leültettem az első

sorba, tisztelegtem és el akartam menni. Megfogta barátságosan a kezemet, és visszahúzott. Azt mondta nekem: ne rendelje kihallgatásra, és ne büntesse meg azt az embert, a kötelességét teljesítette. Mondom, ne haragudjon, kit szabad önben tisztelnem? Hát, ha nem ismer, megmondom: Illés Béla vagyok...

1945 októberére minden készen állt: megvolt a rendeletekből összeállított népbírósági törvény, az 1945. VII. t. c., amelyet az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1945 szeptemberében törvényerőre emelt; működtek és gyűjtötték a terhelő dokumentumokat a nyomozó hatóságok, a politikai rendészeti és katonapolitikai osztályok; felállították a tárgyalások rendjét biztosító karhatalmi zászlóaljat, egyetlen dolog hiányzott már csak: azok a főbűnösök, akiknek kiadatására várt az ország. 1945. október elején azután hazaérkeztek ők is...

Kiadatások, az első kihallgatások

1

A háborús bűnösökről összeállított listák körüli huzavona ellenére a politikai nyomozó szervek sikeres munkája előtérbe állította a kiadatási eljárások megindítását. A külföld által kikért bűnösök esetében Magyarország számára a fegyverszüneti egyezmény, mint említettük, ezt kötelezővé tette. Amikor viszont a magyar igazságügyi hatóságok kérésének teljesítésére került sor, a partnerek részéről nem mindig volt meg a szükséges összhang. Több esetben előfordult, hogy a magyar kormányzati szervek eredménytelenül fordultak a környező országok illetékes hatóságaihoz, s a kikért személyek kiadatásáról nem intézkedtek, vagy az eljárás évekig is elhúzódott. Ez utóbbira a legjellemzőbb példa Mikulics Tibor százados esete, aki a Kiss János altábornagy vezette ellenálló csoportot juttatta a nyilas nyomozók kezére, de kiadatása csak jóval később történt meg, noha a kérelmet már 1947-ben megkapták a román igazságügyi szervek...

Ugyanakkor áttelepítettek Magyarországra számos olyan személyt, akiket a magyar igazságügyi szervek nem minősítettek háborús vagy népellenes bűnösnek, így kiadatásukat nem is kérték a magyar hatóságok. Külföldön előbb elítélték, azt követően pedig áttelepítették őket. Ez bekövetkezhetett a büntetés letöltése után, vagy annak megszakításával is. A pozsonyi és a kolozsvári Népbíróság számos ilyen ítéletéről van tudomásunk.

A magyar háborús főbűnösök legtöbbje nyugatra menekült. Elfogásukban döntő szerepet Martin Himler, Grainville és Georg Kovach magyar származású amerikai tisztek játszottak, ők vettek

részt az oberurseli kihallgatásokon, s ők működtek közre hazaszállításukban is. Emlékeit HIMLER könyv alakban publikálta. Ebből idézünk a továbbiakban.

Mikor Jackson bíró és Donovan generális rám bízták az egyáltalán nem gusztusos szerepet, hogy a hadsereg különböző egyedei által már elfogott gonosztevőkön kívül adjam ki az elfogatási parancsot mindazok ellen, akiket a magyar hatóságok kikértek, s rajtuk kívül mindazok ellen, akiket a szövetséges hatalmak által a háború alatt megszabott „háborús bűnökben" vétkesnek találok, hogy őket a Nürnbergben tartott tárgyalásokra előkészítsem, csatlakoztam — és örülök, hogy csatlakoztam — Key generális kéréséhez és Donovan generális álláspontjához, hogy Nürnberg helyett ítélkezzék a magyar hatóság felettük.

Előre éreztem, hogy a Nürnbergben való elítéltetés esetén egyik-másik ítéletben Magyarországon esetleg tévedéseket találnak, hogy az idegen hatalmak által elítélendő bűnösök bűneit a nemzet nem látja tisztán. De különösen azért igyekeztem Jackson bírót, s rajta keresztül Eisenhower főparancsnokot erre az elhatározásra bírni, mert úgy éreztem, hogy a magyar nemzetnek jussa van ítélkezni felettük. Csak ez adhatott módot rá, hogy ne az egész magyar nemzet álljon a világ előtt azokkal a bűnökkel terhelve, amelyek a zsidó vallású magyarok százezreit elvitték Auschwitzbe, hanem csak azok a gonosztevők, akik ezt a mérhetetlen gyalázatot ráhozták a nemzetre.

Jussa volt a nemzetnek, hogy maga ítélkezzék, és így dokumentálja a világnak, hogy nem a nemzet felelős a tömeggyilkosságért, amelynek annyi sok ezer keresztény tagja hajlandó volt a legnagyobb személyes veszélyek között a halálra szánt áldozatokat védelmezni, bújtatni, hanem az a söpredék, amely százezreket küldött halálba, hogy alkalma legyen rabolni...

A háború tartamára ajánlottam fel szolgálataimat Hazámnak, s a fegyverszünet után Milánóban vártam a hazatérésre a parancsot, mikor táviratilag Casertába, a déli főhadiszállásra rendeltek. Onnan küldtek Salzburgba, hogy az Office of Strategic Services magyar osztályának a vezetését átvegyem. A nyugati szövetségesek főparancsnoksága erre az alakulatra bízta, hogy a magyar „háborús bűnösöket", akiknek egy része már ekkor az amerikai hadsereg különböző alakulatainál fogoly volt, egy helyre összpontosítsuk, s a közülük még szabadon bujkálókat elfogjuk.

A szövetséges kormányok a „háborús bűnöket" még a háború alatt egymás közt hivatalosan megszabták, s mindazokat meg akarták büntetni, akik az így megjelölt bűnöket elkövették. Ausztria és Németország azokban a hónapokban egy feldúlt hangyabolyhoz volt hasonló. Az elfogott hadseregek, a Magyarországból részben kimenekült, részben Szálasiék által kihajszolt tömegek, a

haláltáborokból élve menekült szerencsétlenek összevissza járkáltak. Sokan hozzátartozóikat keresték. A háborús bűnösök legnagyobb része, mindig álnevek alatt, félreeső falvakba húzódott.

Ez a demoralizált roppant tömeg állandóan nyüzsgött, majdnem lehetetlen feladatnak látszott a köztük álneveken, hamis papírokkal bujkáló háborús bűnösök felkutatása. Csakhamar megérkezett az USFA *(amerikai szövetségi hadsereg)* főparancsnokságához a budapesti Szövetséges Ellenőrző Bizottság amerikai főparancsnoka útján küldött jegyzék, amelyben az akkori magyar kormány 483 háborús bűnös letartóztatását és kiadatását kérte az USFA főparancsnokságától.

Bár előzetes utasításom az volt, hogy elfogatási parancsot adjak ki minden olyan magyar ellen, aki a hivatalosan meghatározott háborús bűnök valamelyikében vétkes volt, feletteseimmel abban állapodtunk meg, hogy mivel az otthon élő magyarok voltak a bűnökkel és a bűnösökkel leginkább tisztában, elsősorban a jegyzékben feltüntetett egyéneket fogjuk keresni. Közülük akkor már vagy százötven fogoly volt... Nem tudtuk a jegyzékben felsorolt gonosztevők mindegyikét megtalálni és elfogni, mert más természetű feladatot is ránk bíztak, s mindösze mintegy 390-et adtunk át a Budapesten székelő Szövetséges Ellenőrző Bizottság amerikai parancsnokának, aki azokat az Office of Strategic Services magyar osztályától nyugta ellenében átvette, s a kormánynak átadta... A zűrzavarban kellett a bujkáló magyar gonosztevőket keresni. Soha nem találtuk volna meg a letartóztatott egyének felét sem, ha nem segítettek volna a magyarok a munkában.

A haláltáborokból idejében megmenekült emberek itt-ott felismerték azokat, akik városukban raboltak vagy gyilkoltak. Többen voltak azonban a keresztény informerek, akik részben azt remélték, hogy a saját kisebb bűneiket elnézik, ha a nagyobb bűnösöket amerikai kézre juttatják, részben mert ők maguk le voltak tartóztatva, panaszosan követelték, hogy cinkosaikat se kíméljük; és készségesen tudatták velünk, hogy azok hol bujkálnak.

Endre Lászlót például egy magyar katona felesége juttatta a kezünkre, akinek a férje parancsra négy leesett amerikai katonát meggyilkolt, s némi elnézést remélt férje számára a részünkről. Nem tagadta hollétét saját fia sem, akit kábítószerekkel való feketézés miatt abban az időben elfogtak...

A nap egy részét a foglyok kihallgatásának, egy részét irataik áttanulmányozásának szenteltem, hogy azokat — amíg hazaszállításuk kétséges volt — a Nürnbergben való tárgyalásra előkészítsem. Voltak olyanok, akiket kikértek, de meggyőződésem szerint bűnösök nem voltak, s azok ellen elfogatási parancsot nem adtam ki, sőt például a Keresztes-Fischer testvérek számára állandó otthont szereztem. Hennyey Gusztáv tábornokot már a repülőtérről hozattam

vissza, mert előző éjjel az iratait tanulmányozva arra a meggyőződésre jutottam, hogy a szövetségesek által meghatározott bűnök elkövetésében nem volt része...

Endre László elfogását, ebben a magyarok „segítőkészségét" érzékletesen mutatja be Martin Himler. Magyarok működtek közre Imrédy elfogásában is. Esetében nem a letartóztatásának körülményei izgalmasak, mert az szinte nevetségesen könnyen ment, hanem az előzmények. Dr. Timár Istvánnak Budapesten az amerikaiak mesélték el a következőket:

Imrédy hazahozatala után az egyik magyar származású amerikai tiszt elmondotta nekem, hogy Imrédy hollétéről hosszú ideig semmit sem tudtak, és kézrekerítése a véletlennek volt köszönhető. Ő maga ugyanis 1945 augusztusában egyik tiszttársával együtt egy salzkammerguti üdülőhelyen sétált, amikor szembejött velük egy férfi, akinek az arca számára ismerősnek tűnt. Hirtelen eszébe jutott, hogy ennek a férfinak a fényképét a háború előtt és annak folyamán is gyakran látta az édesapja íróasztalán fekvő magyar újságokban. A nevére azonban nem emlékezett, csak annyit tudott róla, hogy a Horthy-rendszerben magas tisztségeket töltött be. Társával együtt követték a férfit, aki egy kis penzió kapujában tűnt el a szemük elől. Pár perc múlva a penzió portásától értesültek arról, hogy az illető ómoravicai dr. Imrédy Béla nyugalmazott magyar királyi miniszterelnökként jelentkezett be a penzióban, ahol családjával együtt néhány napja lakik.

A két tiszt erre elment az amerikai parancsnokságra, ott letartóztatási parancsot kértek és Imrédyt bevitték az amerikaiak fogolytáborába, ahonnét rövidesen átszállították a Szövetséges Ellenőrző Bizottság táborába, ahol a háborús főbűnösöket őrizték és hallgatták ki. Onnét került azután 1945 őszén vissza Magyarországra. Amikor Imrédytől megkérdeztem, hogy miképpen került az amerikaiak fogságába, ugyanígy adta elő a történetet. Persze hozzátette, hogy ő nem tartotta és nem is tartja magát bűnösnek, még kevésbé háborús főbűnösnek, ezért nem is jutott eszébe, hogy nevét és korábbi hivatali beosztását eltagadja.

Himler véleményével, arról, hogy ki milyen mértékig volt háborús bűnös, lehet vitatkozni. Tény azonban, hogy az amerikai hatóságok, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság budapesti képviselői kezdetben hathatósan támogatták a magyar kérelmek teljesítését. Szálasiék hazahozatalakor Key altábornagy közölte, hogy a kikért 546 bűnöst

is hamarosan kiadják. 1946. január 15-ig — dr. Timár Istvánnak az amerikaiakhoz írt köszönőlevele tanúsága szerint — kb. 250 olyan személyt is Magyarországra szállítottak, akiket a magyar kormány nem is kért ki. 1946. augusztus elejéig 312 háborús bűnöst adtak át a magyar igazságügyi szerveknek.

A magyar politikai rendőrség és az OSS magyar osztályának kapcsolatát dr. TIMÁR ISTVÁN közelről látta.

Itt kell megemlítenem, hogy a magyar háborús főbűnösök „összegyűjtését" az amerikai hírszerző szerveknek Himler Márton magyar származású ezredes vezetése alatt álló, tisztekből összeállított csoportja végezte. Ezeknek a tiszteknek a többsége ugyancsak magyar származású volt, helyesebben szüleik voltak magyarok, és voltak köztük olyanok is, akik elég jól bírták a magyar nyelvet. Az amerikaiak a magyar háborús főbűnösöket heteken, sőt hónapokon keresztül hallgatták ki, mielőtt visszaszállították volna Magyarországra, de az általuk felvett jegyzőkönyveket sem akkor, sem később nem juttatták el magyar kezekbe. Ezek a jegyzőkönyvek állítólag a State Department, az amerikai külügyminisztérium washingtoni irattárában találhatók. Nekünk annak idején persze nagy segítséget nyújthattak volna.

Himler Márton beosztottjainak a korábbiakban említett véleményét egyébként jelenlétemben maga Himler Márton cáfolta meg. Az első csoport 1945. október 3-án történt hazaszállítása után néhány hónappal, tehát 1945—46 telén egyszer Péter Gábor szólt, hogy másnap felkeresi a Budapesten tartózkodó Himler ezredes és szeretné, ha a megbeszélésen az ő szobájában én is jelen lennék. Így találkoztam is vele, amikor Péter Gábor felhívott a szobájába, ahol már ott volt Himler. Hogy addig miről beszélgettek, azt nem tudom. Tőlem — miután Péter bemutatott neki — Himler szinte egyenként érdeklődött a legkiemelkedőbb háborús főbűnösök elleni vizsgálatok állása iránt. Én részletesen tájékoztattam, mert Himlernek joga volt tájékoztatást kérni, másrészt igyekeztem megszüntetni egyes munkatársainak türelmetlen sürgetéseit. A beszélgetés során jó benyomásokat szereztem róla. Intelligens, művelt ember volt, aki széleskörűen tájékozott volt azokról a történelmi eseményekről, amelyeknek a már addig hazaszállított magyar háborús főbűnösök szereplői voltak. Persze jól tudtam, hogy érdeklődésének alapvető célja annak tisztázása volt, hogy abból, amit a háborús főbűnösök előtte és hírszerző csoportjának tagjai előtt vallottak, mit mondtak el nekünk. A vallomásokról itt felvett jegyzőkönyveiket ugyanis tőlem soha sem kérték és — tudomásom szerint — másoktól sem. Ez furcsa is lett volna, hiszen ők nem bocsátották rendelkezésünkre az általuk korábban felvett jegyzőkönyveket.

A beszélgetés végén kértem, hogy szüntesse be egyes munkatársai sürgetéseit és magyarázza meg nekik, hogy mi nemcsak a bírósági eljárásokat készítjük elő, hanem „ars poeticánknak" megfelelően a történetírás számára is dolgozunk.

Felfogásommal egyetértett, megköszönte a tájékoztatást. Az amerikai tisztek részéről sürgetést ezután nem tapasztaltunk...

2

Az elfogott háborús bűnösöket az amerikaiak Oberurselben és más kihallgató központjaikban fogták vallatóra. Az ott felvett jegyzőkönyvek egyike-másika elkerült Magyarországra is. Amikor a Szálasiékra vonatkozó magyar kérelem az USA megszálló hatóságaihoz megérkezett és részben kedvező elbírálásban részesült, akkor Martin Himler mindegyik letartóztatott, amerikai őrizetben levő magyar háborús főbűnössel közölte, hogy kiadják Magyarországnak. Nem érdektelen, mit mondtak, hogyan reagáltak a magyar nép nemzetvesztői arra, hogy kiadják őket. Antal István, Bárdossy László, Endre László, Hellebronth Vilmos, Imrédy Béla, Jaross Andor, Kunder Antal, Szálasi Ferenc és Zöldy Márton válaszait idézzük most a következő oldalakon. Nem kell hozzá semmi kommentár, magukért beszélnek a Himler által felvett kihallgatási jegyzőkönyvek.

Antal István

„Nem érzi, hogy ez a magatartása csak azt eredményezheti, hogy hazaküldjük Magyarországra?"

„Nem küldhetnek haza, mert az a nemzetközi jog ellen van."

„Mit hivatkozik maga a rothadt judeo-demokraták közegei előtt nemzetközi jogra?"

„A hadiállapot megszűntével helyreáll a nemzetközi jog."

„Minthogy mi bűnösnek találjuk az emberiség ellen elkövetett bűnökben, a tömeggyilkosságra és tömegrablásra való uszításban, azt fogjuk ajánlani, hogy szállítsák vissza Magyarországra. Van még valami mondanivalója?"

„Tiltakozom és könyörgöm, hogy ne adjanak ki a magyaroknak, ha bűnösnek találnak, ítélkezzenek fölöttem Nürnbergben."

A kihallgatás véget ért.

Bárdossy László

„Mielőtt a kérdéseikre felelnék, tudni akarom, hogy milyen vád alatt és egyáltalán milyen jogon tartóztattak le. Fogvatartásom beleütközik a nemzetközi törvények minden sarkalatos pontjába, kérem tiltakozásom jegyzőkönyvbe venni."

„Nem jegyzőkönyvezünk, de tiltakozását feljegyezte a gyorsíró. ... Önt a jelenlegi magyar kormány kikérte, hogy bíróság elé állítsa. Hajlandó magát a nemzet ítéletének alávetni?"

„Tiltakozom a kiadatásom ellen, s egyben kérem, hogy adjanak alkalmat minden vádra a nyugati szövetségesek ítélőszéke előtt felelni."

„Minthogy Ön sokkal több és súlyosabb bűnt követett el a saját nemzete ellen, azt fogom feletteseimnek ajánlani, hogy küldjék haza a többi magyar háborús bűnössel."

Endre László

„A magyar kormány kikéri, hogy bűneiért felelősségre vonja a magyar bíróság. Hajlandó önként hazamenni és bíróság elé állni?"

„Kérem szépen. Magyarország ellenséges megszállás alatt van, a népbíróságnál nem várhat senki igazságot."

„Maguk igazságos ítéletek alapján küldték a zsidók százezreit halálba? Vétettek azok a váltóhamisító fakereskedőn kívül valamit? A kisdedek például?"

„Könyörgöm, az nem az én intézkedésem volt. A minisztertanács döntött az ügyben."

„Kénytelen volt maga a végrehajtásra vállalkozni?"

„Kineveztek arra az állásra."

„Haza akar menni, vagy sem?"

(Zokog.) „Kérem szépen, ne küldjenek haza, nem küldhetnek haza a biztos halálba."

„Hogy tudja, hogy a biztos halálba küldjük? És maga nem küldött néhány százezer embert a biztos halálba, Auschwitzba?"

(Összekulcsolt kézzel könyörög.) „Kérem, könyörgöm, ne küldjenek haza, inkább állítsanak a szövetségesek bírósága elé Nürnbergben."

„Azoknak bírósága elé, akiket maguk és maga is állandóan rothadt judeodemokráciáknak nevezett?"

„Könyörgöm, az háborús hangulatban történt. Elkeseredett emberek voltunk."

„Gondolja, vagy gondolt valaha rá, hogy mikor a zsidókkal a sárga csillagot felvarrták, mikor becsukták őket gettókba, s mikor a vonat Auschwitz felé robogott velük, ők nem voltak elkeseredve?"

„Esedezem, méltóztassanak figyelembe venni, hogy én parancsot teljesítettem."

„Itt van egy pár zsidó azokból, akiket a szövetségesek élve mentettek ki a haláltáborokból. Ha szabadon bocsájtanám és oda küldeném, vállalkozna rá, hogy velük találkozzék?"

„Újra alázattal kérem, hogy a nürnbergi nemzetközi bíróság elé vigyenek."

Vége a kihallgatásnak.

Hellebronth Vilmos

„Magát a magyar kormány kikérte, hogy felelősségre vonják, miután magát felelős magyar miniszternek nevezte ki. Hajlandó önként hazatérni és bíróság elé állni?"

„Nem tehetik a nyugati szövetségesek, hogy kiadjanak bennünket."

„Miért nem tehetik?"

„Mert az ellenkezik a nemzetközi joggal."

„Az nem ellenkezett a nemzetközi joggal, hogy katonákat fegyverek nélkül küldtek a harctérre?"

„Az kérem, a nemzet belső ügye volt."

„Kinek felelős egy felelős magyar miniszter? A saját nemzetének, vagy más nemzeteknek?"

„Rendes körülmények között a saját nemzetének a parlamenten keresztül."

„Magát azonban mint egyént is vádolják a nemzet kifosztásával, zsidó gyilkosságokban való részvétellel és más hasonló apróbb bűnökkel."

„Semmiben sem érzem magam bűnösnek."

„Miért nem hajlandó ezt a magyar bíróság előtt megerősíteni, miután a vádakat meghallgatja?"

„A mai magyar bíróságban nem lehet senkinek bizalma."

„És a magyar hadbíróságban?"

„A magyar hadsereg idekint van, nem lehet hadbíróságot szervezni. Ha azonban a nyugati hatalmak és az amerikai demokrácia minden áron vádat akar ellenem emelni, tessék amerikai hadbíróság elé állítani. Mint magas rangú katonának, ehhez jogom van."

„Minden katonai jogát és becsületét eljátszotta, amikor fegyvertelen emberekkel együtt hajlandó volt a harctérre vonulni. Az amerikai katonák és a hadbíróság nem engedhetik meg maguknak, hogy ilyen gyáva egyéneket elismerjenek bajtársaknak, katonáknak. Hajlandó önként hazamenni, vagy sem?"

„Ezt nem gondolhatják komolyan. Hogyan álljak forradalmi bíróság elé, amely mindig elvakult?"

„Maguk forradalmárok, forradalmi puccsal csavarták ki a volt kormányzó kezéből a hatalmat; mint forradalmárok ítélkeztek, kivégeztek, felkoncoltak. Miért nem engedélyezi ugyanezt a jogot a forradalom ellenforradalmának?"

„Mert azt a nemzet ellensége segítette pillanatnyi hatalomra."

„Természetesen maga Hitlert és Veesenmayert a nemzet barátjának tekinti?"

„Szövetségben voltunk a németekkel."

„Feletteseimnek ajánlani fogom, hogy magát mielőbb küldjék haza Magyarországra."

„Könyörgöm, ne tessék ezt velem megtenni, mert a biztos halálba küld. Azt nem veheti a lelkére."

„A maga lelkét bántotta valaha a százezernyi munkaszolgálatos halála? Vagy azoknak a halála, akiket hatalmuk első percében a Duna-parton halomra gyilkoltak?"

„Azokhoz nekem nem volt semmi közöm, és mindenben ártatlan vagyok, miniszteri tárcát is csak felsőbb parancsra vállaltam. Ismételve kérem, állítsanak a nürnbergi bíróság, vagy amerikai hadbíróság elé."

A kihallgatás véget ért.

Imrédy Béla

„A magyar kormány Önt cinkostársaival együtt kikérte, hogy felelősségre vonják mindannyiukat azokért a tömeggyilkosságokért, amelyeket elkövettek. Hajlandó hazamenni és bíróság elé állni?"

„Nem ismerem el a jelenlegi kormányt, de hajlandó vagyok a Nürnbergben székelő szövetséges bíróság elé állni."

„Nem érzi Ön magyar kötelességének, hogy alkalmat adjon a nemzetnek az ítélkezésre, amellyel az igazolhatná a történelemnek és a világnak, hogy nem a nemzet a bűnös, hanem egyének, akiket megbüntettek a gonosztettekért?"

„Nem hiszem, hogy ez kötelességem lenne, vagy ezzel valamit használnék."

„Szóval a bársonyszéket, a magyar nemességet élvezte, de nem akar esetleg meghalni azért, hogy a nemzet a becsületét helyreállítsa és a világ előtt igazolhassa, hogy a bűnök elkövetőit felelősségre vonta?"

„Nem érzem ennek szükségességét."

A kihallgatás véget ért.

Jaross Andor

„Magának kivételes privilégiumot engedélyezünk. Miután mind Csehszlovákia, mind Magyarország kéri a kiadatását, magára bízzuk, hogy válasszon. Hová akar önként visszatérni, hogy cselekedeteiért bíróság előtt feleljen?"

„Kérem, hogy politikai menekültként kezeljenek, akiket a nemzetközi jog szerint nem szoktak civilizált államok kiadni."

„Maguk a háború folyamán sohasem nevezték a nyugati szövetségeseket civilizált nemzeteknek. Most egyszerre felfedezte, hogy azok vagyunk?"

„Tudtommal én sohasem sértegettem a nyugati szövetségeseket."

„Nem említette az Ungváron tartott utolsó beszédében, hogy a kommunizmussal szövetkezett és zsidó szellemmel megfertőzött judeo-demokráciák a végnapjaikat élik?"

„Ha használtam ezeket a kifejezéseket, azokat a háborús hangulatnak lehet betudni. Mint egy menekült kormány tagja, igényt tartok a menedékjogra."

„Minthogy a szövetséges hatalmak magát az emberiség ellen elkövetett bűnökkel, tömeggyilkosságban való részvétellel, tömeggyilkosságra való felbujtással vádolják, nálunk magában nem politikai menekültet, hanem gonosztevőt látnak."

„Nem hiszem el a civilizált nyugatról, hogy kiadhatnak egy forradalmi néptribünnek."

„A civilizált világ sem hiheti el a maguk hivatalos kormánya által szervezett és kormányközegek által végrehajtott tömeggyilkosságot. Még egyszer és valószínűleg utoljára kérdezem, bár nem ígérhetem, hogy biztosan teljesedik a kérése: melyik kormányhoz való átutalását kívánja?"

„Egyiket sem."

„Nem gyávaság az, hogy miután olyan hangos és nagy úr volt, hogy most nem akar működéséről számot adni, cselekményeiért a következményeket vállalni? Ilyen gyáva emberekből álltak a kormányok Magyarországon?"

„Kérem, Önnek módjában áll engem sértegetni. Nem hiszem, hogy gyávaság, ha megtagadom egy forradalmi népbíróság illetékességét. Ha minden áron vádlottat akarnak belőlem csinálni, s azt tetszik mondani, hogy a szövetségesek is vádolnak, állítsanak a Nürnbergben székelő nemzetközi bíróság elé, ahol igazságos ítéletet remélhetek."

„A judeo-demokratáktól vár igazságos ítéletet?"

„A győztes nyugati szövetségesektől."

„A nemzetközi bíróság tagjai közt a Szovjet bírói is ott ülnek; mégis oda kívánkozik?"

„Én nem kívánkozom sehová."

„Vallomásának ezt a részét mindenesetre elhiszem."

A kihallgatás véget ért.

Kunder Antal

„Magának a letartóztatását és kiadatását a magyar kormány kéri. Hajlandó önként hazamenni és bíróság elé állni?"

„Nem vagyok hajlandó. Ártatlan vagyok mindenben; amit tettem, nemzetem érdekében tettem. Mély tisztelettel kérem, hogy a nürnbergi szövetséges bíróság előtt felelhessek a vádakra."

„Mindannyian olyan gyávák, hogy nem akarnak hazamenni? A bűnöket Magyarországon követték el. Nem az a jogszokás, hogy a tett helyén kell a vádlottnak felelni?"

„A Szövetségesek mégis a saját bíróságuk elé állítják azokat a németeket, akiket háborús bűnösöknek neveznek."

„Nem ismeri el, hogy a magyar nemzetnek joga van magát felelősségre vonni?"

„A nemzet jogát elismerem, de a nemzet java nincs otthon."

„Maga szabja meg, hogy kik képezik a nemzet javát? Talán Szálasi meg maga?"

„Otthon forradalmi kormány van, s azt nem ismerik el a nemzetközi szokásban rendes és felelős hatóságnak."

„Maguk nem forradalmi kormány voltak?"

„Minket nem az ellenség ültetett kormányra."

„De forradalmi kormány voltak?"

„Úgy is lehet interpretálni."

„És ítélkeztek. Halálos ítéletek tucatjait hajtották végre azokon a zsidókon kívül, akiket egyszerűen legyilkoltattak. Nincs hasonló joga a következő forradalmi kormánynak?"

„Nincs kormány Magyarországon. Néptribünök ítélkeznek. Ha visszaküldenének, Önök lennének felelősek a tribün elé állításomért. Ezt a felelősséget a művelt nyugat nem vállalhatja."

„Miután hirtelen felfedezte, hogy a judeo-demokrácia voltaképpen a művelt Nyugat, a kihallgatást befejezem és azt fogom feletteseimnek ajánlani, hogy sürgősen szállítsák haza Magyarországra."

A kihallgatás véget ért.

Szálasi Ferenc

„A győztes szövetséges hatalmak Önt az emberiség elleni bűnök sorozatának elkövetésével vádolják. Vádolják tömeggyilkosságra való uszítással, tömeggyilkossággal, tömeges rablásra való felbujtással, egyének és értékek más országba való erőszakos szállításával."

„Nem ismerem el a Szövetséges Hatalmak jogát, hogy engem vád alá helyezzenek. Államfő vagyok, s ha nemzetem a háborút el is veszítette, azt az

elbánást követelem magamnak, ami kijár minden civilizált népek között egy ország fejének. Tiltakozom ellene, hogy fogságba helyeztek és közönséges bűnösökkel egy fogházba zártak, hogy vádlottként vallatnak, s tiltakozom az ellen, hogy okmányaimat és irataimat lefoglalták. Eljárásuk ellen fellebbezni fogok a hágai Nemzetközi Bírósághoz, követelem, hogy erre adják meg az alkalmat."

„Tiltakozhat és követelhet, amit akar, de ne szónokoljon, mert akkor kivezettetem."

„Ez ellen a megjegyzés ellen, mint az erőszak megnyilvánulása ellen, szintén tiltakozom."

„Ezt a tiltakozást is feljegyezte a gyorsíró. A jelenlegi magyar kormány és a magyar nép is kérte az Ön letartóztatását és kéri a kiadását. A többek közt otthon azzal vádolják, hogy a nemzetet kifosztotta, gyárainak felszerelését, raktárainak áruhalmazát, állatállományainak a legnagyobb részét kirabolta, kihozta egy idegen országba."

„Magyarországnak a törvényes kormánya jelenleg Nagy-Németországban van, annak a feje én vagyok, senki nem emelhet tehát vádat vagy kérheti a kihallgatásomat a magyar nemzet nevében."

„Elismeri, hogy a magyar nemzetnek joga van maga fölött ítélkezni?"

„Elismerem, hogy egy törvényesen választandó magyar parlamentnek joga van minden magyar felett ítélkezni. Ha egy törvényesen választott magyar parlament felelősségre von, szívesen állok elébe."

„Magát egy törvényesen választott magyar parlament ültette a nemzet fejére, hogy annyira hangoztatja a törvényesen választott magyar parlament jogát és hatalmát?"

„Kérem, engem őfőméltósága, a magyar kormányzó törvényesen nevezett ki a nemzetvezetői tisztségre és a kormányzat minden hatalmát rám bízta."

„El akartam kerülni ennek a kihallgatásnak során minden durva kifejezést, mert az amerikaiak olyanokkal nem élnek. Ne védekezzék ilyen ostoba gyermekmesékkel, mert nem ismeretlen előttünk és általában a világ előtt, hogy a kormányzó fogoly volt s terror alatt írta alá a kinevezését, miután már magához ragadta a fegyveres hatalmat."

„Az előzetes részleteket és mellékkörülményeket én nem ismerem, csak arról tudok, hogy a kormányzó úr belém helyezte azokban a válságos órákban a bizalmát."

„Felkereste magát a német követ hálószobájában? Ott adta át a kinevezést, vagy akkor maga már a Vár ura volt?"

„Ismétlem, hogy a Várban teljesen törvényes keretek között nevezett ki nemzetvezetőnek."

Miután intettem a Szálasi mögött álló katonának, hogy a foglyot viheti vissza a cellájába, Szálasi ismét megszólalt:

„Még egyszer ünnepélyesen tiltakozom minden engem illető eljárásuk ellen és kijelentem, hogy csak az erőszaknak vagyok kénytelen engedni."

„Még egyszer tudomásul veszem a tiltakozását s remélem, hogy hazaküldhetem Budapestre és a magyar nép alkalmat kap, hogy ítélkezhessék."

Dr. Zöldy Márton

„Szóval maga nem érzi magát semmiben bűnösnek?"

„Nem érzem magam bűnösnek."

„És hajlandó önként hazamenni és bíróság elé állni?"

„Nem vagyok hajlandó, mert Magyarországon nincs jog jelenleg."

„Ezt honnan tudja?"

„Jönnek hírek Magyarországból, tudjuk, hogy az oroszok milyen szörnyűségeket művelnek."

„Milyen szörnyűségeket? Talán elküldenek pár százezer embert elégetés céljából Auschwitzba?"

„Nem tudom."

„Szóval nem hajlandó hazamenni?"

„Önként nem."

A kihallgatás véget ért.

3

A megszólaltatott háborús bűnösök mind a „civilizált" nyugatban bíztak. De bármit is magyaráztak, bárhogy is mentegetőztek, elfogásuk — esetenként szerencsével — megtörtént, s sorsuk lényegileg megpecsételődött.

1945 tavaszán a Torgau nevű német helység mellett bekövetkezett elbai kézfogás, az amerikai és szovjet csapatok emlékezetes találkozásának pillanata még élt az emberek emlékezetében. Még mindenkiben élt a vágy — hisz másutt még folyt a második világháború —, hogy a fasizmust gyökerestül megsemmisítsék. Azok a repedések, melyek az antifasiszta világkoalíció falán már érzékelhetők voltak, nem voltak akkorák, hogy kihatottak volna a tömeggyilkosok kiadatásának kérdésére. Ezekkel — Szálasival és társaival — még a legelvakultabb politikai vezetés sem számolhatott hosszú távú terveiben.

Nem részletezve most azokat az okokat, a különböző mondvacsinált hivatkozásokat, amelyek a háborús bűnösök kiadásának megakadályozását célozták, röviden szólni kívánunk azokról a ki nem adott háborús és népellenes bűnösökről is, akiknek tevékenységét nem vizsgálhatták a magyar népbíróságok. Nem került a nép ítélőszéke elé a hintapolitikus miniszterelnök, Kállay Miklós és a volt külügyminiszter, Hennyey Gusztáv. Nyugaton maradhatott Kisbarnaki Farkas Ferenc, Horthy-Magyarország szélsőjobboldalivá vált tábornoka és Sombor-Schweinitzer József, a politikai nyomozások vezetője, miként Zákó András, a későbbi emigráció katonai vonalának irányítója is. Csonka Emil, a Szálasi-napló íródeákja, az „igric" mellett Nyugat-Európában talált menedéket Bibó Dénes gépészmérnök és Héjjas Iván, a fehérterror két hírhedt magyar aktivistája. Kovács Kornélt, a salgótarjáni gyárak kitelepítésének vezetőjét, a Kettőskereszt Vérszövetség egyik vezető funkcionáriusát sem adták ki. Közülük többet távollétében elítéltek, s ez lett a sorsa a nyugatra menekült kúriai bírónak, Szemák Jenőnek is.

Nem álltak a népbírák elé sem Habsburg Albrecht, sem a kikért Habsburg főhercegek: József és József Ferenc, miként dr. Ney Károly, a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség (a KABSZ) terrorista vezére sem. Nem adták ki dr. Baráth Tibor történészt, dr. Csilléry András szélsőjobboldali fogorvost, egyetemi tanárt, az ÉME *(Ébredő Magyarok Egyesülete)* és a Fehérház Bajtársi Egyesület egyik prominens figuráját. Nem jött haza Dominich Vilmos, a VKF III. Bíróság elnöke, a sopronkőhidai és Margit körúti perek jogásza, dr. Incze Antal orvos, Imrédy Béla bizalmasa, a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének választmányi tagja, a Magyar Megújulás Pártja egyik szellemi irányítója. Nyugaton maradhatott berethei Marton Béla, Gömbös szürke eminenciása, baráti körének szervezője, Milotay István író, valamint több színész, Vaszaryné Muráti Lili, Szeleczky Zita és társaik...

A környező országok igazságügyi hatóságai kikérték a német háborús bűnösöket, és a Szövetségesek teljesítették a kérést. Ez arra ösztönözte a magyar hatóságokat, hogy hasonló kérelmeket terjesszenek újra elő. 1946 májusában úgy tűnt, hogy Edmund Veesenmayert és Otto Winckelmannt kiadják Magyarországnak, de ez elsősorban Horthy ügyének alakulása miatt, melyre a későbbiekben visszatérünk, elmaradt. Igaz, maga Veesenmayer adta az ötletet kiadatása elodázásához, mikor arra hívta fel az amerikai hatóságok

figyelmét, hogy bár komoly szerepet töltött be Magyarországon, Horthy felelősségéhez az övé mégis nehezen mérhető... Nem is merték, mert Magyarország nem vállalt egy Horthy-pert, nem kapott lehetőséget arra sem, hogy egy Veesenmayer-pert megrendezzen...

Nem került azonban Hermann Krumey, Kurt Becher, Wilhelm Höttl, Diettrich Wiesliceny, Kurt Haller, Adolf Eichmann sem a magyar népbírák elé, legfeljebb tanúként. Sorsukról nem a magyar népbírák döntöttek, nem a magyar nép ítélkezett felettük...

A németek által Magyarországon elkövetett bűncselekmények és a magyar katonák SS-beli szereplése — lett légyen ennek oka például a közismert magyar—német SS-toborzási megállapodás — különleges helyzetet eredményezett a magyar népbíróságok előtt. A kezdeti iniciatívák idején ezekben az ügyekben még a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék lett volna illetékes. A magyarországi német kitelepítés, a bekövetkezett — az élet adta körülményekhez jobban igazodó — gyakorlat ezt a „jacksoni elvet" nem vette figyelembe, s a magyar népbíróságok vonták felelősségre az SS-be lépett (vagy kényszerített) magyarokat és magyarországi németeket (amennyiben nem telepítették ki őket). A nürnbergi amerikai fővádló, R. Jackson elvei mögött ugyanis egy, a nemzetközi antifasiszta koalíció angolszász köreiben kialakult állásfoglalás húzódott meg: Magyarországot sem az angolok, sem az amerikaiak nem tekintették megszállt országnak, s emiatt sem az amerikai fővádló, sem a németekkel szemben Nürnbergben megfogalmazott vádirat nem tulajdonított 1944. március 19-nek nagy jelentőséget. „A németek — mondta Jackson — ismételt és ünnepélyes békés szavatosság ellenére megszállták... Belgiumot, Hollandiát, Luxemburgot, ...Jugoszláviát és Görögországot." A vádirat szerint a megszállt és elfoglalt országok: Belgium, Dánia, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Norvégia és a Szovjetunió. Magyarország egyik felsorolásban sem szerepelt. Ezek után — még a korszak jogásza számára is — kétséges volt, hogy amikor Jackson a „...szomszédos országok kulturális és gazdasági kizsákmányolásáról..." beszélt, utalt-e Magyarországra is. Így 1944. március 19-ének angolszász jogi értékelésében keresendő a válasz az eredménytelen magyar kiadatási kérelmekre, többek közt Becher, Höttl és társai esetében. 1948. április 28-án a budapesti Népbíróság már 518 ki nem adott háborús és népellenes bűnöst tartott nyilván.

Visszatérve a magyar háborús bűnösök Himler által történt kihallgatásának idejére, elevenítsük fel az OSS magyar osztálya vezetőjének, HIMLER MÁRTON-nak emlékeit.

Az eddig felsorolt egyének kihallgatása után Donovan general felhívott Nürnbergből és azt az örömhírt közölte, hogy magyarokat Nürnbergben felelősségre vonni nem fognak; hogy a legfőbb katonai parancsnokság teljesíti a Szövetséges Ellenőrző Bizottság budapesti főparancsnokának, Key generálisnak a kérését, amit úgy Donovan general, mint én támogattunk, s minden magyar rabot hazaszállítunk.

Eisenhower táviratban közölte Key generális útján a magyar kormánnyal azokat a feltételeket, amelyek a szállítások megkezdését néhány napig hátráltatták, s amelyek legfőbb pontja az volt, hogy halálos ítéleteket csak Nürnberg beleegyezése után lehet végrehajtani. Arról lehetett ugyanis szó, hogy egyikre-másikra esetleg szükség lehet német vádlottak elleni tanúvallomásra.

Ezek a részletek már nem érdekeltek. Boldog voltam, hogy többé nem kellett ezekkel a minden emberi érzésből kivetkőzött emberekkel foglalkoznom, s mikor a magyar kormány Eisenhower feltételeit elfogadta, a szállítást megkezdtem.

Minden szállítmányt amerikai katonák kísértek, azokat mindig a Szövetséges Ellenőrző Bizottság amerikai parancsnokságának adták át, ahonnan aztán átadták őket a magyar hatóságoknak.

IMRÉDY BÉLA már az Andrássy út 60. pincezárkájában diktálta le 1945. október 9-én útjuk történetét, hazaérkezésüket, az első pillanataikat újra Magyarországon. Az első kihallgatást. Az írásos dokumentumot teljes terjedelmében közöljük, mert a szemtanú hitelességével számol be az eseményről.

Miután szombaton, szept. 29-én délutáni órára, majd hétfőn, okt. 1-e reggel 7 órára jelzett menetkészültségünket lefújták, kedden egész nap újból menetkészen vártuk az indulást, míg végre estefelé feloldották azzal, hogy másnap vagy harmadnap visznek. Szerdán reggel épp, hogy végeztem a reggelivel és már jórészt be voltam pakolva, amikor 8 óra után átjön tolmácsként a „Camp-Office"-ban tevékenykedő rokonszenves fiatal magyar, Takács, és közli, hogy 20 perc múlva legyünk menetkészen a XVII-es barakkban. Gyors csomagolás, búcsúzás, át a XVII-be, ott rövid várás után jelzik, menjünk ki a kapuhoz. Tízen átmegyünk a kapunál levő felvételi épülethez, bevezetnek, látom G. hadnagyot, Hamilton kapitányt, az irodába egyszer csak betoppan 4 amerikai

fegyveres őr, felállnak velünk szemben, a fegyver csövét lefelé tartva, majd hozzák Endrét, aki kissé meggörnyedve jár. Kifelé tessékelnek, Endre külön kijáraton át, felszállítanak egy ponyvával letakart teherautóra. Szemerkélő esőben áthaladunk Salzburgon, nyugat felé, de nem a rendes nagy úton: a betonútról letértünk egy zötykölős köves útra, barakkokat látok, azt hiszem, először egy másik lágerbe visznek át, talán Endre miatt, akire az egyik fegyveres őr állandóan ráfogja a fegyverét. Egyszerre csak repülőgépeket pillantunk meg, a repülőtéren vagyunk, tehát repülőgépen visznek valószínűleg haza. Teketóriázás nélkül átszállunk a szállítógépbe. Kétoldalt ülünk, az egyik oldalon Gömbös, Szálasi, Jaross, Kunder, Szöllősi, Kassai, Endre, a másik oldalra ültetnek minket, Reményi-Schneller, Imrédy, Bárdossy, Hellebronth sorrendben. Meglepetés, kézibilincseket hoznak és a szembenlevők kettejét-kettejét csuklójuknál összebilincselik. A mi oldalunkon ettől eltekintenek. Viszont az üléseken levő leszorító gurtnikat magunkra kell tenni. G. hadnagy Bárdossy és közém ül, először vele beszélget, majd hozzám fordul — valamit még nem kérdezett meg tőlem, hogy tudniillik mi a véleményem Hitlerről. Ők pszichológiai tanulmányt csináltattak róla, az is kétéltűségre mutat. Állítólag nagyon szeretett ifjú hölgyek között lenni és sikamlós tréfákkal botránkoztatni őket, legnagyobb pornografikus könyvtára volt stb. Éva Braunnal együtt élt, hogy elvette-e, nem tudják, de gyerekük nem volt. Hormoninjekciókat kapott. Erre elmondtam első találkozásom történetét, amikor Schacht vitt hozzá. Nem gyakorolt rám lenyűgöző hatást, szemei különösek, általában volt valami abnormis a lényében, ami nem vonzott. Mussolini sokkal inkább benyomást keltő személyiség volt. És Göring? kérdi — Keleti kényúr, felelem, s ebben egyetértettünk. Hitlerről még azt mondta, hogy fenomenális emlékezőtehetsége volt és például az angol hajóraj minden hajóját tudta a felszerelés erősségével együtt. Közben megkínál cigarettával, rágyújtok, Kassait ellenben, akinek az egyik fegyveres őr odadob cigarettát, nem engedi szívni.

A gép néha táncol, kissé tartok tőle, hogy utóbb rosszul leszek, eszem az útra kapott kenyérből és sajtból, szundikálok, mindig elálmosodom repülőgépen, nem tudom, mennyi ideje megyünk, amikor kisüt a nap jobbról, tehát kelet felé haladunk haza. Újabb szundikálás, majd újból nekifogok az evésnek, amikor kezd a motor leállni, érzem, leszállunk, gurulni kezdünk göröngyös földön. „Mindenki ülve marad" mondja G. hadnagy és kiszáll. Kérésünkre engedélyt kapunk egyenkint félremenni. Kilépek, orosz gépek és uniformisok, mintha a mátyásföldi templom és felvételi épület lenne a közelben. Szemerkél az eső, hűvös őszi idő. Visszaszállunk, folytatjuk a táplálkozást, de valamenynyien érezzük, új és nagyon fontos állomásához érkeztünk kálváriánknak. Beszélnünk nem szabad, magyarul beszélő amerikai katonák az őrzőink, a

Péter Gábor, dr. Major Ákos és dr. Szalai Sándor politikai ügyész a mátyásföldi repülőtéren várja a háborús bűnösöket hazaszállító repülőgépet

Péter Gábor az Andrássy út egyik cellája előtt, a háborús bűnösöket hazaszállitó amerikai tisztekkel

cigarettázást is megengedik. Elég soká várunk, délutánra hajlik, amikor megélénkül a körülöttünk levő térség. Talán 50—60 ember verődik össze. Kiszállítanak, szemben áll a „rabomobil". Lent a földön bilincset tesznek kezünkre, így szállunk be a gépkocsiba. Két fegyveres civil ruhás őr áll benn, kint két rendőr és még egy-két civil ruhás. Alacsony termetű, fekete bajuszú úr a főszemély az érkezésnél, mintha ugyanaz lenne, aki Salzburgban egyszer kikérdezett. A kocsi ablakai recés tejüvegből vannak, nem látni ki, hátul ellenben van egy nyílás és a hátsó rész ablakai kissé áteresztik a képet, a Külső-Kerepesi úton jövünk be, a víztorony felé térünk el, ismeretlen kis utcákon visz útunk, végre megáll egy mellékutcában. Szálasit szólítják ki elsőnek, valamit hallok a „Hűség Házá"-ról, bár eleinte azt hiszem, hogy a Conti utcában vagyok. Besietünk a kapu alá, ahol sorban fölállítanak, betódul a várakozó tömeg egy része, főleg azonban az újságírók, soká azonban nem nézhetnek, mert az udvaron át megyünk befelé, a pincébe szállunk le és egyenként elnyelnek a cellák. Azt hiszem, az enyém a 38-as, bár a számtábla hiányzik róla, de mellette 37, azontúl 36 a szám. A pince nyirkos, a cella 2,7×5 m lehet, egy szelelőablak nyílik felfelé egy folyosófélére, ahol tegnap meg ma is nagy a járás-kelés és közben a szegecselés, tudniillik az ablakok elé a rácsot erősítik fel. Berendezés: a cella hosszában végig priccs, rajta egy pokróc, a deszkák és a pokróc szintén nyirkosak. A priccs előtti járóhely végében egy éjjeliszekrényszerű alkalmatosság, fent fiók, lent az a bizonyos tárgy, amelyet az ember maga visz ki reggelenként kiüríteni. A pince lényegesen melegebb, mint a külső temperatúra, vagy akár a fenti szobák, ebből a szempontból kellemes változatosság a pionírlager örökös fázása és nyirkos hidege után.

El vagyok csigázva, leülök — többször benéznek — egy idő múlva nyílik az ajtó, a fekete bajuszos, alacsony úr bejön, mögötte orosz tisztet pillantok meg, igen udvariasan odaszól „tessék csak ülve maradni, majd később leveszik a bilincseket és aztán kissé beszélgetünk". Újságírók vizitálnak, benéz egy jóképű szőke magyar vezérkari ezredes is, de csak körülnéz a cellában és egy szót sem szól, majd elcsendesedik a levegő, fent a padlásablakban a fehér fényt sárgás világosság váltja fel, lámpagyújtás ideje. Vacsorát kapunk, ízletes bablevest, amely elég kiadós, kenyér nélkül. Ülök, gondolkozom, bóbiskolok. Késő este kihallgatásra visznek, csikordul a zár, leszedik a keresztvasakat, bilincset kap a két kéz, udvarokon át egy márványos lépcsőn haladok föl egy nagy előszobába, ott leszedik a bilincseket és belépek egy nagy terembe. Középen ül íróasztalánál a fekete bajuszos úr, akiről kiderül, hogy osztályvezető főkapitány-helyettes, a körülötte félkörben nagyobb számú, főleg fiatal úr. Első kérdés: hogy érzem magam náluk viszonyítva az amerikai elhelyezéshez, van-e kívánságom, családi értesítés stb. tekintetében. Schiller Pálékat

adom elő, továbbá takarót, sátorlapomat és a nálam levő élelmet kérem. Mit gondolok, mi lesz velünk? — Bíróság elé állítanak — milyen lesz az ítélet? — súlyos — de mégis? — attól függ, hogy a bíróság milyen meggyőződésre jut — hittem-e és meddig a német győzelemben? — utolsó pár hét kivételével — voltak-e reményeim, hogy új fegyverekkel és csapatokkal meg tudják állítani a frontokat — invázióig bíztam benne, hogy nyugaton felül tudnak kerekedni — hogy adhatta oda magát az okos Imrédy Béla Szálasinak — nem adtam oda magamat — szóval nincs része Szálasi uralomra jutásában? — ebben aztán igazán nincs részem — Budapest pusztulását ismerem-e? Bemutatják a felrobbantott Lánchíd nagyított fényképét, rémes — pillérek épek-e, kérdezem. Az Erzsébet hídé nem, feleli valaki. Megtudom, hogy a Ferenc József hídon, Margit hídon át van közlekedés. Helyes volt Budapestet tartani — magyar szempontból nem, felelem. Elhangzik egy megjegyzés, hogy nem lett volna szabad politikába mennem, hanem a banknál kellett volna maradnom. Most már én is tudom, hogy okosabb lett volna egyéni szempontból. Nemzeti szempontból is, szól a válasz a főkapitány-helyettes részéről. Még egyszer visszatér a kérdés, milyen ítélettel számolok — a legsúlyosabbal is. Utolsó kérdés a származásom körül forog, balról teszi fel a körülülők egyike. Válaszom: sem arra, hogy igen, megesküdni nem tudok, sem az ellenkezőjére, szívesen előadom megbízott előadónak a bonyolult ügyet. Visszavisznek a

Imrédy Béla

Péter Gábor Himler Márton jelenlétében hallgatja ki Imrédy volt miniszterelnököt

cellába, lefekszem, elég jól alszom. Kora reggel felébresztenek mosdani. Vályú felett csapok, sajnos, semmi holmim nincs, miért csak vízzel mosok arcot és kezet és a zsebkendővel törülközök. Zsebeim tartalmát mind elvitték, kivéve egy zsebkendőt; persze nyakkendő és cipőfűző is lekerültek. Ez volt a nevezetes október 3-a. Másnap délelőtt orvosi vizit, rossz kondícióban talál, a szokott kenőcsöt és hashajtót megkapom. Reggel kissé langyos rántott leves a koszt, kenyér nélkül, délben jókora adag sűrű és jó babfőzelék, még egy pót féladagot is kapok. Este bableves, délben kb. 10—15 dkg kenyér. Ebéd után felmegyünk kihallgatásra ugyanoda. Himler Márton amerikai tisztet látom ott, ő ül egy íróasztal mellett, én meg szemben. Reflektorfény, filmezés. Megkérdik, hogy aludtam — fáradt voltam, elég jól. Kérdésre megjegyzem, hogy a pince nyirkos, megjegyzés esik később talán egy egészségesebb elhelyezésről, kilátásba helyeznek két levelezőlapot Klári és Nelki István értesítésére, ez azonban később megvalósíthatatlannak mutatkozik. Schiller Pali értesítést kapott és látogatását várták, később feltettem a kérdést, amelyekre tőle, ill. István sógoromtól vártam családi felvilágosításokat, de még válaszokat sehonnan nem

közöltek velem. Az első két nap rendkívül fáradt voltam. A második nap Reményi-Schneller és Kunder ügyében tanúkihallgatásra vittek fel. Nehezen fér a fejembe, hogy Kunder Tóni hogyan került tízünk közé, mert hiszen alig politizált, bánásmód mindenütt korrekt.

Imrédy Béla emlékeiből, melyeket ugyancsak frissen diktált le, megtudhattuk, hogy kérdést intéztek hozzá a Lánchíddal kapcsolatban. Ennek összefüggéseire utal dr. TIMÁR ISTVÁN.

A budapesti politikai rendészeti osztály vezetőjének íróasztala mögött a falon a felrobbantott Lánchídnak egy erősen felnagyított fényképe volt látható. A háborús főbűnösök egyes csoportjainak a megérkezése után gyakorlattá vált, hogy az újonnan érkezetteket felkísérték ebbe a szobába, ahol a vezető a háborús főbűnösök ügyeinek kivizsgálásával foglalkozó munkatársainak társaságában fogadta őket rövid ismerkedés céljából. Annak, aki az ajtón bejött, akár akarta, akár nem, az első pillantása erre a képre kellett, hogy essen. Az

A nemzetvesztők újra Magyarországon

első kérdés többnyire az volt, hogy mit szól ehhez a képhez, mi jut erről eszébe. Nem jegyeztem fel a válaszokat (talán nem is lett volna érdekes, mert a válaszok többsége sajnálkozásból és mentegetődzésből állt), de Imrédy válasza annyira frappáns és egyben megdöbbentő volt, hogy erre — négy évtized távlatából — még ma is emlékszem. Imrédy ugyanis — miután újból egy pillantást vetett a képre — így válaszolt: „A pillérek épek!" A gazdasági és pénzügyi szakembernek tehát a képről az jutott eszébe, hogy miután a pillérek épen maradtak, a Lánchíd újjáépítése kevesebb pénzbe fog kerülni, mint ha a pillérek is elpusztultak volna...

A Lánchíd képét Péter Gábor Ruszkay Ranzenberger Jenő Oszkár gyanúsítottnak is megmutatta. Ő az egyik legszélsőségesebb, még német zsoldba is elszegődött katonai vezetője volt Horthy tisztikarának. A Waffen SS tábornoka lett, s Szálasi emiatt megfosztotta magyar állampolgárságától. Kapcsolatuk 1944 októberében azonban felhőtlennek tűnt. Ruszkay akkor abból az aspektusból vizsgálta történelmünk egyik legszomorúbb fejezetének nyitányát, október 15-öt, hogy mily galád tett volt Horthy kísérlete. Hogyan is üdvözli a Magyarságban Szálasit október 19-én?

„Férfiasan és egyenesen köszöntelek és Isten áldását kérem az 1944. október 15. napján, az újabb magyar történelem ezen legszégyenteljesebb percében megkezdett történelmi munkádra. Nem mint a hatalom jóformán kizárólagos birtokosát, nem mint magyar miniszterelnököt, nem mint az egész államvezetés fejét köszöntelek, hanem mint azt az államférfiút, aki egy katasztrofális pillanatban a már befejezettnek látszó leggaládabb és legostobább árulás percében, amikor senki sem tudhatta, hogy véráztatta arcvonalunk egyes részén nem értelmezik-e valóban Hadúr Parancsnak egy megzavarodott aggastyán szózatát... akkor kiállottál és kockázatot vállalva ugrottál az élre, hogy egy már hitét vesztett nemzetet a szakadék széléről visszarántsál." Sajnos nem vissza-, hanem belerántotta Szálasi a nemzetet a szakadékba, s az is igaz, hogy nem ugrott, hanem a németek immár második durva közbeavatkozása tette őt a miniszterelnöki pozícióba 1944-ben. Nem nyilas hatalomátvétel, nem nyilas puccs, nem Szálasi-puccs volt október 15-én. Egészen mások az arányok, hisz — mint a perekből kiderül — alig 750 puskát kaptak a németektől a hatalomátvételre. Igen, a németek. Nekik adta már Ruszkay 1943-ban is az ötleteket, nekik, többek között Veesenmayernek. Amikor a kihallgatása megkezdődött, Péter Gábor több

levitézlett nagyságra tett fel kérdést, majd Szálasira terelte a szót. Aztán a Lánchídra is.

Péter: Mi a véleménye Szálasiról?

Ruszkay: Hát róla megvan a véleményem. Szálasit egészen közelről ismertem. Alárendeltem volt annak idején, azután pedig politikai dolgok folyamán még érintkeztem vele, mielőtt a börtönbe került volna. 1938-ban még benne idealistát láttam, aki önmaga talán túlzóan hamisan lát sok mindent, de önzetlenül és a magyarság érdekében kíván eljárni. Mikor 1940-ben amnesztia folytán kiszabadult, akkor megváltozott, rájöttem — mások is —, hogy Szálasi kétségtelenül a fegyház hatása alatt, megzavarodott. Azaz ő önmagát többre értékelte, mint a nemzetet, a magyarságot. Ezért, bevallom, életemnek legnagyobb hibáját akkor követtem el, amikor Szálasinak magam alárendeltem 1940. szeptember végén. Sajnos akkor nem volt áttekintésem, pár hét múlva láttam csak meg, hogy megváltozott. Attól a pillanattól kezdve harcoltam ellene, először pártján belül igyekeztem Szálasit a hatalom abszolút és totális gyakorlásától már a párton belül és esetleg a jövőre való tekintettel is félrenyomni. Nem, nem azért tettem, mintha én akartam volna a helyére kerülni, tettem ezt azért, mert meg voltam győződve arról, hogy csak szerencsétlenség lehet, ha ez az ember hatalomra jut.

Péter: Tud arról, hogy sokan állították, hogy Ön azért folytatta ezt, mert a helyébe szeretett volna kerülni?

Ruszkay: Tudok róla, de ebből egy szó sem igaz. Azt hiszem, ha összeszedem a gondolataimat, ezt 100%-ig be tudom bizonyítani.

Péter: Hallotta, hogy néz ki Budapest? Nézze meg a Lánchidat!

Ruszkay: Hallottam, hát kérem, katasztrofális. De az is van, hogy még az első világháború előtt, túlságosan szépen építettük a hidakat.

Péter: Hogy érti, hogy miért építjük szépnek a hidat? Ne legyen szép, mert háború lesz? Hát nem a békére építünk?

Ruszkay: Inkább kellett volna máshova több hidat építeni...

Péter: Minden hidat felrobbantottak. — Tudja, hogy a népbíróság elé fog kerülni?

Ruszkay: Nekem teljesen mindegy. Nekem az volna a legkedvesebb, ha minél hamarabb végeznének.

Péter: Úgy érzi, hogy meg is érdemli?

Ruszkay: Ne követelje tőlem, hogy nyilatkozzam: így kívánom. Nem akarok már élni, készen vagyok az élettel.

Péter: Rokonai, hozzátartozói vannak?

Ruszkay: Mindenki elhagyott. Szüleim, testvéreim voltak, de mind meghaltak.

A Hűség Házában őrzött főbűnösök gyakran kaptak látogatókat. Meglátogatta őket az akkori igazságügyi államtitkár, KOVÁCS KÁLMÁN is.

Emlékszem, hogy a nagy amerikai Dakota szállítógépen érkeztek meg a főbűnösök október elején. Elég hamar elhatároztam, hogy megnézem ezeket a gazfickókat a börtönben. Hogy miféle szerzetek ezek tulajdonképpen? Milyen lélek lakik ezekben? Először Bárdossyhoz mentem be. Érdekes figura volt, éppen Thackeraynak a Hiúság vásárát olvasta angolul. Mondom: „Mi újság?" „Hát kérem szépen, olvasom ezt az angol nyelvű regényt, sajnos túl nagy, nem tudom, lesz-e még időm, hogy befejezzem az olvasást." Akkor még meg sem indult a tényleges eljárási processzus. „Nézze — mondta —, nekem nincsenek kétségeim, hogy mi lesz a sorsom. Megmondom őszintén, hogy ha mi megnyertük volna a háborút, akkor a háborúellenes mozgalom vezetői ugyanígy jártak volna. S most, ami miránk vár, ugyanezt szántuk volna Önöknek." Szóval ez egy tisztességes gazember volt. Tisztában volt a helyzetével, nem mentegetőzött. Sőt, dicsért bennünket, ezt az új rendszert, hogy tényleg ez nagy dolog: „Én kellemesen csalódtam." Azt mondta: „Én azt hittem, hogy engem ütniverni fognak, és kiderül, hogy a kommunisták nem olyanok! Egy ujjal nem nyúlt hozzám senki. Sőt, tetszik látni, könyveket kapok, a családtagjaim behozhatnak könyvet, ennivalót, élelmiszercsomagot. Itt nekem egyénileg semmi panaszom nem lehet. Pech, hogy a háborút elveszítettük, ennek a konzekvenciáját le kell vonni." Szóval, viszonylag józanul szemlélte a dolgokat. Végén aztán már hosszabb beszélgetésbe bonyolódtunk. Elmagyarázta, hogy ő tulajdonképpen nem bűnös, csak hibákat követett el, mert hát félreismerte a nemzetközi erőviszonyokat, de hát nem volt bűnös szándéka. Akkor elkezdte nekem magyarázni, hogy önként sodródott bele a tébolyító szélsőjobboldali mozgalomba. Elmagyarázta, hogy: „Nézze, uram, itt tulajdonképpen az a helyzet, hogy nem tudta megérteni Horthy meg Keresztes-Fischer, meg a többiek, hogy nem elég már a nép féken tartására a csendőr meg a szolgabíró. Ő mindig azt mondta, hogy a történelmi osztály hatalmát tömegekre kell építeni. Én azért akartam a történelmi osztály hatalmát ezzel is biztosítani, mert meg voltam győződve, hogy nem hitték el nekem, hogy a csendőr meg a szolgabíró nem elég a nép féken tartására." Mondom neki: „Hát uram, mi ezt úgy szoktuk mondani, a nép megszervezése önmaga ellen." Egy kicsit keserű mosollyal válaszolt rá, mégis nem mondhatta, hogy hát nem, de látszott, hogy nem tiltakozott.

Ez volt az ő fő mondanivalója, és egyébként elég keményen tudta magát tartani. Nekem már említette, hogy ő ismeri mint jogász azt az 1848. évi

törvényt a miniszterek felelősségéről. Jeleztem, hogy azt hagyja, mert régi jogi elv, hogy az újabb jogszabály hatályon kívül helyezi a régit. „De csak ez fontos dolog — mondta —, erről én nem mondok le."

Végül megkérdeztem, hogy van-e valami kívánsága. Azt mondta: „Kérem szépen, én szeretném Önt megkérni, hogy ezt az urat — ez az úr Beregfy Károly tábornok volt — méltóztatna egy másik cellában elhelyezni. Azt sem szeretem látni, hogy ha az asszonyok sírnak, de hogy egy katona, egy vezérezredes naponta, óraszámra sírógörcsöket kapjon, és szipogjon, és könnyeit törölgesse, az számomra elviselhetetlen." Odanézek, a szemüvegét levette, akkor is éppen könnyeit törölgette. Aki a „felkoncolni" parancsokat adta ki naponta. Az anyád! Mondtam aztán Alföldi börtönparancsnoknak, vitesse ki ezt a fickót innen, ennyit megérdemel Bárdossy a halála előtt, nehéz lehet ezt a pasast egész nap nézni, hogy zokog. De láttam másokat is, például Rajniss Ferenc kultuszminisztert, aki azt mondja, hogy: „Kérem szépen, én nem érzem magam bűnösnek, hibát követtem el, az biztos, mert nagyon impulzív, ingerlékeny természetű vagyok, sokszor felháborodom, amiből nyilván sok hiba fakadhatott, de bűntudatom nincsen. Tetszik tudni, egyik baj volt nálam, hogy nem olvastam marxista könyveket, különösen hiányolom most azt, hogy nem olvastam Sztálinnak a *Leninizmus kérdései*-t." Mondtam: „Nézze, ezen segíthetünk, ideküldöm magának" — be is küldtem. Viszont azon tűnődtem, hogy a végén még Sztálinra keni, hogy ezért volt nyilas. Azt mondja: „Kérem szépen! Én ugyan nem vagyok bűnös, de félek, hogy két-három esztendőt is rám húzhatnak, mert tetszik tudni, hibákat követtem el, és ki tudja, hogy ezt hogy ítélik meg." Megnyugtattam: „Majd a bíróság eldönti, ez nem az én feladatom."

Az egyik legfurcsább figura Zadravecz tábori püspök volt. Én még ilyen embert nem láttam. Túl volt a hatvanon. Amikor bemegyek, feküdt az ágyon és körötte egy csomó nyilas suhanc, akikkel egy zárkába tette ez a szerencsétlen Alföldi börtönigazgató. Szemináriumot tartott a nyilas legényeknek. Mikor meglát engem, odanéz, többen voltunk — „Á, hát maguk azok a híres kommunisták?". Hu! Engem is elöntött a méreg, de nem volt szabad mutatnom, megint megszólal: „Maguk itten meg — mert hogy újságot is kaptak — állandóan az ország újjáépítéséről mesélnek, olvasom itt az újságban. Nézzen itt ki az ablakon, romokban áll a város!" Mit lehetett erre szólni? Azt hittem, hogy szétverem a pofáját. Aztán mondtam a börtönigazgatónak, hogy: „Vitesse ezt a pasast ki, egy magánzárkába, szüntessük meg a fasiszta oktatást a magyar demokratikus állam költségén. Ez az ember ne tartson itt szemináriumot a nyilas pribékeknek, tömeggyilkos fiataloknak." Olyan agresszív, orcátlan, túl magabiztos volt. Ennek volt is valami alapja, mert végén a pápa kihúzta.

Végül — a kiadatás témájának lezárásaként — idézünk a korabeli filmhíradó kísérőszövegéből, mely tudtul adta az ország lakosságának a nemzetvesztők megérkezését.

Amikor a Szövetségesek közölték, hogy kiadják Magyarországnak a legnagyobb háborús bűnösöket, Budapest lakossága izgalommal várta, hogy végre idehozzák őket. A mátyásföldi repülőtérre érkezett Salzburgból a Szövetségesek repülőgépe, amely Szálasit és cinkostársait Budapestre hozta. A repülőtéren megjelent Mister Himler is, aki Németországban elfogta a bujkáló és felelősségre vonás elől menekülni akaró gonosztevőket. A repülőgépből egymás után szállnak ki a magyar történelem legsötétebb bűnösei.

A hírhedt Imrédy Bélát látjuk viszont, keselyű arca, sunyi, alattomos tekintete mögött ott lappang a felelősségre vonástól való gyáva félelem... Most a leggyászosabb emlékű tömeggyilkos, Endre László lép ki a gépből. Óh! Egy kis meglepetés. Mi az? Megbilincselnek? Karperec kerül a kezére annak, aki százezreket küldött ártatlanul a pusztulásba... A legsötétebb politikai kalandort, Jaross Andort látjuk most magunk előtt, különös gonddal bilincselik meg. Ez a romlott tekintetű, cvikkeres fiatalember Gömbös Gyula fia, apjától örökölte a németrajongást. És végül vizenyős tekintettel Kárpát-Duna nagyhaza és vérrögvalóság nagy nemzetvezetője, Szálasi Ferenc. Valamennyien beszálltak a rabszállító autóba, az ajtó becsukódik mögöttük, és elindulnak Budapest felé. Ennyi bűnt még nem hordozott négy kocsikerék, mint ez a rabomobil. A rabszállító kocsi után Péter Gábor, a politikai rendőrség főnöke hajtat a kíséretével együtt. Így halad Budapest felé a tizenegy aljas, sötét lelkű gonosztevő, akik nyakló nélkül szolgáltatták ki országunkat a náci terrornak, a náci önzésnek, és saját hatalmuk érdekében elvakultan dobták oda Magyarországot a németeknek, nyomorba döntötték népünket, vágóhídra vittek milliókat. Most érkeztek Budapest határához. Kár, hogy a rabszállító kocsiból nem léphetnek ki és nem láthatják azt az elvetemültek, hogy mi lett Budapestünkből, mivé tette az ő gonoszságuk ezt a gyönyörű várost.

Milyen drámai, történelmi fordulat! Az Andrássy út 60. alatt volt a nyilasok fő fészke, a Hűség Háza. Ez a ház most a demokratikus rendőrség fő hivatala. Ide várják tönkrejutásunknak legfőbb okozóit, és elsőnek Szálasi Ferencet szólítja ki a politikai rendőrség főnöke. Bárdossy Lászlót pillantjuk meg, a volt miniszterelnököt, aki hadat üzent a Szovjetuniónak. Itt hozzák csomagjaikat. Míg mi éheztünk, ők finomított kockacukrot vittek magukkal. A Hűség Háza most ezeknek a hűtlen bitangoknak a lakóhelye. Másnap már cellájukban elmélkedhetnek gonosz tetteik felett. Ez a kis folyosó, hol a nyilasok áldozataik hullahegyeit hagyták, most Szálasi 39-es számú cellájához vezet. S ma a

lezárt ajtó rácsán keresztül látjuk a hungarizmus kiagyalójának bárgyú tekintetét. Bent a cellájában pózolva, színészkedve jár fel s alá. A másik cellában Imrédy Béla fekszik. Talán a legsúlyosabb eset, mert neki kellett volna legjobban tisztában lenni azzal, hogy milyen végzetes útra sodorja az országot. Ez a dühödt véreb Endre László...

Most a politikai rendőrség vezetőjének, Péter Gábor rendőr-vezérőrnagynak a szobájában vagyunk. Most Szálasi Ferencet hozzák be. Leveszik bilincsét. Arra a kérdésre, hogy mikor volt biztos abban, hogy október 15-én átveszi a hatalmat, Szálasi azt felelte: „Csak október 15-én." Arra a kérdésre, hogy mit gondolt, hogy mennyi ideig marad hatalmon, Szálasi így felelt: „Nem gondoltam egy-két évre." Még egy kérdés: meddig bízott a német győzelemben? Szálasi felelete: „1945. április 17-ig." A rendőrség birtokában van Szálasi nyilaskeresztes zsebkendője. Úgy vallja, hogy egy szegedi párthívétől kapta. A nyilas zsebkendő a politikai rendőrségnél marad. Szálasi visszatér cellájába, mert csakhamar Bárdossy László, volt miniszterelnököt vezetik be.

Rossz alvásról panaszkodik, olvasnivalót kér és elmondja, hogy rossz gyomra van, ezért diétás kosztot adjanak neki. Azonkívül tintát és papirost, mert írni szeretne ez a nyilasvilág szemefénye, a hadüzenet értelmi szerzője, a diplomata Bárdossy László, aki jogtalanul és törvényellenesen a szerencsétlen háborúba belevitte Magyarországot. Azt állítja, hogy nem tudta, hogy a Hűség Háza a világon van. Most majd megtanulja. Megbilincselve viszik vissza cellájába.

Martin Himler, a háborús bűnösök foglyulejtője jelentkezik, mostantól kezdve maga is részt vesz a kihallgatásokon. Már jelen van a most belépő Imrédy Béla kihallgatásán is. Kecsesen hajlik meg az ország legelvetemültebb sírásója, aki tudatos gonoszsággal, cezaromániából vállalkozott förtelmes szerepére. Magyarország kormányzója akart lenni.

Háborús uszításai, féktelen németimádata sok százezer magyar életébe került. Most gyáván, meghunyászkodva, gyomorbajáról panaszkodik, meg arról, hogy 65 kiló volt, most szegény 17 kilót lefogyott. Ilyenek mind, gyáva senkik, ilyenek voltak akkor is, és mégis hittek nekik, politikai kalandorok, hamisjátékosok, vérünk tékozlói. Ez az Imrédy talán valamennyinél is károsabb, mert tudatosabb, célratörőbb volt. Illedelmes kaszinói meghajlással megbilincselve távozik.

Péter Gábor vezérőrnagy feljegyzi, hogy Imrédy Béla postát akar eljuttatni rokonaihoz és ismerőseihez. Vajon a mi üldözötteink tudtak-e postát eljuttatni testvéreikhez, szüleikhez, gyermekeikhez? Dehogyis tudtak!...

A rossz emlékű Hűség Háza most a demokratikus igazságszolgáltatás pillére. Itt folyik most a vizsgálat a magyar történelem legtragikusabb korszakának háborús bűnösei ügyében. Felelnek bűneikért, felelni fognak szenvedésünkért.

A főbűnösök pereinek politikai ügyészei

1

Kezdetben az az elképzelés hódított tért, hogy a hazaszállított vagy hazaszállításra váró háborús főbűnösök pereinek tárgyalására külön népbíróságot állítsanak fel. Végül azonban az az álláspont győzött, mely szerint a Budapesti Népbíróságot kell ilyen irányban fejleszteni. Így vált a főváros az úgynevezett „főbűnös-perek" gazdájává. Ezeknek a pereknek az volt a feladatuk, hogy történelmi igazságot szolgáltassanak. Politikai választ adjanak a Horthy-korszak negyedszázados kihívására. Céljukat csak nehezen érték el, és a perek vezetésében elkövetett történelmi és aktuálpolitikai hibákra már a koalíciós korszak jogászai és történészei is rámutattak. Nem beszélve a sajtó képviselőiről, akik a népi demokratikus forradalom

Dr. Újhelyi Szilárd

parlamenti és pártharcai közepette a népbíróságok ítélkezési gyakorlatával is mélyrehatóan foglalkoztak. A főbűnösök perei azonban mégis megmozgatták az egész országot, s a politikusok versengtek a politikai ügyészi pozíciókért. De kivétel is volt közöttük, olyan, mint dr. ÚJHELYI SZILÁRD.

A népbírósággal nem úgy kerültem kapcsolatba mint Pilátus a credóval. Két oka is volt. Életem során elég gyakran szerepeltem politikai perekben, de mindig a korlát másik oldalán, rendszerint vádlottként, tehát van ilyen gyakorlati és van elméleti tapasztalatom is, hisz jogot végeztem. Ezt a jogtanulást anyagi okok miatt választottam, de később megszerettem a jogot, és komoly ambícióim voltak arra, hogy gyakorló jogász legyek, amit a mozgalomban való részvételem azonban nem tett lehetővé. Egy évig voltam ügyvédjelölt, aztán abba kellett hagynom, mert kizártak a Kamarából, de érdekelt a büntetőjog mint olyan... Persze negyven év távlatából az ember nehezen emlékszik vissza részletekre, de nagyon jól és nagyon elevenen él bennem a hangulat, ami akkor bennem élt ezzel kapcsolatban. Viszolyogva ugyan, de mégis vállalkoztam a rám kiosztott szerepre. Miért volt bennem ez a viszolygás? Azt hiszem, hogy ez nem egyszerűen egyéni pszichológiai okokkal magyarázható. Minden nagy történelmi kataklizma végén a társadalomban magában megjelenik egy vágy, amit a költők sokkal jobban kifejeznek mint ahogy én meg tudnám fogalmazni. Babits Mihályra gondolok, az első világháború vége felé: a Legyen vége már, legyen béke már, ültessetek virágot..., vagy József Attilára, aki anticipálta ezt az érzést. Arra a versére gondolok, amelyikben azt mondja, hogy „biztasd a gazdagok riadt hadát, hogy lesz majd kegyelem, forrást kutat, nem vért itat a szabadság s a szerelem..." — általában ilyen igény él a társadalomban a szörnyűségek végén. De ez együtt él egy másik igénnyel, együtt él azzal is, hogy kik a felelősek azért, hogy bekövetkezett egy katasztrófa, kik a felelősek azért, hogy ide jutottunk? No most bennem ugyanez a kettősség volt érezhető, de végig kellett gondolnom azt, hogy persze az nagyon szép, hogy ültessünk virágot, de lehet-e virágot ültetni, mielőtt gyomtalanítanánk a földet, és lehet-e forrást kutatni, mielőtt nem vagyunk meggyőződve arról, még nem követtünk el mindent, hogy az a forrás valóban tiszta forrás legyen?

Hogy esett rám a választás? Nem tudom, talán mások ezt hitelesebben el tudják mondani, hogy mi volt ez a politikai ügyész feladatkör. Én először csak azt fogtam fel belőle, hogy ügyész. Most azon kívül, hogy sosem vágytam ügyésznek lenni, ráadásul még volt egy elég kialakult álláspontom abban a vonatkozásban is, hogy én ellene voltam a halálbüntetésnek általában. Jogi

tanulmányaim során ez a meggyőződés alakult ki bennem, és különösen politikai perekben. Így nem lelkesedtem ezért a megbízatásért, de nem is utasítottam vissza. Egy kicsit szeretném megindokolni, hogy miért nem. Kovács Kálmán volt akkor az igazságügyi államtitkár, és a törvény szerint az Igazságügyi Minisztérium kért föl tiszteletre méltó közéleti személyiségeket arra, hogy a politikai ügyész szerepét betöltsék. Persze koalíciós idők voltak, és nem egyszerűen arról volt szó, hogy az igazságügyi miniszter vagy Kovács Kálmán baráti alapon fölkér engem, hanem ez a pártok közötti tárgyalás eredménye volt, és ennek következményeként különböző perekhez jelöltek ki különböző pártok képviselőiből politikai ügyészt. Hogy miért esett rám a választás, azt elég világosan indokolták nekem. Ha jól emlékszem, Orbán László volt az, aki tájékoztatott arról a határozatról, hogy itt a Magyar Kommunista Párt engem jelölt az Endre—Jaross—Baky ügyben politikai ügyésznek. Meg is indokolta, hogy miért. Miután itt a vád jelentős része a gettóba tömörítéssel, deportálásokkal kapcsolatban merült föl, illetve fogalmazódott meg, mondta, hogy súlyt helyeznek arra, hogy olyan valaki képviselje mint politikai ügyész a magyar népet ért sérelemmel kapcsolatban a vádat, aki nem tartozott az üldözöttek közé. Második indokként pedig azt hozta fel, hogy én végül jogot is végeztem. Most meg kell mondanom, hogy mind a két indok, amit velem közöltek, nem erősítette bennem a kedvet arra, hogy én ezt a megbízatást elvállaljam, mert az igaz, hogy a származásomnál fogva nem tartoztam az üldözöttek közé, de más okokból igen. Szóval perben és haragban voltam ezzel a rendszerrel, és méghozzá konkrétan: az egyik vádlottnak, Bakynak a csendőrnyomozói még egy fél éve is alig múlt, amikor engem és a családomat letartóztattak, illetve fogva tartottak a lakásomon. Feleségemet kivitték Csillaghegyre, majd engem is. De hát ez személyes dolog, nem érdemes részletezni hogy bántak velünk, de mindenesetre személyemben is sértett voltam, túl azon a sérelmen, ami az egész magyar népet érte, és a másik pedig, amit szeretnék megemlíteni, hogy végül is, ha nem is a deportálások következtében, de én is osztoztam sok tízezer vagy százezer ember sorsában, aki a felszabadulást egyedül érte meg, mert elpusztult az egész családja...

Mint fiatal jogász, akkor én nagyon komolyan vettem a büntetőjog olyan alapelveit, mint a *nullum crimen sine lege*, azaz nincs bűncselekmény törvény nélkül, olyan törvény nélkül, amely már előzetesen bizonyos cselekedeteket bűncselekménynek nyilvánított. Mindezzel meg kellett küzdenem, mielőtt erre a szerepre vállalkoztam volna, de föl tudtam én ezt oldani magamban elméletileg is, hiszen Kovács Kálmán megmagyarázta aztán, hogy a politikai ügyész az tulajdonképpen nem valóságos ügyész, olyan értelemben, hogy nem ura a vádnak, nem ő emel vádat, és nincs is joga elejteni a vádat, hanem itt annak a

koncepciónak megfelelően, hogy a háborús bűnösök perében az egész magyar nép a sértett, mintegy pótmagánvádlóként, a megsértett nép képviseletében kell ott részt venni. Ez pedig egy olyan megtisztelő feladat, amely bármely állampolgárt, függetlenül attól, hogy érte személyes sérelem konkrétan, jogász-e vagy nem, minden magyar állampolgár ezt a sérelmet elszenvedte, tehát itt nem lehet szó az elfogultság motívumáról. Ami pedig a jogi aggályokat illeti, ott el kellett azon gondolkodnom, hogy ez azért nem ugyanaz az eset, mint a törvény visszaható erejével kapcsolatban, mert mondjuk egy muzulmán országban holnap elhatározzák, hogy a bigámiát büntetik, azt nyilván nem lehet visszamenő hatállyal valóban bevezetni olyan személyekkel szemben, akiknek több feleségük van, de itt azért mégsem ez az eset, itt valami másról, valami komolyabbról, valami végzetesebb dologról van szó, ezek a formális jogi aggályok nem lehetnek meghatározó szempontok.

És különben is olyan rendszernek a prominens képviselői kerültek itt a nép bírósága elé, amely egy pillanatig sem habozott 1919-ben — visszamenőleges hatállyal — alkalmazni a törvényeket, sőt azt, hogy valaki valamilyen népcsoportban született, ezt a tényt nyilvánította utólagosan bűncselekménnyé vagy legalábbis fűzött hozzá hátrányos jogkövetkezményeket, ez volt a másik szempont, ami miatt nem éreztem ezt a másik aggályt jogosnak. Végül volt még egy nem is jelentéktelen szempont, amivel sikerült a saját aggályaimat eloszlatni, ez pedig az, hogy ha nincs is magyar törvény arra, hogy bizonyos cselekményekért büntetőjogilag felelni kell, arra azonban az érintettek sem hivatkozhatnak, hogy nem volt tudomásuk arról, hogy ezekért a cselekedetekért a háború után felelősségre vonásra kerül sor. Gondolok itt az 1942 januári Szövetségközi Nyilatkozatra és az 1943-as Moszkvai Nyilatkozatra, amelyek világosan megállapították, hogy a háború után bizonyos cselekedetekért a bűnösök felelősséggel tartoznak. Tehát arra nem hivatkozhattak, hogy nem tudtak arról, hogy ezekért a cselekményekért a háború után büntetőjogi felelősséggel tartoznak. De hát minden elmélet szürke, és tulajdonképpen a tárgyalás gyakorlata volt az, amelyik aztán végképpen eloszlatott bennem minden aggályt, és hiába voltam én elvileg a halálbüntetés ellen, mindaz, amit a tárgyaláson tapasztaltam — nem én szerkesztettem a vádiratot és nem én képviseltem állami vonalon hivatalosan a vádat, azt a népügyész képviselte —, az az anyag, amit az előzetes vizsgálat során feltártak, és ahogy a vádlottak ezek ellen a megfogalmazott vádak ellen védekeztek, az az egyszerre cinikus és ugyanakkor teljesen kétségbeesett védekezési forma, az meggyőzött arról, hogy nem is lehetne más ítéletet hozni ebben az ügyben, mint amit végül is a népbíróság kiszabott. Köztudomású, hogy mind a három vádlottat, tehát Jaross Andort, Endre Lászlót, Bakyt halálra ítélte.

2

A politikai ügyészek között olyan jelentős közéleti személyiségek voltak mint Nagy Vince, Szalai Sándor, Horváth Zoltán. A kommunista párt Pálffy Fidél gróf, a nyilaskeresztes kormány földművelésügyi minisztere peréhez RÓNAI MIHÁLY ANDRÁS író-újságírót jelölte politikai ügyésznek. Megbízatásáról ezeket mondja:

Rónai Mihály András

A tárgyalások hangulatát a romokban heverő Budapest, a romokban heverő ország határozta meg. Az emberek előtt ez a kép állt, a kifosztott, romba dőlt ország, és ennek felelt meg a düh, ami a bűnösökkel szemben megnyilvánult. A tárgyalótermen belül, ott nehéz dolga volt az elnöknek, mert zsúfolva volt a Zeneakadémia, csak hozzá kell tennem, hogy fűtve nem volt, és mindnyájan télikabátban voltunk. Nehéz dolga volt az elnöknek, mert lépten-nyomon felzúgott a közönség: „csirkefogók, gazemberek, akasztófára" stb. Ám ez nem befolyásolta a bíróságot, szó sincs róla, sőt rendreutasítások voltak: „kivezettetem a publikumot" stb. De ha arról van szó, hogy milyen hangulat volt, ezt a hangulatot nem felejtem el... Akkor 32 éves múltam. Most 71. De amíg élek, nem ismerek kötelezőbb és szigorúbb kötelességet, mint erről a korszakról képességeimhez mérten tanúságot tenni. Mert nem tudják ma már, az ifjúság nem tudja. Az én korosztályom még átélte, és mi mind kevesebben leszünk. És ennek pedig bele kell szervülnie, bele kell égetni a nemzet tudatába, hogy egy pillanatig ne halványuljon a kép, az ostoba és kicsi embereké, akik az ezeréves történelem legnagyobb romlásába döntötték az országot.

MAROSÁN GYÖRGY két perben is betöltött politikai ügyészi feladatokat: az újvidéki vérengzés felelősei, Grassy és Zöldy, valamint a Sztójay-kormány tagjainak perében képviselte a vádat. Mai tapasztalatainak tükrében tekint vissza politikai ügyészi tevékenységére.

Marosán György

Az utóbbi időben sok kérdést kaptam a 40 éven aluli generációtól. Nem tartja furcsának véletlenül, hogy nálam 25000 kérdés van, visszakérdeznek az utolsó 40 évre, egyetlenegy kérdés nincs a 25000-ből, amelyik a háborús bűnösökre kérdezne. Szóval ennyire jutottunk 40 év alatt, hogy ez a téma, ez a kérdés, hogy háborús bűnös, tömegmészárlás, és így tovább, lekerül a napirendről, vagy kiesik a fiatalság tudatából. Ezért vállalkoztam arra, hogy kamera elé üljek.

Azzal, hogy én a háborús bűnösök perében mint politikai ügyész részt veszek, egy remény volt. Ez a remény éltetett engem, hogy a jövőt meg lehet nyerni. Háborúk és háborús bűnök nélkül. Ha nem lett volna nemcsak bennem, hanem az ország valamennyi dolgozó rétegében, értelmiségi rétegében, mert a paraszt kapott földet, ha nem élt volna ez a remény, akkor mi a fenét keresek én a népbíróságon? Életem egyik furcsa epizódja volt ez, politikusként nekem be kell töltenem egy ilyen funkciót. De hadd fejezzem be a gondolatot így: háborús bűnösök ide vagy oda, törvény vagy politika ide vagy oda, ha nekem 1945 áprilisában vagy novemberében azt mondja valaki, hogy ez az ország, amelyet tíz körmünkkel kapartunk újra ki, hogy 1984-ben így fog

kinézni, akkor a képébe röhögök. Tehát egy reményem még bevált, csak az a kérdés, hogyha újból fölépítettük fizikailag, anyagilag, akkor lelkileg és intellektuálisan is be tudjuk-e vinni a köztudatba, „Vigyázz, ne felejts!", mert újból megismétlődhetnek a dolgok.

A vádlottak közismert alakjai, felelősei az elmúlt huszonöt esztendő magyar történelmének — Marosán György szerint — igazán jelentős személyiség kettő volt közöttük: Imrédy Béla és Bárdossy László egykori miniszterelnökök. A nagy perek időszaka 1945 ősze és 1946 tavasza közé esett: Bárdossy, Imrédy, az újvidéki gyilkos Grassy és Zöldy, a deportáltató Jaross Andor belügyminiszter és két államtitkára, Baky László és Endre László, Szálasi Ferenc és több társa, Sztójay Döme és társai pere került ekkor sorra. 1947-ben tárgyalták a kaposvári szűrőtáborból előállított Jány Gusztávnak, a 2. magyar hadsereg volt parancsnokának perét.

A továbbiakban nem a sértett magyar nép népbíróságának egy-egy vádlottal, gyanúsítottal szembeni fellépését tárjuk az olvasó elé, hanem a főbűnösök pereiben vizsgált történelmi eseményekhez kapcsolódó dokumentumokat — a perekből és a filmhez összegyűjtött forráskiadványokból —, és azoknak a visszaemlékezéseit, akik ebben a történelmi tényfeltáró-igazságosztó munkában részt vettek. Így követik egymást: az antikomintern paktumhoz történt csatlakozás, az 1938. és 1939. évi zsidótörvények, a hadüzenetek (a magyar—jugoszláv, a magyar—szovjet, a magyar—angol és a magyar—amerikai), valamint következményeik, az újvidéki „hideg napok", a 2. magyar hadsereg katasztrófája, az 1944. március 19-hez vezető út — a megszállás — és következményei, a magyar Holocaust, a baloldali erőkkel szembeni fellépések, a sikertelen átállás és az azt követő nyilaskeresztes terror, valamint a Horthy-kérdés.

A boldogtalan népek kötelessége

Dr. Újhelyi Szilárd a politikai ügyészi funkció elemzésekor szólt arról, hogy a vádat hivatalosan, állami vonalon a népügyészek képviselték. Bárdossy perében Fenessy Ferenc, Imrédy ügyében Sulyok Dezső, a Szálasi-perben Frank László népügyész tevékenysége aratott elismerést. A népügyészek munkáját sokban segítette a dr. Tímár István által is említett Major Róbert, aki a Budapesti Népügyészség sajtóosztályán hosszú hónapokon át válogatta, rendszerezte azokat a dokumentumokat, melyeket a népügyészek felhasználhattak.

Mind a politikai ügyészek, mind a népügyészek vádbeszédei a perek nagy pillanatai voltak: a vád képviselői összegezték a tárgyaláson történteket, s a sértett magyar nép nevében olyan ítélet meghozatalát kérték a tanácsoktól, hogy az ne csak a megnyugvást szolgálja, hanem hozzájáruljon az országról másutt kialakított kép differenciáltabbá tételéhez, hogy a bűnösök megbélyegzésével, a nemzetből történő kitaszításával a nép mentesüljön a közös felelősség vállalása alól.

Imrédy Béla perében ezt SULYOK DEZSŐ fejtette ki, amikor arról beszélt, hogy a boldogtalan népeknek bíróság elé kell állítani vezetőit, akik a legmegvetendőbb árulói voltak, mert csak így bizonyítható, hogy nem az illető nép volt háborús bűnös. Sulyok drámai beszédének ezt a történelmi bölcsességet sugárzó, megrendítően igaz részét tesszük most közzé.

Tekintetes Népbíróság! Aki tartós uralmat akar berendezni és tartósan akar valamely állam felett uralkodni, az uralmi rendszerét nem építheti a nyers katonai erőre, a szuronyok uralmára, annak csak egy fundamentuma lehet: a nép együttérzése, a legszélesebb néprétegek bizalma. A népben pedig egy

Imrédy Béla a Sulyok Dezső politikai ügyésztől kapott dokumentum hitelességéről nyilatkozik

uralom jogossága csak akkor verhet gyökeret, ha érzi, hogy az uralmat, az uralkodókat és a vezetőket az igazságosság szelleme hatja át.

Ha tehát az új magyar demokrácia igazán gyökeret akar itt verni, ha azt akarja, hogy uralma tartós legyen, akkor az új demokráciát sem vezetheti más, mint az igazságosság. Ennek az igazságosságnak elsősorban azokban a bűnperekben kell megnyilvánulnia, amelyekben az új magyar demokrácia a letűnt rendszer hatalmasait az igazságosság jegyében felelősségre vonja. Ennek az igazságosságnak tehát a nép legszélesebb rétegeinek lelkébe megnyugvást kell vinnie abban a tekintetben, hogy itt nem tragikus bűnök felett ülünk törvényt, hanem bűnösök felett.

Nem könnyű feladat ez. Még élénken visszaemlékezik mindenki arra, ami itt a megelőző időkben történt. Annak a nevelésnek a hullámai, amit itt 25 éven keresztül minden irányban kifejtettek az ország vezetői, még élénken ott rezegnek a lelkekben. A 25 éven keresztül tartott propagandát nem lehet máról holnapra, mint valami tavaszi felhőt a lelkekből kitörölni.

Szeretném a terem hallgatóságát felkérni arra, hogy ha sikerül is gondolataimat olyan módon kifejezésre juttatnom, amely a hallgatóság gondolataival mindenben egyezik, ne nyilvánítsanak tetszést ebben a teremben, mert ez a beszéd, amelyet el kell mondanom, halotti beszéd, amely után, akármilyen szépen sikerülne is, nemigen szokás tapsolni. Nem Imrédy Béla halotti beszéde ez, nem erre célzok és gondolok, hanem egy ismét elszalasztott és talán soha vissza nem térő alkalom halotti beszéde, amelyet Magyarország vezetői ismét elmulasztottak kihasználni. Magyarország megint a vádlottak padján ül ennek a háborúnak befejeztével, megint a vesztesek oldalán foglal helyet, azok között, akik fegyvert fogtak Európa békéje és a népek egysége ellen, megint odasodródtunk, ahová nem lett volna szabad sodródni.

Pedig nem kívántak tőlünk sokat, mindössze annyit, hogy ne csatlakozzunk aktívan a nácizmushoz. Politikai és gazdasági kulcshelyzetünkkel, földrajzi fekvésünkkel tisztában voltak a túloldalon és nagyon jól tudták, hogy mi a német imperializmussal szembehelyezkedni nem tudunk. Az ellen nem emelt kifogást senki, ha javainkat odaadjuk, gazdasági szempontból ki is szolgáljuk a tengelyhatalmakat, mert hiszen tudták, hogy ha nem adjuk, akkor is elviszik.

Kulcs voltunk, amely ezen a helyen a megfelelő zárba illesztve a világtörténelem folyamatának más fordulatot adhatott volna, vezetőink azonban a kulcsot nem a zárba tették, hanem a szakadékba hajították, ezért ülünk most becsületünkből kirabolva a népek nagy aeropágja előtt. Ezért halotti beszéd az, amelyet mondanom kell, az elszalasztott történelmi alkalom halotti beszéde, ehhez pedig tetszés vagy nem tetszés nyilvánítása nem illik.

Egy népnek a lehető legnagyobb istencsapása és istenverése az, hogyha vezetői fölött törvényt kell ülnie. Nagy történelmi folyamatok befejezésekor a boldog népek ünneplik vezetőiket, a boldogtalan népek kénytelenek őket megragadni, bebörtönözni és bíróság elé állítani. Ebben a háborúban nagyon kevés boldog népe volt Európának. Ott van a francia nép, amely szintén rengeteget szenvedett a háborúban és amely nagyjában és egészében igazán szemben állott a német imperializmussal és a nácizmussal, még a francia nép is kénytelen volt Lavalt és társait büntetőbíróság elé állítani. Ott vannak a norvégok, nekik is megvolt a Quislingjük, akit bíróság elé kellett állítani, és mindenütt Európában megvoltak az úgynevezett kooperálók, együttműködők, akiknek ténykedésével szemben a háború befejezése után nincs más megoldás, mint a törvényszék ítélete.

Ennek magyarázata az a gyalázatos módszer, amellyel Hitler és vezérkara ezt a háborút lefolytatta, Hitler és vezérkara az „ötödik hadoszlop" pionírjait mindenütt iparkodott elhelyezni, és belülről igyekezett megrothasztani a népek ellenálló szellemét és töretlen lelkét, és amikor a háború a határokhoz ért,

ejtőernyőseit ledobta egyes népek nagy ipari és kereskedelmi gócpontjaira, hogy mindenütt megtalálja a maga belső támogatóit.

Ezeket a saját népükkel szembeforduló árulókat megtették a nemzetiszocializmus elvi harcosainak és megadták nekik azt a külső díszt, hogy mint „eszmék harcosai" léphessenek fel saját népükkel szemben akkor, amikor tulajdonképpen a világtörténelem legutolsó, leggyalázatosabb és legmegvetendőbb árulói voltak.

Még egy érdekes jelensége van a háború befejezésének. S ez az, hogy még azok a népek is, amelyeket valóban a boldog népek közé soroltak és amelyek ünnepelhetik a maguk vezetőit, még azok a népek sem tudják maradéktalanul ünnepelni a győztes vezetőket. Gondoljunk csak arra, hogy Churchillt, aki az angol világbirodalmat legnehezebb helyzetéből mentette meg, aki valósággal Anglia második honalapítójának tekinthető, a legelső demokratikus választások alkalmával saját népe kisebbségbe hozta. Ennek az a magyarázata, hogy a civilizáció messze meghaladta a kultúrát, hogy a kémia, fizika és a kettő világán felépülő technikai tudás messzire előre száguldott, miközben a filozófia tulajdonképpen megállt Kant bölcseletével, s az új szellemi irányzatok azóta stagnálást jelentenek Európában.

A tanácselnök úr kapott egy levelet. Azt mondja ez a levél, hogy voltak ebben a háborúban együttműködő és ellenálló népek. Magyarország az együttműködő népek közé tartozott, mert itt nem volt komoly ellenállási mozgalom és a magyar nép nagyjában és egészében odaadta magát a németek háborújának, nincs tehát háborús bűnös és nincs bíró a nép kebelén belül, mert mindnyájan egyforma bűnösök vagyunk a háborúért. Amerikában erre a levélre azt mondanák, hogy egy ember az utcáról írta, én azonban tovább megyek és azt mondom, ez a megszervezett reakció szava volt.

A magyar nép nem volt háborús bűnös. A magyar nép a maga egészében kezdettől fogva elutasította a német nemzetiszocializmushoz mint világnézethez való csatlakozást és elutasította a németek háborújához való csatlakozás gondolatát is.

Én is eljutottam egészen a Don partjáig. Számtalanszor volt alkalmam honvédek beszélgetését meghallgatni, amikor azok azt hitték, hogy nem hallja őket senki sem. A refrén minden alkalommal az volt, hogy ez Hitler háborúja, nem a mi háborúnk, nekünk ehhez semmi közünk, vigyenek minket haza, nekünk itt semmi keresnivalónk, az orosz néppel nekünk semmi elintéznivalónk sincs, nem vagyunk ellenségei, mi akaratunk ellenére vagyunk itt orosz földön, a háborúban nem akarunk részt venni, ez testünktől és lelkünktől idegen. A dolog odáig fejlődött, hogy nem volt szabad levélben megírni: szeretnék hazamenni. A cenzoroknak, amikor a honvédek leveleit cenzúráz-

ták, ezeket jelenteniük kellett a felsőbb parancsnokságnak és az kikötéssel, valamint hasonló büntetésekkel sújtotta azt a honvédet, aki egyáltalában ki merte mondani ezt a szót: jó volna hazamenni.

A magyar csapatok Jány Gusztáv vezetése alatt sehol sem tanúsítottak komoly ellenállást az oroszokkal szemben, amikor 1943 januárjában megindult a voronyezsi áttörés. Ez nem azt jelentette, hogy a magyar csapatok gyávák, vagy helyt nem állóak, hanem ez nem volt más, mint történelmi undor Hitler háborújával szemben, amivel senki sem azonosította magát.

Nem áll az tehát, hogy a magyar nép együttműködő nép, mert tömegeiben és egyénileg is mindenkor szembehelyezkedett Hitler háborújával.

Ezzel kapcsolatban még két másik eseményre, két másik tényre kell rámutatnom, hogy ország és világ nyilvánossága előtt megismertessem az ország igazi szellemét, gondolkodásmódját a háborúval szemben. 1942 júniusában, amikor mint katona kint jártam Oroszországban, akkor a következő kis jelenetnek voltam szemtanúja: Lovassági laktanyában voltunk elszállásolva, a laktanya vaskerítéssel volt körülvéve, amely alul téglából állott, fölül pedig vasrács volt. A vasrács mögött az udvaron a szakács ételt osztott ki a magyar katonáknak. Fönt a falon és az utcán az ukrán gyermekek tömege álldogált, sóvárgó szemekkel néztek az ételre, sírva, rimánkodva könyörögtek egy kis ételért. Ez a terület nyolc-kilenc hónapja német megszállás alatt állott, a németek teljesen kifosztották, a lakosság éhezett, keservesen nyomorgott s az éhhalál napirenden volt. A gyermekek olyan szívettépően könyörögtek, hogy a mieink odamentek s ételt öntöttek a kis bádogdobozokba, melyeket a sovány kezek feléjük nyújtottak. Ekkor az utcán egy német katona közeledett hatalmas bottal a kezében, vad káromkodással rávetette magát a gyermekekre, ütötte-verte őket ott, ahol érte, s az egyiknek kezére olyan hatalmasat talált ütni a doronggal, hogy a gyermek keze eltört és erőtlenül lehanyatlott. Ekkor a magyar szakács odaugrott a némethez és két hatalmas pofont kent le neki, majd pedig az ételt, melyet a németek megtiltottak, hogy odaajándékozzunk az éhezőknek, kiöntötte a földre és beletaposta a sárba.

A másik eset egy távolabbi kis orosz faluban történt, ahol a nyomortól és a nélkülözéstől a lakosság fele elpusztult, a másik fele pedig súlyosan beteg volt. A gyerekek éhhalál előtt állottak, a vitaminhiány és a sok szenvedés mindegyik arcára ráíródott. Ebben a faluban csöppnyi orosz gyerekek játszottak az utca sarában, amikor egy kézigránát fölrobbant és az egyik gyermeket súlyosan megsebesítette. A gyereket azonnal bevittük az egészségügyi oszlophoz és egy magyar tanársegéd — nevére nem emlékszem, a Bakay-klinikán dolgozott — nagyon súlyos műtétet hajtott végre a gyermeken, majd napokon keresztül gyógyította, és éjt nappallá téve mellette virrasztott, amíg a gyermek fel nem

gyógyult súlyos sebesüléséből. Ez ugyanakkor történt, amikor a németek kijelentették: dögöljenek meg valamennyien ott, ahol vannak. Az a nép, amely így viselkedik és így tud reagálni, az nem együttműködő nép. Erről a népről nem állíthatja senki és semmi, hogy reakciós, vagy azt, hogy őneki kellene a vádlottak padján ülnie, vagy azt, hogy felelősségre vonásra nincs joga.

Voltunk többen, igen sokan, akiknek Szálasiék alatt menekülniök kellett. Én is bújtam. Több mint húsz ember tudta, hogy hol tartózkodom — köztük egy csendőrparancsnok is —, de egy ember sem akadt, aki elárulta volna tartózkodási helyemet, vagy barátaim búvóhelyeit, mert iszonyodtak attól a rendszertől, mert nem voltak együttműködők, hanem igenis mindannyian ellenállók voltak.

Ezek a vádlottak nemcsak politikai bűnöket követtek el, hanem elkövették a legközönségesebb bűncselekményeket is, mégpedig bőven és igen nagy számmal. A legkirívóbb, legundortkeltőbb példa erre az úgynevezett zsidóintézkedés. Az üzlet, a haszon, a profit legaljasabb eszközei vezették ezeket az embereket arra az útra, ahogy az megtörtént. Meg kell jegyeznem itt, hogy nem állíthatom, Imrédy Bélát is ez a gondolat vezette, de ez egy csöppet sem mentesíti őt a felelősségre vonás alól, mert az ő elgondolásához a nagy tömeg azért csatlakozott, mert abban a maga számára üzletet látott. Elvették az ellenfél vagyonát, üzletét, egzisztenciáját és ha ez sem segített, akkor elküldték őket Auschwitzba, a gázkamrákba, hogy tűnjenek el mindörökre az élet színpadáról. Ha nem így történtek volna a dolgok, ha nem került volna sor „a zsidók likvidálására", ha nem koboztak volna el vagyonokat, buzgó igyekezettel, hogy minél többet szedjenek és harácsoljanak össze, akkor el lehetett volna mondani, hogy ez a harc világnézeti eszmék harca. De nem így történt. A legközönségesebb és durvább rablások sorozatát követték el, s az állam a maga részéről orgazda volt.

Végül azt mondja ez a levél — és ezzel be is fejezem a vele való foglalkozást, —, hogy nem kell ennek a népnek újabb mártírokat adni, mert ha ezeket az embereket most a vádlottak padjára ültetjük, akkor mártírokat csinálunk belőlük.

Tekintetes Népbíróság! Mártírjai csak nagy, szent és nemes elgondolásoknak vannak. Ennek a tragédiának az indítóokai, a bűnök a szemétdombon születtek. Ilyen tragédiának nincsenek mártírjai.

Csatlakozás az antikomintern paktumhoz

1

1938. november 22-én Sztójay Döme berlini magyar követ megjelent a német birodalmi külügyminisztérium épületében és egy memorandumot adott át. Ebben többek között ez áll: „... A magyar külpolitika fő célkitűzése a Berlin—Róma-tengely megalakulása óta mindig a tengellyel való együttműködés volt, a bécsi döntés meghozatala ezt az együttműködést még teljesebbé tette. E megfontolás alapján a magyar kormány szükségesnek látja, hogy a német birodalommal való kapcsolatainak erősítése céljából tárgyalásokat kezdjen a német kormánnyal mind politikai, mind gazdasági téren.

Ami a politikai kérdéseket illeti, a magyar kormány mindenekelőtt a bolsevizmus elleni közös harcra gondol. Magyarország volt talán az első állam, amely sohasem tért el a kommunizmus elleni harc vonalától, s amelyik sohasem volt hajlandó bármiféle egyezményre vagy kompromisszumra a bolsevizmussal.

A tengelyhatalmak antibolsevista magatartása mindig megértésre és helyeslésre talált a magyar kormánynál, s ha a tengelyhatalmak ezt fontosnak tartják, mi hajlandók vagyunk előkészíteni a csatlakozást az antikomintern paktumhoz...".

Egy nappal később — más okok miatt — a magyar miniszterelnök, Imrédy Béla benyújtotta lemondását a kormányzónak, aki viszont újból őt nevezte ki. Horthy hezitált, ő sem akarta már Imrédyt, de csak a német nyomás enyhülésének bekövetkeztekor kívánta eltávolítani. Ő maga — s mindazok, akik Imrédyt korábban előtérbe tolták — azt szerette volna, hogy a kormány munkájában a bel- és külpolitikai helyzet hatása és módosulása ne érződjön azonnal, stabilitás legyen, s mind a bal-, mind a jobboldali ellenzéket úgy

Imrédy Béla
és gróf Csáky István

szorítsa vissza, hogy az alkotmányos kereteket ne kelljen megváltoztatni. Imrédy ezeknek a kívánságoknak nem tett eleget.

Az Imrédy-kormány új külügyminisztere Csáky István gróf lett. December 27-én körtáviratot intézett a londoni, párizsi és washingtoni magyar követekhez, amelyben kifejtette, hogy a németektől akkor kaphat politikai támogatást Magyarország, ha csatlakozik az antikomintern paktumhoz. Majd így folytatta: „...mielőtt e lépést megtenném, igen bizalmasan meg kívánom állapítani, milyen hatást váltana az ki, és vajon az így vállalt rizikó némileg arányban áll-e azzal a hátránnyal, amelyet elhatározásunk az ottani mérvadó politikai körökben és közvéleményben okozna".

Az Angliából érkező válasz kedvező, a párizsi viszont kétkedő volt. A franciák attól féltek ugyanis, hogy nem kizárólag a szovjet- és kommunistaellenesség lesz a csatlakozás fő oka, hanem az esetleg más országok, elsősorban a nyugati hatalmak ellen is irányulni fog.

Már csak formai kérdések megoldása volt hátra, amikor 1939. január 9-én Litvinov szovjet külügyi népbiztos magához kérette a moszkvai magyar követet, aki erre és az ezt követő eseményekre az Imrédy-per főtárgyalásán így emlékezett vissza.

Belép dr. Arnóthy—Jungerth Mihály, 62 éves, bácsordasi születésű, budapesti lakos, nős, volt diplomata, érdektelen tanú, aki a Bp. 210. §-ának 2. bekezdésében foglalt törvényes figyelmeztetés után az alábbiakban tesz vallomást.

1934. április 2-án nyújtottam át Kalininnak követi megbízó levelemet és 1939. február 5-én hagytam el Moszkvát. Akkor, amikor Magyarország az antikomintern-paktumhoz csatlakozott, én voltam a moszkvai követ.

1939 január elején Litvinov magához kéretett és ezeket mondotta: „Nekem értesüléseim vannak afelől, hogy Magyarország az antikomintern-paktumhoz akar csatlakozni, kérem figyelmeztesse Csákyt, ha ezt megteszi, ezt Oroszország barátságtalan lépésnek fogja minősíteni." Ezután hosszabb beszélgetés során Litvinov — akivel elég jó viszonyban voltam —, azt is közölte, hogy Csáky erre vonatkozólag nyilatkozatot is tett valahol. Engem kormányom e szándékról nem informált, erről a Csáky-nyilatkozatról sem tudtam. Értesítettem a kormányt a Litvinovval való beszélgetésemről, és ajánlottam, hogy ne csatlakozzunk. Két-három nap múlva választ kaptam, mely szerint először is Magyarország nem csatlakozott még az antikomintern-paktumhoz, másodszor pedig az orosz kormány ismételten kijelentette, hogy semmi köze a kominternhez. Erre megint beszéltem Litvinovval, aki igen ki volt kelve. Próbáltam megnyugtatni, hogy a magyar kormány valószínűleg a németeknek, vagy az olaszoknak akar valami szívességet tenni és azt hiszi, hogy ez a mód a legkevésbé angazsáló ránézve. Litvinov azt felelte: „Nem, mert mi nagyon jól tudjuk, hogy az antikomintern-paktum a Szovjetunió elleni szövetség. Erre nekem okmányaim vannak, és ha akarják, vagy szükség lesz rá, ezeket publikálni is fogom." Erre visszasürgönyöztem a kormánynak, és közöltem az orosz kormány ezen álláspontját. Néhány nap múlva Litvinov újból magához hívott és azt mondta: „Önt a kormánya nem informálja. Az antikomintern-paktum készen van az aláírásra, ami csak azért nem történt meg eddig, mert a japán nyelvű szöveg, illetve nyomtatvány még nincs kész. Ha Magyarország csatlakozik, a szovjet kormány Magyarországot azon túl nem tekinti többé önálló államnak, nekünk nem lesz szükségünk Budapesten követségre, elég ha

nagykövetségünk van Berlinben, és remélem, hogy az ön kormánya ugyanezt fogja tenni." Ekkor én Litvinovnak ajánlottam, hogy két-három hétig hagyjon engem ott, hátha rendbe tudom hozni az ügyet. Megsürgönyöztem ezt a beszélgetést a külügyminiszternek, és kértem két-három heti ottmaradást, egyben ajánlottam, hogy ne járuljanak hozzá az antikomintern-paktumhoz. Erre kaptam a választ táviraton: haladéktalanul hagyjam el a Szovjetunió területét az egész követség személyzetével.

Véleményem szerint az akkori viszonyok között, amikor Oroszország és a Nagy Antant egymás mellett csináltak politikát és látni lehetett a fejlődéseket, az antikomintern-egyezményhez való csatlakozás Magyarország külpolitikai érdekének abszolúte ártott, s szerintem ez volt az első lépés a véghez...

2

A csatlakozás hivatalosan 1939. február 24-én történt meg, de lényegében már január 13-án ténnyé vált. Litvinovnak a korábbiakban kifejtett álláspontját megerősítette az 1939. február 2-i kormánynyilatkozat, amely leszögezte, hogy Magyarország külpolitikai tette az ország önállóságának csökkenésével járt, s ezért a Szovjetunió megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat. Három nappal később a moszkvai követségről eltávoztak a magyarok. Arnóthy-Jungerthet idézve: „ez volt az első lépés a vég felé..."

A magyar revíziós igények fokozottabb kielégítése egyre inkább a Harmadik Birodalommal való szoros együttműködés útján látszott megvalósíthatónak. 1936 őszétől 1939 tavaszáig a német orientáció fokozatosan felülkerekedett a magyar külpolitikában. A bel- és a külpolitika viszonyában érdekes jelenség volt, hogy Gömbös Gyula után minden kormány — Darányi, Imrédy és Teleki kabinetjei egyaránt — azzal a céllal kezdte működését, hogy mérsékelni fogja elődje bel- és külpolitikai aktivitását. Ám a gyakorlatban úgy következett be a „nyilas vitorlákból a szél kifogása", hogy a kormányok egyrészt túltettek elődeik belpolitikai lépésein, másrészt egyre szorosabbra fűzték a Harmadik Birodalom és Magyarország kapcsolatát. A náci német gazdasági, ideológiai és politikai nyomás pedig növekedett, s ráadásul kihasználhatta a magyar belpolitika szélsőjobboldali pólusán szervezkedő erőket, valamint saját V. hadoszlopát, az egyre aktívabbá váló magyarországi volksbundistákat is.

Imrédy Béla miniszterelnöksége alatt csatlakozott Magyarország

az antikomintern paktumhoz. SULYOK DEZSŐ népügyész az Imrédy-perben tartott vádbeszédében — miközben morális problémákat is feszegetett — Imrédy felelősségéről — többek között a következőket mondta:

Ha tragédiáról beszélhetünk, akkor ez nem Imrédy Béla tragédiája, hanem Magyarországé, amelynek szálait ő mozgatta, mozdulatait sokan követték...

Most áttérek Imrédy Béla szerepére. Ha újonnan megírnánk az *Ember tragédiájá*-t, Horthy Miklós lenne az Ádám és Imrédy a Lucifer. Miért volt szükség Imrédy Béla kinevezésére? Minden tanúvallomás egybehangzóan azt állította és igazolta, hogy Imrédy Béla jövetelére azért volt szükség, mert egy erős kéz kellett a szélsőjobboldali mozgalmak megfékezésére. Parlamenti bemutatkozó beszédében szilárd fogadalmat tett, hogy helyt fog állni s a jobboldallal semmiféle kapcsolatba nem lép.

Utána rövidesen következett az eucharisztikus kongresszus. Itt Imrédy Béla mint nagy katolikus mutatkozott be és beszédet mondott. E kettős bemutatkozás után mindenki joggal várta, hogy az úgynevezett konzervatív liberális irányzatot kívánja kiépíteni. Utána két külföldi látogatást tett. Olaszországban járt, majd kiment Németországba, Kielbe és amikor onnan visszajött, más Imrédy Béla jött vissza, mint aki kiment. Hirtelen kezdte kisajátítani a szélsőjobboldali jelszavakat és kezdte azokat közelebb hozni a magyar közélethez. 1938 szeptemberében már olyan kifejezéseket használt, amelyek a szélsőjobboldalra emlékeztették az ország közvéleményét.

A külpolitikai válságokban Imrédy Béla már kifejezetten a Német Birodalom oldalán állt. A müncheni döntés szellemében bekövetkezett bécsi döntésben, amely a csehszlovák—magyar ügyről Bécsben határozott, már kifejezetten a két tengelyhatalomra bízta a döntést. Az ő kezdeményezésére ebben a döntésben csak ez a két hatalom vett részt. Amikor 1938 novemberében bejelentette a bécsi döntést, arra hivatkozott, hogy ez a két nagyhatalom állott mellénk, és hogy a húszéves politikai vonalvezetés nem bizonyult hiábavalónak, mert minket ez a két nagyhatalom támogatott abban, hogy vissza tudtuk szerezni a Felvidék egy részét. Ezt az országos lelkesedést, amit ez az eset kiváltott, arra használta fel, hogy becsempésszen a saját diktatorikus törekvéseinek biztosítására egy kétszakaszos felhatalmazási törvényt, amelyben a Felvidék visszacsatolásával olyan teljhatalmat adatott volna magának az ország ügyeinek intézése tekintetében, amilyennel előtte egyetlen magyar miniszterelnök sem rendelkezett. Pártjának világos fejű tagjai azonban észrevették Imrédy Béla szándékát. Egyrészt a minisztertanácsban ellenezték, másrészt

Kornis Gyula és Széchényi Bertalan, a Ház elnökei is felkeresték és nyíltan felelősségre vonták, megkérdezve tőle, mik a szándékai és elképzelései az alkotmányos élet fenntartásáról. Akkor ütközött az első nyílt ellenállásba, aminek első következménye az volt, hogy mint miniszterelnököt — azt a miniszterelnököt, akinek látszat szerint a Felvidék visszacsatolását köszönhettük — 1938 novemberében leszavazták. Én jelen voltam a képviselőháznak ezen az ülésén és ott tanultam először megismerni Imrédy Bélának belső lelki adottságait. Imrédy Béla a szavazás után nem elégedett meg azzal, hogy az elnök enunciálta a leszavazást, utána még kétszer megszámláltatta a szavazatokat, harmadszor pedig ő maga számlálta meg. Arcát láttam az elváltozáskor és láttam azt, hogy ez az ember mindennél jobban és mindenkinél jobban szereti a hatalmat. Nem akarta tudomásul venni a parlamenti szavazásnak azt az eredményét, hogy őt 18 szavazattal leszavazták. Azt hitte, hogy ha újra és újra megszámolja a szavazatokat, akkor ez a többség nincs meg, hogy akkor nem szavazták le és továbbra is hatalmon maradhat. Akkor döbbentem meg ettől az embertől. Ahogyan felállott és rámutatott a felálló képviselőkre, amikor számolta őket, akkor ez az arc előttem világossá tette, hogy ennek az embernek pillanatig sem szabad hatalmat hagyni a kezében. Mániákussá lett és akkor rövidesen, még azon a napon vagy a következő napokon emericanás diákok tüntetni kezdtek a parlament előtt Imrédy Béla mellett, és a Dunába dobással fenyegették meg azokat, akik Imrédy Bélával szembehelyezkedtek. És a magyar nép, amelynek politikai nevelése 25 éven keresztül olyan hiányosan gyenge volt, hagyta magát elvakítani. Imrédy Béla nem azért bukott meg tehát, mert földreformot akart, mert a szociális elesettségéből ki akarta emelni Magyarországot. Azért bukott meg, mert mi, akik szemben állottunk vele, láttuk, hogyha ez után az ember után megyünk, ha ennek az iránynak befolyást biztosítunk az ország életében, akkor menthetetlenül elvész az ország azokban a diktatorikus törekvésekben, amelyek Németország és Olaszország felől akkor már beárnyékolták egész Európát. Imrédy tudta a módját annak, hogyan kell a hatalmat megtartani, és így megtörtént az a parlamentáris életben példátlan eset, hogy Magyarország kormányzója ugyanazt az Imrédy Bélát nevezte ki miniszterelnöknek, akit a parlament leszavazott. Kinevezte, mint a tanúvallomások bizonyítják, maga Teleki Pál ajánlására. Ez a Teleki Pál — szintén személyes tapasztalatból és élményeimből tudom — babonás félelemmel félt Imrédy Bélától. Teleki Pál akkor még nem tudta volna elviselni, hogy Imrédy Béla szembeforduljon vele. Valami mágikus erőt látott Imrédy Bélában, valami titokzatos hatalmat és azt hitte, hogyha ő Imrédy Bélával szembefordul, az az ő végzetét jelenti, amint később valószínűleg nagyrészt ennek is tulajdonítható Teleki Pál tragédiája. Ezért ajánlotta a kormányzónak

újabb kinevezését. Amikor a kormányzó újra kinevezte, Imrédy Bélának már kész elhatározásai voltak. Tetteiben nyilvánultak meg ezek az elhatározások.

Végzetesen meggyűlölte a parlamentet, amely le merte őt szavazni. Általában egész életében végzetesen és halálosan gyűlölt mindenkit, aki szembe mert vele fordulni. Ezért gyűlölte Horthyt, ezért döfte meg őt legjobban fájó pontján, fián keresztül, amikor kormányzóhelyettessé választották, ezért utálta Bárdossy Lászlót, ezért utált mindenkit, aki egyszer is szembe mert vele helyezkedni. Imrédy Béla sok mindent tudott, de gyűlölni tudott a legjobban. Gyűlölte a parlamentet, és ez a gyűlölet meg is pecsételte a parlament sorsát. Ha tőle függött volna, a gótikus parlamenti épületet elsüllyesztette volna a Duna fenekére. Legalábbis erre enged következtetni, hogy misztikus mozgalmat fejlesztett ki, amely a maga elképzelése szerint a hátán és szárnyán hordozta volna a kormányt. Nem kellett neki kormány, népképviselet, a csodaszarvas misztikus mozgalmára akarta az ország jövőjét felépíteni.

Áttérek most az antikomintern-paktumhoz való csatlakozásra. Erre vonatkozóan élénken emlékezetünkben van még az a vallomás, amit Arnóthy-Jungerth Mihály tett a népbíróság előtt. Mindenesetre jellemző és érdekes az, hogy az akkori kormány meg sem kérdezte Magyarország moszkvai követét, amikor ilyen tárgyalásba bocsátkozott. Arnóthy-Jungerth tulajdonképpen Litvinovtól értesült erről a készülő lépésről, és a Litvinovval folytatott beszélgetés után figyelmeztette a magyar kormányt, hogy ezt a végzetes lépést ne tegye. Ismerjük Jungerth vallomásából azt, milyen felháborodással és belső megsértődéssel fogadta Oroszország részünkről ezt a lépést. Nem helytálló a védelemnek az az érvelése, hogy ez kizárólag belpolitikai intézkedés volt. Litvinov kifejezést is adott annak, hogy Magyarország elvesztette önálló államiságát, egyszerűen beleolvadt külpolitikai téren a német államba.

Ennek adott kifejezést Oroszország, amikor megszüntette önálló magyarországi követségét és berlini nagykövetét bízta meg azzal, hogy Magyarországon képviselje az orosz érdekeket. Igaz, hogy később Molotov ezzel kapcsolatban úgy nyilatkozott, hogy ez már bizonyos mértékig el van felejtve. Az is igaz, hogy ezt követően történt a szovjet köztársaságnak az a lépése, amellyel visszaadta Magyarországnak az 1848-as szabadságharc zászlait, mindezek ellenére kétségtelen azonban, hogy Magyarország részéről ez volt az első barátságtalan lépés a Szovjetunióval szemben, amely kihatását mindvégig megtartotta, s aminek csak logikus következményei voltak azok a lépések, amelyek később következtek. Ahogyan Arnóthy-Jungerth Mihály kifejezte magát, ez volt az első lépés a tragédia útján és valóban elvitathatatlan tény, hogy Imrédy Béla mint miniszterelnök nagymértékben elősegítette Magyarországnak a háborúba való belesodródását. Tehát az erre vonatkozó vád feltétlenül helyes.

Imrédy Béla és a zsidótörvények

A köztudatban úgy él, hogy az 1938: XV. t. c. volt az „első", míg az 1939: IV. t. c. „a második" zsidótörvény. Ez a matematikai precízség azonban kicsit sántít. Hisz már 1920-ban azzal a kétes dicsőséggel büszkélkedhetett Teleki Pál kormánya, hogy törvényjavaslatát a nemzetgyűlés elfogadta, s megalkotta az 1920: XXV. t. c.-t, a hírhedt numerus clausust. A törvény a zsidó származású ifjúság egyetemi és főiskolai tanulását korlátozta, s mindössze a felvett hallgatók 6 százalékának engedte meg a felsőfokon történő továbbtanulást. 1920. szeptember 27-én pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter már arról intézkedett, hogy miképp kell a törvény rendelkezéseit végrehajtani. Gömbös Gyula találóan fogalmazott, amikor azt mondta a nemzetgyűlési vita során, hogy „ez a törvényjavaslat első intézményes megoldási kísérlete a keresztény kurzusnak".

1920 és 1938 között azonban nem születtek újabb antiszemita törvények Magyarországon, noha a diszkrimináció az állami élet számos vonatkozásában kifejeződött. Az egyre erőteljesebb szélsőjobboldali aktivizálódás időszakában alkották meg azután az „első zsidótörvényt", amely igencsak félrevezető címet viselt: „A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról". A törvény a zsidók arányát az ország gazdasági és szellemi életében 20 százalékban maximálta, majd az 1939: IV. t. c. ezt 6 százalékra csökkentette. (1944-ig, a német megszállásig még egy zsidótörvényt hoztak, ez az 1941: XV. t. c., amely már egyértelműen a nürnbergi fajvédelmi törvények szellemében mondta ki és tiltotta meg a zsidók és nem zsidók házasságát.)

Az 1938-ban és 1939-ben elfogadott törvényekkel kapcsolatban nagy szerepet játszott Imrédy Béla. Főtárgyalásáról megmaradtak az iratok. Most a főtárgyalási naplóból idézzük a zsidótörvényekkel

kapcsolatos részt, Imrédy és a tanácselnök, dr. Nagy Károly vitáját. A bíró, egyben a Budapesti Népbíróság helyettes elnöke, hajdani főnöke, dr. Major Ákos emlékezete szerint a bíróság egyik legképzettebb jogásza volt, s méltó ellenfele Imrédynek. Az egykori miniszterelnök a főtárgyaláson a negyedik vádponthoz a következőket fűzte:

Az úgynevezett első zsidótörvényt 1938. április 8-án nyújtottam be a képviselőházban, „a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosítása" érdekében. Ezt a törvényt 1938 májusában szavazta meg a Képviselőház és a Felsőház.

Ennek a gondolata emlékezetem szerint először Darányi Kálmán úgynevezett győri beszédében vetődött fel. Bizonyosnak tartom, hogy már korábban, valószínűleg a minisztertanácson is foglalkoztak ezzel a kérdéssel.

Az első zsidótörvény tervezetét illetően, mint azt vallomásomban úgy az ügyészségen, mint a tanácson kifejtettem, hosszabb diszkusszió alakult ki a tartalmat illetően. Ennek során a javasolt intézkedések ellen aggályaimat fejeztem ki, és az előterjesztett és mások által javasolt intézkedések enyhítését

Az Imrédy-per tárgyalása a Zeneakadémián

kívántam. A lényeg az volt, hogy igyekeztem összefoglalni azokat a szempontokat, amelyek a tárgyalás során felmerültek, hogy megkönnyítsem a minisztertanács munkáját. Ezután felkértek, hogy másnapra írásban foglaljam össze a szóban elmondottakat. Így készítettem el én a fenti tervezetet, amelynél azonban csak a szerkesztési munka volt az enyém. Ezt a tervezetet egy levél kíséretében eljuttattam Darányi Kálmánhoz. Ez a levél visszakerült hozzám, mert Darányinak az volt a szokása, hogy olyan levelekre, amelyeket nem akart írásban megválaszolni, személyesen adott választ és ilyenkor az eredeti levelet mindig visszaadta.

Meg kell jegyeznem, hogy a törvény a Felsőházban is minden nehézség nélkül keresztülment. Ebben az időben a legszélesebb körökben felismerték ennek a törvénynek a szükségességét és annak végrehajtása a gazdasági életben semmi fennakadást nem okozott.

Elnök: ismertette a vádlott rendőrségi vallomásának 1. és 2. szám alatti mellékleteit.

Vádlott: A második zsidótörvénnyel kapcsolatban utalok tegnap tett vallomásomra. Csak annyit kívánok megjegyezni, hogy azt nem német befolyás alatt, hanem saját felismerésem alapján, spontán meggyőződésemből alkottam meg. A kérdés rendezésénél a faji és felekezeti elmélet között egy bizonyos mérsékelt elvi középutat igyekeztem választani. Azt reméltem a második zsidótörvénytől, hogy ezzel levezetjük azt az égető kérdést, nyugvópontra juttatjuk és többé ezzel a kérdéssel a magyar közéletben nem kell számolni. Ugyanis az első zsidótörvény rendelkezései nem oldották meg a kérdést megnyugtatóan.

Csak annyit kívánok itt még megjegyezni, hogy nevezetesen ami a zsidók választójogát illeti, nekem az volt az eredeti tervem, hogy a zsidók külön választótestületet alkossanak és ennek a külön választótestületnek az alapján maguk közül válasszák meg képviselőiket, hogy ezek a képviselők azután részt vegyenek a parlamentben. Ezt a megoldási javaslatomat azonban a minisztertanács nem tartotta helyesnek. Azzal érveltek, hogy a nemzetiségek körében ezzel a megoldással egy nem kívánatos folyamatot indíthatunk el. Ezt az eredeti elgondolásomat tehát nem fogadták el, ami később a törvényben is leszögezést nyert.

Újból hangsúlyozni kívánom itt is, hogy egy felelős politikusnak nem mindig a jó és a rossz között kell választania, hanem sokszor a kisebb és a nagyobb rossz között. Úgy éreztem, hogy ezzel a törvénnyel olyan kérdést veszek le a napirendről, amely a magyar közéletnek állandó mérgező anyaga...

Még egyszer hangsúlyozni kívánom, hogy a második zsidótörvénnyel nyugvópontra kívántam juttatni az egész problémát, aminek nem mond ellent az

1942-ben az indemnitási vitában elmondott beszédem, melyben kértem a zsidó lakosság részéről úgy az élelem, mint a lakás tekintetében mutatkozó túlfogyasztás korlátozását. Követeltem még a zsidó vagyonok ellenőrzését, de nem elkobzását, s utalást tettem arra, hogy a középkorban bizonyos szeparáció volt szokásos, ilyen szeparációt azonban nem kértem.

A vádiratra beadott észrevételeimben hivatkozott öt év, ameddig a második zsidótörvénnyel ki lehetett volna bírni, úgy értendő, hogy szerencsésebb konstelláció mellett ezzel a törvénnyel az egész zsidókérdést nyugvópontra lehetett volna juttatni, tehát nem pozitív értelemben veendő...

Megdöbbentő Imrédy védekezése: evvel a törvénnyel akarta az „égető kérdés"-t megoldani. Ő, akinek — ahogy a per vádbeszédében SULYOK DEZSŐ elmondta — ugyancsak volt „bizonyos származási hibája". Adjuk át a szót ismét Sulyoknak:

A negyedik vádpont az, hogy Imrédy Béla mint a minisztérium tagja, részt vett az 1938: XV. és az 1939: IV. t. c. létrehozásában mint kezdeményező olyan jogszabályok kezdeményezésében, amely az állampolgárok egy részének súlyos sérelmét jelenti, vagyoni és életbiztonságát érintette.

Megállapítottuk, Imrédy saját kezű írása tanúskodik arról, hogy az első zsidótörvényt, amelyről Rassay Károlynak azt mondotta, hogy „ocsmány", ő maga kezdeményezte és ő lett később a végrehajtója mint későbbi miniszterelnök.

Az ő miniszterelnöksége alatt történt a sajtójogi végrehajtása ezeknek az intézkedéseknek, amint tegnap Kolozsváry-Borcsa Mihály előadta. Hasonlóképpen ő kezdeményezte a karácsonykor benyújtott későbbi 1939: IV. t. c.-et is, amely még továbbmenően nyúlt bele a zsidóság jogaiba és nagymértékben hozzájárult a magyar állampolgárok sérelmeihez...

1938 karácsony estéjén mint igazi sátáni szellem nyilatkozott meg, és benyújtotta a második zsidótörvényt. Ehhez egészen speciális lelki romlottság kellett. Olyan romlottsági foka az erkölcsnek, amely már szinte művészi magasságba emelkedik. Mert hiszen csak ilyen romlottság mellett képzelhető el, hogy éppen karácsony estéjén, a szeretet ünnepén keserítse el azokat a zsidókat, akik már régen kikeresztelkedtek és megpróbáltak asszimilálódni a magyarsághoz. Valódi Imrédy Bélához méltó gesztus volt ez.

De mindez nem segített: voltak az országnak Rassay Károlyai, akinek politikájáról eltérhet most a világ felfogása, voltak olyanok, akik a nemzet érdekét helyesen ismerték fel és helyesen szolgálták. Voltak emberek, akik nem engedték, hogy Imrédy Béla tovább folytassa a garázdálkodását, az ország

életének megrontását. Különösen azért nem, mert volt Imrédy Bélának egy bizonyos „származási hibája". Kijelentem elvi felfogásomat, amely szerint ezt én nem tekintem származási hibának, de az akkori kor felfogása szerint, különösen Imrédy Bélánál, az volt.

És nagyon helyesen ismerte fel Rassay és több társa azt, hogy ha Imrédy Bélát ezzel a származási hibával működni hagyják a magyar politikai élet első vonalában, akkor ő bábjává lesz a németeknek, játékszerré válik, akivel azt csinálunk, amit akarunk.

El kellett tehát távolítani a hatalomból és ennek, ha nem egészen ízléses, de mindenesetre célravezető eszköze az volt, hogy a kormányzó előtt felfedték az ő származásának a titkát. A kormányzó ennek hatása alatt felelősségre vonta, és a miniszterelnökségről való lemondásra szólította fel.

Imrédy tehát lekerült a miniszterelnöki polcról, de Teleki Pál mellett, aki — mint mondottam — félt tőle, továbbra is vezető szerepet játszott.

Az 1930-as évek végén hozott magyarországi zsidótörvények — mint tudjuk — nem az utolsók voltak. Ám az a mag, melyet Teleki vetett el 1920-ban, 1938—1939-ben lassan beérett, s 1944 tavaszán-nyarán a következményeket is meghozta: a halál aratását, méghozzá százezrekét. Nem véletlen, hogy Imrédy Béla megítélésénél nagy súllyal esett latba törvényalkotó és kezdeményező szerepe. Méltán mondta róla 1945 októberében a MAFIRT Krónika, a korabeli filmhíradó, hogy ő volt a legveszélyesebb a háborús bűnösök között.

A megszegett örök barátsági szerződés

1

A hatalomból eltávolított Imrédy Bélát Teleki Pál követte a miniszterelnöki bársonyszékben. Már másfél éve folyt a második világháború, s egyre inkább úgy tetszett, hogy noha 1940 decemberében Belgrádban Csáky külügyminiszter aláírta jugoszláv kollégájával a jugoszláv—magyar örök barátsági szerződést, s a Teleki-kormány hajlandónak mutatkozott revíziós követeléseiből engedni, Magyarország vészesen sodródik a háború örvénye felé.

Dr. Rassay Károly a vád egyik tanúja Bárdossy miniszterelnök perében

Ez a szerződés kezdetben egybeesett Hitler elképzeléseivel, aki azt remélte, hogy Jugoszláviát a magyaroknak sikerül a háromhatalmi egyezményhez csatlakoztatnia. Teleki is ebben bízott, s a Londonba és Washingtonba küldött üzenetében ez állt: „...a magyar kormány fő feladata ebben az európai háborúban az, hogy Magyarország katonai, anyagi és népi erejét a háború végéig konzerválja. Mindenáron távol kell maradnia a konfliktusban való részvételtől".

A belgrádi fordulat, majd a Jugoszláviát ért német támadás azonban keresztülhúzta ezeket a terveket. Összeomlott Teleki terve, mely a fegyveres semlegesség fenntarthatóságában bízott. Azok a hazai erők, amelyek a revíziós elképzelések szószólói voltak, erősebbnek bizonyultak a miniszterelnök háborúból kimaradást óhajtó politikájánál.

Barcza György londoni követ sürgönye világossá tette az angol álláspontot, mely nemcsak a diplomáciai kapcsolatok megszakítását, hanem Anglia és szövetségesei hadüzenetét is kilátásba helyezte arra az esetre, ha a magyar kormány megszegné a szerződést, s a jugoszlávokkal fegyveres konfliktusba keveredne. Teleki számára nem maradt sok választás. Ezeknek a drámai napoknak az eseményeit elevenítette fel RASSAY KÁROLY a Bárdossy-per főtárgyalása során.

Bárdossy külügyminiszter 1941. március 29-én kéretett magához. El kell mondanom azt a beszélgetést, amelyet én feljegyeztem, érezvén, hogy ott bukik el az ország, a hármas paktumhoz való csatlakozás után ez volt a gyakorlati kilépés a semleges álláspontból.

Én este felkerestem őt, kb. egy óráig tartó beszélgetést folytattunk, rendkívül izgatott, desperált benyomást tett rám. Elmondotta, hogy Belgrádban olyan események történtek, amelyek miatt a német kormány akciót fog, magyarul mondva háborút fog indítani Jugoszlávia ellen. Én kifejtettem a magam álláspontját, hogy a baráti szerződés után én ezt a magam részéről katasztrófának tartom, ez a nemzetet közmegvetésnek fogja kitenni, az országot hadszíntérré fogja tenni, gazdasági helyzetünk sem engedheti meg azt, hogy ebbe a háborúba belemenjünk. Ekkor Bárdossy kifejtette az ő álláspontját és elmondotta azokat az okokat, amelyek őt arra késztetik, hogy ebben a katonai akcióban az ország részt vegyen. Három pontot jelölt meg: az egyik pont az volt, hogy a németek meg fogják szállni az országot akkor, ha ebből a katonai akcióból kimaradunk. Azt mondotta, hogy a németek ismerik az

ország németellenes beállítását. Tehát hogy ha mi nem csatlakozunk hozzájuk ebben a katonai akcióban, akkor ki vagyunk téve annak, hogy megszállják az ország egyes részeit, és szétszakítják az országot, vagy pedig megszállják az egész országot és akkor olyan kormányt ültethetnek be, amely kormány — talán igen erős kifejezést használt a miniszterelnök úr, az akkori külügyminiszter úr —, azt mondván, hogy szemét embereket ültethetnek be a kormányba. Én azt kérdeztem tőle, Imrédyre gondol? Az ő válasza az volt, minek említsek neveket. Ez volt a második indítóok, hogy félt attól, hogy egy német megszállással kapcsolatban beültetik a szélsőjobboldalnak exponált nyilas vezetőit.

A harmadik ok az volt, hogy megmondotta, hogy a katonai klikk részéről, nem ezt a kifejezést használta, hanem körök részéről olyan hallatlan nyomásnak van kitéve, hogy ennek ellenállni nem tud. A katonai köröknek az a felfogása, hogy ez az ország háromszor volt immár mozgósítási állapotban — véres levezetés nélkül —, ez volt a katonai kifejezés, ha most megint megtörténik, hogy a mozgósítás nem végződik katonai akcióval, a katonai körök véleménye szerint ez a hadsereg morálját tönkre fogja tenni.

Major: Hát ez blöff.

Rassay: Kérem szépen én tanú vagyok, tényeket mondok el. A bíróságra tartozik, hogy mit von le konzekvenciaként. Kérem ez volt a külügyminiszter úrnak az okfejtése, amellyel szemben az én álláspontom elutasító volt, mondván, hogy inkább vállalná — bár ez egyéni katasztrófát jelenthet rám nézve — a megszállott, a németek által megszállott államok sorsát, mint egy ilyen álfüggetlenséget, amellyel életveszedelembe, halálos kalandokba szoríthatnak bennünket. Ez volt kérem beszélgetésünk lényege...

Ekkor kérem én még arra határoztam el magamat, hogy keresek valakit, aki részben a kormányzó, részben a miniszterelnök felé talán még bizonyos lépéseket megtehet. Esterházy Móric gróf képviselőtársamra gondoltam. Csak őbenne láttam valakit, aki talán az utolsó pillanatban visszafordíthatja a dolgot. Esterházy Móric az íróasztalomon írt egy levelet, amelyben rettenetesen kemény szavakkal közölte felfogását Teleki miniszterelnökkel, azt még éjszaka eljuttatta hozzá, s kedden közölte velem a Telekivel folytatott beszélgetését. A következőket mondta:

Teleki mindenben osztja a mi (tehát az én és az ő) álláspontját. Kétségbe van esve, s a következő kijelentést tette: „Harmincnégy ízben mondotta nekem a kormányzó, hogy nem engedi az országot idegen érdekekért harcba vinni és most megfordult". Ez volt az Esterházy-féle intermezzo végső eredménye...

Rassay népbírósági tanúvallomásában — ismerve politikai tisztességét — nincs okunk kételkedni. Világossá vált a „két vas tűzben

tartása" politikájának kudarca. A magyar és a német katonai vezetés megkezdte a közös akció tervének kidolgozását. Teleki számára a morális konzekvencia levonása maradt hátra: az 1941. április 3-ára virradó éjjel megírta búcsúlevelét, majd főbe lőtte magát. Egyes kutatók feltételezik ugyan — elsősorban pszichografológiai megközelítés, valamint gyér történelmi adatok alapján —, hogy nem önkezével vetett véget életének. A halál okozóját lehet vitatni, egy azonban tény marad: politikailag ekkorra mindenképp halott volt. Április 4-én a MAGYARORSZÁG című lap ezt közölte a miniszterelnök öngyilkosságáról:

Alulírottak megállapították, hogy Teleki Pál gróf miniszterelnök úr folyó hó 3-án a kora hajnali órákban öngyilkosságot követett el. A holttestet megvizsgálva kitűnt, hogy jobboldalt a nyakon a jobb kéz mutatóujjával érintkezésben egy nagy típusú Browning-revolver fekszik. Az ágy párnája telve volt véralvadékkal, amely kétoldalt lecsurgott. Jobboldalt a halánték tájékán a hajas fejbőr szélén találtuk a behatolási nyílást, amelyet megpörkölt és összecsapzott haj körít...

A holttest vizsgálata azt mutatja, hogy a halál a kora hajnali órákban következhetett be. Az öngyilkosság ténye minden kétséget kizárólag megállapítást nyert.

dr. Bakay Lajos
egyetemi nyilvános rendes tanár
dr. Levitzky Károly
magyar királyi rendőrorvos...

Teleki Pál búcsúlevelében arra hívta fel a kormányzó figyelmét, hogy „hullarablók leszünk". Vátesz volt. Horthy egy pillanatra megdöbbent Teleki tettétől. Ő is végiggondolta, hogy az örök barátsági szerződés felbontásának módja Magyarországot megvetésnek teheti ki. Erről tanúskodik az a feljegyzésrészlet, melyet Teleki öngyilkosságának budapesti nyilvánosságra hozatalakor Berlinben Weizsäcker külügyi államtitkár készített Ribbentrop külügyminiszter számára:

Azoknak a közléseknek a lényege, melyeket a kormányzó Bartha útján juttatott el a Führerhez, abban áll, hogy Horthy úr valamilyen általánosan érthető formában szeretne szabadulni azoktól a morális kötöttségektől, melyeket a csak nemrég megkötött magyar—jugoszláv szerződés tartalmaz. Horthy úr

ezért súlyt helyez arra, hogy látható háborús okot teremtsenek. Ilyen lehetne vagy a jugoszlávok Magyarország elleni támadása, vagy legalábbis túlkapása, vagy pedig Horvátország függetlenségi nyilatkozata. A két eljárás bármelyike tehermentesítené a kormányzó lelkiismeretét és elegendő oknak tűnhetne a Magyarország és Jugoszlávia közötti konfliktushoz.

A Führer viszont Bartha előtt a Belgrádban már bekövetkezett fordulatot, valamint az ottani népi németekkel való bánásmódot kielégítő háborús okként tüntette fel, készségét nyilvánította azonban arra, hogy a kormányzó aggodalmait újból átgondolja és Horthy úrnak választ küldjön.

2

Az események most már drámai gyorsasággal peregtek. Április 4-én a Wehrmacht csapatai megkezdték az átvonulást Magyarországon, 6-án pedig bekövetkezett a német támadás. Anglia még aznap megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Magyarországgal.

Az átvonuló német csapatokat közben 7-én Magyarország déli része fölött, jugoszláv légitámadás érte. Ez örömet keltett a magyar kormánykörökben, s mint Werkmeister, a budapesti német követség tanácsosa táviratozta: „...ezáltal adott időpontban a magyar katonai előnyomulás automatikusan kiváltódik". A magyar kormány azonban a jugoszláv állam felbomlásához kötötte az aktív magyar katonai részvételt. Ez egyértelműen kiderül Erdmannsdorffnak 1941. április 9-én a Birodalmi Külügyminisztériumba küldött táviratából:

...ma értésére adtam a miniszterelnöknek, hogy Magyarország hamarosan szakítsa meg kapcsolatait előbb Jugoszláviával, majd később Görögországgal is. A miniszterelnök az alábbi helyzetképet festette:

A magyar mozgósítás a velünk megbeszélt mértékben teljes erővel folyik. Amint azonban már korábban említették, a katonai fellépésben való aktív magyar részvétel politikai előfeltétele a jugoszláv állam felbomlása. Ezt itt megtörténtnek tekintenék, mihelyt lehetőleg Zágrábból, de mindenesetre horvát területről megtörténnék Horvátország függetlenségi nyilatkozata, amivel ő pár napon belül számol. A magyar kormány ekkor manifesztumot intéz majd Horvátországhoz, melyben kifejti, hogy Magyarország nem viseltetik ellenséges érzülettel a vele korábban ezer éven át állami kötelékben élt horvát nép irányában, azonban a jugoszláv állam felbomlására való tekintettel birtokába

kell vennie ez állam korábban Magyarországhoz tartozott területét. A miniszterelnök hozzáfűzte, hogy a néphangulat előkészítésére sajtóban és rádióban nagy zajt csaptak a magyar terület ellen intézett jugoszláv légitámadások miatt, és a napok óta ismeretlen helyen tartózkodó belgrádi magyar követet rádió útján három ízben nyíltan felszólították tiltakozásra.

Az Erdmannsdorf táviratában említett új miniszterelnököt Bárdossy Lászlónak hívták. Felelősségét a magyar—jugoszláv háború kérdésében eképpen látta MAJOR RÓBERT a Budapesti Népbírósághoz megküldött vaskos feljegyzésében:

Gróf Teleki Pál miniszterelnök Bárdossy külügyminiszter társaságában

Miniszterelnökségének kezdetéről kevés a nyomtatott dokumentum, annál több azonban az egyéb bizonyíték arra nézve, hogy B. már kezdettől fogva játszotta végzetes szerepét: az országnak lehető sok külállammal való háborúba sodrását. B. tartotta a *gyászbeszédet* mint utód Teleki Pál temetésén — de nem döbbentette meg Teleki tragikus halála s nem okult belőle...

A nemzetközi jog szerint sem lehetett semmi ok Jugoszlávia megtámadására. Belgrád nem tett és nem határozott el ellenséges intézkedést Németország ellen, csupán visszalépett egy, még nem is parafált szerződéstől, amely függet-

lenségét veszélyeztette. Nem támadta meg Németországot, ami a háromhatalmi egyezmény alapján esetleg casus bellit jelenthetett volna számunkra; de még Németország sem üzent hadat Jugoszláviának, hanem minden népjog megsértésével, hadüzenet, ultimátum, sőt előzetes figyelmeztetés nélkül támadta meg azt és rendezett elöljáróban vérfürdőt annak polgári lakosságában.

Horthy hadparancsa hivatkozott arra, hogy a magyar hadsereg magyar véreink megvédéséért vonul be a Bácskába, ott mintegy légüres tér támadt a jugoszláv hadsereg visszavonulása által. Ez esetben azonban vigyázni lehetett volna arra, hogy a magyar hadsereg kellő időbeli és térbeli távolságban kövesse a visszavonuló sereget, hogy ne keletkezzék mód az összetűzésre —, másrészt hangsúlyozni lehetett volna, hogy a magyar erők nem mint ellenség, hanem mint rendfenntartó vonulnak be. Ezzel szemben a magyar tábornokok olcsó katonai dicsőségre pályáztak, a két nagyhatalom által szorongatott jugoszláv erők utóvédjei és a polgári lakosság ellen elkövetett haditetteiket mint győzelmeket ünnepelték a sajtóval. Ezek a győzelmek azonban — mint már akkor tudtuk — javarészt gyalázatos és a magyar hadtörténelemben példátlan kegyetlenkedésekből és rablásokból állottak. A lakosság kirablásáról az egész ország tudott, s a hazatérő katonák nyíltan büszkélkedtek a rablott jószágokkal. De tudott a lakosság a kegyetlenségekről is, a gerillákkal, csetnikekkel vívott harcok kapcsán, vagy azok ürügye alatt: a felgyújtott falvakról, a tankokkal kivégzett ellenállókról, a gyanús helyek lakosságának kiirtásáról és i. t. Mindezekért mint miniszterelnök, B. felelős, annál inkább, mivel miniszterelnöksége alatt meg sem kísérelte a bűnösök felelősségre vonását, de még a nyomozás eltussolása ellen sem tett semmiféle lépést; sőt az 1942. januári újvidéki vérengzés fő tettese, Feketehalmy-Czeydner még elő is lépett számos gaztette után. Az újvidéki, zsablyai stb. esettel egyébként később még foglalkozunk...

Az új miniszterelnök idején, április 11-én az „önálló Horvátország" kikiáltására hivatkozva a magyar csapatok bevonultak a Bácskába, a Baranyai-háromszögbe, majd a Muraközbe. A bevonulók alig ütköztek ellenállásba, de a terrornak napok alatt közel két és félezer ember esett áldozatul.

Jellemző Bárdossyra, hogy még mint külügyminiszter — 1941. április 1-én (amint a Budapesti Népügyészség vádiratában szerepel) — hat héttel az örök barátsági szerződés ratifikálása után pártolólag terjesztette elő a Legfelső Honvédelmi Tanács ülésén „a német kormány ama kívánságát, hogy Magyarország fegyveresen vegyen részt a Jugoszlávia ellen indítandó katonai akcióban"; majd április

11-én, a minisztertanácsban bejelentette, hogy „beteljesült a katonai akciók megkezdésére szabott feltétel". De a tájékoztatás és a döntést megelőző konzultálás sohasem volt Bárdossy erőssége. Ez nemcsak a későbbiekben mutatkozott meg, hanem akkor is, amikor április 11-én estére bizalmas értekezletre hívatta össze a Magyar Országgyűlés Felsőháza Külügyi Bizottságának tagjait. Az ott elhangzottakból idézünk most:

Feljegyzés

a Magyar Országgyűlés Felsőháza Külügyi Bizottságának a Miniszterelnök Külügyminiszter Úr által meghívott tagjai közül a m. kir. külügyminisztérium fogadótermében 1941. évi április hó 11-én, nagypénteken délután 17 óra 30 perckor az alábbi felsorolás szerint megjelenteknek bizalmas értekezletéről.

Jelen voltak: a m. kir. kormány részéről Bárdossy László miniszterelnök és külügyminiszter, a Felsőház Külügyi Bizottságának tagjai közül pedig Kánya Kálmán, a bizottság elnöke, Scitovszky Tibor, a bizottság helyettes elnöke, Baranyai Lipót, Bánffy Miklós gróf, Bethlen István gróf, Csekonits Iván gróf, Herczeg Ferenc, Kozma Miklós, Ottlik György, Prónay György báró, Raffay Sándor, Ravasz László, Röder Vilmos, Vojnits Sándor báró és Mutschenbacher Emil dr. bizottsági előadó.

Távolmaradásukat kimentették: Fabinyi Tihamér, Hegedüs Lóránt, Kállay Miklós, Somssich László gróf, Szapáry Lajos gróf, Szüllő Géza és mások, több bizottsági tag pedig egyáltalán nem volt távbeszélőn elérhető.

Bárdossy László miniszterelnök-külügyminiszter üdvözölte a sürgős meghívásra megjelent külügyi bizottsági tagokat. Közölte, hogy már előző nap, csütörtökön estére szándékozott a Felsőház Külügyi Bizottságának tagjait bizalmas közlések megtétele céljából magához kéretni, de az események és halaszthatatlan intézkedések torlódása ezt megakadályozta. Ezért csak ma, a Kormányzó Úr kiáltványának és hadparancsának közzététele után van alkalma a Felsőház Külügyi Bizottságának távbeszélőn elérhető és hozzáfáradt tagjait tájékoztatni, amiért szíves elnézést kér. Közléseit egyúttal szigorúan bizalmas jellegűeknek kéri tekinteni.

A miniszterelnök-külügyminiszter ezután rövid visszapillantást vetett Magyarországnak a háromhatalmi egyezményhez történt csatlakozása óta bekövetkezett diplomáciai eseményekre és fejleményekre. Különös nyomatékkal emelte ki a megelőző kormánynak, elsősorban boldogult Teleki Pál grófnak

és boldogult Csáky István grófnak állandó fáradozását és erőfeszítéseit hazánknak a háborútól való távoltartása, a balkáni béke megóvása, a Jugoszláviával való barátsági szerződés megkötése, valamint annak érdekében, hogy Jugoszlávia is csatlakozzék a háromhatalmi egyezménnyel létesített politikai rendszerhez. Ezek a törekvések, miután a bolgár, majd a jugoszláv kormány is aláírta a csatlakozási egyezményt, már teljes sikerrel biztattak, amikor a belgrádi államcsíny egyszerre teljesen megváltoztatta a helyzetet és egyoldalúan felborította azt a tengelyhatalmakkal való barátságos együttműködésre alapított politikai rendszert, amelynek a magyar—jugoszláv barátsági szerződés is egyik szerves alkotórésze volt.

A miniszterelnök-külügyminiszter ezután rámutatott arra, hogy Jugoszlávia volt az, amely ellenünk intézett sorozatos légitámadásaival, a magyar határon át megismételt katonai betöréseivel maga semmisítette meg a barátsági szerződést. Ekkor ezután az önálló Horvátországnak április hó 10-én történt megalakításával Jugoszlávia mint államalakulat felbomlott és megszűnt, a magyar kormány elemi kötelességének tartotta, hogy a tőlünk Trianonban elszakított és Jugoszláviához csatolt területeket a Duna—Tisza közén, a Baranyai háromszögben és a Mura vidéken katonai megszállással a magyar állam keretébe visszavezesse és az e területeken nagyszámban élő magyarságot védelmébe vegye. Az erre vonatkozó megállapodások és elhatározások ismertetése után a miniszterelnök-külügyminiszter az értekezlet tagjainak hozzászólását kérte.

Elsőnek Bethlen István gróf fejtette ki álláspontját, előrebocsátva, hogy teljes mértékben és minden tekintetben helyesli a kormány elhatározását, mert az adott helyzetben nem is lehetett volna másként cselekedni. Nemzeti becsületünk és ezeréves történelmi hivatásunk megtagadása lett volna, ha a jugoszláv államalakulat széthullása után nem teszünk eleget a volt ősi magyar véreinkkel szemben fennálló kötelességünknek. Éppen ezért igen fontosnak tartja azonban, hogy a magyar akció feltétlenül és kizárólag Szent István ősi birodalmához tartozott történelmi magyar föld visszaszerzésére korlátozódjék, azon egy tapodtat se haladjon túl és időbelileg is ezeknek a területeknek fegyveres erővel való visszaszerzésére és a Magyar Szent Koronához való csatolására szorítkozzék. Ezen túl és tőlünk idegen területeken azonban némelyek szerint semmi részt nem szabad vállalni a háborúból, sem Szerbiával, sem esetleg más országokkal szemben. Nagy szükségnek tartja továbbá a magyar jogi álláspontnak határozott és világos feltárását, mert hiszen előrelátható, hogy nem csak a volt Jugoszlávia, hanem Nagy-Britannia, sőt talán más államok is a felonia vádjával fognak bennünket illetni. Ha őket nem is lehet, legalább a tárgyilagos hozzáállókat kíséreljük meg igazunkról meggyőzni. Végül elsőrendű szüksé-

gességnek tartja Bethlen István gróf a baráti kapcsolatok felvételét az újonnan önállósult Horvátországgal, ami ennek is érdeke. Ennek kapcsán biztosítanunk kell a tengeri kijáratunk felé való szabad transitó közlekedést és áruszállítást, aminek érdekében még a teljes Muraköz birtoklásához sem ragaszkodnék, ha a horvátok kompenzálás gyanánt azt követelnék. Végül szükségesnek tartja a teljes összhangot a kormány és a vezérkar között még a részletkérdésekben is, minélfogva a külügyminiszter állandó képviselőjének okvetlenül részt kell vennie a vezérkari tanácskozásokban...

Vajon mire gondolt Bethlen? Miért kívánta a külügy és a hadügy kapcsolatának — egy ny. miniszterelnöktől szokatlan, részletekbe menő megnyilatkozással —, még a szintjét is meghatározni? Tudott-e valamit a Werth vezérkari főnök nevével fémjelzett németbarát katonai vezetés más irányú elképzeléseiről? Vagy attól félt netán, hogy a diplomáciai és a katonai vezetés közötti ellentétek az újonnan Magyarországhoz csatolt területeknek a trianoni határokon túlmenő megszállásához, atrocitásokhoz vezethetnek? (Különös tekintettel arra, amit Rassay Károly már említett tanúvallomásában úgy fogalmazott meg, hogy a vezérkar szerint a mozgósítást már nem lehet véres akció nélkül visszavonni, mert ez a hadsereg moráljára károsan hatna.)

Bethlen indokait csak sejthetjük. A Bárdossy vezette kormány — felrúgva a fegyveres semlegesség politikáját — elindította Magyarországot a hadak útján...

Egy elsikkasztott sürgöny

1

1941. június 14-én, Werth Henrik előzőleg megküldött memoárjai után, a magyar vezérkar főnökének újabb feljegyzését kapta kézhez Bárdossy László miniszterelnök. Leglényegesebb megállapításait az alábbiakban idézzük:

Emlékirataim elküldése óta a német—orosz viszonylatban nem állott be enyhülés. Mind német, mind orosz részről a határok mentén már több mint 100-100 hadosztályt vonultattak fel. Német részről az előkészületek még most teljes ütemben folynak, sőt az utóbbi időben fokozódnak. Románia német irányítás szerint leplezetten teljes mozgósítást hajtott végre, és felvonulását a keleti határai mentén majdnem teljesen befejezte. Hasonló a helyzet Finnországban is.

A katonai előkészületek alapján megítélésem szerint a háború Európa keleti felében rövid időn belül kirobbanhat.

Tekintettel Magyarország viszonylag kedvezőtlen katonai helyzetére, mely főként a nehéz közlekedési helyzetből és a német szállításokból adódik, Oroszország elleni teljes katonai felkészülésünkhöz kereken egy hónapi időre van szükségünk.

Mint az előbb idézett Emlékirataimban már kifejtettem, katonapolitikai helyzetünkből kifolyólag egy német—orosz háború esetén nem lehetünk tétlen szemlélői az eseményeknek.

Szilárd meggyőződésem szerint Magyarország a német—orosz háborúban nem maradhat tétlen. E háborúban részt kell vennünk:

1. mert ezt megköveteli az ország területi épségének, valamint állami, társadalmi és gazdasági rendszerünk biztosítása,

2. mert jövőnk érdekében az orosz szomszédság gyengítése és eltávolítása határainkról elsőrendű nemzeti érdekünk,

3. mert erre kötelez a keresztény nemzeti alapon álló világnézetünk és a bolsevizmussal szembeni elvi állásfoglalásunk úgy a múltban, mint a jelenben is,

4. mert politikailag a tengelyhatalmak mellett véglegesen lekötöttük magunkat,

5. mert további országgyarapításunk is ettől függ.

Német—orosz háború esetén az Északi-tengertől a Fekete-tengerig húzódó arcvonalban nem lehet a magyar Kárpát-arcvonalat üresen, biztosítatlanul hagynunk. Ha ezt tennénk, akkor a hadműveletek alatt vagy még inkább az előtt magunkra zúdítanánk az orosz betörést. Ezzel rést nyitnánk, amely az egész német arcvonal felgöngyölítésével járhatna, a német győzelmet kérdéssé tehetné. Országunk biztonsága érdekében katonai felkészültségünket fokoznunk kell, mert a Kárpátalján eddig elrendelt határvédelem feltartóztató ereje igen gyenge, olyannyira, hogy azzal a velünk szemben felvonult többszörösen túlerejű orosz erők támadását nem fogjuk tudni kivédeni. Szovjet-Oroszország haragjának felidézése nem lehet indoka a be nem avatkozásnak, mert ha mi nem vállaljuk a Kárpátok védelmét, akkor Kárpátalján a németek fognak felvonulni, amit semmi esetre sem fogunk tudni megakadályozni. És ez ugyanúgy ki fogja váltani Szovjet-Oroszország ellenünk való haragját és boszszúját, mintha mi magunk is részt vennénk a háborúban.

A kisantant szövetség megsemmisülése után Magyarországot egyedül Szovjet-Oroszország felől fenyegeti veszély. A messze jövőbe látó politika szempontjából Magyarországnak igen nagy érdeke fűződik ahhoz, hogy ezt a nagy veszélyt minél jobban csökkentse, illetve határainkról eltávolítsa. Németország győzelme esetén — és ez a győzelem nem lehet vitás — Szovjet-Oroszországot annyira le fogják gyöngíteni, azt valószínűleg annyira vissza fogják szorítani a Kárpátoktól, hogy a nagy orosz veszély lényegesen lecsökken, sőt talán hosszú időre meg is szűnik. A német—orosz háborúban való részvételünk tehát ebből a szempontból is szükséges.

De erkölcsi és presztízsokokból is részt kell vennünk ebben a háborúban, mert Magyarország volt Európában az első állam, amely a bolsevizmussal szemben a harcot felvette, mi voltunk az elsők, akik a keresztény nemzeti szellem újjáébredését Európában felgyújtottuk. Keresztény nemzeti eszmén alapuló világnézetünkkel jutnánk ellentétbe, ha a bolsevizmus elleni harchoz nem csatlakoznánk. A tengelyhatalmakhoz való csatlakozásunk is kötelességünkké teszi a háborúban való csatlakozásunkat, de ezenfelül még az is, hogy a további országgyarapításunkat is csak akkor remélhetjük, ha továbbra is kitartunk a tengelyhez hű politika mellett, aminek jutalmaképpen biztosan visszakapjuk a történelmi Magyarország egész területét...

Werth Henrik memoranduma akarva-akaratlanul — egy korábban idézett dokumentum soraira emlékeztet. Hogyan fogalmaz Werth? „...mert Magyarország volt Európában az első állam, amely a bolsevizmussal szemben a harcot felvette, mi voltunk az elsők, akik a keresztény nemzeti szellem újjáébredését Európában felgyújtottuk". S mi volt a Sztójay által 1938 november közepén a Wilhelmstrassen átadott magyar memorandumban? „...Magyarország volt talán az első állam, amely sohasem tért el a kommunizmus elleni harc vonalától, s amelyik sohasem volt hajlandó bármiféle egyezményre vagy kompromisszumra a bolsevizmussal." A két dokumentum egyértelműen tükrözi a magyar politikai vezetés, valamint a honvédség vezetőinek elképzeléseit, céljait és történelmi látásmódját.

Ezt a gondolatot, ezt a katonai kasztszellemből fakadó és a magyar keresztény-nemzeti kurzust mindenképp megtestesítő politikai szólamot — mint a világnézeti háború eszmei alapját — legékesebben a magyar miniszterelnök fejtette ki 1941. november 25-én. Mint Major Róbertnek a Budapesti Népbíróséghoz küldött átiratából kiderül, Bárdossy ugyanezt a gondolatot fogalmazta meg az antikominternpaktumot meghosszabbító berlini Európa-konferencián:

„Magyarország volt az első európai ország, amely 1919-ben a bolsevista terror áldozata lett, de egyben az első olyan állam is, amely ama férfi vezetése alatt, aki azóta mint kormányzó a legmagasabb helyen vezeti az ország ügyeit, e veszélyt leküzdötte és megtalálta az utat a belső gyógyuláshoz és a nemzeti újjáépítéshez."

Ismét a végzetes dicsekvés, hogy Magyarország volt az európai ellenforradalom kútfeje, s az ugyancsak végzetes történelemhamisítás, mintha a magyar közélet, más országokhoz viszonyítva, valami kivételes fejlődésnek és színvonalnak örvendhetett volna az ellenforradalmi rendszer alatt.

„A vörös veszéllyel való első összecsapás véres és fájdalmas tanulságai tehát nem vesztek el számunkra, s így Magyarország ismét az első állam volt, amely Németországhoz, Japánhoz és Itáliához csatlakozott s nyíltan és ünnepélyesen leszögezte magát a kominternben megtestesült világveszély elleni küzdelemre...

Már akkor, amikor Magyarország a fasiszta és a nemzetiszocialista eszmék győzelmét üdvözölte Itáliában és Németországban, ezt nem csupán a kölcsönös, belső baráti érzelmek alapján tette, amelyek a két nemzettel évszázadok

óta összekötötték..., hanem annak a tiszta felismeréséből folyóan is, hogy az új eszmék, amelyek a német és az olasz nemzeteken uralkodnak, tudatos és sikeres állásfoglalást is jélentenek a bolsevizmus néppusztító veszélye ellen."

Bárdossy tehát a világnézeti háborút hangsúlyozza, a háborúk legveszélyesebbikét, ami egyben ellentétben van mindazzal, amit a háború okául idézett beszédeiben felhozott: ott ugyanis elsősorban politikai okokra hivatkozott.

„Az elhatározottság és a lelkesedés, amellyel a magyar nép e harcban részt vesz, egybe van kötve a német nép Führerje iránt érzett legmélyebb hálával, a vezér iránt, aki népe egész katonai, erkölcsi, szellemi és anyagi erejét bevetette a háborúba. Ezzel az egész civilizált világgal szemben olyan szolgálatot tett, amelynek nagyságát csak későbbi évszázadok tudják majd kellően értékelni."

Werth memorandumának hatására Bárdossy miniszterelnök rendkívüli minisztertanácsot hívott össze. A tanácskozás jegyzőkönyvét Sztójay és társai népbírósági peréhez csatolták a főbűnös perek idején. Feltehetően azért, mert Sztójay táviratainak nagy szerepe lett abban, hogy Magyarország végül is belépett a Szovjetunió elleni háborúba. A minisztertanácsi jegyzőkönyvben igen érdekesen nyilatkoznak az egyes résztvevők Werth memorandumával kapcsolatban arról, hogy Magyarország mit tegyen: mozgósítson-e, vagy sem. A főbűnösök perei során kiderült, hogy Bárdossy miniszterelnöksége alatt a minisztertanácsi jegyzőkönyveket a kormányfő több alkalommal átíratta. Lehet, hogy a most közölt dokumentumot is „stilizálta" Bárdossy? Mégis oda kell figyelni, elsősorban a Bartha honvédelmi minisztert helyettesítő Győrffy Bengyel Sándor altábornagy „látnoki" megjegyzéseire.

JEGYZŐKÖNYV

az 1941. évi június hó 14-én délután 6 órakor tartott rendkívüli

MINISZTERTANÁCSNAK

dr. bárdosi BÁRDOSSY LÁSZLÓ m.kir. t.t. m. kir.

miniszterelnök elnöklete alatt jelen vannak:

dr. bárdosi BÁRDOSSY LÁSZLÓ m. kir. t.t.,*
m. kir. miniszterelnök, egyúttal megbízva a m. kir. Külügyminisztérium vezetésével Bárdossy s.k.

* magyar királyi titkos tanácsos.

dr. vitéz KERESZTES-FISCHER FERENC m. kir. t.t., m. kir. belügyminiszter — Keresztes-Fischer s.k.

dr. REMÉNYI-SCHNELLER LAJOS m. kir. t.t., m. kir. pénzügyminiszter — Reményi Schneller s.k.

báró losonci BÁNFFY DÁNIEL m. kir. földmívelésügyi miniszter — Bánffy Dániel s.k.

dr. RADOCSAY LÁSZLÓ m. kir, t.t., m. kir. igazságügyminiszter — Radocsay s.k.

dr. alistáli LAKY DEZSŐ közellátási tárcanélküli m. kir. miniszter — Laky s.k.

A távollévő honvédelmi miniszter helyett:
GYŐRFFY BENGYEL SÁNDOR m. kir. altábornagy, a honvédelmi miniszter helyettese — Győrffy Bengyel s.k.

VARGA JÓZSEF iparügyi miniszter és HÓMAN BÁLINT vallás- és közoktatásügyi miniszter távol vannak.

dr. borosjenői ZSINDELY FERENC miniszterelnökségi államtitkár — Zsindely Ferenc s.k.

JEGYZŐ:
Bárcziházi BÁRCZY ISTVÁN, m. kir. t.t., miniszterelnökségi államtitkár

Bárdossy László miniszterelnök: Ma délután háromnegyed 3 órakor rendkívül sürgős felírással ellátott szigorúan bizalmas átiratot intézett hozzám Werth Henrik gyalogsági tábornok, a honvéd vezérkar főnöke, aki ezen átiratára azonnali választ kér. Természetesnek találtam, hogy ezen átiratára nem a magam, hanem a kormány nevében adom meg az azonnali választ. Ezért hívtam össze a mai rendkívüli minisztertanácsot.

Werth már előbbi átirataiban kérte, hogy kössünk együttműködési szerződést a németekkel. Akkor azt válaszoltam, hogy ezt nem tartom aktuálisnak. Elhárították volna maguk a németek. Lehetetlen lett volna kudarc nélkül feszegetni. Werth akkor ismét visszatért, hogy akkor ő próbálja ezt megbeszélni a németekkel. A kormányzó nem tartotta szükségesnek. Werth a mai napon egy hosszú emlékiratot terjeszt elő: utal arra, hogy a németek 120 divízióval készen állnak a keleti határaikon. A románok leplezetten mozgósítottak. A németek támadása az oroszok ellen nemsokára megindul.

Ebben a háborúban nekünk részt kell vennünk. Általános magyar mozgósításra 1 hónap idő szükséges.

Az oroszok visszaszorítása és eltávolítása a mi érdekünk is.

Részt kell vennünk, mert a tengelyhatalmak mellett lekötöttük magunkat.

Ha részt nem vennénk, ezzel rést nyitunk és utat Európa bolsevizálásának. Katonai felkészültségünket fokozni kell. Ha mi nem vállalnók a Kárpátok megvédését, akkor a németek szállják meg a Kárpátokat. A németek részére a német—orosz háború szükséges. Presztízsokokból is. Magyarország további országgyarapítást csak úgy érhet el, ha mi is részt veszünk a németek oldalán az oroszok elleni háborúban. Ha részt nem veszünk, ezzel nemcsak veszélyeztetjük jövendőbeli területi gyarapodásunkat, hanem Észak-Erdély megtartását is. Werth szerint 9-10 nap alatt kirobbanhat az orosz—német háború. Werth szerint megint el fogunk késni. Werth javasolja a kormánynak, tegyünk a németeknek azonnali javaslatot Magyarország önkéntes belépésére az oroszok elleni háborúba katonai szövetségben Németországgal. Ez a gondolatmenete Werth memorandumának. Felolvasom ennek teljes szövegét.

Werth javasolja a határvadászok, a repülők és a gyorshadtest azonnali mozgósítását. Ez kifelé Románia mozgósításával is indokolható. Werth szerint a háború rövid idő múlva el fog dőlni. Gyors döntés lesz. Még aratás előtt. Nincs kétség aziránt, hogy a németek lesznek a győztesek. Magyarország néhány hét múlva már le is szerelhetne.

Nézetem szerint Werth ezen előterjesztése tele van ellentmondásokkal.

Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter: Abszurdum, amit Werth mond, hogy Németország könnyen fog végezni Oroszországgal. Hátha visszavonul mindjárt az orosz hadsereg?

Győrffy Bengyel Sándor altábornagy a távollevő honvédelmi miniszter helyettese: Bartha Károly honvédelmi miniszter mindég azt mondja, hogy nekünk részt kell vennünk, mert különben a románok jó pontot, mi magyarok pedig rossz pontot fogunk szerezni a németeknél. Fő, hogy mi is jól járjunk.

Bárdossy László miniszterelnök: A románok revíziós követeléseik miatt fognak részt venni. Nem tételezhetjük fel, hogy mi német segítséggel Romániából újabb területeket kaphassunk. Nem lehet feltételezni, hogy ha Németország Romániát Besszarábiával megerősíti, hogy ugyanakkor gyengíti Dél-Erdély elvételével.

Osima tábornok, berlini japán nagykövet szerint ezáltal összeütközésbe kerülne Németország stratégiai terveivel. Osima közölte, hogy Hitler kijelentette előtte, hogy ha ő Hitler megindul az oroszok ellen, úgy csak azon országok katonai segítő részvételére számít, amely országoknak területi követeléseik vannak Oroszországgal szemben: ezek Románia és Finnország, Magyarország számára más szerep jut. „Mit kerestek ti magyarok az oroszok ellen?" mondta Osima nagykövet.

Győrffy Bengyel Sándor altábornagy: Biztosan bekövetkezhetik, hogy az oroszok ellenünk jönnek.

Bárdossy László miniszterelnök: Nekünk területi igényeink nincsenek. Nem kell részt vennünk. Ha mozgósítunk, akkor a románok mozgósítanak és ellenünk jönnek. Ha a németek szükségesnek tartanák, hogy felvonuljunk a Kárpátokra, az meg fog történni. Gyanúsítást látok Werth azon megjegyzésében, hogy nekünk ki kell tartani a tengely mellett. Mi tengelybarátok vagyunk.

Werth azt állítja, hogy mi jutalomként megkapjuk történelmi Magyarország egész területét. Ezzel szemben utalok arra, hogy a Német Birodalom garantálta Szlovákia és Románia egész területét, a Burgenlandot pedig sohasem lesz hajlandó nekünk visszaadni. Én úgyis mint miniszterelnök és mint külügyminiszter kijelenthetem, hogy minden egyes alkalommal a tengelyhatalmak vezetői azt kenik az orrunk alá: ne próbáljunk lazítani a bécsi döntéseken.

Végül ha mi most négy hadtestet és a gyorshadtestet mozgósítanánk, abban a pillanatban leleplezzük a németeket a világ előtt, hogy nem igaz az, hogy „nincs orosz kérdés". Weizsäcker báró, a német birodalmi külügyminisztérium államtitkára, amidőn nemrégiben pár napi tartózkodásra mint magánember feleségével Budapesten időzött, azon kérdésemre, hogy igaz-e az, hogy egy közeli német—orosz háború kitörésének lehetősége fennáll, azt a választ adta nekem, hogy erről még a Führer sem tud semmit. Mi még rendreutasítást is kaphatunk.

Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter: Egyetértek a konklúziókkal: semmi jogunk és okunk megmozdulni. A németek nem is akarják, hogy mi agresszíve támadólag részt vegyünk. Azt akarhatják, hogy defenzíve részt vegyünk. Olyan erők vannak-e már ellenünk felvonulva? Nem szabad megmozdulni. Teljesen osztom a Miniszterelnök úr véleményét, álláspontját. És semmi mozgósítást!

Radocsay László igazságügy-miniszter: Osztom a Miniszterelnök úr álláspontját.

Báró Bánffy Dániel földművelésügyi miniszter: Osztom a Miniszterelnök úr álláspontját. Tekintettel a román mozgósításra, fokozatosabb határvédelmet kér a keleti erdélyi székelykárpáti vonalon.

Bárdossy László miniszterelnök: Felkérem Bengyel altábornagy urat, tisztázza Werth Henrik gyalogsági tábornokkal azt, hogy milyen erők vannak határainkon felvonulva, miként nem engedek magamnak kitanítást adni politikai ügyekben a vezérkar főnökétől, éppen úgy nem akarok e kérdéssel hozzáfordulni.

Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter: Nyersanyagunk nincs, a nyersanyaghiány miatt sem szabad beugranunk egy háborúba. Két hónap múlva még

a kevés nyersanyagunk is megszűnik. Nem hiszem, hogy Werth visszaküldheti a mozgósított katonaságot aratás előtt.

Bárdossy László miniszterelnök: Ma június 14-e van. Az aratás kezdődik június 29-én. Ha ma mozgósítunk, úgy a csapatok csak június 24-én érnek a határra.

Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszter: Mi még egyedül maradhatunk benn. Ha megtudják az oroszok, mindjárt ellenünk is jöhetnek.

Győrffy Bengyel Sándor altábornagy: A kormány kívánja tehát azt, hogy a keleti határainkat meg kell erősíteni, úgyszintén a kolozsvári IX. hadtestet. Ki kell képezni a volt román állampolgár székelyeket.

Laky Dezső közellátásügyi tárcanélküli miniszter: Osztja a Miniszterelnök úr álláspontját. Egy nagy mozgósítás ma a közellátás katasztrófáját jelentené.

Győrffy Bengyel Sándor altábornagy: A honvédség a közellátás céljaira 480 vagon búzát átengedett. Mozgósítási készleteink nincsenek.

Bárdossy László miniszterelnök: Az állami és társadalmi rend itt megbillen, ha most mozgósítunk.

Zsindely Ferenc, miniszterelnökségi államtitkár: Politikai szempontból kifogásolható, ha a vezérkar főnöke ennyire irányítólag akar beavatkozni az ország külpolitikájának intézésébe. Katonai körök ilyen beavatkozása anarchiára vezethet.

Bárdossy László miniszterelnök: Javaslom és kimondhatom, hogy a minisztertanács egyhangúlag állást foglal a vezérkar főnökének javaslata ellen.

Azt nem tartja sem időszerűnek, sem az ország érdekében állónak. A kormány elutasító álláspontját a miniszterelnök fogja átiratban közölni a vezérkar főnökével.

A minisztertanács egyhangúlag hozzájárul.

Kmf.

Bárdossy László s.k.

Bárczy István jegyző s.k.

Míg a rendkívüli minisztertanács résztvevői közül többen akkor látták csak reálisnak a szovjet támadás veszélyét, ha Magyarország mozgósít, addig a honvédelmi minisztert helyettesítő Győrffy Bengyel altábornagy ezt az alternatívát akkor vetette fel — a később bekövetkezett események ismeretében nem is érthetetlenül —, amikor a miniszterelnök Osimára hivatkozva közölte Hitler Magyarországgal kapcsolatos terveit. Abból a japán nagykövet által megfogalmazott kérdésből, miszerint „Mit kerestek ti magyarok az oroszok ellen?" — nem következett logikusan Győrffynek az a megállapítása, hogy „Biztosan bekövetkezhetik, hogy az oroszok ellenünk

jönnek", hiszen Bárdossy is leszögezte, az országnak nincsenek területi követelései a Szovjetunióval szemben.

Ki volt Werth Henrik és mi késztette őt az előbbiekben idézett memorandum elküldésére? A vezérkari főnök távollétében lefolytatott népbírósági per előkészítő fázisában, 1945. július 7-én kihallgatták TOMBOR JENŐ nemzetgyűlési képviselőt a Budapesti Népügyészségen. Ezeket mondotta:

Tombor Jenő: Werth Henriket még az első világháború előtt ismertem meg, amikor mint vezérkarhoz beosztott főhadnagy a közös hadseregtől a honvédséghez jött át. Köztünk a szokványos bajtársi érintkezés állott fenn. Az első világháború után a Károlyi-kormányzat idejében elmondta nekem, hogy összeköttetésbe lépett Bleyer Jakabbal, akivel együtt a magyarországi német kisebbséget szervezik meg. A Tanácsköztársaság megalakulása után az egyik magyar vörös hadosztály parancsnoka volt és csapataival a hadsereg utolsó csatáiban Szolnoktól keletre részt vett. Később bajtársi körökből úgy értesültem — nevekre nem emlékszem —, hogy Werth Henrik, mihelyt a hadseregparancsnokság intézkedését a románok elleni támadásra megkapta, ennek tartalmát valamilyen módon a szegedi ellenforradalmi magyar kormányhoz juttatta el, és ez utóbbi útján a román hadsereg már tudomással bírt a Vörös Hadsereg támadásának terveiről. A későbbi ellenforradalmi kormányzat idejében Werth Henrik mint teljesen igazolt tiszt befutotta rendes pályafutását egészen a pécsi vegyes dandárparancsnokságig. Amikor Gömbös Gyula már mint miniszter menesztette Röder Vilmost, a honvéd vezérkar akkori főnökét, azon a címen, hogy a Sándor szerb király meggyilkolását követő zavaros időszakban nem gondoskodott eléggé az ország déli határának védelméről, ekkor Werth Henrik szolidárisnak jelentette ki magát Röder Vilmossal és idő előtt nyugdíjazását kérte. A második világháború előtt, a pontos időpontot nem tudom, Keresztes-Fischer Lajos után Werth Henrik lett a honvéd vezérkar főnöke. Ezután egy alkalommal Werth Henrikkel találkozva ő elmondta, milyen „szerencsés fickó," mert elérte azt a legmagasabb polcot, amiről egyáltalában álmodozhatott. De nemcsak, hogy ezt elérte, hanem még kérlelték a főnökség elfogadására, és ő szabhatta meg a feltételeket. Ekképp szüntette meg a vezérkari főnök alárendeltségét a honvédelmi miniszterrel szemben, és az addigi honvéd főparancsnoki hatalmat is átvehette, megszüntetvén ezt az állást. Ezután az 1941. évi tavaszi Jugoszlávia elleni megrohanásunk után beszélgettem vele egy katonai könyv megíratásával kapcsolatban. Ekkor azonban szemrehányást tettem neki azért, mert a Jugoszláviával kötött örök időre szóló barátsági szerződés ellenére, ezt a baráti államot a magyar honvédség megtámadta.

Kifejtettem előtte, bármivel is indokoljuk hadbalépésünket, a világ közvéleménye Magyarországot szószegőnek fogja tekinteni. Ekkor Werth szavaiból különösen arra emlékezem, amidőn mentegetőzésképpen azt mondta, hogy „nem ő kergette halálba Telekit". Ez nekem annál inkább feltűnt, mert ezzel én őt nem is vádoltam.

Később, már 1942. december 11-én találkoztam utoljára Werth Henrikkel. Az időpontra és a beszélgetés lefolyására azért emlékszem jól, mert ezt a beszélgetést annak lefolyása után nyomban Posztoczky Pál ny. ezredes barátom tanácsára, amennyire képes voltam, szó szerint följegyeztem, és a beszélgetés cikk alakjában a Magyar Nemzet egyik tavaszi számában megjelent. Ezen a napon délután 6 óra tájban a Modern Kávéházban találkozóm volt az említett ezredessel, aki megbízott társam volt Bajcsy-Zsilinszky Endre több lovagias ügyében. Egyedül ültem az egyik asztalnál, Werth Henrik pedig a másik asztalnál két, előttem nem ismert úr társaságában volt. Werth ekkor hozzám jött, szívélyesen üdvözölt. Ekkor a következő beszélgetés fejlődött ki köztünk.

Magam a következőképp kezdtem: Most folytathatjuk eszmecserénket, amelyet még vezérkari főnökséged idejében megkezdtünk, és amikor nemcsak a Jugoszlávia ellen indított lépésünk miatt tettem neked szemrehányást, hanem megnyugtatást akartam szerezni a tekintetben, hogy az akkor szóbeszéd tárgyát képező Szovjetunió elleni német támadásban magyar csapataink ne vegyenek részt. Ekkor azt mondtad... itt félbeszakított a következő szavakkal: hogy abban a háborúban részt kell vennünk.

Nem, nem ezt mondtad — folytattam —, hanem azt, hogy ez egy politikai kérdés, amely nem reánk tartozik, hanem abban a magyar kormány dönt. Werth elismerte, hogy nekem ezt mondta, és bensőleg meg volt arról győződve, hogy az Oroszország elleni hadjáratban részt kell vennünk, mégpedig teljes erővel. Azóta is helyteleníti Werth a magyar kormány magatartását és határozatlanságát a résztvevő magyar csapatok tömege tekintetében. Szemére vetettem Werthnek, milyen nagy bűnt követett el az ország érdekei ellen, azért, mert úgy tudtam, hogy a Szovjetunió elleni hadjáratban a németek nem is követelték részvételünket.

Werth elismerte, hogy ez utóbbi dolog valóban így áll, de a Jugoszlávia elleni háborúért ő nem lehet felelős. Hitler akkor Sztójay berlini követünk útján csupán azt közölte a kormányzóval, hogy a német haderő Jugoszláviát meg fogja támadni és megkérdezte, Magyarország részt kíván-e venni a hadműveletekben, amely esetben az elszakított délvidéki területek visszakerülnének az országhoz. Azon a minisztertanácson, amely kimondta, hogy az ország részt vesz a támadásban, sem ő — Werth —, sem Bartha, akkori honvédelmi miniszter, nem voltak jelen. Werth-tel — szerinte — Teleki akkori miniszterel-

nök már csak a választ közölte és őt utasította, hogy a szükséges katonai intézkedéseket tegye meg. Werth a részleges mozgósítást követelte Telekitől, amit utóbbi megtagadott, mire Werth beadta lemondását. Később Teleki egy szerdai napon — egy nappal halála előtt — azt közölte Werth-tel, hogy belemegy a részleges mozgósításba, de szükségesnek is tartja, hogy az ország ne mindent békés úton kapjon vissza, hanem harcoljon is, nehogy a honvédség elpuhuljon. Ez a beszélgetés igen szívélyesen folyt le, Werth mint mondá, visszavonta lemondását és intézkedett a részleges mozgósításról.

Én erre kifejtettem Werth előtt, hogy ahogyan ő az akkori eseményeket előadja, ellenkezik a közfelfogással nálunk és külföldön is, ahol ténynek ismerik el, hogy Teleki a Jugoszlávia elleni háborút ellenezte és ezért halt meg.

A Szovjetunió elleni hadjáratunkat illetőleg Werth a következőképp nyilatkozott: a németek még csak meg sem kérdeztek minket, részt akarunk-e venni a Szovjetunió elleni hadjáratban. Amikor Werth megtudta, hogy a német támadás valóban meg fog indulni, a minisztertanácsban felvetette azt a kérdést, érdeke-e az országnak, hogy a bolsevista veszedelem teljesen megszűnjék. A jelenlevők mind igennel válaszoltak. Erre Werth kijelentette, akkor nekünk is hadba kell szállnunk. Bárdossy nem ellenezte a háborút, de csak egy gyalogos (hegyi) és egy gyorshadtest közreműködésébe volt hajlandó belemenni. Ezt Werth kevesellte, tekintettel a 300 kilométeres határsávra és az oroszok nagy erejére. Mivel Bárdossy nem engedett, Werth meggondolási időt kért. Később közölte Bárdossyval, hogy vállalja a katonai felelősséget a részéről elfogadott csekély erővel is, mert neki az volt a legfontosabb, hogy egyáltalában részt vegyünk a háborúban. De akkorra már Bárdossy meggondolta a dolgot és ellenezte részvételünket. Ez a kérdés a minisztertanács elé került, amely Bárdossyt leszavazta.

Ismételten szerencsétlenségnek mondtam a háborúba sodródásunkat, amelynek semmiféle kényszerítő oka nem volt, hiszen még Kassát sem az oroszok bombázták. Werth azt állította, hogy igen, a gépek a Szovjetunió jelvényeit viselték, orosz gyártmányúak voltak éppen úgy, mint egy föl nem robbant, megtalált bomba.

Ez év tavaszán Balogh miniszterelnökségi államtitkár egyik hírlapi nyilatkozatából tudtam meg, hogy Werth ekkor sem mondott igazat előttem, mert az említett államtitkár tudomása szerint a bombákat Kassára egy Csekmek nevű magyar repülőszázados dobta le.

Werth ekkor újból hangsúlyozta, hogy nem a mi hadbalépésünk volt a baj, hanem, hogy már kezdettől fogva nem elegendő erővel támadtuk meg az oroszokat. Akkor a döntés szerinte már Lemberg körül történt volna meg, nem pedig Umannál, és a háború egészen más fordulatot vett volna. Én természete-

sen cáfoltam Werthnek ezt a felfogását, amely csak azt bizonyítja, hogy előtte a német—magyar sorsközösség volt a legfontosabb és nem úgy mint nálam, a kizárólagos magyar érdek. Werth erre azt fejtegette, hogy a mi részvételünk a Szovjetunió elleni hadjáratban igenis magyar érdek volt. Hiszen akkor a tótok és a románok egyenesen versengtek abban, hogy minél nagyobb erőket vessenek be a háborúba. A háború végén ugyanis aszerint fogják a németek az egyes államokat megjutalmazni, amilyen mértékben a Szovjetunió elleni háborúban részt vettek. Erre az okfejtésére azzal válaszoltam, hogy ez a második lényeges különbség köztünk. Werth ugyanis bízott a német győzelemben, én pedig a háború első percétől kezdve holtbiztosra vettem, hogy a németek a háborút feltétlenül el fogják veszíteni. „Ma is bízom benne" szakított félbe Werth Henrik.

Közben megjelent Posztoczky barátom és látszólag türelmetlenkedett, őreá hivatkozva tehát beszüntettem a beszélgetést Werth Henrikkel, mondván, hogy a háború végső kimenetele olyan terjedelmes kérdés, amelyikkel most már nem foglalkozhatunk.

A Werth Henrikkel lefolytatott beszélgetést nyomban közöltem Posztoczky Pál ezredessel is, ő pedig arról tájékoztatott, hogy lényegében a Rudas gőzfürdőjében neki is ugyanazt mondta el Werth...

2

A Szovjetunió megtámadását célzó Barbarossa-terv előírásainak megfelelően 1941. június 15-én a német külügyminiszter utasította a budapesti német követet, hogy közölje a magyar miniszterelnökkel: a német—szovjet viszonylatban Hitler követeléseket fog támasztani, s célszerű lenne, ha Magyarország biztosítaná keleti határait. Ribbentrop külön felhívta a követ, Erdmannsdorf figyelmét arra, hogy az információ szigorúan bizalmas, s ezt hangsúlyozza ki Bárdossy előtt. A német követ az utasításnak megfelelően átadta az üzenetet, a magyar miniszterelnök további intézkedésekre tett ígéretet. Erről viszont — és, mert semmi sem maradt titokban Budapesten, a Werth—Bárdossy vitáról is — Erdmannsdorf azt írta Berlinbe küldött táviratában, hogy „amint hallom, tekintettel az itteni lassúbb intézkedésekre, a vezérkari főnök már az utóbbi napokban (május 6., 31. és június 14.) magasabb fokú katonai készültséget követelt. Bárdossy László ezt — német kezdeményezés hiányában — elutasította".

Berlinben közben Weizsäcker külügyi államtitkár készített feljegyzést a magyar követtel, Sztójayval folytatott megbeszéléséről:

A magyar követ ma felkeresett, hogy az alábbiakat közölje: A magyar kormány bizonytalannak látja a helyzetet orosz határa mentén. Fátyol borítja a német—orosz viszony további fejlődésének irányát. Amennyiben az rosszabbodna, a magyar kormány nem akar elkésni katonai biztonsági rendszabályaival, másfelől viszont nem szándékozik olyan riadalmat keltő intézkedést tenni, amely a német célkitűzéseket zavarná.

A Berlinben egyre izgatottabbá váló hangulatot sejteti és a küszöbön álló háborút — benne a magyar részvétel kérdését — érinti Sztójay követ 1941. június 17-én hazaküldött távirata. Ebben minden kétséget kizáróan arra utal Sztójay, hogy a közeli és a távolabbi jövő érdekében „még jobban ki kell kényszeríteni a németek morális lekötelezettségét" mellettünk... Vajon mi lehetett ez egy a háborút éppen hogy megelőző szituációban?

Magyar Királyi Követség
Königl. Ungarische Gesandtschaft.
84/pol. főn. — 1941.
Sürgős!

Berlin, 1941. június 17-én.
Tárgy: Német—szovjetorosz helyzet és Magyarország esetleges bekapcsolódása.

Szigorúan bizalmas!

Miniszterelnök úr sajátkezű felbontására!

Hiv. szám: 71/pol. főn. — 1941.

Fenti számú jelentésemben kifejtettem azon nézetemet, hogy Magyarországnak fel kellene ajánlania a birodalmi kancellárnak egy esetleges szovjetellenes katonai akciójánál való aktív részvételét. Nagyméltóságod a tárgyra vonatkozó megjegyzéseihez szabadjon az alábbiakban fenti nézetemet bővebben kifejteni, illetőleg ezt konkrétabban alátámasztani.

Kétség nem fér ahhoz, hogy a birodalmi kancellár hálát érez Magyarország, illetőleg a Kormányzó Úr Ő Főméltósága iránt a mostani háború kezdete óta tanúsított baráti és támogató magatartásáért. Ezt kifejezésre juttatta velem szemben Wienben március elsején Bulgária csatlakozása alkalmával, amikor a

Magyarországon átvonuló német vasúti csapatszállítmányokról emlékezett meg és amikor azt is hangsúlyozta, hogy úgy, ahogy nem felejti el Mussolininak Ausztria csatlakozása alkalmával és azóta tanúsított barátságát, éppúgy nem felejti el a Kormányzó Úr Ő Főméltóságának sem a háború óta tényekkel beigazolt baráti érzelmeit. Itt a Führer biztosan a hármaspaktumhoz való csatlakozásunkra is gondolt.

Bizonyos továbbá az is, hogy azóta a Jugoszlávia elleni katonai akcióban való aktív részvételünk által a birodalmi kancellárnál fenti érzelmek további kimélyítést nyerhettek és nyertek is. Minden túlzás nélkül tehát megállapítható, hogy a magyar—német baráti viszonyban bizonyos tőkét gyűjtöttünk, mely kamatokat fog hozni s amely ilyeneket már hozott is, éspedig a volt Jugoszlávia felé való történelmi határaink elismerésében.

Az itteni elgondolásokat és mentalitást úgyszólván a csontokig ismervén, azonban az a nézetem, hogy a közeli és távolabbi jövőre nézve fentiek nem elégségesek, hanem gondoskodnunk kell együtthaladásunknak és érdekközösségünknek további dokumentálásáról, illetőleg törekednünk kell a Német Birodalom háláját még jobban és ismételten, úgyszólván kikényszeríteni és a németek morális lekötelezettségét, minél konkrétabban leszögezni...

1941 júniusának azon a vasárnapján, amikor Hitler csapatai megkezdték a szovjet falvak és városok barbár bombázását, kitört a háború a Harmadik Birodalom és a Szovjetunió között. Nyilvánvaló volt, hogy ez a csatlós országok helyzetében is változást fog jelenteni. Nem az egymás közötti, hanem a Szovjetunióval fennálló diplomáciai kapcsolatukban. A Magyar Távirati Iroda 1941. június 24-i reggeli pozsonyi, déli római, délutáni genfi, esti berlini, valamint a 25-i római jelentései jól tükrözik, hogyan érzékelték és értették — attól függően, milyen viszony fűzte őket Magyarországhoz — a magyar—szovjet diplomáciában bekövetkező változást.

A MAGYAR TÁVIRATI IRODA JELENTI

Pozsony, 1941. június 24.

„A bolsevizmus elleni európai front" című beszámolójában a Gárdista c. lap Magyarország homályos állásfoglalásáról ír, és azt írja, hogy érdeklődéssel várják, mit fog tenni Magyarország. Rámutat arra, hogy Magyarország eddig még nem szakította meg diplomáciai kapcsolatait Szovjet-Oroszországgal, legalábbis eddig erről semmi hivatalos jelentést nem adtak ki.

A magyar—szovjet határ ez időben az egyedüli európai határszakasz Szovjet-Oroszországgal, ahol eddig még nincs hadiállapot. A szovjet elleni háborúval kapcsolatban az Esti Újság Magyarország álláspontjáról hoz budapesti jelentést. Eszerint a hétfői reggeli és déli lapok közül több újság leszögezte a német—szovjetorosz háborúval kapcsolatban, hogy e történelmi pillanatban Magyarország helye természetesen adva van, hiszen Magyarország volt az első ország, amely csatlakozott az antikominternhez, majd a hármasegyezményhez. Ezek a tények világosan meghatározzák Magyarország helyzetét és állásfoglalását. Éppígy természetes, hogy Magyarország mint a tengely szövetségese, őszintén kívánja a német fegyverek további teljes diadalát, amelynek ilyen elkövetkezésében senki nem kételkedhet.

Róma, június 24.

A kedd reggeli olasz lapok közlik a hírt, hogy a magyar kormány megszakította a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval. Ugyancsak közlik a Stefani-iroda budapesti jelentését arról, hogy Bárdossy László miniszterelnök hétfőn délután hosszabb megbeszélést folytatott Talamo márki budapesti olasz követtel.

A Popolo di Roma budapesti tudósítója szerint nem lehetne olyan háború, amely népszerűbb volna a magyarok körében, mint a Szovjetunió elleni harc. A magyar közvélemény őszinte örömmel üdvözölte ezt a lépést és egyáltalán nem aggódik a háború további fejleményei miatt... Magyarország ugyancsak helyesli Finnország és Románia elhatározását, hogy részt vesznek ebben a háborúban, valamint Törökországnak a tengely szempontjából kedvező semleges magatartását is. Végül a tudósító abbeli biztos reményének ad kifejezést, hogy Magyarország is hasonló magatartást tanúsít, mint Törökország.

Genf, június 24.

A svájci sajtó több berlini jelentés alapján foglalkozik Magyarországnak a tengelyhatalmak iránt érzett szolidaritásával.

A Neue Zürcher Zeitung levelezője szerint Berlin meg van győződve Magyarország mélyen gyökerező bolsevistaellenes érzelmeiről. Már több magyar kijelentést nyugtáztak Berlinben, amelyekben kifejezésre jutott a Németország iránti szolidaritás.

A Nationalzeitung berlini levelezője összefoglalja azokat a kijelentéseket, amelyeket berlini illetékes helyeken tettek a Németországgal szövetséges és baráti államokról. Magyarországról azt írja a lap, figyelmet keltett az a körülmény, hogy a Wilhelmstrasse illetékes helyein félreérthetetlen hatásossággal nyomatékosan hangsúlyozták, mennyire kétségtelen most Magyarországnak bolsevistaellenes állásfoglalása.

Berlin, június 24.

Valamennyi német esti lap feltűnő beállításban első oldalon közli azt a hivatalos közleményt, amely szerint Magyarország megszakította diplomáciai kapcsolatait a Szovjetunióval.

A Berliner Börsenzeitung a hivatalos jelentéshez a következő megjegyzéseket fűzi:

Magyarország azzal a ténnyel, hogy megszakította diplomáciai kapcsolatait Oroszországgal, kifejezésre juttatta azt az álláspontját, amelyet mint a tengelylyel baráti állam és mint a hármasszerződés s a komintern-ellenes szerződés tagállama elfoglal. Magyarország ezzel a ténnyel világnézetének megfelelően cselekedett. Magyarország akkor, amidőn Európa még nem ismerte fel a bolsevizmus romlottságát, átélte a bolsevizmus módszereinek és eszméjének minden fájdalmát.

A lap a továbbiakban hivatkozik a Pester Lloyd cikkére és végezetül a következőket írja:

Magyarországon nagy események pillanatában még sohasem volt olyan higgadtság és nyugalom mint most. Magyarországot 1918-ban bekövetkezett összeomlása után kiszolgáltatták a bolsevizmus terrorjának. Az ország azonban Horthy Miklós vezetésével leverte a vörös forradalmat. Azóta Magyarország elutasító magatartást tanúsított azzal az Oroszországgal szemben, amellyel történelme folyamán Lengyelország leverése után először volt közös határa a Kárpátokban. Magyarország mindig kifejezésre juttatta bolsevistaellenes érzelmeit. Most Magyarország megbízhatóan áll őrt a Kárpátok ormain Európa érdekében és teljes a bizalma annak a háborúnak a győzelmes kimenetele tekintetében, amelyet Nagy-Németország és szövetségesei viselnek az új Európáért és a világ kultúrájáért.

Róma, június 25.

A Stefani-iroda diplomáciai szerkesztője megállapítja, hogy Budapest magatartásában Olaszország ismét bizonyítékát látja annak, hogy a magyar nép tökéletesen egyetért a tengely politikájával, eszméivel és háborús céljaival. Abból a bolsevistaellenes felsorakozásból, amely ma egész Európában folyik, Magyarország nem hiányozhatott és nem késhetett tovább, hogy szavát hallassa, nemcsak régi és szíve mélyéből eredő érzése szerint, hanem reális okokból is, tekintettel az állandó veszedelemre, amelyet a Kárpátok gerincén elhelyezkedő bolseviki hatalom jelentett a magyar nép nyugalma és jövője szempontjából. Magyarország tehát amikor elfoglalja helyét és vállalja szerepét a bolsevizmus ellenségei sorában, azt bizonyítja, hogy öntudatos és érett

nemzet, alkalmas az új Európában reá háruló feladat betöltésére s egyszersmind a legjobb módon és határozott formában biztosítja jövőjének lehetőségeit és megújult nagyságának feltételeit. A magyarság hagyományos történelmi szerepe nem szenved törést mint előretolt őrs Európa védelmében.

S hogyan alakultak az események Moszkvában? Ebben a vonatkozásban nem érdektelen az a tanúvallomás, amit a Bárdossy-perben BÁRCZIHÁZI BÁRCZY ISTVÁN miniszterelnökségi államtitkár tett. Akkor, amikor Erdmannsdorf budapesti német követtel a magyar miniszterelnök június 23-án azt közölte, hogy Magyarország is megszakítja a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval, Molotov is magához kérette a moszkvai magyar követet. Az államtitkár erről a következőket mondja:

Bárcziházi Bárczy István miniszterelnökségi államtitkár a vád egyik tanúja a Bárdossy-perben

A moszkvai magyár követ, Kristóffy József visszatérvén Magyarországra a következőket mondotta el nekem 1941. augusztus 15-én: A magyar külügyminisztérium teljesen tájékozatlanul hagyta őt. Utasításokkal sem látta el, Kristóffy június 15-én jelentette, hogy Schulenburg gróf moszkvai német nagykövettől értesült arról, hogy a német nagykövetség hölgytagjai már elhagyták Moszkvát. Ezt közölte a magyar külügyminisztériummal és azt a választ kapta, hogy „Méltóságod megítélésére bízom annak megítélését, hogy mikor tartja szükségesnek a női alkalmazottak hazairányítását. Mindenesetre ez feltűnés nélkül történjék." Kristóffy június 18-án kapott táviratot Budapestről, melyben Bárdossy csak annyit közölt, hogy a német—orosz viszony kialakulása tekintetében bizonyosat nem tudunk. A németek június 22-én vasárnap rohanták meg az oroszokat. Kristóffy vasárnap délután felkereste a német nagykövetségen gróf Schulenburg német nagykövetet, akit igen deprimált kedélyállapotban talált. Köstlinek tábornok német katonai attasé nem tudott véleményt alkotni az oroszok ereje felől. Mindketten óvatosságra intették Hitlert.

Másnap, 1941. június 23-án Molotov külügyi népbiztos magához kérette Kristóffy József magyar követet és azt mondta Kristóffynak, hogy azért, hogy Németország megtámadta Oroszországot, ez még nem vonja maga után azt, hogy Magyarország és Oroszország viszonylatában változás álljon be. Az oroszok az utóbbi időben Magyarország minden kérését teljesítették. A kívánt nyersanyagokat megadták. Magyarországra nézve előnyös kereskedelmi szerződés létesült. Hogy Magyarország iránti rokonszenvüknek kifejezést adjanak, az 1848—1849-i magyar szabadságharc honvédzászlóit, összesen 62 db zászlót 1941. év márciusában visszaadták Magyarországnak. Molotov felemlítette azt, hogy ha nem lépett volna fel Romániával szemben, Magyarország sem kapta volna vissza Észak-Erdélyt. A németek csak kényszerből ítélték oda Magyarországnak az északi részt döntőbíráskodás alapján. Kérdezte Kristóffyt, nem kapott-e utasítást kormányától? Molotov felajánlotta, hogy közvetlen táviratösszeköttetést létesít Moszkva, Ankara és Budapest vonalon. Délután Molotov titkára telefonált is, hogy megvan az összeköttetés, most már táviratozhat kormányának. Búcsúzásul Molotov azzal fordult Kristóffyhoz, hogy most már mint magánembertől kérdi, hogy Magyarország meg fogja-e támadni katonailag Oroszországot? Molotov kijelentette, hogy Oroszország már el is feledte, hogy Magyarország csatlakozott az antikomintern-paktumhoz, nem lát tehát semmi okot arra, hogy Magyarország Oroszországgal háborúba keveredjék. Magyarország a jövőre nézve is számíthat az egész Erdély visszaszerzése érdekében Molotov teljes támogatására az esetben, ha a két nagyhatalom között kitört háborúban semleges marad. Oroszországnak területi igényei nincsenek Magyarországgal szemben.

Kristóffy megemlítette még előttem, hogy Bárdossy nem tájékoztatta a magyar kormány álláspontjáról és szándékáról, de még véleményét sem kérdezte meg a konfliktus kitöréseinek eshetőségeiről. Kristóffy Molotovnál tett látogatása után aznap este megírta távirati jelentését Bárdossynak. Másnap, június 24-én egész nap semmi értesítést nem kapott Budapestről. 24-ről 25-re virradó éjjel felköltötték Kristóffyt azzal, hogy Budapestről sürgős távirat érkezett. Ebben Bárdossy arról értesíti a nagykövetet, hogy az ő megbízásából Vörnle követ, a külügyminiszter állandó helyettese, magához kérette Charanov szovjet követet és közölte vele, hogy Magyarország megszakítja a diplomáciai viszonyt Oroszországgal. Közli Kristóffyval, hogy azonnal kérje ki útlevelét és induljon haza. Charanov követet csak akkor fogja Magyarországról útnak indítani, ha az oroszok őt is kiengedik. Június 25-én délelőtt Kristóffy jelentkezett Molotov külügyi népbiztosnál, aki azt üzente neki, hogy nem ér rá őt fogadni, hanem helyette Visinszkij helyettes népbiztos fogja délelőtt fogadni. Kristóffyt Homonnay követségi titkár kísérte el Visinszkijhez.

Kristóffy búcsúzásul azt mondta, hogy engedje meg, hogy mint magánember sajnálkozásának adjon kifejezést afelett, hogy diplomáciai munkája így végződött. Visinszkij némán megszorította Kristóffy kezét.

Kristóffy csak Sztambulba való érkezésekor értesült arról, hogy Bárdossy miniszterelnök és külügyminiszter nemcsak a diplomáciai viszonyt szakította meg, hanem hadat is üzent június 26-án Oroszországnak. Kristóffyt Bárdossy csak augusztus elején fogadta. Kristóffy többszöri kérdésére: hát nem kaptad-e meg június 23-áról keltezett távirataimat, Bárdossy nem akart válaszolni és mindig Kristóffy feleségének egészségi állapotáról érdeklődött. Bárdossy nem akarta, hogy Kristóffyt visszatérte után Horthy kormányzó fogadja, úgyhogy Horthy kormányzó csak 1944-ben értesült Molotov kijelentéseiről, amelyeket Kristóffynak Molotovnál 1941. június 23-án történt audenciáján tett...

Mikor én 1944. augusztus havában Horthynál egy hosszabb magánkihallgatáson voltam és ezt neki elmondtam, Horthy végtelenül haragudott. Hol van most Kristóffy, azonnal fogadni akarom. Dániában követ. A külügyminisztériumban tehát Bárdossy utasítására összefogtak, hogy Kristóffy táviratait eltüntessék, letagadják és nem engedték, hogy Kristóffyt a kormányzó fogadja és Kristóffynak alkalma legyen ezt elmondani. Kristóffy Moszkvából való visszatérése után nemcsak nekem mondotta ezt el, hanem többek közt Rákóczy Imre miniszterelnökségi osztályfőnöknek is. Mindenki, aki hallotta, mélyen megbotránkozott azon, hogy Bárdossy hirtelen modorával — aki kioperált gyomra miatt folyton ideges, meggondolatlan ember volt, ilyen katasztrófába sodorta Magyarországot.

Kristóffyt visszatértekor Bárdossy a cenzúránál helyezte el. Ott kapott

beosztást Török Béla nyugalmazott követ is, akinek fia a külügyminisztérium politikai osztályán szolgált. Ők mindhárman keresték a Kristóffy—Molotov beszélgetésről szóló fontos Kristóffy követi jelentést 1941. június 23-ról, de nem akadtak nyomára.

Lakatos miniszterelnök nekem 1944. augusztus 31-én elmondta, hogy most jön a kormányzótól, és neki felháborodottan mesélte el azt, hogy ha Bárczy István neki ezt nem mondja el ma, talán meg se tudta volna Molotov közléseit...

Kristóffy sürgönyét a magyar királyi miniszterelnök — nem túlzás ez a megfogalmazás — elsikkasztotta. Az természetes, hogy Horthy felháborodott ezen a tényen, de öröme, melyet Erdmannsdorffal tudatott, amikor az közölte vele a német—szovjet háború hírét, azt mutatja, hogy Horthy Kristóffy sürgönyének ismeretében sem változtatott volna álláspontján.

Werth tábornok nehezen viselte el a június 14-i rendkívüli minisztertanácsnak a mozgósítással kapcsolatos negatív állásfoglalását. Kurt Himer tábornok Erdmannsdorfnak mondott szavaiból kiderült, hogy a magyar miniszterelnök megállapítása, mely szerint Himer azt közölte a magyar vezérkari főnökkel, hogy kívánatos a magyar csapatok részvétele a Szovjetunió elleni háborúban, illetve a tervezett előrenyomulásban, nem felel meg a teljes igazságnak. Himer csak azt közölte június 22-én László Dezsővel, a magyar vezérkar hadműveleti csoportfőnökével, amit Jodl tábornok közölt Himerrel telefonon: „...minden magyar segítséget mindenkor elfogadunk."

Halder vezérkari főnök és Himer június 22-én ugyancsak telefonbeszélgetést folytatott, s ekkor a német vezérkari főnök a következő tanácsot adta: „Most az a fontos, hogy a magyar katonai fórumok mozgásba hozzák a politikai vezetést, hogy azok maguktól ajánlkozzanak".

Pörgessük csak vissza a szálakat! Június 14.: a rendkívüli minisztertanácson Györffy Bengyel: „Biztosan bekövetkezhetik, hogy az oroszok ellenünk jönnek!" Június 22.: Halder: „A katonai fórumok mozgásba hozzák a politikai vezetést..."

Mi lehet ennek a folyamatnak a vége?

Sztójay Budapestre küldött táviratai tovább fokozták a kívánt hatást. Erdmannsdorfnak június 24-én délután a Wilhelmstrasséra küldött távirata egyértelműen bizonyítja ezt:

A miniszterelnök magához kéretett a magyar csapatok szovjet hadsereg elleni előnyomulásban való részvételének tisztázására. Az előzmények alapján kifejtette: a magyar kormány az utóbbi hetekben ismételten iparkodott erre vonatkozó nézeteinket megismerni, hogy erre az esetre a magyar álláspontot is közölhesse. A Külügyminisztérium azonban még röviddel ezelőtt is azt válaszolta a magyar követ érdeklődésére, hogy nincs orosz kérdés, június 16-i démarche-omban én is csak annyit közöltem, a német kormány szükségesnek tartja, hogy Magyarország is biztosítsa kellő intézkedésekkel határait a Szovjetunió felé. Június 19-én Halder vezérezredes úgy nyilatkozott Budapesten a magyar vezérkar főnökének, talán helyesebb lett volna az orosz határ mentén levő magyar csapatok nagyobb mérvű megerősítése, de az oroszok nyugtalanításának elkerülésére azt tanácsolja, hogy most már semmit se tegyünk. Az általam június 22-én átadott, kormányzónak szóló Führer-levél sem ír arról, hogy a Szovjetunió elleni előnyomulásban aktív magyar részvételt német részről kívánatosnak tartanának.

Tegnap azután a magyar hadsereg vezérkari főnökségéhez beosztott német tábornok közölte a vezérkar főnökével, hogy kívánatos a Szovjetunió elleni előnyomulásban a magyar seregek részvétele. A miniszterelnök ezt elsősorban politikai kérdésnek tekinti, és kéri annak tisztázását, tényleg fennáll-e ilyen irányú német óhaj, és igenlő esetben milyen mértékű magyar részvétel kívánatos.

Éppen ezért hangsúlyozza, hogy amennyiben német részről kívánnák és erről az én közvetítésemmel tudomást szerez, a magyar kormány kész a magyar hadsereg részeinek a szovjet hadsereg elleni előnyomulásban való részvételét megvizsgálni és azt a kormányzó elé terjeszteni.

A miniszterelnök fejtegetéseit azzal az ismételt kéréssel zárta, hogy diplomáciai úton kéri annak közlését, kívánatos-e a magyar hadsereg részvétele, és ha igen, milyen erőkkel.

A Himerre való hivatkozás, a magyar hadsereg vezérkari főnökségéhez beosztott tábornok szavainak értelmezése körüli zavarok azt eredményezték, hogy Bárdossy egyértelműen közölte a német követtel, ha az ő közvetítésével szerez tudomást arról, hogy a németek kívánják a magyar részvételt a szovjet—német háborúban, akkor megvizsgáltatja a kérést, és a kormányzó elé terjeszti.

Berlinben a budapesti követnek a Bárdossyval folytatott beszélgetését tartalmazó táviratára azonnal reagáltak. Mint Sztójay június 26-i Budapestre küldött sürgönyéből kiderül, nem is akárhogyan: a hadvezetőséggel léptek érintkezésbe. Mit üzent Sztójay?

A Külügyminisztériumnak címzett 7.068/197. sz. számjel táviratában többek között ez áll: „Weizsäcker megemlítette röviden, hogy Nagyméltóságod *(mármint Bárdossy)* múlt hó 24-én beszélgetést folytatott Erdmannsdorffal az orosz-szovjet kérdésről. Mondotta, hogy a beszélgetés katonai vonatkozású volt, illetőleg az oroszok ellen való esetleges részvételünk kérdését is érintette. Ezért, amint mondotta, Erdmannsdorf jelentését átadta további intézkedésre Ritter nagykövetnek, aki, mint ismeretes, közvetlenül Ribbentrophoz van beosztva, és a hadvezetőséggel érintkezik, illetve az összeköttetést vezeti, másrészt a tárgyat tanulmányozza és előadja Ribbentropnak." Előbb egy tévedésre kell utalni. Nem a „múlt" hó, hanem e hó, azaz június 24-én tárgyalt Bárdossy erről a kérdésről Erdmannsdorffal. Magyarország részvételének eldöntése a háborúban most már nemcsak a politikai vezetéstől függ, hanem úgy — mint Bárdossynak Halder javasolja — hogy „...a katonai fórumok mozgásba hozzák a politikai vezetést..."

Június 24-én késő este a budapesti német követ újabb táviratot intézett a birodalmi Külügyminisztériumba. Ebben szó szerint idézi Himer tábornokot: „Minden magyar segítséget mindenkor elfogadunk. Semmit sem akarunk követelni, de minden önkéntes felajánlást hálásan veszünk. Szó sincs arról, hogy Magyarország esetleges részvételét nem akarnánk." Ezt a feljegyzést hagyta hátra Himer tábornok László Dezsőnek, a magyar vezérkar hadműveleti csoportfőnökének. Erdmannsdorf végül így folytatja: „...Ugyanebben az értelemben beszélt tegnap a vezérkari főnökkel *(mármint Werthtel)*, minthogy a vezérkar osztályvezetői Magyarországnak a Szovjetunió elleni hadjáratban való közreműködését sürgetik, lehetségesnek tartja, hogy az urak az ő fejtegetéseit erőteljesebb formában közölték a miniszterelnökkel, hogy ezáltal nyomást gyakoroljanak rá."

Ez a távirat világosan beszél. Igen, a magyar vezérkari osztályvezetők nyomást próbáltak gyakorolni a miniszterelnökre a szovjet elleni háború érdekében, ő viszont egyértelműen csak akkor volt hajlandó állást foglalni, ha az erre vonatkozó igényt a német követen keresztül érkező válasz hozza a tudomására. Mit mondott Halder vezérkari főnök? Az a fontos, hogy a katonák mozgásba hozzák a „politikai vezetést".

Június 26-án délután 55 perc leforgása alatt Erdmannsdorf két táviratot is küldött Berlinbe. Az elsőt 17.35-kor:

A miniszterelnök érdeklődésére, hogy a magyar csapatoknak a Szovjetunió elleni német előnyomulásban való esetleges közreműködésére vonatkozó hozzám intézett kérdésére beérkezett-e a birodalmi kormány válasza, tagadóan feleltem.

Bárdossy kérte, jelentsem, hálásan venne azonnali választ, mert a magyar kormány nagy súlyt helyez arra, hogy ebben a kérdésben a mi kívánságainkhoz igazodjon.

Hogy mi történt az alig egy óra leforgása alatt, nem tudjuk. Nem is lényeges. A döntésnek és a cselekvésnek az előzményei korábbra nyúlnak vissza, mert Kassa bombázása délben, 13 óra után pár perccel következett be, s a két távirat Berlinbe küldése közötti időben még csak ettől független eseményekre kerülhetett sor. Talán Bárdossy úgy gondolta, megtud valamit a bombázásról, talán sikerül provokálnia valakit, s a németek vagy netán a magyarok közül valaki elszólja magát?

Számos kérdés merülhet fel, de a tényen nem változtat. Német válasz nem jött a kérdésére, s egy óra múlva már csak a magyar lépés megtörténtéről „tájékoztathatta" a budapesti német követet, aki sürgönyileg ezt közölte Berlinnel:

A miniszterelnök az imént magához kéretett és közölte, hogy orosz repülőgépek ma délután a Kőrösmezőről Budapest felé tartó gyorsvonat és Kassa ellen bombatámadást intéztek; a támadásnak halálos áldozatai és sebesültjei vannak...

A magyar kormány ezért úgy tekinti, hogy hadiállapotban áll Szovjet-Oroszországgal. A magyar légierő még ma megfelelő választ ad a támadásra. Magyar részről a hadiállapot beálltát csak a magyar légitámadás végrehajtása után hirdetik ki. Ezért nyomatékosan kéri, hogy a magyar kommüniké megjelenése előtt a német sajtó erről az ügyről ne közöljön híreket.

Az ürügy: Kassa

1

Honnan jöttek, hova távoztak és kik lehettek a Kassát bombázók? — ezt a kérdést már sokan felvetették. A formális casus belli, amely a magyar—szovjet konfliktus kirobbanásához vezetett, történelmileg jelentéktelen esemény. A magyar katonai és állami vezetés politikája és nemzetközi elkötelezettsége ismeretében nyilvánvaló, hogy Kassa nélkül is bekövetkezett volna a hadiállapot. Világos előttünk az is, hogy az incidens történelmi tényeinek feltárása csak az eseménytörténeti vonatkozásokat egészítheti ki, alapjaiban nem változtathatja meg a bombázás összefüggéseinek már 1945-ben kelt egyértelmű magyarázatát.

Vannak, akik a szlovák, vannak akik a román, s vannak, akik a német kormányt teszik felelőssé a bombázásért. Sőt, egyes kutatók azt sem tartják kizártnak, hogy eltévedt, Szlovákiát bombázni akaró szovjet repülőgépek kerültek Kassa légterébe. Tény, hogy jelenleg nem áll a tudomány rendelkezésére olyan elsődleges dokumentum, amelyik bármely változatot is igazolhatná.

Milyen dokumentumok állnak rendelkezésre a bombázást követő időszakból? Már két órával a bombázás után a vezérkar főnökének azt jelentette a légvédelmi parancsnokság, hogy „a repülőgépek délkeleti irányból jöttek, ... sárga színezéssel voltak ellátva. Felségjelük nem volt megállapítható". Június 27-én már a VKF 1. osztályán ismert volt írásban is az előző nap este Kassáról telefonon érkezett jelentés, amely a kassai repülőtér tisztjeinek tapasztalatait összegezte.

Csejthey alezredes, a kassai légvédelmi csoport parancsnoka, Krudy repülőszázados és Csirke repülőfőhadnagy egybehangzóan a következőket jelentették:

„A támadó rep.(ülő)gépek felségjele a kedvezőtlen időjárás miatt nem volt felismerhető, ellenben látható volt a rep.(ülő)gépek törzsén a magyar és szövetséges rep.(ülő)gépekhez hasonló sárga gyűrű. A felségjelek valószínűleg be voltak mázolva. A rep.(ülő)gépek típusát illetően Csirke főhadnagy jelentette, hogy azok 2-3 motorosak voltak, erősen visszahajló szárnyakkal és általában a Ju—52-höz hasonlítottak. Krudy szds. (százados) ezzel szemben azt jelentette, hogy a támadó rep.(ülő)gépek a saját Savoya-típusú nehéz bombázókhoz hasonlítottak". Az 5617/1941. VI. 27. sz. M. Kir. Vezérkar Főnöke iktatószámú dokumentumra az alábbiakat írták: P. d. „Az orosz gépeknél egyes bombázótípusoknál a törzsön a mi és a szövetségeseinkéhez hasonló gyűrű van. Valószínűleg ezt nézték sárga sávnak a rep.(ülő)gépeket észlelők. A jelzéseket már a légvédelmi hadtestparancsnokság és légierő, valamint a hadtestparancsnokságok megkapták. A szükséges mennyiség sokszorosítását a H. M. V. csf. végzi." Majd tollal ráírták, hogy „Intézkedésre szükség nincs." E dokumentum 1979 májusában — sajnos — nem teljes terjedelmében jelent meg az Élet és Irodalomban, mert elmaradt az orosz gépekkel történő összevetés ismertetése. Pedig ez a feljegyzés azt mutatja, hogy az orosz légierő gépeire való hivatkozás, annak dokumentálása éppen itt ragadható meg. E helyen születik meg az orosz bombázás legendája, az a hamis következtetés, melyet Bárdossy ország-világ előtt bejelent.

A Magyar Légierők Vezérkari Főnöksége 1941. július 7-én lezárta a „Kassa-dossziét". A szovjet kormány természetesen nem fogadta el a magyar nyilatkozatot, s tiltakozott a provokatív bejelentés ellen.

A magyar népbírósági tárgyalásokon sem a szlovák, sem a román alternatíva nem merült fel. Annál érdekesebb viszont, hogy a korábbiakban már közölt Tombor Jenő-féle népügyészségi jegyzőkönyv szerint Tombor azt olvasta Balogh páter újságnyilatkozatában, hogy egy Csekmek nevű magyar repülőtiszt hajtotta végre — feltehetően kötelékével együtt — a bombázást. Csekmek nevét honnan tudhatta Balogh páter? Moszkvából. Akkor értesülhetett róla, amikor a fegyverszüneti delegáció tagjaként járt a szovjet fővárosban. Erre enged következtetni a Bárdossy-perben tanúként szereplő TARNAY ISTVÁN népügyészségi vallomása is:

Budapesti Népügyészség

TANÚVALLOMÁSI JEGYZŐKÖNYV

Felvétetett 1945. okt. 13-án a Budapesti Népügyészség Hivatalos helyiségében.

Jelen vannak:

dr. Fenessy Ferenc népügyész

Jancsó Margit jegyzőkönyvvez. dr. Tarnay István tanú

dr. Tarnay István (Miskolc, 1917. aug. 31. nőtlen, külügyminiszteri titkár, budapesti (Aranykéz u. 7.) sz. alatti lakos törv. figy. után a következőket adja elő:

1944. okt. 8-án érkeztem Moszkvába és 1944. okt. 11-től kezdődően a Moszkvai Magyar Küldöttség (Fegyverszüneti Bizottság) titkára voltam. Ezen minőségemben a Moszkvában talált és Pestről érkezett diplomáciai iratok rendezése közben az egyik iraton egy olyan feljegyzést találtam, hogy a Kassának 1941 júniusában történt bombázását egy Csekmek nevezetű magyar repülőszázados vezette orosz jelzésekkel és átfestésekkel ellátott német gépeken.

Sajnos arra már nem emlékszem, hogy ezt a feljegyzést milyen iraton láttam, hogy azt ki írta rá és hogy mi lett ezen iratnak a sorsa.

Ugyanilyen értelmű kijelentést tett előttem még Moszkvában gróf Teleki Géza jelenlegi kultuszminiszter úr is. De hogy a kultuszminiszter úr honnan tudta vagy miből gondolta ezen állítását, velem nem közölte.

Egyebeket előadni nem kívánok, mert ezzel az üggyel kapcsolatban más tudomásom nincsen...

A kassai bombázás körülményeivel Bárdossy vádirata is foglalkozik, hivatkozva Tarnay és Bárcziházi Bárczy István vallomásaira, Kristóffy elsikkasztott sürgönyére és annak összefüggéseire. Utal arra is, hogy a németek számos provokációs cselekményt hajtottak végre a háborúban, de alternatív megoldásként szól arról is, hogy a tettes lehet akár Csekmek százados, akár más magyar, aki németbarátságából fakadóan így kívánta Bárdossyt a háborúba lépésre kényszeríteni. Idézzük most a vádirat idevágó részletét:

Bárdossy követi Sztójay tanácsát és kéretlenül beugrasztja Magyarországot az Oroszország elleni háborúba, bár — mint a politikai ügyész előtt tett vallomásában kifejti — ezt teszi inkább azért, mert az önkéntes hadbalépésnél magunk szabjuk meg a bevetett erőinket, míg ha később nyomásra kell

belemenni, akkor már esetleg többet kell adni. Hogy ez mennyire volt őszinte és eredményes politika, azt a későbbiek megmutatják. Mindenesetre Bárdossy Lászlónak kétségtelen önvallomása arról, hogy kényszerítő szükség nélkül, saját kezdeményezésére deklarálta a hadiállapotot a Szovjetunió és Magyarország között. Már ebből a tényből, hogy Bárdossy egy későbbre várt német nyomástól, vagy román, szlovák konkurrenciától való félelmében vitte bele Magyarországot a Szovjetunió elleni háborúba, okszerűen következik, hogy a Szovjetunió erre a hadbalépésre nem szolgálhatott rá.

Bárdossy László azonban nem is okot, hanem ürügyet keresett. Ürügyet talált is: egy-két esetben állítólag orosz repülőgépek géppuskázták a határ közelében — tehát a német felvonulási területen — húzódó vasútvonalat és ezután 1941. június 26-án bombatámadás érte Kassát, amelynek következtében öt személy az életét vesztette.

Bárdossy meg sem kísérelte, hogy verifikálja, hogy valóban orosz gépek támadtak-e, nem intézett valamilyen közvetítő hatalom (például Svédország) útján kérdést a Szovjetunióhoz, hogy mivel magyarázza ezt a barátságtalan cselekedetét, vagy pedig a magyar kormány nevében tiltakozását nem jelentette be ezen nyilvánvaló határsértés ellen. Minderre lett volna idő, mert hiszen végeredményben a kassai légitámadás sem volt olyan jelentős méretű (amint a halottak száma is bizonyítja, annak dacára, hogy a támadás fényes nappal történt, légiriasztás nem volt és az emberek az utcán tartózkodtak), ami indokolttá tette volna a hadiállapot azonnali bejelentésének és a magyar haderőnek a Szovjetunió elleni retorziós támadásának haladéktalan igénybevételét.

Bárdossy László vallomásában azt adja elő, hogy fel sem merült benne a kétség, hogy a támadó gépek nem oroszok voltak, és hogy a támadás szándékos provokáció volt, mert a Szovjetunió bele akarta keverni Magyarországot a háborúba, hiszen igényt tartott Kárpátaljára. Bárdossy László ezen védekezését megdönti a később előadott jogi fejtegetésen kívül az okszerű következtetés is, mert vagy arra számított a Szovjetunió, hogy megnyeri a háborút, vagy pedig arra, hogy elveszíti. Ha a háború megnyerésére számított, akkor egy olyan nagyhatalomnak, mint a Szovjetunió semmi esetre sem kellett egy olyan kis államot beleprovokálni a háborúba, hogy a határain javítson, mint Magyarországot, amellyel szemben már előzőleg több tanújelét adta annak, hogy vele fenntartani kívánja a baráti kapcsolatot és vele szemben területi igényei nincsenek.

Nem fogadható el Bárdossy László ezen védekezése azért sem, mert éppen a kassai bombatámadás előtt kapta meg Magyarország moszkvai követének, Kristóffynak táviratát, melyben a követ tudatta vele, hogy a szovjet kormány

hivatalosan közölte, hogy nincsen követelése vagy támadó szándéka Magyarországgal szemben, és nincsen észrevétele, hogy a magyar követelések Románia kárára megvalósuljanak és e tekintetben a jövőben sem lesz észrevétele. Ezen táviratában a magyar követ közölte Bárdossyval azon magánvéleményét is, hogy a magyar sajtó és a rádió útján vett hírek szerint ő maga sem tartja valószínűnek, hogy Magyarország háborúba szándékozna lépni a Szovjetunióval.

A szovjet kormány ezen tények közlésének elősegítésére a háborús viszonyok nehézségei ellenére moszkva—ankarai vonalon távíró-összeköttetést bocsátott a magyar követ rendelkezésére, hogy ő ezeket haladéktalanul közölhesse Bárdossy László miniszterelnökkel. (7026/1941. sz. moszkvai számjeltávirat.)

Bárdossy Lászlót nem ejtette gondolkodóba ez a sürgöny és nem térítette el attól a szándékától, hogy megtámadja a Szovjetuniót. Bárdossy a népügyész előtt tett vallomásában azzal védekezik, hogy „az ideges hangulatban a sürgöny jelentősége elsikkadt". A tény azonban az, hogy Bárdossy ezt a táviratot szándékosan elsikkasztotta, mert ez a sürgöny megakadályozta volna számára azt, hogy az országot belevigye a Szovjetunió elleni háborúba...

Valakit azonban mégis értesített Bárdossy a moszkvai sürgönyről... A németeket. Béldy Alajos tanú írásbeli vallomásában a következőket jelenti ki: „Bárdossy értesítette a német katonai vezetést a táviratról, amely megkettőzte Magyarország irányában propagandáját és ennek eredményeként megvalósult az orosz repülőgépnek tulajdonított kassai bombázás. A német katonai vezetés, mely — a német politikai vezetéssel ellentétben, mint Bárdossy is említi (június 26-i minisztertanácson) igenis akarta Magyarország azonnali hadbalépését — egy álorosz légitámadással elébe vágott a békés orosz szándékok érvényesülésének." Béldy tanú arról is vallott, hogy a kormányzó csak 1944. évben szerzett utólag tudomást Kristóffy sürgönyéről...

Hogy a kassai légitámadást pontosan ki hajtotta végre, az még nincsen tisztázva. Annyi azonban bizonyos, hogy nem az oroszok, akiknek semmi érdekük nem fűződött ahhoz. A németek a háború folyamán köztudomásúan több ízben dolgoztak ilyen provokációs eszközökkel. Tarnay István tanúnak a népügyészségen tett vallomása alapján feltehető az is, hogy egy németbérenc vagy egy németbarát magyar klikk által kiküldött Csekmek nevű repülő százados hajtotta végre a támadást. Bárdossy bűnössége szempontjából ez azonban közömbös. Bizonyítva van, hogy a Szovjetunió semmit sem tett, amivel okot adott volna a hadiállapot deklarációjára. De még ha öntevékeny orosz légitámadás eredménye is lett volna Kassa bombázása, Bárdossy Lászlónak mint miniszterelnöknek és külügyminiszternek kötelessége lett volna dip-

lomáciai jegyzék útján meggyőződnie arról, hogy valóban orosz gépek támadásáról volt-e szó, és ha ezt megállapította volna, akkor a magyar kormány nevében tiltakozását kellett volna bejelentenie a Szovjetunió kormányánál és nem pedig öntevékeny elhamarkodottságból a hadiállapotot azonnal deklarálni.

Major Róbert megkapta a vádiratot, sőt valamennyi kihallgatási jegyzőkönyvet is. Ő Bárdossy felelősségének kérdésénél azt vizsgálta, hogy érdekében állhatott-e a provokáció a Szovjetuniónak. MAJOR RÓBERT a következőket mondja:

A Szovjetuniót még hiányos felkészültségben érte a német támadás, amely egész Európa termelő erejét és mindjárt kezdettől fogva több szövetséges haderejét is felvonultatta ellene. Hihető volt-e, hogy ugyanez a Szovjetunió, amely legértékesebb területeinek feladására kényszerült és nagy veszteségeket szenvedett, megkockáztatta volna egy akkor tizenöt millió lakosú középhatalom — mint Magyarország — hadüzenetét azért, hogy egy kisebb városra, mint Kassára, néhány bombát dobhasson le. De ha így lett volna, megengedhető-e, hogy egy velünk szomszédos és velünk szemben nem ellenséges magatartású, egy másik világhatalommal szövetségben álló világhatalomnak alkotmányos, még kevésbé alkotmányellenes módon hadat lehessen üzenni anélkül, hogy a hadüzenet ürügyéül szolgáló tényt szabályszerűen kivizsgálták volna. Márpedig erről kellő jelentést soha nem adtak ki, holott legalább a későbbiek folyamán, amikor már kitűnt a lépés végzetes volta, erre lett volna elég alkalom és szükség. Egyébként elég adat van arra, hogy az illetékesek már akkor is igen jól tudták, hogy Kassa bombázása csak ürügy (bár Bárdossy állítólag hazahozatala után úgy vallott, hogy megállapították a Kassára ledobott bombák orosz eredetét). Mint Balogh István miniszterelnökségi államtitkár 1945. május 20-i beszédében mondotta:

„A budapesti német követ sürgette Magyarország háborúba lépését. Bárdossy miniszterelnök még tétovázott. Erre Csekmek László magyar repülő százados idegen gépről, melyre orosz felségjelvényeket hamisítottak, bombázta Kassát s egy óra múlva Bárdossy beadta derekát."

Ha Bárdossy nem is tudta volna a fentieket, mint felelős miniszterelnöknek akkor megfontolás tárgyává kellett volna tennie, kinek az érdeke Kassa bombázása: világos volt, hogy ez csak a németek érdeke lehetett, aminthogy a hadüzenet után ezt csakhamar egész Budapesten beszélték is. Mutatja lépésének legalábbis végtelen könnyelműségét, hogy egy óra elég volt az elhatározáshoz, holott legalábbis egy alapos vizsgálat eredményét be kellett volna várni.

Még akkor is, ha tudja, hogy ez csak fikció, mert így is több erkölcsi alátámasztást kaphatott volna a hadüzenethez. Bárdossy gondolkodásának rendszerébe azonban ez a lépés annyira beleillett, hogy nem tétovázott...

2

A kassai bombázás kérdése eddigi ismereteink szerint csak a Werth- és a Bárdossy-perben szerepel. Horthy emlékirataiban is található utalás erre. Ő azt állítja, hogy Krúdyt 1946-ban a volt miniszterelnök perében kihallgatták és eskü alatt vallomást is tett. Ez több szempontból is téves. Egyrészt, mert Krúdyt sem a nyomozó hatóság, sem az ügyészek, sem a per bírái nem hallgatták ki, a tárgyalásra meg sem idézték. Pedig annak idején Budapesten élhetett, vagy legalábbis Magyarországon. Ezt közvetve az bizonyítja, hogy az ötvenes évek elején annak a Szabadságrendnek a bronzfokozatát vonta vissza tőle az Elnöki Tanács, amit csak a kérdéses időszakban adományoztak. Az már csak tárgyi tévedés, hogy a per 1946-ban volt, hiszen mint ismeretes 1945. október 29. és november 3. között tárgyalták. Újszászy Istvánnak a börtönben tett nyilatkozata, amelyet a nürnbergi per dokumentumaiban is megtalálhatunk, lényegében a magyar—német együttműködést erősíti meg. Utal Fütterer német légügyi attasé és László Dezső tábornok egymás közti megbeszéléseinek következményére. Újszászy a vallomását a hadifogságban tette, mikor 1948-ban Magyarországra hozták, erről a kérdésről nem hallgatták ki, így vallomása perdöntőnek nem fogható fel.

A sokat emlegetett Csekmek sorsáról sem sokat tudunk. Egyet biztosan: azt, hogy Csekmek nem volt Csekmek. A repülő századost vitéz Csekme Bélának hívták. Mi lett a sorsa, miért tűnt el, legalább olyan rejtélyes, mint a bombázók kiléte... Borsányi Julián *A kassai bombatámadás rejtélye* című német nyelvű könyvében Csekmét „magas moralitású" tisztnek minősíti, s úgy véli, hogy ő képtelen lett volna Kassát bombázni.

Már 1945-ben azt tartalmazta egy Bukarestben kiadott könyv, Verő Henrik *A háború a vádlottak padján* című munkája, hogy a bombázók orosz jelzéssel ellátott német gépek voltak. Rudolf Bamler 1958-ban, az NDK-ban megjelent művében azt állítja, hogy a német titkosszolgálat utasítására a német összekötő tisztek szovjet gyártmányú bombákkal látták el a szlovák repülőket, s azok bom-

bázták Kassát. Ölvedi Ignác hadtörténész, a kassai bombázás egyik legismertebb magyar kutatója arra a megállapításra jutott, hogy a támadó gépek délkelet, azaz Románia felé hagyták el az országot. Elemzi a kialakult helyzetet, s azt, hogy Antonescu számára reális veszélyt jelentett volna, ha Magyarország fegyveres ereje kimarad a háborúból, mert míg a románok részt vesznek és katonailag meggyengülnek, addig a magyarok potenciálisan fenyegethetik Erdélyt.

A leginkább elfogadott álláspont az, hogy a magyar és a német vezérkar közös akciójáról volt szó. Ennek alátámasztására említhetjük újólag az 1941. június 14-i minisztertanácson elhangzott Győrffy-Bengyel megnyilatkozást. Azzal a megszorítással, hogy talán az az álláspont, amely eddig a Szovjetunió megtámadását követő időszakra helyezi a fő hangsúlyt a magyarok háborús részvétele kérdésében, időhatárait tekintve módosulásra szorul. A Werth-memorandum vitája az együttműködés ügyét még akkor is korábbra teszi, ha a konkrét részvétel csak később fogalmazódott is meg, egy héttel a Barbarossa-terv diplomáciai közlése után. A katonák szerepét mutatja és a magyar—német titkos összeköttetést jelzi az a német reagálás, amely a Bárdossy-féle kérelemnek a német hadvezetéshez történő továbbítását eredményezte.

A közös „kaland" nemcsak katonailag, titkosszolgálatilag is elő volt készítve. Nem érdektelen közzétenni azokat az MTI-jelentéseket, amelyek 1941. június 26-án és 27-én folyamatosan készültek. A megfogalmazások, a közölt — és visszavont — „információk" alapján azt hihetnénk, mintha semmi más esemény sem, csak magyar—szovjet légipárbaj történt volna a világban, s mintha a Szovjetunió nem állna közel egy hete élethalálharcban Németországgal.

Kassa ügye a magyar—szovjet háború kitörésével lezárult. Az MTI utolsó jelentése is ezt rögzítette...

A MAGYAR TÁVIRATI IRODA FOLYAMATOS JELENTÉSEI 1941. JÚNIUS 26-ÁN

Stockholm, június 26.

A svéd külügyminisztérium közlése szerint a svéd kormány elhatározta, hogy a szovjet kormány indítványára elvállalja a szovjet érdekek képviseletét Németországban és Magyarországon.

A Honvédelmi Minisztérium VI. csoportfőnöksége közli:
A mai nap folyamán ellenséges vörös bombázórepülőgépek többször az országba berepültek és Kassát bombázták. A bombák a lakóházakban kisebb kárt tettek, néhány ember meghalt, többen megsebesültek.

Megjegyzés: A sajtófőnök azt mondotta, hogy ne adjuk ki. Később ideszóltak a honvédelmiből is és visszavonták a közlést.

Kassa, június 26.

Csütörtökön 13 órakor három szovjet repülőgép bombázta Kassát. Körülbelül nyolc bombát dobtak le... A szovjet repülőgépek magyar gépeknek voltak maszkírozva és így teljesen meglepték a várost: a légvédelem nem lépett fel rögtön, mert azt hitte, hogy magyar gépekkel van dolga.

A Magyar Távirati Iroda jelenti:

Csütörtök déli 12 órakor a Kőrösmezőről Budapest felé haladó gyorsvonatot Tiszaborkút és Rahó között a nyílt pályán szovjet repülőgépek géppuskatűz alá vettek... 13 órakor Kassa ellen intézett a szovjet légierő támadást... Szovjet repülők 17 óra 30 perckor megismételték a támadást Kassa ellen, de a légvédelem elűzte őket, még mielőtt bombáikat ledobhatták volna.

Tiszabogdán, június 26.

A délben 12 óra 20 perckor Kőrösmezőről induló sebesvonat Bilin és Tiszaborkút között haladt, amikor három szovjet repülőgép jelent meg a vasúti sínek felett és géppuskatűzzel árasztotta el a vonatot... A géppuskalövések a mozdony és a személykocsik tetejét és oldalát is megrongálták. Az utasok közül egy máramarosszigeti kereskedő fejlövést kapott és a helyszínen meghalt, öt másik utas, köztük a mozdonyvezető is könnyebben megsérült. A sérülteket Rahón részesítették elsősegélyben. A szovjet repülőgépek támadása — hír szerint — a vasúti vonalat is könnyebben megrongálta.

Máramarossziget, június 26.

Csütörtökön délben fél 12 órakor a Havasmező és Máramarossziget között közlekedő vonatot szovjetorosz repülőtámadás érte Rahó állomáson. A légitámadásnak két halottja és három súlyos sebesült áldozata van.

Budapest, június 26.

Budapesten csütörtökön délután 16 óra 15 perckor tizenöt percig tartó légiriadó volt. Két szovjet gép közeledett a főváros felé, ezeket azonban Vác és Nagymaros között a légvédelem visszatérésre kényszerítette.

Miskolc, június 27.

Június 27-én hajnalban 3 óra 10 perckor jelentkezett Szabó Pál Miskolcról. Közölte, hogy Kassán volt és az alábbiakról értesült: Vitéz Máté tábornok katonai parancsnok szerint a repülők 13 óra 15 perckor jelentek meg észrevétlenül a Bankó-erdő felől. Mások szerint a szovjet repülők először délkelet felől érkeztek a város fölé. Három kétmotoros gép támadott, a gépek alsó része szemtanúk állítása szerint sárgára volt festve. A tábornok szerint huszonhat bombát dobtak le, ebből öt érte a postapalotát...

Közölte, hogy tizenegy felvételt csinált, a halottakról is készített felvételt, ha másképp nem tudja Pestre juttatni, a 4 óra 50 perces vonattal pénteken délután személyesen felhozza a képeket. A postán hallotta, hogy állítólag Újfehértót és Szatmárt is bombázták.

A MAGYAR TÁVIRATI IRODA JELENTI JÚNIUS 27-ÉN

A szovjet légihaderőnek a csütörtöki nap folyamán magyar terület ellen intézett ismételt népjogellenes támadásai következtében Magyarország a hadiállapotot a Szovjetunióval beállottnak tekinti.

Harcban az angolszászokkal is

1

Bárdossy László a Jugoszlávia, majd a Szovjetunió elleni hadbalépéssel úgyszólván kiprovokálta Nagy-Britannia hadüzenetét. A miniszterelnök azonban nem elégedett meg ennyivel; az Egyesült Államokkal szemben is fellépett.

Miközben Magyarországon folytatódott a Werth és Bárdossy közötti villongás, melyben a vezérkari főnök újabb és újabb magyar csapatok harcba küldését szorgalmazta, addig a Szovjetunióban alig ötven nap alatt szétesett a frontokra kiküldött magyar haderő, felszerelésének pedig mindössze egyötöde maradt meg!

Számos megnyilatkozás mutatta, hogy nemcsak a villámháború csődjére döbbent rá a közvélemény, hanem arra is, hogy a német szövetség veszélyekkel jár. Több politikus és katonai vezető ez ellen foglalt állást. Werth Henriket agresszív fellépése miatt leváltották. Az új vezérkari főnök 1941. szeptember 6-án a kassai hadtestparancsnok, Szombathelyi Ferenc altábornagy lett. Személyéről megjegyezzük, hogy ő volt a parancsnoka a Szovjetunió ellen bevetett első nagyobb katonai egységnek, a Kárpát-csoportnak, amely június 28-án lépte át a határt. Ám ahogy Werthnek nem sikerült a magyar csapatok létszámának növelése az orosz fronton, ugyanúgy nem járt sikerrel az a tétova elképzelés sem, hogy a harctereken levő csapatokat vonják vissza. Sőt szaporodtak a különböző német kérések, s teljesítésük elől nehéz volt kitérni. A revíziós „sikerek" számláján a tartozik-követel rovat arányainak módosulása egyre szembetűnőbbé vált...

November 29-én Pell, az USA budapesti követe átadta az angol ultimátumot. December 5-e éjfél volt a határidő: ha addig a magyar

kormány nem fejezi be csapatainak kivonását a Szovjetunióból és nem szüntet meg minden hadműveletet, számolhat az angol hadüzenettel.

Az angol lépés nem volt váratlan. Magyarország megítélése Londonban fokozatosan romlott, s az antifasiszta koalíció létrejöttével párhuzamosan csökkentek az esélyek arra, hogy a Churchill-kormány tétlenül nézze a Jugoszlávia elleni agressziót és a Szovjetunió megtámadását. Bárdossy december 3-án táviratban tájékoztatta a magyar követségeket; tudomásul veszi a brit kormány közlését, amely valójában azt jelenti, hogy „... Nagy-Britannia Magyarország terrorizálásával és — ha rajta fordulna meg — feláldozásával akar segítséget nyújtani a Szovjetuniónak".

A határidő lejártának napján Bárdossy tájékoztatta a „tisztelt Házat". Ismertette az előzményeket, s kijelentette: „Magatartásunkat és elhatározásainkat érdekeinknek megfelelően egyedül csak mi szabhatjuk meg. Ez azt jelenti, hogy érdekeink védelmét nem tehetjük semmiféle idegen kormány elhatározásaitól függővé és nem vethetjük ezt alá semmiféle idegen kormány hozzájárulásának. Nem marad tehát számunkra más, mint az, hogy a brit kormány jogtalan és igazságtalan közlését minden további nélkül tudomásul vesszük." Végül arra kérte a képviselőket, hogy olyan szellemben vegyék tudomásul az általa elmondottakat, hogy a bejelentés „maradéktalan egységben találja az egész magyar nemzetet. Teljes egységben az elhatározás megítélésében és a következmények vállalásában".

December 6-án, éjfél után egy perccel beállt a hadiállapot Nagy-Britannia és Magyarország között. Másnap, illetve 8-án Új-Zéland, Kanada, Ausztrália és Dél-Afrika is hadat üzent Bárdossy Magyarországának. S hogyan alakult a magyar—amerikai viszony? Ki üzent hadat Amerikának? Bárdossy perében erről folyt a vita dr. *Major Ákos* tanácselnök és *Bárdossy* között:

Vádlott: A magyar tragédiában porszemnyi elégtétel, hogy nem tudták elérni azt, hogy Magyarország hadat üzenjen az Egyesült Államoknak.

Elnök: *Itt van Roosevelt levele a szenátushoz, s ebben leszögezi, hogy hadat üzentünk Amerikának.*

Vádlott: Ha ezt csakugyan így fogták fel, hogyan magyarázható az, hogy nekünk utóbb hadat nem üzentek? Ha a mi szolidaritási deklarációnk ilyen lett volna, akkor merőben felesleges lett volna hadat üzenni.

Elnök: *Annyira kesztyűs kézzel bántak velünk és elismerték szorult diplomáciai helyzetünket, hogy még április 7-én is figyelmeztetést küldtek nekünk. Bölöny egyetemi tanárnak adatai vannak arra, hogy Amerikának Ön üzente meg a hadat.*

Vádlott: Mi szolidaritási nyilatkozatot adtunk le.

Elnök: *Ebben szerepel a „spontán" szó.*

Vádlott: Ez nem volt benne.

Elnök: *A háromhatalmi egyezményhez elsőnek Magyarország csatlakozott.*

Vádlott: Így volt. A szlovákok szerettek volna megelőzni minket.

Elnök: *Az Egyesült Államokkal szemben való hadüzenetnél is így volt.*

Vádlott: Valamennyien megelőztek bennünket, és valamennyien érdemben is mást tettek. Mert ezek az államok valóban háborút üzentek, Magyarország formailag semmi esetre sem üzent hadat.

Elnök: *A hadiállapot deklarálása nem hadüzenet?*

Vádlott: Nem.

Elnök: *Hadat üzentünk a Szovjetuniónak is és elküldtük csapatainkat. Amerikával ezt nem lehetett megtenni.*

Vádlott: Ha két ember közül az egyiket megölik, a másik betegség következtében hal meg, a halál fiziológiai ténye ugyanaz, de a kettő között rendkívüli nagy a különbség. Igen nagy különbség van hadüzenet és hadiállapot megállapítása között.

Elnök: *A következményekben nincs különbség. A halált elkerülték?*

A vádlott nem felel.

Bárdossy a Népbíróság előtt

Bárdossy, a replikák mestere a tanácsvezető utolsó szavaira már nem tudott mit válaszolni. Talán fel sem fogta, hogy mit tett? Nehezen feltételezhető. Magatartása viszont s az a mód, ahogy az angol hadüzenet kérdését kezelte a Parlamentben, azt mutatja, hogy 1941. végén műveltsége és diplomáciában való jártassága ellenére teljesen elvesztette az ítélőképességét.

December 11-én a Harmadik Birodalom és Mussolini Olaszországa is csatlakozott Japán USA-ellenes fellépéséhez. Bárdossy javaslatára a miniszterek olyan magyar állásfoglalás megszövegezésében állapodtak meg, amely nem mondja ki a hadüzenetet, de ha kell, annak is értelmezhető. Így Magyarországnak nem kell nyíltan hadat üzennie.

A magyar kommüniké így hangzott:

„Mint ismeretes, a német birodalmi kormány és az olasz királyi kormány ma kiadott hivatalos közleményeikben egyfelől a Német Birodalom és Olaszország, másfelől az Észak-amerikai Egyesült Államok között a hadiállapotot fennállónak nyilvánították.

A magyar királyi kormány a Háromhatalmi Egyezmény szellemében ezúttal is megállapítja Magyarország szolidaritását a tengelyhatalmakkal..."

Saly Dezső, az Új Nemzedék egykori főszerkesztője szerint az újságok szerkesztőségeit arról is tájékoztatták, hogy miután a szolidaritás fogalma többet fejez ki mint a diplomáciai viszony megszakítása, ne ez utóbbi szerepeljen a lapok fő címeként.

Amikor Bárdossy közölte a tényt az amerikai követtel, azt is hozzáfűzte, hogy ez nem jelent háborút. Bárdossy — akárcsak elődje — a „két vas" tűzben tartásával kísérletezett. S ahogy nem sikerült ez Telekinek, úgy Bárdossynak sem. Másnap megjelentek nála a fasiszta nagyhatalmak budapesti képviselői, hogy szorgalmazzák kormányaik nevében a háború bejelentését. A magyar miniszterelnök pedig döntött. Egyedül. Mint népbírósági peréből kiderül, nem tartotta szükségesnek összehívni a rendkívüli minisztertanácsot. A kormány beleegyezése nélkül „továbbfejlesztette" a szolidaritási nyilatkozatot, s mint a Pellhez eljuttatott jegyzékben szerepelt, az USA-val szemben a háborús állapotot „fennállónak" tekintette. A minisztertanáccsal már csak a kész tényeket közölte, a Parlamenttel jóvá sem hagyatta, sőt Horthyt sem tájékoztatta. Az egykori budapesti amerikai követ, Montgomery emlékiratai szerint maga a kormányzó is alkotmányellenesnek minősítette miniszterel-

nöke eljárását. Bárdossy végül is, a Parlamentben a már megtörténteket jelentette be: „A háborúnak abban a legújabb fordulatában, amely most már kontinenseket állít egymással szembe, ennek a szolidaritásnak — bízvást nevezhetném európai szolidaritásnak is — a konzekvenciáit ezúttal is, mint eddig, ismét levontuk . . ."

A Bárdossy-perben a hadüzenetek alkotmánysértő jellege bizonyítására kérték fel BÖLÖNY JÓZSEF egyetemi tanárt.

Dr. Bölöny József, a Bárdossy-per közjogi szakértője

Elnök: *Térjünk át az Amerika-kérdésre.*

Bölöny: Felkértek engem arra, hogy a hadiállapot proklamálásáról közjogi véleményemet írásban terjesszem elő, illetőleg közöljem azt a távozó amerikai követtel, hogy magával vihesse. Ezt meg is tettem.

Szalai: Ha egy állammal szemben, amellyel nincsenek hadi cselekményeink és amely önmagát nem tekinti hadiállapotban levőnek velünk szemben, kijelentjük, hogy mi hadiállapotban levőnek tekintjük magunkat, egyértelmű egy hadüzenettel?

Bölöny: Feltétlenül, tekintettel arra, hogy közjogunkban a hadüzenet kifejezés nem jelent feltétlenül írásban foglalt hadüzenetet, hanem konkludens tényen is nyugodhat.

Védő: Volt-e olyan mód amelynek felhasználásával a magyar kormány tájékozódhatott volna a valóságos helyzetről a kassai bombatámadás körül?

Bölöny: Meggyőződésem szerint feltétlenül kellett lenni.
Védő: A törvény előírja a háborúba belépéshez az utólagos hozzájárulás kérését. Formalitástól, szépséghibától eltekintve, döntő jelentőségű-e jogi szempontból, hogy ez bizonyos késedelemmel történik, igen vagy nem?
Bölöny: Jogi szempontból feltétlenül alkotmánysértés. Minthogy a törvény a legnagyobb határozottsággal kimondja, hogy késedelem nélkül kell intézkedni.
Védő: Nem minden parlament maga bírálja el, hogy történt-e mulasztás és ha nem észleli, akkor ilyen mulasztás nem történt?
Bölöny: Csak akkor, ha a törvény nem ír elő ilyesmit.
Védő: Észlelte-e a magyar parlament ezt a hibát?
Elnök: *Még azt a hibát sem észlelte, hogy a hadüzenet az ő hozzájárulása nélkül történt.*
Bölöny: A magyar parlamentnek azzal, hogy ezt a hibát nem észlelte, éppen úgy fennáll a felelőssége a törvénysértés tekintetében, mint ahogyan fennállott azoknak, akik ebben közreműködtek. A hadüzenettel kapcsolatban például még csak hozzá sem járult utólag.
Védő: Később megtörtént ez a hozzájárulás.
Elnök: *Csak a honvédségnek a határokon kívül való alkalmazása tekintetében.*
Bölöny: A hadüzenettel azonban nem történt meg a hozzájárulás. A Felsőházban pláne nem is a miniszterelnök, hanem a házelnök a többi bejelentés között említette meg azt, hogy a Szovjetunióval hadiállapotba kerültünk. Határozathozatalra tehát egyáltalán nem került sor még utólag sem.

2

Az 1945. késő őszi tárgyalásra BÖLÖNY JÓZSEF professzor *A magyar nép nevében!* című film készítése során is visszaemlékezett.

Az első háborús főbűnös ellen indított per előkészítése során — ez Bárdossy László volt — a politikai ügyész fordult először hozzám azzal a kéréssel, hogy én, a magyar közjog tanára a népbírósági tárgyaláson közjogi szakértőként mondjak véleményt. Utána Major Ákos, mint a tanács elnöke külön felkért erre, így azután a per megindítása során, ha jól emlékszem, talán a második tárgyalási napon a Zeneakadémián került sor az én kihallgatásomra...

Egyébként akkor, amikor én már vártam, hogy engem fognak szólítani, akkor hozták Szálasit és talán két társát, megfelelő fedezettel. Ekkor maga Major Ákos jött ki hozzám, és kért elnézést, hogy nem fog soká tartani, de nem szeretné, ha ők itt ülnének sokáig, úgyhogy egyezzem bele abba, hogy

előbb őket vegye sorra. Ezt természetesen szintén készséggel megtettem. Ezek után került sor az én kihallgatásomra, aminek lényege az volt, hogy én, mint a magyar közjog egyetemi tanára a pécsi és a pesti egyetemen... hogy kerültem kapcsolatba Bárdossy személyével mint miniszterelnökkel. Úgy, hogy 1941. március 27-én a belgrádi rádió bemondta, hogy a jugoszláv kormány és a kormányzótanács lemondott és II. Péter király a kezébe vette a királyi hatalmat. Ezután április 10-én megjelent a magyar lapokban a kormányzói kiáltvány, amely a következő megállapítást tartalmazta: március 26-án Jugoszlávia törvényes államfőjét erőszakkal elmozdították. Tekintettel arra, hogy ez nem felelt meg a tényeknek, nemcsak közjogilag, hanem mint szigorúan vett tényeknek sem, levelet intéztem Bárdossy László akkori miniszterelnökhöz...

Meglepetésemre Bárdossy Lászlótól igen rövid idő alatt, emlékezetem szerint nyolc napon belül kaptam egy nagyon részletes, négyoldalas válaszlevelet, ami az ugyancsak viharos körülmények mellett a miniszterelnök részéről tényleg nem volt elvárható. Bárdossy ebben a levélben, legalábbis a sorok között, de meglehetősen nyíltan is beismerte azt, hogy az aggályaim helyesek. A lényege azonban az volt a magyarázatának, hogy ő a közérthetőség javára, ezek az ő szavai, ezekre jól emlékszem kívülről, a közérthetőség javára akart és tett engedményt, a szabatosság rovására. Tekintettel arra, hogy ezt a kiáltványt a nagyközönség elolvasta, a nagyközönségnek volt címezve, tehát ő nem annyira a közjogi szabatosságra helyezte a súlyt, hanem inkább arra, hogy ezzel a megállapítással is a kiáltvány többi argumentumát, érvelését kibővítse és alátámassza. Ez volt tulajdonképpen a közvetlen kapcsolatom ebben a kérdésben. A későbbiek során, ha nem is közvetlenül, de bizonyos szerepem szintén volt, mert 1941. december 11-én, amikor Bárdossy közölte az amerikai követtel, hogy — tekintettel a Háromhatalmi Egyezményre, és az ahhoz történt csatlakozásunkra — Magyarország, az egyrészről az Egyesült Államok, másrészről a német birodalom, Olaszország és Japán között fennálló hadiállapotot, illetőleg háborús állapotot fennállónak tekinti. Tehát a hadüzenet szó nincs benne ugyan: minden előzmény nélkül, anélkül, hogy a másik fél akár hadat üzent volna, vagy pedig erre irányuló lépést tett volna, megállapítja azt, hogy Magyarország háborús állapotban levőnek tekinti magát az Egyesült Államokkal.

Ez a közlése egyébként késő éjszaka történt.

Tehát hadiállapotot deklarált az Egyesült Államokkal szemben. Az amerikai követ, Mr. Pell eltávozott Budapestről. Távozása előtt azonban felkértek, hogy adjak át közjogi véleményt a távozó amerikai követnek Roosevelt elnök részére, amelyben kifejtem az álláspontomat a hadiállapot deklarálásának közjogi érvényességével kapcsolatban. E véleményem, vagyis szakértői vélé-

ményem nagyjában azon alapult, hogy a Képviselőházban is csak a kormány nevében jelentette ezt be Bárdossy, és kifejezetten a kormány nevében tette ezt a közlést az amerikai követnek. A hadüzenet joga azonban soha nem illette meg a magyar kormányt.

Így az amerikai hadüzenetnél egyrészt hiányzott az Országgyűlésnek, mint törvényhozó testületnek az előzetes hozzájárulása, másrészt hiányzott az államfői elhatározás, illetőleg erre hivatkozás... Tehát hiányzott az államfői elhatározás, és kizárólag a kormány tette meg ezt a lépést Magyarország nevében, ez tehát érvénytelen... Ezután az történt — hogy mennyiben volt erre közvetlen befolyása a véleményemnek, ezt persze megállapítani nem tudom —, hogy az Egyesült Államok nem fogadta el ezt a bejelentést, nem tekintette magát hadban állónak Magyarországgal. Pontosan egy fél esztendeig, amikor is 1942. június 5-én, az időközben történtek hatására tényleg hadat üzent Magyarországnak.

A Szovjetunió elleni támadás képezte a tanúvallomásnak talán az elsődleges kérdését. A szovjet elleni háborút megelőzte az a bizonyos légitámadás, amelyről azt állapították meg hivatalosan, hogy szovjet támadás volt, mert a szovjet felségjelvényt viselték ezek a gépek. Egy-két órával a légitámadás után Bárdossy miniszterelnök összehívta a Minisztertanácsot, ahol ezt bejelentette és hozzátette, hogy tekintettel a szovjet légitámadásra, Magyarország hadban-állónak tekinti magát a Szovjetunióval, és a magyar hadsereg megteszi a szükséges lépéseket...

A következő napon, tehát nem túl nagy késedelemmel, 27-én bejelentette Bárdossy László miniszterelnök ezt a tényt a Képviselőház ülésén is, napirenden kívül. Arról azonban úgy látszik megfeledkezett, hogy az Országgyűlésnek két háza volt. Nemcsak a Képviselőház, hanem a Felsőház is. A Felsőházban azonban csak július 4-én, tehát több mint egy héttel a képviselőházi bejelentés után, amikor a korábbi szünet után összeült a Felsőház, akkor történt egy hasonló tartalmú bejelentés, de ott csak a Ház elnöke tette meg a szünet utáni egyéb bejelentései során...

Nyilvánvaló volt a törvénysértés és nyilvánvaló volt ezzel kapcsolatban, hogy az úgynevezett hadüzenet nem volt hadüzenet...

Kik voltak felelősek a hadüzenetekért?

1

Az USA nem vette tudomásul a magyar kormány — azaz tulajdonképpen Bárdossy — nyilatkozatát.

Bárdossy 1941-ben rövid nyolc hónap leforgása alatt végbevitte azt, amit előtte egyetlen magyar államférfi sem: a fasiszta nagyhatalmakon és csatlósaikon kívül szinte az egész világgal hadiállapotba hozta Magyarországot. Katasztrofális külpolitikájának következményei másutt is éreztették hatásukat. Bukása törvényszerű volt. Június 5-én az USA Kongresszusa is kimondta a háborús viszony bekövetkeztét. Ekkor már Kállay Miklós állt a magyar kabinet élén.

Hogy Bárdossy egy személyben döntött helytelenül, az nem menti minisztertársait, akik bejelentéseit tiltakozás nélkül tudomásul vet-

Bárdossy kihallgatása a politikai rendőrségen

ték, s nem csökkenti felelősségüket korábbi nézeteikért. Felelőtlenségük világosan kitűnik a Bárdossy-perben kihallgatott *Reményi-Schneller Lajos* és a *tanácselnök* vitájában is:

Reményi-Schneller: A hadüzenetek a Minisztertanács részéről alkotmánysértőek voltak?
Major: *Ezt eddig még egy miniszter sem tudta. Senki nem figyelmeztette a főpecsétőrt, az igazságügyminiszter sem figyelmeztette a Minisztertanácsot, hogy vigyázzanak, itt alkotmánysértés történik. És Ön ma már tudja, hogy miért történt alkotmánysértés?*
Reményi-Schneller: Nem... a Parlament jóváhagyta.
Major: *A Parlament jóváhagyta? Éspedig hogy? Napirend előtt hagyta jóvá? Napirend előtt lehet valamit jóváhagyni?*
Reményi-Schneller: A részletekre nem emlékszem, de azt tudom, hogy a Parlament előtt bejelentés történt...
Major: *Igen.*
Reményi-Schneller: Az Országgyűlés színe előtt.
Major: *De hát a közjog mit ír elő, azóta sem tanulta meg?*
Reményi-Schneller: Kérem nem voltam közjogász, én pénzügyminiszter voltam.
Major: *De hát ahhoz, hogy valaki miniszter legyen, ahhoz bizony olyan politikai, jogi felkészültséggel kell rendelkezni, hogy az ilyen általános kérdésekben, mint ami nem a saját tárcájának keretébe tartozik, megállja a helyét. Itt egy országnak a jövőjéről volt szó!*
Reményi-Schneller: Kérem ez bizalom kérdése.
Major: *Tehát ma sem tudja azt kérem, hogy előzőleg kellett volna kikérni a Parlament hozzájárulását?*
Reményi-Schneller: Hát én úgy vagyok informálva, hogy a Minisztertanács határozott, utána megtörtént a Parlamentnek a bejelentés, és azután ment el a megfelelő jegyzék.
Major: *Hát jegyzék aligha... Én megkérdeztem Bárdossytól, hogy miért nem tisztázta diplomáciai úton azt a kérdést, hogy vajon orosz repülők bombázták-e Kassát?*
Reményi-Schneller: Hát a jelentés úgy szólt akkor, hogy orosz erők bombázták.
Major: *És ki adta ezt a jelentést?*
Reményi-Schneller: Hát emlékezetem szerint a külügyminiszter úr és a honvédelmi miniszter úr.
Major: *Igen, de ez a honvédelmi miniszterre tartozott volna, és senki sem*

ajánlotta legalább azt, hogy szakértőkkel vizsgáltassák meg a bombákat? Ez aztán minden kétséget elhárított volna.
Reményi-Schneller: Kérem, a honvédelmi miniszter azt mondta, hogy a bombák orosz eredetűek.
Major: *Hogy kérem, két vagy három órával a bombázás után ezt meg lehetett állapítani? Hogy a honvédelmi miniszter azt állította?*
Reményi-Schneller: Nem, azt hiszem, jóval több idő telt el...
Major: *Jóval később.*
Reményi-Schneller: ...a bombázás és a Minisztertanács ülése között, de ott az az állítás hangzott el, hogy a repeszdarabokból megállapíthatóvá vált: orosz eredetű bombák voltak.
Major: *Kérem, hallott akkor, abban az időben az elhatározás előtt arról, hogy Oroszország sürgönyileg, kvázi a jóakaratáról biztosította az országot? Hogy semmiféle háborús támadó szándéka vagy követelései nincsenek?*
Reményi-Schneller: Azt megelőzőleg arról nem hallottam — a Minisztertanácson lehet, hogy erről szó volt —, de a tárgyalás síkja nem ez volt. A tárgyalás síkja az volt, hogy a románok már hadat üzentek, a visszaszerzett Erdélynek részei veszélyben forogtak és ennek következtében mi is kénytelenek voltunk német nyomásra hadat üzenni.
Major: *Volt német nyomás, volt német követelés?*
Reményi-Schneller: Tudomásom szerint volt német követelés... a német követ néhányszor követelte, és úgy hallottam, hogy az olasz és a japán is...

2

A miniszterelnök és a miniszterek felelősségének elbírálásakor szólni kell arról, mekkora volt az országgyűlési képviselők felelőssége is. Ez a kérdés először Meskó Zoltán perében merült fel — 1945 májusában —, aki elsőként alapított Magyarországon nyilaskeresztes irányzatú pártot, még Hitler hatalomra jutása előtt. Később jelentéktelen figurává törpült, de országgyűlési képviselőként tagja volt annak a parlamentnek, amely előtt 1941-ben Bárdossy bejelentette a hadüzeneteket. Perét dr. MAJOR ÁKOS tanácsa tárgyalta. Az első fokú ítélet többek között leszögezte:

...Fel kellett ellenben menteni vádlottat a vádirat 3. pontjában emelt háborús bűntett vádja alól. Idevonatkozóan az alábbi tényállás nyert megállapítást: 1941. június hó 27. napján Bárdossy László volt miniszterelnök napirend előtt

bejelentette a Háznak, hogy a magyar királyi kormány megállapította, miszerint az ország területét ért szovjet légitámadások következtében Magyarország és a Szovjetunió között a hadiállapot beállott. Ennek a kérdésnek a megtárgyalását a házszabályok szerint minden képviselőnek joga volt három napon belül napirendre tűzetni, erre azonban javaslatot az egész Házban senki sem terjesztett elő, noha akkor is köztudomású volt, hogy a minisztertanács olyan felségjogokat gyakorolt, amelyeket az 1920. I. törvénycikk az államfői jogkörből a törvényhozásra utalt át.

A vád szerint vádlott a bejelentés ellen nem szólalt fel sem ekkor, sem az angolszász államokkal való hadiállapot bejelentésének idejében, hanem az egyhangú helyeslésben vezető szerepet töltött be.

A vádlott beismeri, hogy a szóban forgó parlamenti üléseken részt vett, tagadja azonban, hogy a helyeslésben részt vett volna, amit annál kevésbé tehetett, mert a Független Kisgazdapárt tagjai között foglalt helyet, akik néma tüntetéssel ülve fogadták a bejelentést. Az megfelel a valóságnak, hogy ezen súlyos közjogi törvénysértés ellen nem emelt szót, de nem tette azt rajta kívül egyetlen más ellenzéki képviselő sem, mert nem olyan volt a légkör, hogy ezt bárki megkockáztathatta volna. Ugyanezért nem merte senki napirendre tűzetni a miniszterelnök bejelentését. Ezzel szemben az ülés után a folyosón ő adott legelőször kifejezést azon véleményének, hogy a kassai bombák repeszdarabjait meg kellene vizsgáltatni, mert nem valószínű, hogy azok valóban orosz eredetűek.

A vádlott ezen védekezését a kihallgatott képviselő tanúk megerősítették. A kihallgatott ellenzéki képviselők egyöntetűen azt vallották, hogy a miniszterelnök bejelentése valamennyiükben a legnagyobb megdöbbenést váltotta ki, dermedten ültek, de a házszabályok szerint nem szólhattak hozzá nyomban a kérdéshez, azt napirendre kellett volna tűzetni, amit senki sem mert kezdeményezni. A közvéleményt ugyanis az irányított sajtó annyira félrevezette, hogy a sok józanul gondolkodó, lelkiismeretes magyar ember, akik ennek a szörnyű törvényszegésnek a következményeit előre látták, egyikük sem tehetett semmit, mert a történelmi áradattal szemben nem volt erejük ellenszegülni. Az eseményekért a törvénysértő miniszter által járószalagon hajtott gerinctelen és szellemileg tunya magyar közvélemény a felelős.

Ezekkel szemben a vád nem tudta bizonyítani, sőt nem is valószínűsítette, hogy a vádlott a helyeslésben részt vett volna, a vádbeli feltevést pedig egyenesen megcáfolja az a tény, hogy a vádlott a bombák orosz eredetét nyomban kétségbe vonta. Ennélfogva az ellene emelt vád ezen pontja alól a vádlottat a rendelkező rész értelmében bizonyítékok hiányában fel kellett menteni.

Ezzel kapcsolatban azonban a népbíróság elrendelte, hogy a bűnperiratok az ítélet jogerőre emelkedése után a Budapesti Népügyészséghez tétessenek át a bűnvádi eljárásnak a Nbr. *(népbíráskodási rendelet)* 6. §-a alapján a távollevő Bárdossy László volt miniszterelnök és minisztertársai, valamint Werth Henrik, volt vezérkari főnök ellen a Nbr. 11. §-ának első pontjába ütköző háborús bűntett címén való megindítása végett.

3

A Meskó Zoltán elleni első fokú ítélet nagy felzúdulást váltott ki. Egyrészt mert a közvélemény szemében ő volt az „első főbűnös", másrészt az atrocitásokat elkövető gyilkosok pereivel szemben Meskó ügye volt az első, melynek tárgyalásakor nem gonosztetteket, hanem egy politikai irányt ítéltek el. Nehéz elképzelni, mi történt volna, ha a tanács vezetőjének nem sikerül elérnie legalább azt, hogy Meskó öt évet kapjon. Mint dr. Major Ákos elmondta, tanácsának tagjai csak háromévi börtönbüntetést akartak kiszabni. A pert másodfokon a Népbíróságok Országos Tanácsa tárgyalta. A tanácsvezető bíró, BOJTA BÉLA így emlékezik vissza kiadatlan memoárjában:

1941. június 23-án Bárdossy bejelentette a magyar képviselőházban a szovjet elleni hadüzenetet. A napirend előtti bejelentést bármely képviselő három nap alatt megvitatásra indítványozhatta. A bejelentést tudomásul vette az országgyűlés. Egyetlen képviselő sem indítványozta, hogy a bejelentést tűzzék napirendre.

A népbírósági törvények egyik szakasza szerint háborús bűnös az, aki, noha a háborúba sodródás megakadályozására törekedhetett volna, ezt elmulasztotta. Felfogásom az volt, hogy a képviselőknek az a passzivitása, hogy a háború bejelentésének megvitatását nem tűzték napirendre, feltétlenül ilyen értékű cselekmény. A magyar nép nem akart háborút, képviselőinek pedig a magyar nép akaratát kellett kifejezniük. Közömbös ebből a szempontból, hogy a képviselő milyen felelősséget vállalt volna azzal, ha ilyen oppozíciót nyilvánít. Az átlagos számítás szerint egy képviselő huszonötezer magyar állampolgár sorsát képviselte és fejezte ki. Így az aránytalanság szembetűnő volt. Az volt a határozott álláspontom, hogy a képviselők, akik nem tűzették napirendre a háborús bejelentés kérdését, a nép nevében közösséget vállaltak a háborúért, és ezért a felelősséget viselniük kell.

Az első fokú főtárgyaláson Meskó ellen nem ez volt a valódi vád. A vádak között szerepelt ugyan, de bűnösségének körülményeit abban határozták meg, hogy szellemileg előkészítette a nyilas időket. Ezt a kérdést nagyon nehéz lett volna megközelíteni, mert az 1932-től, amidőn Meskónak ez a szerepe kiéleződött, oly távolság választotta el az 1944. évi időket, hogy az összefüggést büntetőjogilag nem lehetett volna megtalálni. A nyilas uralomra jutásban Meskónak volt bizonyos kezdeti szerepe, de nem volt mondható az, hogy a hatalom átvétele végeredményben összefüggésben volt Meskó magatartásával. Nem látszott összefüggés Meskó nemzetiszocialista eszméi és a későbbi hatalomra jutás között, sőt kifejezett ellentétek állottak fenn. Semmi esetre sem volt bíróilag megállapítható, hogy Meskó cselekménysorozatában a hatalomátvétel fokozati kapcsolatot jelent.

Első fokon Meskót öt évre ítélték. Mivel őt a nemzetiszocializmus atyjának tekintették Magyarországon, az ítéletnek furcsa visszhangja támadt. A sajtó és a közvélemény csodálkozással fogadta az ítéletet, hiszen az ügyiratok megfelelő ismeretének hiányában Meskó kezdeményező szerepét sokkal többre értékelték. Úgy látták, hogy a többiek felelőssége szellemi vonalon kisebb az övénél, így az egész népbíráskodást meglehetősen bizonytalannak érezték.

A közvélemény azonban nehezen vizsgálhatja azt a jogi formát, amely cselekményeknek összefüggésére utal. Nagyon részletes magyarázatot kellett volna szolgáltatni arra, hogy a hatalomátvétel és Meskó 1932. évbeli pártalakítása elszakadt történelmi mozzanatok. Ellenben a Meskó-ügy részemre nagyszerű alkalmat szolgáltatott arra, hogy a politikai felelősség kérdését szélesebb vonalon bírálhassuk meg. Előttem világossá vált, hogy a képviselők egyéni felelőssége sokkal fokozottabb, mint bármely közhivatalnok egyéni felelőssége. A képviselő felelőssége — magának a megbízásnak a következtében — elsősorban jöhet figyelembe, különösen ott, ahol legalább látszat szerint alkotmányos uralom van. Elméletben a képviselők szólásszabadsága a Ház ülésén töretlen és így cselekvési szabadságuk is teljessé válhat. A gondolat úgy fogamzott meg bennem, hogy minden képviselő felelős, aki a háború kérdését nem tűzette napirendre, illetve erre indítványt nem nyújtott be. Egy képviselő sem hihette, hogy megbízó tömegei, vagyis a magyar nép háborús megbízatás és képviselet gondolatával küldte őt a parlament falai közé, és azt sem hihette, hogy a magyar nép minden kritika nélkül elfogadta a kormány háborús beállítottságát.

Elképzelhető, hogy az államférfiak és az államalkotók egy nép érdekeinek szem előtt tartásával akár tévesen, akár helyesen, döntő jelentőségű cselekményekre határozták el magukat, és ezt az akaratukat keresztülviszik. Ebben az esetben a történelem bizonyos folyamatát szolgálják, egy eszme képviseletében

állnak, de ez semmi esetre sem csökkenti személyi felelősségüket. Ha tehát az eszme elbukik, a konzekvenciákat egyénekre nézve is le kell vonni. Ez volt az a pont, ahol a Meskó-ügynek sokkal nagyobb ideológiai jelentősége lett, mint amennyit ennek a komolytalan embernek 1944. év körüli szerepe képviselt. Természetesen nem lehet lebecsülni logikai szempontból a komolytalan mozgalmak jelentőségét sem, mert erre éppen a tények cáfoltak rá. Akármennyire is komolytalannak, nevetségesnek tekintettük a nyilasmozgalom kezdeti törekvéseit, hóbortjait és komikus jelenségeit, később ez a mozgalom veszélyessé vált és végeredményben az ország pusztulását vonta maga után.

Nincs tehát nevetséges, vagy komolytalan mozgalom. Emlékezem arra, hogy az 1936-os olimpiászon az 1500 méteres úszásban (amely 30 hossz úszásból áll) egy japán néző már az első hosszban Udo nevét kezdte kiáltozni. Ez mulatságosan hatott, hiszen a hosszú távú versenynek nagyobbik első fele semmi esetre sem döntheti el a verseny sorsát. A közönség kezdetben hangos nevetéssel kísérte ennek a japán fanatikusnak kiáltozásait. De percek alatt átragadt a fanatizmus a jelenlevők nagy részére, a verseny láza a nevetséges biztatást hamar komollyá tette és Udo győztese is lett a versenynek. Mindig az volt a meggyőződésem, hogy a nézőközönség szerepe nem volt jelentéktelen az eredmény kialakításában.

Bírói szemmel minden cselekményt veszélyeztető jelenségként kell nézni. Az objektív felelősség gondolata magában foglalja azt is, hogy egy cselekménynek annyi a súlya, amennyire veszélyeztethet bizonyos érdekeket. Nem is mindig szükséges az eredmény bekövetkezte, hiszen az életet biztonsági feltételekre kell alapítani, és már eleve ki kell zárni olyan kockázatokat, amelyek a nép szélesebb tömegeit hátráltathatják vagy sérthetik. Ebből a szempontból egészen más jelentősége van eszméknek, ha a fölényes gondolkodó szemüvegén keresztül nézzük és egészen más, ha primitív és politikailag éretlen, vagy tájékozatlan tömegek lelkületének minden megnyilatkozását és kifejezését bevonjuk az értékelés körébe. Innen van az, hogy a materialista világszemlélet az egyénnel — egészen annak legfőbb kiképzéséig és átalakításáig — olyanként számol, hogy a vallási erőket és a primitív képzeteket is bevonja a társadalmi erők közé.

A Meskó-ügyben tehát a képviselők passzivitását vettem a főbűnök közé. Ennek messzemenő módon kifejezést adtam az ítélet szóbeli indokolásában, amelyről az MTI tudósítója a következőkben számol be:

„Meskó Zoltán büntetését életfogytiglani fegyházra emelte fel a Népbíróságok Országos Tanácsa.

A Népbíróságok Országos Tanácsa dr. Bojta Ernő Béla tanácsvezető vezetésével csütörtökön tárgyalta Meskó Zoltán volt országgyűlési képviselő háborús

bűnpörét. A kúriai épület egyik tárgyalóterme zsúfolásig megtelt hallgatósággal, Meskó Zoltánt fogházőr kísérte a tárgyalásra. Dr. Jozefovics László tanácstag, előadóbíró ismertette a bűnpör előzményeit, a népügyészség vádiratát, a vádlott védekezését, a kihallgatott tanúk vallomásait és a népbírósági tárgyaláson felolvasott parlamenti felszólalások és újságcikkek tartalmát. Ezután szó szerint felolvasták az első fokú ítéletet, amely szerint a népbíróság Meskó Zoltánt a népbíráskodási rendelet 15. §-ának 1. és 4. pontjába ütköző népellenes bűncselekményekért ötévi börtönre és tízévi politikai jogvesztésre ítélte, egyben elrendelte a bűnper iratainak — az ítélet jogerőre emelkedése után — a népügyészséghez leendő visszaküldését, a Bárdossy László volt miniszterelnök és Werth Henrik volt vezérkari főnök elleni háborús bűncselekmény miatt megindítandó bűnvádi eljárás lefolytatása végett. Felolvasták az első fokú ítélet terjedelmes indokolását, amelyből kitűnik, hogy a vádlottat a népbíróság 11. § 2. pontjába ütköző háborús bűntett vádja alól bizonyítékok hiányában mentette fel és csupán a rendelkező részben megállapított népellenes bűntettekben mondta ki bűnösnek. Ez ellen az ítélet ellen a népügyészség — az eltérő minősítés miatt, és a büntetés súlyosbítása végett — fellebbezést jelentett be.

Az iratok ismertetése után dr. Cseh Jenő népfőügyész-helyettes indokolta meg a fellebbezést:

— Ez az első nagyobb súlyú ügy — mondotta többek közt —, amely a Népbíróságok Országos Tanácsa elé került. A magyar közvélemény Meskó Zoltánt, az országot ért katasztrófa egyik elindítójának tartja. Az akkori fásult és tunya magyar közvélemény csodaváró volt, az ország boldogulását saját erejétől nem remélte és így a szomszédos Németországban nagy lendülettel fellépett náci mozgalomra szegezte tekintetét, amelyet Magyarországra Meskó Zoltán plántált át. A hangoskodók ágáltak a fórumon és elnyomták a legjobbak szavát. A vádlott tizenhárom évvel ezelőtt — az idegen mozgalom leányvállalataként — pártot alapított, és az idegen tűz lángjánál akarta megsütni a maga politikai pecsenyéjét. Ebben a lángban hamvadtak el később a magyarság legnagyobb örök értékei. A német bűvölet magával ragadta a kritikátlan tömeget, a közszellem ellenálló-képessége a minimumra csökkent. Hamarosan börtöntöltelékek, őrültek és gyilkosok álltak a mozgalom élére, és a vádlott ezekkel akarva, nem akarva cinkosságba jutott. A sors iróniája, hogy később a túllicitálók elsöpörték útjukból, de a lavinát kétségtelenül Meskó Zoltán indította el. Elősegítette a páratlan mértékű lelki tömegfertőzésnek Magyarországra való kiterjedését, elősegítette, hogy a németek járószalagjára kerültünk, és az oktalan háborúba belesoródtunk. Tulajdonképpen a legsúlyosabb büntetés kiszabása volna helyénvaló, mert milliók kárát egyetlen ember még

így sem egyenlítheti ki. A magyar nép az ország romlásáért Meskó Zoltánt felelősnek tartja és soraiból kiveti.

Wenczel Árpád dr. védő a vádlott szerepének kevésbé jelentékeny voltát hangoztatta és igazságos ítélet kiszabását indítványozta.

Meskó Zoltán az utolsó szó jogán főként arra mutatott rá, hogy sohasem dolgozott együtt az országrontó nyilasokkal, sőt ellenük foglalt állást. Tiszta magyar mozgalmat vélt elindítani, a nép jogaiért küzdött és amennyire az akkori időkben lehetett, a németek és a háború ellen foglalt állást. Enyhe ítéletet kér.

Végül az elnök és a tanácstagok intéztek több kérdést a vádlotthoz, majd az Országos Tanács ítélethozatalra vonult vissza.

Másfél órás tanácskozás után hirdette ki dr. Bojta Béla tanácsvezető az ítéletet. Eszerint a Népbíróságok Országos Tanácsa az első fokú ítélet megsemmisítésével bűnösnek mondotta ki Meskó Zoltánt a 11. § 2. pontjába ütköző háborús bűntettben és a 15. § 1. és 4. pontjaiba ütköző népellenes bűntettben, és ezért összbüntetésül életfogytiglani fegyházra és tízévi politikai jogvesztésre ítélte. Megállapította az ítélet, hogy a vádlott, az orosz háború kitörése alkalmából elmulasztotta a parlamentben ennek a nagy horderejű miniszterelnöki bejelentésnek napirendre tűzetését indítványozni, s ezzel a mulasztásával megvalósította a népbíráskodási rendelet 11. szakaszának 2. pontjába ütköző háborús bűntettet.

A képviselőket — hangzott az ítélet — a nép azért küldi be az ország házába, hogy ott érdekeit megvédjék. Ez a háború előreláthatóan azzal a következménnyel járt, hogy a harctereken több százezer magyar el fog pusztulni, a vádlottnak — mint országgyűlési képviselőnek —, ennélfogva kötelessége volt, hogy az esztelenség ellen tiltakozzék. Ha ezt a kötelességét akár gyávaságból, akár számításból elmulasztotta, ezért felelősséggel tartozik, a mulasztása nem maradhat megtorlatlanul. Nem kétséges, hogy mint képviselőnek megvolt rá a módja, hogy a háború megüzenéséről szóló miniszterelnöki bejelentést napirendre tűzesse, illetve a napirendre tűzést indítványozza. Nem kétséges az sem, hogy indítványának támogatására talált volna más képviselőket is az ellenzék soraiban. Véletlen, hogy ezért a mulasztásért elsőnek Meskó Zoltán került bíróság elé, s így ez az ítélet nemcsak a jelenre, de a jövőre is intő például szolgálhat. A vádlott azt is elmulasztotta, hogy a háború folytatása ellen fellépjen, noha erre szintén módja és alkalma volt.

A Meskó-ügyben hozott döntés szóbeli szövege nagy vihart váltott ki, a már előbb említett okokból, mert hiszen a döntés alapján esetleg többeket felelősségre kellett volna vonni, olyanokat, akik a demokráciában is megtalálták helyüket, sőt a demokratikus átalakulás fontos szereplői voltak. Az a légkör,

amelyben az ítélet indokolása a helyszínen megszületett, a szöveg írásbeli rögzítésénél már természetszerűleg hiányzott. De az ítélet előbb érintett szövege szükséges volt az akkori hangulathoz, ahhoz a képhez, amely a magyar nép úgynevezett élő indulatát fejezte ki. Már hangsúlyoztam, hogy a tárgyalások levegőjének — mindenki számára — igazságot kellett tartalmaznia, azokra nézve pedig, akik szemben állottak az ítélkezéssel, logikai meggyőzést, vagy legalábbis azt a képet, hogy úgy is lehet gondolkozni, ahogy az ítélet kifejezi. A tárgyalás izgalmainak és szellemének a meghirdetett indokolás megfelelt, s ez létrehozta az egyensúlyt a népet ért sérelem kiegyenlítéséért. Később engedményeket kellett tennünk, és az írásban megszövegezett döntés úgy formulázta meg Meskó elítéltetését, hogy ő, mint jobboldali képviselő, minden kockázat nélkül vállalhatta volna a felszólalást és a háború kérdésének napirendre tűzését, ha pedig ezt elmulasztotta, ezzel a népbíróság által védett érdeket sértette. Ez a döntés elhárította az ítélet által okozott külső izgalmakat, de a megoldás ilyen formájától nem lehetett elzárkózni. Valóban nem volt közömbös a jobboldali képviselők terrorja sem, amely a baloldali elemek felszólalását erősen korlátozta, a felelősséget teljesen áthárította.

4

A Bojta-ítélet óriási hullámokat kavart, amelyek messze túlnőttek Meskó felelősségének kérdésén. A képviselői felelősségnek a legmagasabb népbírósági fórumon történt megfogalmazása — mint az előbbiekben olvastuk — felvetette mindazoknak a honatyáknak is a felelősségét, illetve a bűnösségét is, akik a Horthy-parlament tagjai voltak. Bojta indoklásában ugyanis elhangzott: „... a törvényhozói megbízatás kötelezettséget ró a képviselőre, kötelezettséget arra vonatkozóan, hogy minden cselekményt, ami a magyar népet érdekeiben, érzületében, vagy erkölcsében sérti, meggátolni és elhárítani törekszik... Az sem menti a vádlott magatartását, hogy képviselőtársai sem tettek ez irányban semmit, mert az egyik tettes felelősségre vonásának az elmaradása nem szüntetheti meg a másik büntetőjogi felelősségét..."

Az 1941-es parlamentnek számos kisgazda és szociáldemokrata tagja volt. Feltűnő, hogy a szociáldemokrata tanácsvezető s a két párt delegált népbírája nem vette észre, hogy az ítélethozatalkor saját pártjaikat is elmarasztalták. A polémia lezárásaként idézzük most a Szabad Nép 1945. június 16-i számából a Bojta-féle magyará-

Dr. Major Ákos tanácsvezető és a népbírák

zat bírálatát. A cikk írója a súlyosbítást helyeselte, kifejtette azonban, hogy a NOT *(Népbíróságok Országos Tanácsa)* azért ítélte életfogytiglanra Meskót, mert „...nem volt elég bátor, gerinces és férfias ahhoz, hogy képviselő létére tiltakozzék a Szovjetunió elleni hadüzenet ellen. Attól tartunk, hogy az indoklás kissé sok a jóból... Azért, mert valaki nem volt elég férfi, nem lehet életfogytiglanra ítélni. Meskó Zoltánt azért ítélték el, amit nem tett, és nem azért, amit tett. Meskó Zoltánt a NOT nem azért ítélte el, mert fasiszta volt, hanem azért, mert nem volt demokrata."

Ilyen népbírósági előzményei voltak Bárdossy László miniszterelnök perének, melyet ugyancsak Major Ákos tárgyalt első fokon, míg Bojta másodfokon. Dr. MAJOR ÁKOS emlékeit idézzük előbb:

1945. október 3-án ott voltam a „fogadáson". Péter Gábor meghívott, nem hivatalosan voltam jelen, csak végignéztem az érkezést. Péter Gábor ott állt az amerikai repülőgép lépcsője alatt, és ott várta a gépből kilépőket. Aztán a mellette levő két legény, stramm fiúk voltak, föltették a karpereceket, ő pedig sorban kipipálta az „átvetteket". Ekkor láttam meg először — ilyen körülmé-

nyek között — Bárdossyt, Szálasit, Imrédyt meg a többieket. Persze, később aztán többször volt szerencsém találkozni velük, mert én tárgyaltam Bárdossy ügyét. Igaz, szerencsésnek nem vagyok mondható, hogy éppen én kezdtem ezt a tárgyalást, de amikor ez lezajlott, legszemélyesebb népbírósági ügyemmé vált. A háborús főbűnösök hazatérése után, három héten belül kitűzték a tárgyalást a Bárdossy-ügyben, illetve úgy ütemezték a tárgyalásokat, hogy előbb legyen Bárdossy, azután Imrédy, majd Szálasi, de az utóbbi előkészítése lassúbb ütemben haladt. Bárdossyt a népügyészség háborús bűntettekkel és népellenes bűntettekkel vádolta. Bárdossy a legelső számú háborús főbűnös volt, aki ennek az országnak a második világháborúba való belekeveredéséért volt felelős.

1941. április 3-tól volt miniszterelnök 1942. március 7-ig. Miniszterelnöksége alatt folyamatosan három nagyhatalommal sodorta háborús állapotba Magyarországot. Először az angolokkal, éspedig oly módon, hogy Barcza György londoni nagykövet sürgős figyelmeztetése ellenére hozzájárult a német csapatoknak a magyar területen való átengedéséhez. Megszerkesztette azt a hadparancsot, amelynek alapján a magyar csapatok bevonultak a Bácskába. Decemberben pedig az amerikaiakkal, miután a minisztertanács hozzájárult ahhoz, hogy Magyarország megszakítsa a diplomáciai kapcsolatot Amerikával. Az USA ezt a döntést vegye úgy, hogy Magyarország a hadiállapotot beállottnak tekinti. Június 26-a után, ami ismert, a megjátszott légiprovokáció után Bárdossy a Parlamentben napirenden kívül bejelentette, hogy Magyarország és a Szovjetunió között a hadiállapot beállt, és a magyar gyorshadtest megindult a Kárpátokon túlra.

A legelső háborús főbűnösnek, Bárdossy Lászlónak a tárgyalása sajnos megfelelő előkészítés nélkül került a népbíróság elé. Előkészítés nélkül, mert nem voltak teljesek azok a diplomáciai iratok, amelyek akkor már rendelkezésre álltak. Mert a magyar Külügyminisztériumnak nyugatra vitt teljes levéltára visszakerült már az új Külügyminisztériumba, és ott feldolgozás alatt állt. De a vádhatóság még Teleki búcsúlevelét is téves szöveggel prezentálta a bíróságnak, ugyanis nem az volt az eredeti. Azonkívül nem volt előkészítve jogászilag az ügy, mert Bárdossynak azzal a kifogásával szemben, hogy mi törvénytelenül alkalmazzuk a visszaható erőt, ezt a nullum crimen sine lege elvet, és őt népbíróság nem vonhatja felelősségre, hanem csak a parlamenti bíróság, élő, ellenforradalmi jogrend állt rendelkezésre ahhoz, hogy ezt a kifogást azonnal alkotmányosan, az ő szája íze szerint el lehetett volna utasítani. És ami a legérdekesebb, nem ismertük Bárdossyt, az embert, sőt még arra sem voltunk felkészülve, hogy a bíróság összetételének az ismertetése után mit fog válaszolni Bárdossy arra a kérdésemre, vajon nincs-e kifogása a bíróság ellen. Ezt a kérdést minden bírósági tárgyalás bevezetőjeként fel kell tenni,

Bárdossy
a Népbíróság előtt

hogy van-e kizárási vagy elfogultsági ok valamelyik bírával szemben. Ha van, a kifogást azonnal el kell bírálni, különben súlyos alaki törvénysértést követ el a bíróság. Bárdossy akkor azt mondta, „én az urakat nem ismerem". Ez volt az első támadása. „Én az urakat nem ismerem, de miután Önök a vádirat szerint súlyos alkotmánysértéseket kérnek tőlem számon, én alappal kifogásolom azt, hogy a népbíróság az eljárással a legsúlyosabb alkotmánysértést valósítja meg, mert velem szemben, mint alkotmányos miniszterelnökkel szemben, kizárólag a parlamenti bíróság bír hatáskörrel." Ez a hatásköri kifogás meglepő volt. Azonnal válaszolni kellett, nyomban válaszoltam is. A válaszom az újságokban megjelent, és onnan idézhettem, és idéztem is már több ízben. A lényege az volt, hogy a törvény tényállását az új népbírósági törvény kodifikálta, eszerint, háborús bűnös az, aki részese vagy előkészítője volt Magyarország második világháborúba való belesodrásának és ezért felelős. Ezekért — az új törvény rendelkezése szerint — kizárólag a népbíróság előtt kell felelni, annak a hatáskörébe tartozik. A népbíróság hatásköre ellen felhozott minden kifogás tehát törvénysértő. 1945. október 29-én kezdődött a háborús és népellenes bűntettekkel vádolt Bárdossy László miniszterelnok, háborús főbűnös tárgyalása.

Ezzel kezdetét vette a magyar háborús főbűnösök büntetőjogi felelősségre vonása. Erre a folyamatra a népbíróság már háromnegyed éve készült.

A háborús főbűnösök megérkezése után megkezdődött a kihallgatás. A mielőbbi felelősségre vonást követelték mind a belpolitikai, mind a külpolitikai állapotok, valamint a sokat szenvedett magyar nép. Még a békeszerződés előtt el kellett végezni ezt a fegyverszüneti szerződésben vállalt feladatot. Elsőként

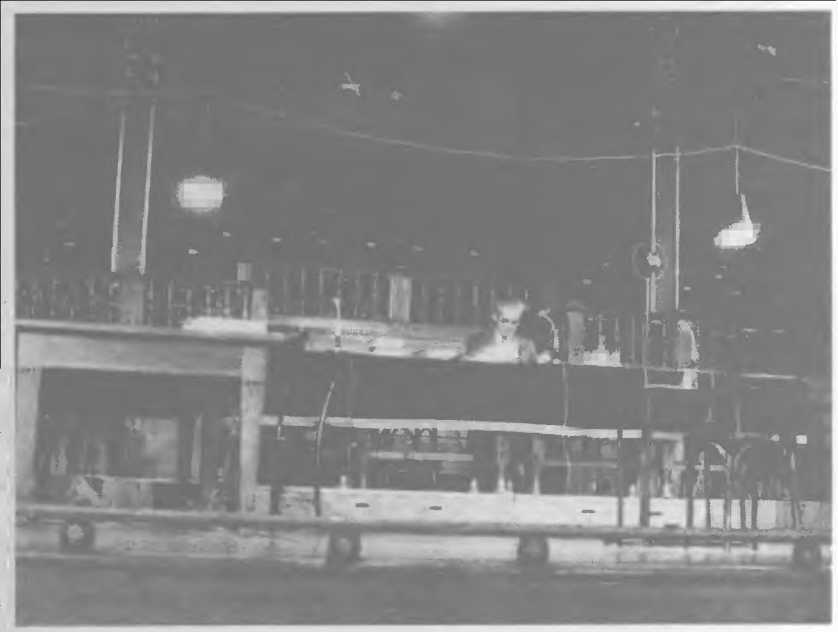

Dr. Major Ákos a Zeneakadémián 1984-ben, a Bárdossy-per eredeti helyszínén

Bárdossy László miniszterelnök felelősségre vonására került sor Magyarországnak a háborúba való belesodrásáért.

A Zeneakadémia nagyterme teljesen megtelt hallgatósággal. Hideg volt a teremben, hiszen nem fűtöttek. Majdnem olyan hideg, mint mikor 1945-ben, háromnegyed évvel ezelőtt, ugyanitt, de egy emelettel feljebb, a kisteremben tárgyaltunk, de akkor a kabátunkon, a télikabátunkon kívül még a kalapot is a fejünkön tartottuk. Most, a nagy feladat iránti tiszteletből, valamennyien hajadonfővel ültünk e helyen... Reggel 9 órakor kezdődött Bárdossy László háborús főbűnös miniszterelnök tárgyalása. A tárgyalás megnyitása előtt, mielőtt a vádlottat a terembe előállítottuk volna, szükségesnek tartottam megismételni a következő nyilatkozatot, amit előző nap már a rádióban mikrofonba olvastam.

Többek között azt mondtam: Ez és a következő tárgyalások, a magyar demokráciának nagy jelentőségű vizsgái lesznek. Ezekben a perekben minden szó döntő jelentőségű lehet.

5

Bárdossy tevékenységének megítéléséhez — mint korábban említettük — MAJOR RÓBERT állított össze terjedelmes anyagot. Programjáról, világnézetéről, háborút valló felfogásáról hasznos információkat gyűjtött össze. Ezekből közlünk most részleteket.

1941. április 24-én mutatkozott be Bárdossy a magyar képviselőházban. Miután örömét fejezte ki a Délvidék visszatérése miatt, bejelentette Horvátország elismerését (noha tudta, hogy itt nem valóban önálló országról, csupán a tengelyhatalmak egy csatlósállamáról van szó). Bejelentette, ezután, hogy „a magyar kormány mindent megtett, hogy ennél a felszámolásnál a történelmileg szentesített nemzeti jogaink és érdekeink megfelelően figyelembe vétessenek". Ez ugyan nem felelt meg teljesen a tényeknek, mert mint tudjuk, a Bánság német igazgatás alatt maradt, s német győzelem esetén kiegészítette volna a fojtogató és önállásunkat illuzórikussá tevő német gyűrűt hazánk körül. De beszéde e részét az adott körülményekkel indokolhatnánk. Súlyosabb ennél az a rész, amelyben az alkotmány módosításáról beszélt, vagyis arról, hogy „élő történelmi alkotmányunk keretei között, korunk eszméinek és a mai politikai és gazdasági élet követelményeinek megfelelően alakítsuk át az állami akaratnyilvánítás és a megnyilvánult akarat megvalósításának módját".

Aki tudja, mit jelentett a „koreszme" akkor, azt is tudja, hogy itt csak az állami totalitásnak hitleri módra való megvalósításáról lehetett szó. Legsúlyosabb volt azonban — fent jelzett kihatásainál fogva is — amit a „harmadik nagy kérdésről", a zsidókérdésről beszélt. „A zsidókérdés nem speciálisan magyar kérdés, hanem európai kérdés... Míg azonban ez az általános és egységes európai rendezés bekövetkezhet, nekünk addig is megoldást kell találnunk a magunk halaszthatatlan speciális zsidó problémáink tekintetében... Szükség van a második zsidótörvény egyes rendelkezéseinek továbbfejlesztésére, végül olyan jogterületek szabályozására, amelyeket a második zsidótörvény nem érintett, de a szabályozás szükségességét az azóta eltelt idő nyilvánvalóvá tette."

De nem csak a gazdasági rendszabályokra gondolt Bárdossy, hanem a hitleri törvények további alkalmazására is. „Törvényes úton meg kell akadályozni a zsidóság elkeveredését a nem zsidókkal, gondoskodni kell arról is, hogy a zsidóság a nemzet társadalmi, kulturális, politikai és szellemi életének mindazon helyeiről, ahonnan a nemzet lelki, erkölcsi, világnézeti és politikai irányítása, valamint a nagy tömegek lelkületének kialakítása és a jövő generáció nevelése folyik, teljes mértékben kirekesztessék."

Még súlyosabb volt a hatása a beszéd külpolitikai részeinek:

„A nemzet egyeteme hálás mindenekelőtt Hitlernek és Mussolininak, a két nagy baráti nemzet korszakot alkotó vezéreinek, akik annyiszor adták bizonyságát annak, hogy a magyarság sorsának alakulását megbecsüléssel, megértéssel és szeretettel nézik. A hála és a ragaszkodás momentumai csak megszínesítik, melegebbé teszik azokat a kapcsolatokat, amelyeknek gyökerei mélyen a realitás talajából fakadnak. Mindez kellőképpen kifejezésre jutott a Háromhatalmi Egyezményhez történt csatlakozásunk tényében... Egyfelől érdekeink józan mérlegelése, másfelől okos és becsületes alkalmazkodás Európa kialakuló új rendjéhez és ennek keretében rendíthetetlen hűség nagy barátainkhoz."

Bárdossy programbeszéde tehát fenntartás nélküli hitvallás a tengelypolitika mellett, holott elődeinek az ilyen 100%-os színvallást mindaddig sikerült elkerülniük...

Bárdossy ez irányító és propagandisztikus működése nem szorítkozott természetesen a parlamentre, hanem kiterjedt a közélet más ágaira is. Így az ő égisze alatt indult meg a *Donaueuropa* című tudományos folyóirat a magyar—német kapcsolatok ápolására, a gazdaságtudományok német ága vezető képviselőjének, Surányi-Unger Tivadarnak szerkesztésében. Jellemző, hogy a felelős szerkesztő Vajta Ferenc volt, az uszító, akit a kormányok arra használtak fel, hogy a „szelet kifogja a nyilasok vitorláiból". E lap természetesen nem uszított kifezetten, megmaradt a tudományos hang határai között, de éppen ez tette veszélyessé, mert a műveltebb elemeket nyerte meg a tűzön-vízen át való németbarátságnak, s különösen az oly veszélyessé vált német—magyar gazdasági kapcsolatok elmélyítésén fáradozott. A lap egyéb tartalmával nem foglalkozunk, csak a teljesség kedvéért említjük meg, hogy az Bárdossy külpolitikáját szolgálta, s kormányszubvencióval jelent meg, főmunkatársa a kormánylap — a Pester Lloyd — egy újságírója volt, rovatvezetője pedig a külügyminisztérium egy tisztviselője. E lap 1941. decemberi száma az 1941. november 25-i berlini Európa-konferenciával foglalkozik. Itt hosszabbították meg az antikomintern-egyezményt, tehát Bárdossy nem hivatkozhatik a mentségre, hogy az egyezményt nem ő kötötte meg eredetileg...

Ribbentrop német külügyminiszter 1942. január 5. és 9. között Budapesten visszaadta a látogatást. Üdvözlésére Bárdossy a *Donaueuropa* 1942. évi 1. száma szerint a következőket mondotta:

„Üdvözlöm Önt, mint a Führer kiváló munkatársát, a Nagynémet Birodalom Vezérének és kancellárjának, aki bölcs előrelátással és tiszta elhatározottsággal mindig megtalálta a megfelelő eszközöket és utakat a külpolitikában, hogy Németországot mai hatalmához és nagyságához segítse."

Ezek a szokásos formalitások. A továbbiakban azonban így szólt Bárdossy:

„Különösen nagyra becsülöm azt, hogy Ön, e minden idők leghősibb küzdelme idején, amelyet a német nép azért folytat, hogy megszerezze a neki járó helyet a nap alatt, amely... túlnyomó katonai erejénél fogva őt megilleti, eljött bennünket meglátogatni."

Itt megint másképp okolja meg Bárdossy a háborút, s ez áll a legközelebb az igazsághoz: Németország meg akarta szerezni „helyét a nap alatt", vagyis hódítani akart. Ugyanekkor pedig Bárdossy mégis Oroszországot vádolta hódító céllal.

1942. január 15-én Ciano gróf olasz külügyminiszter érkezett Budapestre. Üdvözlő beszédében Bárdossy a következőket mondta: Magyarország ma megint fegyvert fogott s beállt a küzdők sorába. Nagy szövetségesei, Itália és Németország oldalán küzd, mint már annyiszor történelme folyamán, az európai civilizáció védelméért, s szembeszáll a pusztítás és az istentagadás kelet felől fenyegető démona ellen."

Külpolitikai beszédekben túlteng az udvariasság, s itt esetleg hivatkozni lehet taktikai szempontokra. A belpolitikában azonban ilyen mentségek már nincsenek, s e szemszögből kell tekintenünk Bárdossy egyéb megnyilatkozásait. Így 1942. január 18-i kolozsvári beszédében egyebek közt ezeket mondta:

„Nehéz küzdelemben állunk, s ebbe bele kell vetnünk minden erőnket, mert egész Európa sorsában most dől el a mi sorsunk is. Szembe kell néznünk ezzel a ténnyel s az ebből levonható konzekvenciákat akarnunk, vállalnunk kell és vállalni is fogjuk."

Lehet, hogy itt már az események ragadták magukkal Bárdossyt, így például természetes, hogy a hadviselő szövetségesek államférfiai látogatják egymást. De az egykorú lapokból kitűnik, hogy mind Ribbentrop, mind Ciano a kormány meghívására érkeztek a fővárosba, s általában Bárdossy mindent elkövetett, hogy eltéphetetlenné tegye a kapcsolatot a tengelyhatalmakkal. Ebben pedig — s a fent idézettekben — saját programjával is ellentétbe került.

A Bárdossy-program vezérgondolatai című füzetben (felelős kiadó Kovrig Béla) a következő idézetek mutatják ezt: „A másik vezető szempontom az, hogy az ország erkölcsi és anyagi erejét megóvjuk és erőtartalékainkkal mindenek felett takarékoskodjunk."

Ez is bizonyítja, hogy eleinte Bárdossy tisztában volt a teljes erőbevetés veszélyeivel, de később mégsem tudta vagy akarta azt megakadályozni... A teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy a *„Vezérgondolatok"* közé szükségesnek tartották Bárdossy bemutatkozó beszédéből a zsidókérdés „elintézésére" vonatkozó főbb passzusokat is belevenni. Nemcsak a tengelyminiszterek jöttek Budapestre, Bárdossy is látogatást tett Horthyval 1941. szeptemberben Hitler-

nél. Erről a külügyi bizottságban 1941. szeptember 15-én a következőképp számolt be:

„A kormányzó úr németországi látogatása újabb bizonyságát adta annak, hogy a bolsevizmus elleni együttes küzdelmünk eredményeként ismét megerősödött a hagyományos magyar—német barátság... Teljes volt az egyetértés a két ország hadvezetősége között a szovjet elleni katonai akcióban való részvételünk mértékére vonatkozóan, amely az igénybe vett magyar katonai alakulatok okszerű felváltása mellett továbbra is az eddigi keretek között marad." Szeptemberben tehát Bárdossy igyekezett volna szerint a leváltással elérni, hogy a hadba vetett sereg létszámát növelni ne kelljen. Tudjuk azonban, hogy ekkor már nem ez lett volna a követendő cél, hanem az expedíciós erők visszahozatala...

6

Bárdossynak kül- és belpolitikai döntései egyaránt igen veszélyes következményekkel jártak. A honvédelemről benyújtott, 1938. decemberi törvényjavaslat indokolásában ez állt: „Elengedhetetlenül szükséges, hogy háború vagy háborús veszély esetén az ország valamennyi polgára mind személyes szolgálatával, mind vagyonával kötelezően részt vegyen a haza védelmében. Ezt általános elvként ki kell mondanunk." Az 1939. II. törvénycikkként elfogadott törvényjavaslat hírhedt paragrafusában fogalmazták meg a *„közérdekű munkaszolgálat"*-ot. Hamarosan tisztázódott a zsidók helyzete is a hadseregben. 1940 július közepén már hatvan zsidó munkásszázad létezett, s az elképzelés az volt, hogy számukat száz körülire emelik. A Budapesti Közlönyben 1941. április 18-án megjelent 2.870/1941. Me. sz. kormányrendelet a honvédelmi miniszternek korlátlan felhatalmazást adott, s törvényes alapot biztosított a zsidókkal szembeni diszkriminációra a hadseregen belül. 1941. május 19-én rendszeresítették a sárga karszalagot, ezt a megalázó és megkülönböztető jelzést. Az utóbbi rendelkezéseknek a hatályba lépésekor már Bárdossy volt a miniszterelnök.

MAJOR RÓBERT így jellemzi Bárdossy működését:

Miniszterelnöksége csak egy évig tartott. Előtte és utána nem sok szerepet játszott a magyar közéletben. Mint bürokrata és diplomata, a tömegekkel semmiféle közelebbi kapcsolatban nem állott, s nem képviselt határozott

világnézetet. Mint Szalai Sándor mondotta, ő a magyar vezető rétegnek, a feudalizmusnak és a bürokráciának tipikus képviselője volt, bizonyságául annak, hogy főképpen ez a nagyúri réteg a felelős az elmúlt negyedszázad rendszeréért s a tragédiáért, amelybe az beletorkollt.

Bárdossy miniszterelnökségének külpolitikai vonatkozásai mellett országos szempontból szinte háttérbe szorulnának a zsidókérdésben hozott intézkedések és azok végrehajtása. Egész működésének megítélésénél azonban nem hagyható figyelmen kívül ez a kérdéskomplexum sem.

A tárgyaláson Fenessy Ferenc képviselte a vádat állami, míg SZALAI SÁNDOR a politikai ügyészi vonalon. Szalai a felelősségvállalásról vitatkozott Bárdossyval.

Bárdossy: Énnekem módom lett volna erről a Földről elmenekülni, én ha bűnnel terheltem volna lelkemet. Ide álltam ez elé a bíróság elé, pedig oda állhattam volna az elé, aki egyedül illetékes felettem ítélkezni...
Szalai: *Ide állt kérem, mert visszahozták Önt mint foglyot, mint vádlottat!*
Bárdossy: Igen, de én kitérhettem volna ez elől...

November 2-án még folyt kettejük vitája, aztán következtek a vádbeszédek. Előbb *Fenessy*, majd *Szalai* olvasta Bárdossy fejére bűneit. FENESSY FERENC ezeket mondotta:

Úgy érzem, egy történelmi pillanatban, egy történelmi felelősségnek súlyával a vállamon állok itten, a legnagyobb nemzeti ítélőszék, egy nemzet, egy nép ítélőbírósága előtt, hogy tetemre hívjam az elsőt azok közül a legmagasabb, legelőkelőbb közjogi méltóságot betöltő férfiak közül, akik az egész országot, az egész népet pusztulásba döntötték. A tetemrehívás súlyos szó, talán kicsit fellengzősen hangzik, de kérdem, használhatok-e másik szót mint tetemrehívás, mikor végigtekintek a pusztulásnak és romlásnak azon pokoli látványán, amelybe ezek az államférfiak ezt a népet beledöntötték, beledöntötték kishíján a teljes és végleges pusztulásba és megsemmisülésbe...

SZALAI SÁNDOR is az uralkodó osztály népellenes szemléletét és népáruló magatartását kárhoztatta:

Bárdossy László, volt magyar királyi miniszterelnök ezen a tárgyaláson a rádió mikrofonja előtt, a szövetséges hatalmak képviselőinek és az összes külföldi újságírók jelenlétében nekiállt befeketíteni a magyar népet. Azt mondta,

szikrányi ellenállás sem volt. Szikrányi ellenállás sem volt, a közvélemény mögötte egységes volt, az a közvélemény, amit ő ismert. Azzal védekezik persze egy vádlott, amivel tud. De azért egy volt magyar királyi miniszterelnökben és külügyminiszterben, ha ma a vádlottak padján ül, akkor is lehetne annyi becsület, hogy nem vádolja meg ország és világ előtt ezt a népet abban, hogy olyan németbérenc volt, mint ő maga. *(taps)*...

A Bárdossy-per másodfokon Bojta tanácsa elé került. A tanács összetétele érdekesen alakulhatott volna. Erre RÉCZEI LÁSZLÓ így emlékezik:

„Bojta Béla, aki szintén szegedi ügyvéd volt és nekem régi barátom, az elnöke volt annak a tanácsnak, amelyik a Bárdossy halálos ítélete ellen beadott föllebbezést bírálta el. És egy nap jött hozzám, hogy beletenne engem a tanácsba, ha én vállalnám a halálos ítélet meghozatalát. *»Bélám én emberként, magánemberként, a Bárdossy halálos ítéletet nagyon helyeslem* — mondtam neki. — *Ő idézte fel ezt az egész katasztrófát, amely Magyarországot sújtotta. De, hogy én mint bíró, az iratok, az eljárás minden ismerete nélkül előre elkötelezzem magam, hogy én a halálos ítéletet helyben fogom hagyni, erre én nem vállalkozom.«* Erre azt mondta: »Akkor nem teszlek be a tanácsba.« Mire én: *»Kérlek szépen.«* Így nem volt alkalmam halálra ítélni Bárdossyt..."

BOJTA BÉLA tanácselnöknek viszont igen. Ezeket írja erről:

Bárdossynak nem lehettek kétségei a háború befejeződését illetően. Az 1944. évi szeptemberi állapotok — ekkor már a román kiugrás után voltunk — a szovjet csapatok Magyarországra való betörése, a nyugat-európai invázió, a szövetségesek légi fölénye, nem hagyhattak kétséget a magára maradt Németország sorsa tekintetében. Mégis miben bízhatott, mi volt a célja? Én nem láthattam másban Bárdossy törekvéseit, mint abban a görcsös ragaszkodásban, amely az úgynevezett klikk- és úri osztályuralmat még ideig-óráig akarta volna fenntartani. Bárdossy részéről ezt a törekvést annál nagyobb bűnnek kell tekinteni, mert ő volt az, aki végeredményben felidézte a vihart és ahelyett, hogy ennek a következményeit csökkentem törekedett volna, bűnét tovább fokozta és növelte. Mert akkor, a helyzet felismerésekor — felelős államférfi — csak azt tehette volna, hogy igyekszik jóvátenni hibáját és ha a következmény vállalása saját bukását és felelősségre vonását teszi is lehetővé, a nép érdekeit tartja szem előtt. De Bárdossy előtt csak annak az osztálynak szelleme lebegett, amelynek képviselője volt. Bárdossy gyűlölte a munkást és az alsóbb

néposztályt, amelynek előretörésével ekkor már számolni kellett. A feudális felfogás vitte őt többévi hallgatás után 1944. év őszén az aktív politika területére.

A NOT *(Népbíróságok Országos Tanácsa)* tárgyalásainak nem volt olyan nyilvánossága, amely ezeket a szembetűnő és kétségtelen érveket megfelelően kolportálhatta volna. A sajtó — a meglehetősen formalisztikus fellebbviteli tárgyalások egyhangú menetét — nem érzékeltette, és nem látta azokat a lehetőségeket, amelyek a problémák kifejezésében mindennél fontosabbak lettek volna. Ha jól emlékszem, a Bárdossy-tárgyalásról a lapokban csak egy-két sor jelent meg a NOT döntésével kapcsolatban, holott több száz oldalt szenteltek az első fokú tárgyalás közlésének. A bíróságnak nem állott módjában, hogy saját működését propagálja, ezért elegendőnek kellett tartani, hogy ezen a tárgyaláson az egyensúly már nem hiányzott, és Bárdossynak az első fokon olyan messzemenően érvényesült fölénye a fellebbvitel során elenyészett. Az a rideg közöny, amelyet személye iránt mutattam, szemmel láthatóan zavarba hozta. Védőbeszédébe még beleszőtt szellemes fordulatokat, megnézte a teremben levő hölgyeket, sőt egyik-másik után meg is fordult, mintha nem érdekelné, hogy mi történik vele. De viszont az a hév, amellyel többórás védőbeszédét mondotta, kimutatta, hogy ez az érdektelenség csak látszólagos. Ő az, aki nem fellebbezett és nem kért kegyelmet. S mindent megkísérelt védőbeszéde során, hogy magatartását kényszerűnek, geográfiai adottságok következményének tudja be, és hogy azzal mentse magát: több rossz közül a kevésbé rosszat és azt választotta, amely lassú folyamatot tett lehetővé. Ha belülről nem feszítette volna egyéni nyugtalansága, akkor cselekményeit nem igyekezett volna menteni...

Az első fokú főtárgyalás szerencsétlen légköre Bárdossyval kapcsolatban szentimentális érzéseket keltett a közvéleményben. Időközben bíróság elé kerültek azok a vádlottak is, akik több százezer ember kivégzéséért és kirablásáért felelősek. Lassan érdektelenné vált Bárdossy védekezése és személye, s talán ez is hozzájárult ahhoz a közönyhöz, amelyet a fellebbviteli főtárgyalás iránt mutatott a sajtó.

De éppen a Bárdossy-ügy mutatta meg pertechnikai szempontból a hibákat. Az első fokú hatóságok nem fogták fel ezeket és nem alkalmaztak tanulságot a többi per során. Az egész Bárdossy-ügy az előbb mondott érvek néhány mondatára volt alapítható, és ez elegendő lett volna az egész ügy megméréséhez. Nem volt semmi szükség a hosszasságra és azokra a részletekre, amelyeket az ügy anyaga felölelt. Bárdossy hadat üzent, majd a fegyverszüneti egyezmény megkötését akarta megakadályozni, részben sikerrel. Ezek a tények önmagukban olyan vulkanikus erejűek voltak, hogy semmi kétség nem férhetett a volt

miniszterelnök bűnösségéhez, ha létesült törvény, amely a háborúért felelősek személyét perbe fogja. A magyar nép akarata az volt, hogy ez megtörténjék.

Ami ezen a szűk tárgyalási körön túl történt, az teátrális tevékenység volt, miként az első fokú főtárgyalás során kiderült. A részletek a döntő érveket és elveket elhomályosítják, késleltetik a megtorlás mielőbbi végrehajtását. Ez pedig végeredményben az eredeti eszmék elhalványulásával jár. Ezek szerkezeti hibák voltak és talán abból adódtak, hogy az egész bíráskodás tapasztalatlan volt, hogy egy jövendő nemzetközi bíráskodás alapjait ekkor kellett lerakni. A bírák azt hitték, hogy a közönséges büntetőjog-szolgáltatás útját kell járniuk. Ez nagy tévedés volt, és éppen ezért kellett kiküszöbölni az egyéni szempontokat és egyéni érzelmeket, vagyis a tettes szubjektív légkörét, mert a háborús és népellenes bűntettek által sértett népek szempontjából az egyénisége, vagy az egyén közömbös. Ahol milliók sorsát veszélyeztették, ott a tettes belső szándéka, vagy egyéni meggondolása egészen távol levő valami, és az ítélkezés szempontjait semmi esetre sem befolyásolhatja.

Az újvidéki megtorlás

1

Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök 1945. május 4-én levelet intézett az igazságügyminiszterhez. Ebben közölte Valentinyvel, hogy szerinte negyven — a levélben felsorolt — személyt háborús bűnösnek kell minősíteni az újvidéki „visszaélések" miatt. Arra kérte a minisztert, hogy véleményeztesse a névsort, s minél hamarabb küldje vissza neki. Ezzel a legfelsőbb szintű levéllel kezdődött az a népbírósági eljárássorozat, amelynek folyamán napvilágra kerültek az újvidéki rémtettek.

Grassy József, Zöldy Márton, Szombathelyi Ferenc, Bárdossy László és Feketehalmy-Czeydner Ferenc népbírósági pereiből mindent megtudhatunk. A vádlottak megnyilatkozásai, a kihallgatási és szembesítési jegyzőkönyvek, a politikai ügyész, Marosán György vádbeszéde mind döbbenetes erejű dokumentumok. A razzia idején Szombathelyi Ferenc volt a vezérkari főnök, őt tanúként hallgatta ki dr. Major Ákos a Bárdossy-perben. Ott hangzott el a tanácsvezető szájából: *„Újvidéken az volt a gyakorlat, hogy aki ellenáll, azt kiirtani..."*

Az atrocitások krónikájának része a hivatalos körök reagálásának változása is. A vezérkari főnök 1942. január 30-án tájékoztató közleményt adott ki, melyben „a Bácskában elrendelt karhatalmi működést folyó év január 30-ával beszünteti. Az oda kihelyezett csapatokat az V. hadtestparancsnokság békehelyőrségeibe vonultatja be, s a csapatok bevonulásával egyidejűleg az egységes karhatalmi vezetés február 1-én megszűnik."

Bárdossy miniszterelnöksége alatt az eseményekről — melyeknek hátterében Ribbentrop budapesti látogatása áll — mélységesen

hallgattak. Kállay 1942 nyarán azonban már kénytelen volt beismerni, hogy „ártatlan áldozatok" is voltak. Az elrendelt vizsgálatok nem vezettek eredményre. A Feketehalmy-Czeydner által lefolytatott vizsgálatok következménye az lett, hogy Grassyból tábornokot, az akkor 30 éves Zöldyből pedig csendőr századost csináltak...

1942 áprilisában dr. Babós József kezdett el nyomozni a Délvidéken történtek ügyében. A hadbíró ezredes javaslatára 1942. július 10-én eljárás is indult, de a legfőbb vezetőket Horthy már augusztus 13-án kegyelemben részesítette. Deák László ezredest és Feketehalmy-Czeydnert nyugdíjazták. Az eljárás csak négy csendőr alezredes, hét csendőr százados és egy csendőr főhadnagy ellen folyt tovább. Az ő ügyükben előterjesztett kegyelmi kérelem 1943. március 16-án került a Minisztertanács elé.

Az atrocitások híre azonban időközben szinte az egész világon elterjedt. A nemzetközi helyzetben beállott változások, a magyar „hintapolitika" érdeke azt kívánta, hogy ne az országra, hanem csak néhány közvetlenül felelős személyre háruljon a világ közvéleményének megvetése. Abban bíztak, hogy a „számonkérés" helyreállíthatja a magyar politikai vezetés hitelét. 1943. október 11-én Horthy úgy döntött, hogy mivel Feketehalmynak, Grassynak és Deáknak „...a Délvidéken lefolyt tisztogatási műveletek alatt tanúsított magatartása, az időközben felmerült újabb adatok szerint, lényegesen súlyosabb megítélés alá esik, mint amely a bűnvádi eljárás megindításának, illetőleg folytatásának mellőzése tárgyában az 1942. évi augusztus hó 13-án Gödöllőn kelt elhatározásom alapjául szolgált, elrendeltem, hogy az illetékes parancsnok a Kbp. *(Katonai Büntető Perrendtartás)* 402. §-ának 1. pontja alapján a nevezettek elleni bűnvádi eljárás megindítása, illetőleg folytatása iránt — korábbi elhatározásomra tekintet nélkül — haladéktalanul intézkedjék." *(A tárgyalásról készült jegyzeteket a Hadtörténeti Közlemények 1985. évi 2. számában tették közzé.)* A kormányzó kabinetirodája 1943. december 16-án emlékeztetőt készített a bácskai vérengzés hadbírósági főtárgyalásáról. Ebből közlünk részleteket a következő oldalakon.

A Vkf. *(vezérkari főnökség)* bírósága 1943. év december hó 14-én, 9-kor kezdte meg Budapesten, a II. kerület Margit körút 85—87. szám alatti főtárgyalási teremben Újvidéken és környékén, 1942. év januárjában honvéd és csendőr karhatalmak által elkövetett túlkapásokban — az előzetes Vkf. bíró-

sági nyomozás és vizsgálat alapján — vétkesnek talált honvéd- és csendőrtisztek bűnügyét.

A vádlottak száma: 15. Ebből 3 honvédtiszt, 12 csendőrtiszt.

Honvédtisztek: vitéz Feketehalmy-Czeydner Ferenc ny. áll. *(nyugalmazott állományú)* altábornagy, vitéz Grassy József m. kir. *(magyar királyi)* vezérőrnagy, vitéz Deák László ny. áll. ezredes.

Csendőrtisztek: Horkay József és vitéz Gaál Lajos m. kir. csendőr alezredesek, vitéz Báthory Géza és Fóthy Ferenc ny. áll. csendőr alezredesek, Stepán László, dr. Kun Imre, dr. Csáky József, Budur Károly, dr. Kacskovics Balázs, dr. Képíró Sándor, dr. Zöldy Márton m. kir. csendőr századosok és Gerencsér Mihály m. kir. csendőr főhadnagy.

A főtárgyalás elnöke: Náday István m. kir. altábornagy. Tagjai: vitéz Németh József és vitéz Kiss János m. kir. altábornagyok. Tárgyalásvezető bíró: dr. Gazda Imre hadbíró százados, ügyész: Babós József hadbíró ezredes, utóbbi kettő a Vkf. bíróságának is tagja.

Előzmények: Bácskának 1941. áprilisában a honvédség által történt birtokba vétele után néhány erőszakos csetnikellenállás erélyes letörésével sikerült viszonylagos nyugalmi állapotot teremteni. Ez azonban alig tartott hat hétig. A lábon álló gabona beérésével nap mint nap búzaasztagok, majd később kenderkazlak gyulladtak ki. Telefonvezetékek elvágása, vasútvonalak elleni merényletek mind sűrűbben ismétlődtek. Honvédtisztek, tiszthelyettesek, csendőrök, rendőrök, detektívek elleni sikeres merényletek következtek be. Mindezek az események egységes irányításra, központi akarat érvényesülésére mutattak.

A honvédcsapatokkal bevonuló, katonai közigazgatáshoz beosztott csendőrnyomozó csoportok az első naptól kezdve gyűjtötték a csetnik, kommunista, dobrovoljác elemekre az adatokat. Majd a Szabadka határában 1941. június végén elkövetett nagyobb arányú tűzeset tetteseit — szerb egyetemi hallgatók személyében — sikerült felderíteni. Az első tetteseket a szegedi polgári kir. *(királyi)* törvényszék halálra ítélte és kivégeztette.

A kapott nyomok alapján igen nagyarányú, széles szövevényű kommunista szervezkedés képe bontakozott ki. Mivel a felderített szervek kifejezett törekvése elsősorban a honvédség és ezáltal a hadviselés érdekeit súlyosan sértette, a nyomozást a Vkf. *(vezérkari főnökség)* 2. osztálya vette át. D. alcsoportjától kivezényelt tisztek, előbb Németh Ferenc cső. *(csendőr)* alezredes, utóbb Fóthy Ferenc cső. alezredes közvetlen irányítása alá kerültek a felderítést végző csendőrnyomozó csoportok. (Szabadka, Zombor, Topolya, Újvidék.)

1942. január 1-ig már több mint száz főre mondott ki halálos ítéletet, s több ezer évi összbüntetést szabott ki a haditörvényszék a kommunistákból partizánná átvedlett, súlyos cselekményeket elkövetett merénylőkre.

Események: A nyomozócsoportok a Duna—Tisza közét 1942. január 1-ig a főbb kommunista szervektől nagyjából megtisztították. Csupán a Tisza—Duna szögletében (Óbecse—Zsablya—Csurog—Sajkásvidék) voltak még felderítetlen területrészek. Az elfogott kommunisták azt vallották, hogy a Duna—Tisza közéről idehúzódtak a még őrizetbe nem vett társaik. Továbbá, hogy Bánátból erre a részre szivárognak át fegyveres partizánszázadok. Céljuk: e terület harcos szerbjeit is magukkal rántva, január 6-án (szerb karácsony) Szent Bertalan-éjszakát rendezni. E terület magyarságát, németségét kiirtják.

Az újvidéki nyomozócsoport e hírek ellenőrzésére állítólag a Zsablyától keletre megnevezett tanyákon tartózkodó partizánok felkutatására hat csendőrnyomozót vezényelt ki. Ez a csoport a zsablyai csendőrőrs legénységével és határvadász járőrrel megerősítve, a kérdéses tanyán január 4-én reggel akart rajtaütni. A vállalkozás azonban balul ütött ki. A csoport kellő előzetes felderítés nélkül közelítette meg a tanyát. A tanyában tartózkodó partizánok (körülbelül 1 szakasz) egész közel engedték magukhoz a csoportot, majd tűzzel szétugrasztották. Eközben több csendőr, köztük az őrsparancsnok és határvadászok elestek vagy megsebesültek. Az esetről azonnal jelentést tett a zsablyai csendőrőrs az újvidéki nyomozócsoportnak, az újvidéki csendőrosztálynak, a szegedi csendőrkerületnek. Ez utóbbi pedig a szegedi V. hadtestnek, egységes karhatalmi vezetést javasolva.

A rögtönzötten kivezényelt karhatalmi csoportok tervszerűtlenül nyomban átfésülték a környező terepet. Több helyen kisebb osztagokra tagolt partizánerőkre bukkantak. Azokkal tűzharcot vívtak. A szerb lakosság a partizánokat tőle telhetően támogatta, a rémhíreket felerősítette. Önbizalma az események folytán a provokáció határáig megnövekedett.

Az események következtében a karhatalomban, de még inkább vezetőiben olyan sajnálatos pszichózis keletkezett, hogy a később beérkezett karhatalmi parancsnokok és felelős vezetők, a helybeli lakosság ellenőrizhetetlen rémhíreinek, és húszéves elnyomatása alatti elkeseredésének hitelt adva, a helyzetet rendkívül súlyosnak ítélték. Kellő ellenőrzés nélküli besúgásokra mint tényekre alapítva, súlyos megtorlásra adtak parancsokat. A vezetők kezeiből kicsúsztak egységeik. Egyéni kilengéseket megtorlatlanul hagytak, sőt előmozdítottak. Az egymás után beérkező honvéd-, csendőr-karhatalmak összekeveredtek. A keletkezett zavarban kiadott ellentétes intézkedések növelték a fejetlenséget. A felső vezetést valótlan, a helyzetnek meg nem felelő, felnagyolt, rémlátó szóbeli, telefon- és írásbeli jelentésekkel félrevezették. Ezáltal elnyerték a felsőbbség jóváhagyását a megjelölt területek lerazziázásához. S miután ezek során ellenállásra nem találtak, mesterséges, valótlan helyzeteket teremtettek, s ennek következményeként vérengzések keletkeztek.

A szegedi hadtest megérkezik a Délvidékre

Betetőzték mindezt az Újvidéken 1942. január 21—23-ig történtek, itt három napon keresztül ellenállás mímelésével a szerb és zsidó lakosságot ötletszerűen irtották a karhatalmakat fosztogatásra is szabadjára engedve.

Számszerű adatok: A hadbíró nyomozó eljárás szerint 1942. január 4—8. között Zsablyán 653, Csurogon 869, Óbecsén 168, Temerinben 47; január 9—14. között Mozsoron 195, Tündéresen 32. Dunagárdonyban 74; Újvidéken január 21—22—23-án 879 ember vesztette életét. Összesen 3309 polgári egyént, közöttük 147 gyermeket és 299 elaggott férfit vagy nőt öltek meg.

Vád és összbűnösség: E cselekmények miatt vádlottakat Vkf. bírósága az 1930. III. 59. 1. bekezdésének 1. pontjába ütköző hűtlenség bűntette címén helyezte vád alá. A vádlottak a hűtlenséget azáltal követték el, hogy „az események" rovatában ismertetett módon a vezetésükre bízott karhatalmi erőket — a magyar honvédség és csendőrség hagyományos jó hírének csorbításával — törvényes rendeltetésüktől elvonták. Sőt, az állam érdekeivel ellenkező célra használták fel. A keletkezett jogsérelmeket nem vizsgálták ki. A tettesek felelősségre vonását szándékosan elmulasztották. A Délvidéken foganatosított karhatalmi műveletek alatt szolgálati kötelességüket megszegték. Alárendeltjeiket bűncselekmények elkövetésére buzdították. Ezáltal okozói

lettek annak, hogy a karhatalmi tisztogatás vérengzéssé, kegyetlenkedéssé és fosztogatássá fajult. Ezzel a magyar állam fegyveres erejének szándékosan súlyos hátrányt okoztak...

2

1944 január közepén a vádbeszédek elhangzását követően a szabadlábon védekező fővádlottak megszöktek. A lehetőséget kétségtelenül a vezérkari főnöknek köszönhették. Ő volt ugyanis az, aki Babós hadbíró kérését elutasítva, nem járult hozzá előzetes letartóztatásukhoz. Január 16-án WERKMEISTER német ügyvivő sürgősen táviratozott Berlinbe:

A katonai attasé most közölte velem, hogy felettes szolgálati szervétől szigorúan bizalmas géptáviratot kapott, mely szerint, mint azt az elhárítás Bécsből jelenti, Czeydner sz. k. *(szolgálaton kívüli)* altábornagy, Grassy vezérőrnagy és Deák sz. k. ezredes tegnap délelőtt átlépték a német birodalmi határt, ahol a titkos államrendőrség gondoskodott róluk. Utóbbi kérte, „ne verjük az ügyet dobra", és közölte, hogy ezek a tisztek az SS birodalmi vezető vendégei.

Az ügyre vonatkozóan az alábbiakat jelentem: néhány napja, mikor társaságban találkoztam a vezérkari főnökkel, megemlítettem a városban keringő híresztelésekет arról az eljárásról, melyet tisztek ellen indítottak az újvidéki kivégzések során tanúsított magatartásuk miatt.

A vezérkari főnök nagyon elkomolyodott és kifejtette, hogy az újvidéki események nemzeti szerencsétlenséget jelentenek. Szégyenkezve kell beismernie, hogy ott szörnyű dolgok történtek. Számos asszonyt és gyermeket gyilkoltak meg, és nagymértékben fosztogattak. Miután a magyar honvédség már Kelet-Galíciában, és később zombori bevonulásakor is fosztogatott, ez immár a harmadik eset. Lehetetlen efelett szemet hunyni, mert egyébként az egész honvédség elveszne és használhatatlanná válna. Ettől eltekintve Újvidéken bírói eljárás nélkül az ártatlan emberek ezreit lőtték agyon.

Nem tud arról, hogy a német hadsereg keleten megölt volna lengyeleket és oroszokat, tehát neki is mindent el kell követnie, hogy a honvédséghez tartozók ilyen túlkapásait minden időkre megakadályozza. A vezérkari főnök megemlítette továbbá, hogy — mint az az eljárás során elvitathatatlanul bebizonyosodott — például csendőrök fejét és karját színleg bekötözték, mintha megsebesültek volna. De egyetlen esetben sem lőttek csendőrre. Ilyen tényállás mellett természetesen lehetetlen, hogy ép bőrrel meneküljenek azok

a katonai parancsnokok, akiknek alarendeltjeik a gaztetteket elkövették. Szigorú büntetésükre lehet számítani tehát.

Arra a kérdésemre, hogy a már egy évvel ezelőtt megszüntetett eljárás újrafelvételére miért került most sor, a vezérkari főnök megjegyezte, hogy az a belügyminiszter intézkedésére történt. Nem reagált a vezérkari főnök arra a megjegyzésemre, hogy az itt keringő híresztelések szerint az eljárás újrafelvétele a Külügyminisztérium intézkedésére vezethető vissza. De megjegyezte, örült volna, ha nem kerül sor az eljárás újrafelvételére. Minthogy azonban ez mégis megtörtént, teljes szigorral kell fellépni. A katonai és a légügyi attasé viszont úgy vélték, hogy enyhe ítéletre és azt követően kegyelemre lehetett volna számítani.

A szökés egyaránt megdöbbentette a vezérkari főnököt és az ország közvéleményét. Azt a katonát, akinek gondolkodását a tiszti becsület és az „úri Magyarország" illemkódexe határozta meg. Igaz, akkor sem ő, sem mások nem tudták — erre csak 1946-ban Budapesten és az újvidéki népbírósági tárgyaláson derült fény —, hogy Feketehalmy-Czeydner tábornok Heinrich Himmlernek, az SS birodalmi vezetőjének képviseletében is tevékenykedett a Délvidéken. SZOMBATHELYI 1944. január 21-én szigorúan bizalmas „Tiszti parancs"-ot adott ki.

Vitéz Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök

M. kir. Honvédvezérkar főnöke „Szigorúan bizalmas!"

59.120.szám
eln.4. vkf.—1944.

Tiszti parancs
Budapest, 1944. évi január hó 21-én.

Történelmi időket élünk. Ilyen időben mindenkinek el kell készülnie rendkívüli dolgokra. Előre nem látott események lephetnek meg minket. Így persze engemet is. Fel is vagyok ilyenekre készülve. De ami legutóbb történt, azt sohasem hittem volna, hogy megtörténhet, mert ez számomra elképzelhetetlen volt.

Magyar tábornokok: Feketehalmy-Czeydner Ferenc ny. áll. *(nyugalmazott állományú)* altábornagy és Grassy József vörgy. *(vezérőrnagy)*, továbbá Deák László ny. áll. ezds. *(ezredes)*, aki míg ténylegesen szolgált, szintén tábornoki beosztásban volt, — a felelősségrevonás elől megszöktek.

Felelniök kellett volna azokért az eseményekért, amelyek 1942. év januárjában a Bácskában történtek, és amelyet általában véve mint újvidéki tisztogatási akciót ismer a közönség. Felelni kellett volna olyan cselekményekért és tettekért, melyeket parancsnokságuk alatt álló csapatok és közbiztonsági szervek követtek el. Felelni kellett volna mindazon cselekményekért, amelyek a magyar katona és fegyverek becsületét mélyen sértették és amelyek a magyar katonatiszt tekintélyével és jó hírnevével teljesen összeegyeztethetetlenek. Felelniök kellett volna azért, mert nem vigyáztak arra, hogy a vezetésük alatt álló magyar katona balkáni nívóra ne süllyedjen. Felelniök kellett volna mindazért, amit tettek, vagy amit tenni elmulasztottak.

Ami 1942. januárjában a Bácskában, nevezetesen Újvidéken történt, az példátlan a magyar honvédség történetében is, és alkalmas arra, hogy a szomszédos szerb nép és közénk évszázadokra a gyűlölség és bosszú magvait hintse el. Az egész eseményt összefoglalóan csak ezekkel a végzetesen tragikus szavakkal tudom kifejezni, hogy nemzeti szerencsétlenség.

Az eseményeknek nagysága és hordereje felől tévedésben éltem, mert a vádlottak valótlan jelentéseikkel sokáig ámítottak és megtévesztettek, annyira, hogy az eseményekkel kapcsolatban soronkívüli kitüntetésekre tettem előterjesztéseket. A reakciókban, amelyeket ezek az események kiváltottak, sokáig politikát és megijedést láttam meghúzódni a magyar katonák bátor és hősies kiállásával szemben. Féltettem a magyar honvédség jó hírnevét és becsületét elhamarkodva vásárra vinni, különösen a mai viharos időkben, amidőn éppen déli szomszédaink testvérharcban ezerszámra ölik egymást és ömlik ki ártatlanok vére. Éppen ezért az ügy sokáig húzódott.

A vádlottak között nem egy volt olyan, aki tovább élvezte elöljárói és

bajtársai bizalmát. Közöttük Grassy vörgy egészen a legutóbbi időkig mellettem szolgált. Úgyszólván mellőlem szökött meg. Óriási csalódás szökésük számomra, melyet míg élek, nem fogok elfelejteni.

Az idők folyamán kibontakozó bizonyítékok behatása alatt kénytelen voltam bírói vizsgálatot elrendelni, éppen a honvédség jó hírneve és becsülete érdekében. Az eljárás megindításánál semmiféle politikai befolyás nem érvényesült. Tisztán a honvédség és a tisztikar becsületének fenntartása vezettek engemet, valamint a szolgálati kötelmek betartása. A vizsgálat megindításánál szerepet játszott még az is, hogy egyes csendőregyénekkel szemben folyamatba tett bírói eljárás nem volt letárgyalható anélkül, hogy a katonai parancsnokok — akik az események alatt a vádlottak elöljárói voltak, és akiktől a parancsot kapták —, ne vonassanak perbe.

Azok, akik ma, mint szökevények elhagyták a honvédségben viselt magas rangjukat, árulást és hűtlenséget követtek el, és így önmaguk felett ítélkeztek. Ők magukat bizonyára politikai áldozatoknak állítják oda, mártíroknak, akik azért szenvednek, mert a magyar ügyet szolgálták. Itt ők áldozatok, de nem a politika áldozatai, hanem a vétkes könnyelműség és a politizálás áldozatai, mely sajnos oly mélyen befészkelte magát soraink közé.

Egy kor szelleme által elvakítva, politikai éretlenségben olyan dolgokat követtek el, és olyan szerepet vállaltak, amelyet katonák sohasem vállalhatnak, és amelynek elvégzésére soha, semmi körülmények között nem adhatják oda magukat. Ilyen kilengéseket egy hadseregben sem tűrnének meg. De nincs is példa arra, hogy magyar tisztek vezetése alatt, magasabb parancsnokság kötelékében összefoglalt hadseregbeni alakulatok ilyet elkövettek volna. Csak idegen zsoldos hadseregek cselekedtek úgy, mint ahogy ez történt. Az ilyen executió csak egészen különleges, erre a célra felállított rendőrség hatásköre lehet, de nem katonatiszteké és katonáké. Ezt katonáktól soha, sehol nem követelték és nálunk sem követelte soha senki.

A bíróság, mely előtt a vádlottak állottak, teljesen hivatása magaslatán volt. Pártatlanul vezette a tárgyalást. A vádlottak a védekezés teljes szabadságával rendelkeztek. Szabadlábon hagyattak, járhattak, kelhettek. Letartóztatásukat nem rendeltem el, mert nem voltam képes arra, hogy magyar tábornokokat lefogassak, de kizártnak is tartottam, hogy megszökjenek akkor, amikor eljárásukat végre igazolhatják, és amikor ők maguk kijelentették, hogy menynyire örülnek, hogy végre módjukban van bíróság elé állni és ott magukat igazolni, amit kértek is.

És íme megtörtént az, amit lehetetlennek tartottam. Ezek a magyar tábornokok megszöktek. Ilyen a mi történelmünkben még soha nem fordult elő. Mert magyar tábornokok még akkor is szenvedtek, ha nem voltak vétkesek. Magyar

tábornokok mindig vállalták a felelősséget alárendeltjeik cselekedeteiért, és mindig vállalták a mártíromságot, ha ezzel a nemzet igaz ügyét szolgálhatták. Alantasaikat soha cserben nem hagyták.

Ezek a szökött tábornokok nem követték a nagy elődök példáját. Szökésük által elárulták és cserbenhagyták alantasaikat, akiket vezettek, akiknek parancsoltak, vagy akiknek parancsot adni elmulasztottak. Szökésük által önmagukat ítélték el, s ha eddig kételkedhettünk volna afelől, hogy valóban azok-e, akiknek a vizsgálat folyamán jellemük szerint is mutatkoztak, úgy ezt most ezen cselekedetük által végleg megpecsételték. Kimondották maguk felett az ítéletet, mert ők valóban hűtlenek a magyar nemzethez, a magyar honvédséghez és a magyar tisztikar becsületéhez.

A fentieket nemcsak azért közöltem, hogy a tisztikart ezen ügyről tájékoztassam, hanem azért is, hogy ismét felhívjam a tisztikar figyelmét arra, hogy ne politizáljon. Különösen most tartózkodjon a politizálástól, bár jól tudom, hogy éppen ez az eset újból mozgásba hozza a politikai hajlamot. A politizálók most azután nagyon is elemükben lesznek. Még magukat is túllicitálhatják és felülmúlhatják.

A tisztikar tekintélye és szolgálatának értéke soha, semmiféle hadseregben nem attól függött, hogy jól politizált-e vagy sem, hanem attól, hogy hivatás és állás kötelmeit, szóval kötelességét hogyan teljesíti. Sajnos, éppen ez a kötelességteljesítés nálunk oly sok tisztet hidegen hagy. Sokan nem is értenek hozzá, nem is tudják mi a kötelességük, annyira egykedvűek. Ezzel szemben nagyon jól tudják azt, hogy mit kellene tenni ennek vagy annak a vezetőnek, parancsnoknak vagy miniszternek. Ők azok feladatát biztosan nagyszerűen megoldanák, hogy csak a saját kötelességüket és munkájukat tartják kevésnek az ő magas képességeikhez képest.

Hogy milyen nagy tekintélye volt a régi tisztikarnak, annak bizonyságául megemlítem azt a súlyos esetet, hogy 1908-ban a honvédséggel oszlatták fel a magyar országgyűlést, ami rendkívül nehéz feladat volt egy magyar ember és magyar tiszt számára. Könnyes szemekkel hajtották végre ezt a feladatot. De éppen azért, mert a parancsot rendületlenül teljesítették, ez a tisztikar mégis imponált a magyar közvéleménynek és senki sem fordult el tőle, sőt respektálták és tisztelettel néztek rá, mert volt fegyelme és tisztessége és mert nem politizált. Nem ült fel a napi politika jelszavainak.

Egy politizáló tisztikar iránytűt veszít és szerencsétlen embertársaság lesz. Nem akarok itt utalni a görög, brazíliai és egyéb állandóan forrongó féktelen tisztikarokra. A tisztikar eltéved, aljas ösztönök és politikai áramlatok szolgálatába szegődik. Szörnyű kilengések áldozata lehet, mint azt a jelen eset is mutatja.

Okuljunk ebből az esetből. A tiszt legyen fegyelmezett, becsületes, lovagias és emberséges ember, mint amilyen a magyar tiszt mindig is volt, és aminek a jó hírnevét mindig köszönheti és köszönni fogja.

Erről a szomorú esetről most csak ennyit. De gondoskodni fogok róla, hogy a tisztikart egyes esetekről részletesen tájékoztassam. Ez a február hóban tartandó csapat- és magasabb parancsnoki értekezleten fog megtörténni.

vitéz Szombathelyi Ferenc s. k.
vkf.

3

Szombathelyi Ferenc vezérkari főnököt mint háborús bűnöst az amerikaiak kiadták Magyarországnak. Miután katona volt, ügyében a nyomozást a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztálya folytatta le. A kihallgatásokat — több beosztottja, valamint helyettese jelenlétében — az osztály vezetője, PÁLFFY GYÖRGY vezette. Szombathelyit több más — később vád tárgyát képező — bűncselekmény mellett kihallgatták az újvidéki eseményekről is.

1941. szeptember elején nevezték ki a vezérkar főnökévé?
Igen.
Ha az volt a véleménye, hogy ez a háború rosszul fog végződni, miért fogadta el a vezérkarfőnöki beosztást?
Azért, mert az volt a véleményem, hogy én vagyok a legalkalmasabb arra, hogy Magyarországot ebből a helyzetből kihúzzam.
Sikerült ez?
Sajnos nem sikerült teljes mértékben.
Bizonyos mértékben sikerült?
Igen, mivel az volt a programom, hogy kihúzni Magyarországot a háborúból, vagy olcsón megúszni a dolgot, amennyire csak lehet.
Ön szerint olcsón úszta meg Magyarország a háborút?
Olcsóbban, mintha másként járt volna el.
Mi volt az elképzelése tervének keresztülvitelére, amikor a vezérkarfőnöki pozíciót átvette?
Az volt az elképzelésem, hogy hazahozom a gyorshadtesteket, azután ott lehet hagyni Németországot.
Közölte szándékát valakivel?

Szóbelileg Werth-tel és Barthával, a hadműveleti csoportfőnök számára pedig egy memorandumot is kidolgoztam.
Mi volt ennek a memorandumnak a lényege?
A lényege az volt, hogy legjobb, ha Magyarország kimarad a háborúból, mert mindenben csak rosszul járhat, ugyanis ha Németország győz, egy „völkisch" Németország mellett egy nemzeti Magyarország nem áll fenn.
A kormányzónak is adott ilyen közlést?
A kormányzónak szánt közlésemet Keresztes-Fischer belügyminiszternek adtam át.
Volt ebben az ügyben a kormányzónál személyesen kihallgatáson?
Igen, a kormányzó azt mondta, örül, hogy így vélekedem...
...1941 tele és 1942 májusa között van még egy jelentős esemény. Újvidék!
Igen, 1942 januárjában.
Hogy folyt le ez a dolog?
Szerencsétlenül.
Mondja el ön nagyobb részletességgel.
A belügyminiszter felkért, hogy ne csak Újvidéken, hanem általában a Délvidéken teremtsünk rendet, mivel a szerb lakosság olyan magatartást tanúsít, hogy nem bír velük.
Szóval Keresztes-Fischer önt kérte fel erre?
Igen. A Belügyminisztériumban erre vonatkozólag volt egy megbeszélés, amelyen a honvédelmi miniszter is részt vett.
Más résztvevők nem voltak?
Nem, más nem vett részt a megbeszélésen, Keresztes-Fischer azzal kezdte a megbeszélést, hogy rendet kell teremteni és katonaságot kért, mint karhatalmat, melyet az ottani polgári hatóság diszponál. Én kormánybiztos kiküldését kértem és egy helybeli képviselőt ajánlottam, Keresztes-Fischer azonban nem fogadta el, csak annyit értem el, hogy ezt a képviselőt elküldték az ottani hadtestparancsnokhoz, mint szakértőt. A hangulat nagyon izgatott volt, az ottani lakosság nem tudta beleélni magát az adott helyzetbe, annak ellenére, hogy hatóságaink jól bántak velük.
Szükségesnek tartotta a karhatalmat?
Igen.
Mi volt a karhatalom szerepe?
A csendőrség támogatása, a rend helyreállítása és fenntartása. A csendőrséget ugyanis megtámadták, több csendőr elesett, partizánalakulatok keltek át a Tiszán, tehát a terepet meg kellett tisztítani.
Ezzel a megbeszélés véget ért?

Igen, úgy emlékszem, ez volt a lényege. Ezek után intézkedtem, hogy Czeydner vezesse a tisztogatási akciót.

Írásban adott ki erre vonatkozó intézkedést?

Azt hiszem, igen.

Mi történt erre?

Czeydner bevetette a rendelkezésre bocsátott erőket, messze túllépve hatáskörét. Nekem úgy állították be, mintha például Csurogon, ahol a Deák nevű parancsnok körülbelül százötven embert szedett össze, komoly ütközetek folytak volna le. Czeydner feljött Pestre és elmondta, hogy milyen kiválóan viselkedtek a rendelkezésre bocsátott erők. Ez volt a kezdete a délvidéki rendcsinálásnak. A következő lépés volt Újvidék. Keresztes-Fischer újra kérte a honvédséget a közreműködésre. Czeydnert bízták meg újra, én ismételten kértem kormánybiztos kiküldését, mert ezt helyesebbnek találtam. Czeydner, mint utóbb megtudtuk, akkor műcsatát rendeztetett: bekötözött fejű, állítólag a partizánok és a polgári lakosság által megsebesített katonákat és csendőröket vonultatott el mindenfelé és ezáltal mindenkit fellázított. Ezzel elkezdődött a szerencsétlen újvidéki esemény.

Mikor értesült ezekről?

Körülbelül a harmadik napon, amikor már köztudomású volt, hogy gyermekeket is gyilkoltak. Azonnal felhívattam Czeydnert, aki tagadott, szerinte ilyen esetek csak véletlenségből fordultak elő.

Mikor értesült róla, hogy több ezer embert gyilkoltak le?

Csak nagyon későn értesültem róla, hallomásból.

Ezekről az eseményekről, amelyeket előbb elmondott, szintén csak hallomásból értesült?

Azokat jelentették.

Szóval nem tud róla, hogy Bajcsy-Zsilinszky az újvidéki események miatt különböző közéleti tényezőknél és fórumoknál lépéseket tett?

Nem tudok róla. Amikor később hallomásból értesültem a dolgokról, felelősségre vontam Czeydnert, de ő tagadott.

Folytatott vizsgálatot?

Amikor sűrűsödtek a hírek, körülbelül áprilisban vagy májusban, leküldtem Babóst a helyszínre, hogy indítson nyomozást. Ő jelentette nekem, hogy több ezer embert meggyilkoltak.

Letartóztatta ezek után Czeydnert?

Nem.

Miért nem?

(Szombathelyi nem felel: elhúzza a száját, és legyint...)

4

Pálffy György célzatosan említette az ellenállási mozgalom mártírjának, Bajcsy-Zsilinszky Endrének a nevét. Bajcsy-Zsilinszky 1942 januárjában tollat ragadott, s levelében, melyet a miniszterelnökhöz küldött, felemelte szavát az örök barátsági szerződést megszegő akciók során elkövetett gyilkosságok és a zsablyai „felkelés"* megtorlása ellen. 1941 tavaszán-nyarán a megszálló hatóságok, élükön Bajor tábornokkal közel két és fél ezer embert pusztítottak el.

Szombathelyi Ferenc Grassyék szökését követő tiszti parancsában az atrocitásokban részt vett magyar katonák „balkáni" nívójáról beszél. Bajcsy-Zsilinszky sokkal precízebben fogalmaz: „...Fel kell emelnem tiltakozó szavamat a délvidéki események ellen, az ellen a germán szadista stílus ellen, az embertelenség és törvénytipró felelőtlen vérengzés akciója ellen, amely ártatlan gyermekeket, csecsemőket, asszonyokat, leányokat követelt áldozatul..." A levél nem hatotta meg Bárdossyt: a felelős magyar királyi miniszterelnök nem vetett véget az újvidéki drámának.

Így hát Bárdossynak számot kellett adnia mindarról, ami a Délvidéken történt. 1945. október 22-én, a volt vezérkari főnök perének nyomozati eljárása során őt is kihallgatták a Katonapolitikai Osztályon. BÁRDOSSY LÁSZLÓ:

...1942. évi újvidéki eseményekkel kapcsolatban azt tudom előadni, hogy a csetnik-mozgalom miatt a belügyminiszter Újvidéken razziát rendelt el, melyet polgári karhatalom hiányában a honvédséggel akart végrehajtatni. Az akkori vezérkari főnök, Szombathelyi Ferenc adhatott parancsot a szegedi V. hadtest akkori parancsnokának, Feketehalmy-Czeydner altábornagynak, hogy csapataival hajtassa végre a razziát. Én a razzia megkezdése előtt telefonon felhívtam Szombathelyit és azt a kívánságomat fejeztem ki, hogy a razziát törvényes keretek között hajtsák végre. Mikor Bajcsy-Zsilinszky Endrétől értesültem bizonyos atrocitásokról, melyek a Délvidéken lejátszódtak és azt hittem, hogy ezek az újvidéki razziával kapcsolatosak, magamhoz kérettem Szombathelyit és nyomatékosan utasítottam, hogy újból intézkedjék a razziával kapcsolatos

*** A zsablyai „felkelés": Jugoszlávia megtámadását, felosztását követően a Jugoszláv Kommunista Párt vezetésével ellenállási mozgalom bontakozott ki. A Vajdasági Tartományi Bizottság kommunistái egy felkelés előkészítésén dolgoztak, amikor a velük kapcsolatban levő partizánok nyomára bukkantak a csendőrök, és 1942. január 4-én a tűzharcban tíz partizán elesett. Ezen események hatása alatt rendelte el Szombathelyi vezérezredes a razziát. Az elfogott partizánokból kicsikart vallomások alapján létszámukat erősen eltúlozták.**

minden törvényellenesség elkerülésére, és ezt az utasítását ne távbeszélőn, hanem úgy adja ki, hogy annak nyoma maradjon. Ő ekkor biztosított, hogy a csapatok mindennemű atrocitást el fognak kerülni és ilyen értelemben — mint az később bebizonyosodott — Hughes apparátuson adott is ki ilyen utasítást Feketehalmy-Czeydnernek.

Midőn később az atrocitások tudomásomra jutottak és Szombathelyit újra megkérdeztem, hogy hogyan történt ez, azt mondta, hogy a csendőrség felelős mindenért, akik gyávák és kegyetlenek. Elrendeltem a legszigorúbb vizsgálatot, és Szombathelyi útján is utasítottam Feketehalmy-Czeydnert pontos jelentéstételre, ezt azonban miniszterelnökségem alatt sürgetésre sem tudtam megkapni, mert amit kaptam, az nem volt megfelelő. Mint később megtudtam, a razzia irányítója Grassy volt...

A volt vezérkari főnök Feketehalmy-Czeydner tábornok felelősségét hangoztatta, Bárdossy Grassyt említette. 1946. március 19-én a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai

Feketehalmy-Czeydner Ferencet virággal fogadják a Délvidéken

Rendészeti Osztályán tízoldalas, sűrűn gépelt jegyzőkönyvet vettek fel a Budapestre hazaszállított — saját állítása szerint — tényleges vezérezredessel. 1890-ben született, az újvidéki razziakor már közel 52 éves volt. A rendkívül aprólékos, minden részletre kiterjedő jegyzőkönyvet a lelkiismereti konfliktusait követően tragikus sorsot ért PÁL ÁKOS rendőr őrnagy vezette.

A gyanúsított, Feketehalmy-Czeydner előadja a következőket:

Gyanúsítást megértettem, bűnösnek nem érzem magam, de felelősséget érzek az újvidéki eseményekkel kapcsolatos ellenőrzési tevékenységem hiányossága folytán.

Édesapám erdélyi szász kereskedő volt. Édesanyám szintén szász származású, apai nagyanyám székely nemesi családból származott. Családomban sok tényleges katonatiszt volt, s középiskoláim elvégzése után Ausztriába kerültem a mödlingi Katonai Akadémiára. Ott 1910-ben avattak hadnaggyá. Mint hadnagy kerültem Nagyszebenbe. 1912-ben az újonnan felállítandó honvéd tüzérséghez léptem át, s Lugoson teljesítettem szolgálatot. 1913—14-ben a honvéd felső tiszti tanfolyam hallgatója voltam. Az elért tanulmányi eredményeim alapján elsőnek minősítettek és Bécsbe vezényeltek, de a háború kitörése miatt visszamentem ezredemhez Erdélybe, Lugosra. Arcvonalszolgálatot teljesítettem a keleti orosz fronton és a délnyugati olasz fronton. A fronton megsebesültem, felgyógyulásom után, illetve még gyógyulásom előtt a honvéd vezérkarhoz kerültem, és mint vezérkari tiszt különféle magasabb parancsnokságoknál teljesítettem szolgálatot a háború végéig. A háború befejezése után a makói pótezredhez vonultam be, Szegeden és Aradon teljesítettem vezérkari szolgálatot a nemzeti hadseregben. Szegednek a franciák által történő megszállása után Erdélybe mentem vissza szüleimhez, és 1920 tavaszáig nem teljesítettem szolgálatot. Egy repatriáló szerelvénnyel visszajöttem az országba, itt beosztást nyertem a Honvédelmi Minisztérium I. szervezési osztályába mint vezérkari beosztott százados. 1920-ban és 21-ben a magyar hadiakadémiát végeztem, s az akadémia elvégzése után Miskolcra osztottak be mint vezérkari testületi századost. 1922-ben ismét a Honvédelmi Minisztériumhoz osztottak be a szabályzatszerkesztő csoportba. 1925-ig teljesítettem itt szolgálatot. 1925-ben léptettek elő őrnaggyá és beosztottak harcászati tanárnak a hadiakadémiára. 1927-ben a főparancsnokság kiképzési osztályára kerültem mint vezérkari alezredes, 1929-ben a vezérkar hadműveleti osztályához. 1933-ig szolgáltam itt, s 1933-ban a légügyi hivatal vezérkari főnöke lettem. 1934-ben vezérkari ezredessé léptettek elő. A pilótavizsgát 1934-ben tettem le.

1938 őszén a kormányzó büntetésszerűen letett a légügyi hivatal éléről, mert fiával — ki akkor repülőgépgyári igazgató volt — állítólag nem bántam volna megkülönböztetett tisztelettel, s mert, többek között, egy Székács nevű zsidót vontam be egy német repülőgéppel kapcsolatos anyagi tárgyalásokba. Kegyvesztettségem később is látható volt. Háború alatt, a tábornokságom idején egyetlen kitüntetést sem kaptam Horthytól.

1939 januárjától 1940 februárjáig a komáromi VI. gyalogdandár parancsnokságnál voltam mint első honvéd állomásparancsnok. A nemzetiségi és zsidókérdést simán oldottam meg. 1940 februárjától 1941 júliusáig az 1. hadsereg vezérkari főnöke voltam. A hadtestparancsnokság Szolnokon, Nyíregyházán, majd Kolozsvárott székelt. Mint az első megszálló alakulat vezetőjének, itt is sikerült a társadalmi összhang együttműködésén tevékenykedni. A bevonulás alkalmával felbukkanó incidensek (román- és zsidóverések) kivizsgálásánál igen szigorúan jártam el. Így például le kellett váltanom különben kiváló munkatársamat, Dobák Dénes vezérkari alezredest, mert a csendőrnyomozók ellen nem járt el erélyesen (tanúk: Werth és Nagy Vilmos).

Tavasszal kértem Werth-et László tábornok útján, hogy ne tegyenek Szegedre hadtestparancsnoknak, a viszonyokat ott nem ismerem, s a klíma sem felelt meg gégémnek. Szerettem volna Kolozsvárott maradni, ahol kitűnő ismerője és kezelője voltam a román kérdésnek.

1941. augusztus 1-ével neveztek ki a szegedi V. hadtest parancsnokává. Augusztus elején vonultam be a városba, ahol semmit és senkit nem ismertem. Politikai párthoz, titkos és nyílt társaságokhoz nem tartoztam.

A hadtest legnagyobb problémája a visszakerült Bácska volt. Bácskában a nyugalom látszólag megvolt. Augusztus elején körülbelül tíznapos körutat tettem Bácskában, megvizsgáltam az ott állomásozó alakulatokat. Úgy a lakosság, mint a honvédség részéről a legjobb benyomásokat szereztem. Úgy Szegeden, mint a többi helyőrségben, szokásomhoz híven, keményen követeltem a szolgálatot, nem kíméltem sem magamat, sem mást. Mióta háború volt, elnéző nem lehettem. Parancsaimban, kihallgatásoknál, tiszti gyűléseken, gyakran figyelmeztettem a tisztikart, hogy a háborút győzelmesen kell befejeznünk. A katonai élet pezsgett, készültünk a háborúra.

A szegedi társadalom meghasonlott volt, Szentgyörgyi professzor és zsidó köre távol állott a nemzeti köröktől. A tisztikarnak résen kellett lennie.

Beszédeket nem tartottam, körülbelül évente egy cikkem jelent meg a katonai közlönyben, kizárólag katonai vonatkozásokban. Egy köztervezetemet, melyben Erdély új megszervezése az ősi három nemzet egyenrangúságán nyugvó autonómián alapult volna, a vezérkar főnöke nem engedélyezte.

1941 őszén Bácskában gabonagyújtogatásokról, vasútrongálásokról, csendőr

és honvéd egyének elleni merényletekről kaptam jelentéseket. Úgy véltem, hogy kívülről csempészett partizánok garázdálkodásáról van szó, helyesebben a jelentések (a kémelhárító osztály) erről számoltak be. A szerb nép zömét, a magam részéről békésnek tartottam. Čhirič püpökkel jó viszonyt tartottam fenn.

Újév tájt, kezdődő gégebajom miatt a Mátrában töltöttem szabadságomat. Itt kaptam telefonértesítést Istóka vezérkari ezredestől január 4-én, vagy 5-én, aki közölte velem Szegedről, hogy Zsablya környékén nagyarányú partizánfelkelés van folyamatban. Deák László ezredes a honvédség és csendőrség élén harcban áll. Azonnal útnak indultam, betegségemre való tekintet nélkül. Budapesten Szombathelyivel szerettem volna értekezni, de csak a hadműveleti osztály vezetője, Sáska vezérkari ezredes fogadott. Főnöke nevében közölte, hogy az eset súlyos, és gyors, szigorú, nagyarányú megtorlást kíván. Benyomásom az volt, hogy a Bánságból száz-kétszáz főnyi csapatok jöttek át a Tisza jegén, fel akarták venni a kapcsolatot az ottani szerbséggel, és a lázadást az egész Duna—Tisza közére kiterjeszteni. A feltett kérdésre kijelentem, hogy a bánáti zavaros viszonyok ismeretében feltételezhető volt, hogy nagyobb létszámú, rendezetlen csapatokat (bandákat) fel tudnak fegyverezni.

Szegeden megkaptam Szombathelyi írásbeli parancsát is, a lázadás erélyes és gyors leverésére. Parancsai hemzsegtek a bombasztikus kifejezésektől. Az elmondottak értelmében tehát az akció elindítása nem az én művem volt. Szombathelyi viselkedett úgy, mint aki csőre tölt egy puskát és csodálkozik, hogy az nagyot pukkan.

Az előadottak, illetve ismertetett adatok birtokában tehát az én feltevésem is az volt, hogy erős partizánbetörésről van szó, s egy bizonyos megadott területet meg kell tisztítani. Az események későbbi ismeretében azonban fel kell tételeznem, hogy a csendőrökhöz valamilyen titkos utasítás is ment, az én beérkezésem előtt. Már január első napjaiban is történtek elhurcolások magánházakból, amikor Deák még ott sem volt. Feltételezem az organizáció ismeretében, hogy a parancs belügyi vonalon Keresztes-Fischer és Sellyei kerületi csendőrparancsnokon keresztül érkezhetett. Lehetséges még a vezérkari vonal, Sáska, Istóka, Kóbor, Deák, vagy a nyomozóvonal Fóthy csendőr őrnagytól kiindulva. Fóthy Újszászy közvetlen közege volt. A főtárgyaláson mindez azonban nem derült ki. Fóthy a főtárgyaláson előadta, hogy Újszászytól utasítása volt a zavarkeltésre, nagyításra, hogy ezzel bebizonyítsuk a németek felé, hogy milyen rossz a közbiztonság Bánátban. Az a beállítás nyilván Bánát visszacsatolása érdekében folyt. A vezérkari főnök külön bírósága 1943. decemberi főtárgyalásán felolvasták Fóthy jelentését, amelyben hatszáz partizánveszteségről számolt be Újszászynak. Újszászy a jelentésre rávezette: „csak ennyi?" [más forrásokban:

Az újvidéki razzia

„nem sok" — a szerk.]. Ezt a jelentést természetesen bemutatták Szombathelyinek is. Szegeden vezérkari főnököm, Istóka röviden tájékoztatott, s azonnal eltűnt négy hónap szabadságra. Bár tüdőbajos volt, mai szemmel nézve különösnek tartom akkori nagy sietségét. Lehetséges, hogy a kezdeményezőkhöz tartozott. Január 6-án és 7-én kétnapos szemlekörutat végeztem a fellázított területen Titelig, csapataimat megszemlélve. Csapatokat szemléltem, közigazgatási vezetőkkel és papokkal tárgyaltam. Körutamon terepjárómra rálőttek, többször hallottam puskaropogást, néha menekülő, bujkáló alakokat láttam. Tehát megállapítottam, hogy ezek kisméretű, rendszertelen összacsapások voltak. Deák, Fóthy és az alparancsnok jelentéseiből megállapítottam, hogy január első napjaiban a Tisza jegén átkelt partizánok sok idevaló szerbbel találkoztak. A jelentések szerint céljuk: a szerb karácsonyi ünnepekre a Sajkásvidéket kézbevenni, a magyarokat és a németeket lemészárolni. A jelentések szerint néhány csendőr és határvadász feltartóztatta a partizáncsapatokat. Deák ezredes három-négy zászólaljnyi gyalogos csendőrcsapattal végigportyáztatta a mocsarakat, de az idő enyhesége taktikája megváltoztatására késztette (helyesebben az idő hirtelen megenyhülése). Éppen lent voltam nála, mikor új parancsot adott ki, hogy szállják meg a összes falvakat, s innen

indítsák portyázásukat. ... Hangsúlyozom, hogy a csendőrség munkájába, mint hadtestparancsnok nem is szólhattam bele...

A főtárgyaláson tudtam meg, hogy 1942. január közepén tanácskozás folyt Keresztes-Fischer elnöklete alatt, aki ezen a napon már pontosan tudta (január 12-én), hogy mi történt Zsablyán és környékén, jobban tudta, mint én. Szombathelyit a tárgyaláson Kuthy vezérkari ezredes képviselte és Keresztes-Fischer indítványozta a tisztogatási terület kiterjesztését a Titel—Zsablyai szögleten kívül, Óbecse—Szenttamás—Újvidék körzetekig bezárólag. A tárgyalás folyamán felvett jegyzőkönyvben külön kiemeli az „Újvidékig bezárólag" kifejezést. Bár Keresztes-Fischer ezt a főtárgyaláson letagadta, Kuthy írásban bizonyított. Nem kétséges tehát, hogy a belügyminiszter részéről indítványozott kiterjesztés nemcsak katonai, hanem belügyminisztériumi csendőrségi vonalon is megtörtént. Bárdossy a főtárgyaláson kijelentette, hogy belügyminiszteri vonalról értesült, hogy a fegyveres lázadás szálai Újvidékre vezetnek. Engem csak a döntés után, január 1-én rendelt magához Szombathelyi Budapestre. Ekkor kaptam parancsot az előadott döntés értelmében, először szóban, majd este távírón is Szegedre. Szombathelyi hozzáfűzte még; *„csak az intelligenciát kíméljétek"*. Majd Keresztes-Fischerhez küldött át, mint olyanhoz, aki az egész akciót indítványozta. Keresztes-Fischer csak általánosságokat mondott, emlékezetemben konkrétumok nem ragadtak meg, *„gyorsan intézzétek el azt az Újvidéket, nagy város életerejét nem lehet sokáig lekötni"*. Ezen az alapon egyeztünk meg háromnapos razziában. A főtárgyaláson nem akart erre a találkozásra emlékezni, de egy óra múlva újból jelentkezett a bíróság előtt, s előadta, hogy titkára emlékeztette január 17-i megbeszélésünkre, de a tartalmára nem emlékszik. Végül mégis vállalta megegyezésünket, melyben — részemről — szerepel a meglepetésszerű körülzárás, mint harcászati követelmény. Keresztes-Fischer közigazgatási vonalon közegeinek semmi direktívát nem adott. Még aznap visszaérkeztem Szegedre, ahol Szombathelyi írott parancsa várt már rám, melyben megnevezi a megtisztítandó új területet, és szó szerint *„a legerélyesebb megtorlást követeli"*, de emellett tartózkodjunk a *„túlzott igazságtalanságtól és felesleges kegyetlenkedéstől"*.

A Szombathelyi-féle parancs kétszínű volt, ebből konkrét utasítást szerkeszteni nem lehetett, mert a súlyos megtorlás és a kegyetlenkedések elkerülése közé nem lehetett beállítani szolgálati szabályzat szerinti parancsot. Ezek után kellett egy használható parancsot szerkeszteni. Személyesen stilizáltam a parancsok egy részét. Ha a jelentések igazak, számolni kellett az esetleges visszavágással. Ha túlbőszítjük a saját csapatot, lángtengerbe merül minden.

A főtárgyaláson megkérdezték, miért avatkoztam a részletekbe, majd később viszont azt kérdezték, hogy miért nem szabályoztam egyes kérdéseket

még behatóbban. Egy végrehajthatatlan feladat előtt álltam. Ennek ellenére igyekeztem a parancsot legjobb tudásom szerint végrehajtani. Irányelveim alapján az egyes csoportparancsnokokra hárult a részletes megszervezés feladata. Grassy törzsét megerősítettem két vezérkari tiszttel, magam mint szemlélő elöljáró, szintén ott akartam lenni, de csak a veszélymegosztás kedvéért, nem pedig azért, hogy Grassy feje felett beleszóljak az ügyekbe. Grassy azt állítja, hogy a hadtestparancsnokság ily módon beleszólt a dandárügyekbe, konkrét esetet azonban nem tud felmutatni.

Január 18-án tájékoztattam Deák Leó főispánt a tisztogatási tervekről (kivéve az időpontokat), kérvén szolgabíráinak közreműködését. Fernbachot nem tájékoztattam előre, mert egyetlen városa volt, s végeláthatatlan menekülés lett volna tájékoztatásom következménye. Popovics Milán szenátort, az antikommunista liga elnökét is fogadtam, kit Szombathelyi azzal küldött le, „talán segítségedre lesz az akcióban", szelektálja ő az embereket. Január 19-re értekezletet hívtam össze Szenttamásra, a kölcsönös tájékoztatás céljából. Megjelent Grassy vezérkari tisztje (Deák László ezredes), de távol maradt Zombory rendőrfőtanácsos, kit szintén meghívtam. Hogy mi volt az oka távolmaradásának, máig sem tudom megállapítani. Deákot felszólítottam, hogy eddigi tapasztalatait közölje Grassyval. A főtárgyaláson tudtam meg, hogy ez nem történt meg, mert Grassy elsietett, s különben is haragos viszonyban volt Deákkal, így megdőlt a főtárgyalás alkalmával ellenem emelt két kifogás alapja. Egy: miért nem tájékoztattam Grassyt, kettő: biztos a hírhedt zsablyai eljárásokat közölte Deák Grassyval. Kiderült, hogy nem is beszéltek egymással.

Január 20-án megérkeztek a csapatok, magam délután érkeztem le a szállásomra, senkivel nem érintkeztem. Grassy másnapra megtette előkészületeit, Zomboryval is tárgyalt. Két dologban nem fogadták el irányelveimet. Egy: a tisztogatást nem kezdték el az első nap a központból való kifelé haladással, kettő: nem osztottak be minden járőrbe rendőrt. Állítom, hogy Grassy még az első nap felvette a polgármesterrel a kapcsolatot, a főispánnal szintén, de valamivel később.

Első nap magam is fogadtam a főispánt és a polgármestert, szívélyesen tárgyaltunk, egyik sem panaszkodott, nem kértek és nem javasoltak semmit. Majd Grassyhoz vezettem őket, a részletkérdések megbeszélésére. Nagy polgármestert reggel külön is hívattam, mert a város a csapatok ellátásánál nem akart közreműködni. Ezen a napon igazítottam el Popovics Milánt is azzal, hogy vizsgálja át a Grassy alatt működő igazolóbizottság részéről átadandó „gyanúsak" listáját. Ő maga is kezdeményezzen megnevezéseket. Csak január 23-án délután tudtam meg, hogy egész idő alatt otthon ült, mintha internálták volna. A főtárgyaláson azt állította, hogy őrizet alatt volt lakásán. Csak

harmadik nap láttam, hogy a polgári közegek részéről szabotázs folyik a razzia ellen, melyet pedig ők jártak ki Keresztes-Fischernél. Keresztes-Fischer a főtárgyaláson ezt azzal magyarázta, hogy ők csak a vidéken akarták a katonaságot bevonni, de Újvidék városában kizárólag a rendőrséggel akarták elvégeztetni a tisztogatást. Ezt persze csak két évvel később, a tárgyalás alkalmával közölte. Ha január 17-én mondta volna meg, nekem, a főispánnak, vagy Zomborynak, úgy másképp alakult volna a helyzet. Minthogy rám bízták a vezetést, úgy szerveztem meg a razziát, ahogy azt legjobbnak láttam.

Csak a főtárgyaláson tudtam meg, hogy Zöldy bevonásával mű-összeütközés történt Újvidék utcáin, s hogy műsebesült csendőrök haladtak a felsorakozott csapatok között. Ellenséges fegyvereket hoztak valamilyen raktárból, hogy a zsákmányolás látszatát keltsék, hajnalban idegen tisztek járták a csendőrök tömegét, s azokat illegális tevékenységre serkentették. Ennek a fontos kérdésnek tisztázását a főtárgyalás elhanyagolta. Még ma sem látok tisztán, hogy kinek, illetve kiknek volt az érdeke az, hogy az akció zsidóellenes vonalra terelődjék. Tehát véleményem szerint — a feltett kérdésre kijelentem — valószínűnek tartom, hogy provokátorok játszottak szerepet, valószínűleg nyilas beállítottságú tisztek közül, s az értelmi szerzőkről Zöldynek feltétlenül tudnia kellett. A magam részéről 22-én este megfogalmaztam már összefoglaló jelentésemet, s így természetesen nem is gondolhattam, helyesebben nem is vártam fontosabb eseményt 23-ra...

Véleményem szerint a tisztogatás véres következményei elviselhetőbbé váltak volna a vezetőség számára Keresztes-Fischer és Szombathelyi — január 12. és 17-e közötti felbujtó tevékenysége nélkül. Az a Szombathelyi, aki egy szamarat (Szombathelyi ugyanis szamárnak, kislátókörű harcásznak tartott engem) tett e tisztogatás élére, s aki ennek a szamárnak nem ad részletes parancsokat, hanem beéri egy általános, öblös hangú, de mégis elővigyázatos kétértelmű paranccsal („megtorlás legyen, karhatalom, igazságtalanság előfordulhat, de ne legyen túlzott, kegyetlenség se árt, de feleslegesen nem szeretné látni"), az viselje a következményeket. Három hónapon át tiltotta, hogy a bűncselekményeket felfedjem, s azután a politikai fordulat idején rám sütötte az elhallgatás, bűnrészesség, sőt az összeesküvés vezetésének bélyegét is. Szombathelyi, aki politikai nyomásra, talán jobb katonai belátása ellenére, elrendeli a tisztogatási terület kiterjesztését, a bajok beállta után egy alárendelt katonára rója a megtorlás túlzásának vétkét. Szombathelyi alatt, 1939-ben már szolgált Zöldy Márton, aki Szombathelyi szavai szerint „nagy disznóságokat csinált Kárpátalján", és mégis meghagyta felelős helyen szolgálatban, s Újvidékre is lehozta az ország másik végéből, hogy kiereszthesse itt nálam, amit Szombathelyi alatt tanult.

Keresztes-Fischer Ferenc fellármázza az országot és kéri a honvédség fegyveres fellépését, mert közbiztonsági szervei nem elegendők és a közigazgatás megállt. Keresztes-Fischer az események közben elbújik, elfelejtkezik utasításai kiadásáról, semmire sem akar emlékezni, s minden felelősséget arra a katonára hárít, aki a veszélyes és kellemetlen helyzetben kiállott, és vélt kötelességét teljesítette. Ő roppant óvatos ember lévén, nehezen fogja megmondani, hogy például január 12-én mit tudott a zsablyai eseményekről és módszerekről, amikor kérte a tisztogatást egy újabb területen is.

Hibás vagyok én is, mint a katonai hierarchia minden tagja... Nem ellenőriztem eléggé parancsaim szigorú végrehajtását. Azt hittem, hogy napi kétszeri egy-egy órás körút 20 fokos hidegben, bizonyos veszélyeztetett légkörben elegendő lesz nagyobb visszaélések megelőzésére. Nem voltam elég szemfüles ahhoz, hogy idejében rájöjjek a veszteségek egy részének illegális eredetére. Ha a formális ellenőrzés helyett több szívet vittem volna bele működésembe, feltétlenül korábban tudom a bajt kiküszöbölni. A világhelyzet arra késztetett, hogy keményítsem és elzárjam magam. Túlságosan bíztam a járőrparancsnokok és szakelöljáróim munkájában, s nem hittem, hogy a fajgyűlöletet sokan hazafiságnak tartják. Sokkal több mulasztással volnék vádolható, ha Szegeden ültem volna, és csapataim magukra hagyatva, még erősebben kilengtek volna. Gondosan vigyáztam arra, hogy kihagyjanak a nekem szánt kitüntetésből.

Grassy és Deák közvetlen alárendeltjeim voltak, velük szemben a magam részéről véleményt nem nyilvánítok. Az előadott tények önmagukért beszélnek. A probléma itt az, hogy a rendellenességek kezdeményezője vagy én voltam és ők csak velem tartottak, vagy pedig ők kezdeményeztek, és én csak elnéző, vagy pláne vak voltam.

A végrehajtó csoportok túlkapásait, a már felsorolt utasítások után a fajgyűlölet fokozta, és ami harcban a legnagyobb áldozatra bírja az egyszerű embert, az itt a leggyalázatosabb öldöklésbe dobta. A csendőröknek megvolt az a könnyebbségük, hogy honvéd kötelékbe beosztva, nem kellett minden egyes töltényükről elszámolniuk... 23-án este bejelentettem a veszteségeket, de az eredetüket nem, mert az még kivizsgálás alatt volt... Szombathelyi ekkor a következő kijelentéseket tette: „Ilyenek a csendőrök, először kegyetlenkednek, azután pánikolnak. (Szó szerint az ő kifejezése.) Hallom, hogy a bolond Zöldy is ott volt, ő csinált már hasonló disznóságokat!" Sajnos ezt utólag közölte velem, közölte még, hogy az ügyet le kell zárni, helyesebben meghagyta, hogy igazgatási kivizsgálást rendeljek el az ügyészemnél, és az aktát a vizsgálat tartamára tegyem félre, neki azonban jelentsem az eredményt...

Már február 3-án géptávírón javaslatot küldtem Szombathelyinek a következő szöveggel: Kérem mindazokat az erőszakos cselekedeteket, amelyek a

tisztogatások során felmerültek, hatáskörömből kivenni és azt a vidéken működő vezérkari főnökség különbírósága hatáskörébe utalni, stb....

Ezt tényként a főtárgyaláson leszögezték és fel is olvasták, Szombathelyi azonban erre nem reagált. Szombathelyi az elkendőzés még nagyobb barátja volt, úgy látszik, mint magam...

Kállayval új politikai irány kezdődött. Szombathelyi megszűnt engem fedezni, mindenben kifogásolta szolgálati tevékenységemet, nem méltatott tanácskikérésre, csak a saját kimentését tűzte ki célul.

Májusban megindult a vizsgálat, s meglepett, hogy az elsősorban ellenem irányul. A vizsgálattal célom az volt, hogy csapataim hírnevét megkíméljem, s a háború utánra vállaltam a bűnbak szerepét. Engem küldjenek nyugdíjba, ha kell, közöltem Barthával, de a háború után én leszek az első, aki követelni fogja a bűnösök kiderítését. 1942. augusztus 20-án kaptam kézhez nyugdíjazásom iratát, pertörlést rendeltek el...

1943 márciusától a mátyásföldi repülőgépgyár igazgatója voltam. 1943. október 6-án Csatay közölte velem, hogy Ghyczy és Szentmiklósy Horthynál külpolitikai érdekből kéri az újvidéki per lefolytatását ellenem, Grassy, Deák és még tizenkét csendőr ellen.

Eme újrafelvétellel kapcsolatban mármost feltett szándékom volt és maradt is, hogy erőteljesen védekezzem. Nem fogom többé vállalni a felelősséget sem a felső vezetés, sem a végrehajtó csapat helyett, hanem csak azt a középső egyharmadot vállalom, amely valóban engem illet. Sem az elrendelésért nem vállalok felelősséget, sem a végrehajtásért, hanem csak a megszervezésért és emberileg lehetséges ellenőrzésért.

Különféle szembesítések és kihallgatások után 1943. december 12-én vagy 15-én kezdődött meg a főtárgyalás, melyre tüntetően, teljes díszben, összes kitüntetésekkel kellett megjelennem (nyugdíjas létemre), és harminc napig, néha éjjel-nappal tartott. Lefolyását nem írom le, csak a lényeget.

A vádirat három pontra tért ki. Egy: mi mindnyájan összeesküdtünk abból a célból, hogy háború idején, szándékosan csorbítsuk a honvédség jó hírnevét és belső értékeit, tehát szellemi szabotázst követtünk el, amikor gyilkosságra és rablásra vittük a ránk bízott csapatot. Így az 1930. X. törvénycikk 59. § alapján a vezérkari főnök különbírósága fog felettünk ítélkezni.

Kettő: engem külön vádolnak még azzal, hogy a kapott parancstól merőben eltérő intézkedésekkel vontam el csapatokat a törvényes útról, és végül három: szintén én vagyok az, aki késedelmes és hamis jelentéseimmel kendőztem bűnös cselekedeteinket.

Legyen szabad itt mindjárt védekezésemnek lényegét előadnom. A vádlottakat nagyobbrészt akkor *(Budapest, Margit körút, 1943. XII. 15.)* láttam életem-

ben először. Néhánnyal már Újvidéken összeismerkedtem ugyan, de akkor, amikor az akció már folyt. Közelebbről csak Grassyt és Deákot ismertem, de bizalmasan egyikkel sem érintkeztem. Ilyen idegen urakkal olyan törvényellenes érintkezésbe nem léptem, amely lerombolja és hatálytalanítja azokat a nyílt intézkedéseimet, amelyeket én alkalmasnak tartottam arra, hogy hazánkat az adott kritikus helyzetben megvédjék.

A tárgyalás folyamán leírtam mindazt, hogy én miben láttam a sok helyen túlzott áldozatszedés okait. Olyan kristálytisztán természetesen nem láttam akkor a helyzetet, mint ma, a főtárgyalás után, és annyi lelki nyomor tisztító és erősítő hatása alatt. Ma lényegesen logikusabban tudom az egész történetet rekonstruálni, hisz elégszer írtam le azóta németeknek, amerikaiaknak. Végkövetkeztetésem volt, hogy a bűnös eltévelygések dacára, elértem az elém tűzött célt: megfékeztem egy kitörőfélben levő lázadást, és harctéri alkalmazásra szabadítottam fel hadtestemet, amiért inkább dicséret járna, mint hadbíróság...

Tartózkodó jelentéseimnek első oka volt, hogy Szombathelyivel eleinte ugyanazt a nézetet vallottam: káros volna háború alatt az egész tisztogatást kikezdeni. Ebben az egyetértésben bennfoglaltatott az is, hogy a már akkor ismert és kirívó „két disznóságot" tovább fogom vizsgálni. Amikor láttam, hogy ügyészem közigazgatási vizsgálata oda tendál, hogy egyelőre mindent elfeledjen, jöttem a II. 3-i javaslatommal, mely módot nyújtott volna ahhoz, hogy a kirívó és komoly rendcsinálást diszkreditáló eseteket a vezérkari főnökség különbíróságához utaltuk volna, és így a tisztogatást lényegében becsületes munkának ismertük volna el... Szombathelyi nem fogadta el a már említett II. 3-i javaslatomat, sőt, a teljes elhallgatás taktikáját úzte. Kállaynak már úgy mutatott be mint Újvidék értelmi szerzőjét, aki természetesen ettől a pillanattól kezdve az elhallgatásokért is felelős. Ez jellemzi ebben a bűnügyben legjobban a politikának preponderálását az igazságtevéssel szemben.

Amikor azután májusban megindult a Szombathelyi által elrendelt hadbírói eljárás és a kihallgatásokat váratlanul mindjárt nálam kezdték, fontos a mentalitásomnak leszögezése, hogy a bíróság jobban lássa, mennyire vagyok bűnpártoló és -elhallgató. Most én voltam az, aki úgy, mint Szombathelyi a II. és III. hónapokban, az egész ügyet, mint egységet fogtam fel, mert a vizsgálat elsősorban ellenem irányult. A hadbírói vizsgálat globális volta késztetett erre a felfogásra. Én, mint az egész akciónak a katonai parancsnoka és szervezője, méltóságomon alulinak találtam ebben a kényszerhelyzetben egyes kis embereket kiadni, hogy kvázi magamat mentsem. Ezért generalizáltam ennél a vizsgálatnál mindent, ami történt és mindnyájunknak cselekvését, mint egy nagy katonai családot úgy fedtem Babóssal szemben, mint azt a családfő teszi,

kijelentvén egyben, hogy mindenért (akkor még nem tudtam a visszaélések terjedelmét) magam viselem a felelősséget, de kérem ezzel szemben, hogy mentesítsék a csapatokat a zaklatástól. Ezt a magatartásomat kevésbé nevezném lovagias, úri gesztusnak, mint inkább atyai érzelemnek alárendeltjeimmel szemben. Ide az akkor csak ideiglenesen alárendelt csendőröket is beleértem, mert felelős parancsnokságom alatt működtek, mely érzelem, tradíció és nevelés folytán mélyen gyökeredzik bennem. Parancsnoki felelősséget éreztem és vállaltam mindenért, ami történt, mert lehet, hogy részben az én rossz vezetésem okozta az egyes — még áttekinthetetlen — kilengéseket is. Majd a bíróság fogja részleteiben megállapítani, gondoltam, hogy ott lent ki tért el parancsaimtól. Én már nem jelentgetek, javasolgatok magam, örvendek, hogy Szombathelyi kézbe vette a dolgot. Csodálatos módon azonban se akkor, se 1943—44-ben nem tudott a bíróság kapcsolatot kimutatni személyem és törvénytelen cselekmények között. Viszont kaptak a könnyű alkalmon, és minden erejükkel valóságos és fő bűnösnek állítottak be, holott én csupán azért vállaltam időlegesen felelősséget, hogy a háborúban ne piszkálják a dolgot, de egy szóval sem állítottam soha, hogy közöm lenne a belvárosi, vagy strandi dolgokhoz, vagy hasonlókhoz.

Áprilistól kezdve magamat gyanúsítottnak tudtam, jelentéseim, felfedéseim ettől az időponttól fogva tehát már nem dicsekedhettek volna az elfogulatlanság jellegével, azért inkább tartózkodtam minden közvetlen és közvetett beavatkozástól.

A tárgyalás menete a szokásos volt. Első beszédemet (akkor rekedten már, de még tudtam beszélni) azzal akartam kezdeni, hogy „sajnos Szombathelyi, az első számú vádlott nem ül a vádlottak padján, hanem ő ítélkezik felettünk". Kitűnő, de elővigyázatos jogtanácsosom kérlelt, hogy ezt hagyjam ki, mert ezzel minden kilátásomat elveszteném. Ma már sajnálom, hogy nem így kezdtem.

A tárgyalás során a vád mind rám, mind az összességre vonatkozóan mindinkább összeomlott, és a vádhatóság részéről szép számban összehozott terhelő tanúk nagyobb része is tulajdonképpen nem tudta a vád meritumát alátámasztani. A tárgyalásvezetőnek (Babós) legerősebb argumentuma az volt állandóan: „ha mindez történt, akkor kellett, hogy tudjon róla...", szóval a bizonyítás nem sikerült. Mégis, a bíróság mintegy előre megállapított menetrend szerint, napról napra komorabb homlokot mutatott, és január 10-én bemondta, hogy 15-ig mindenki szerezzen be polgári ruhát. Ebből könnyen következtethettem, hogy elfogatásunkat ekkorra tervezik. Január 12-én volt a vádbeszéd... Láttam, hogy ügyem elveszett, mert itt nem igazságot mérnek (még ennek látszatát sem akarják kelteni), hanem előre kiszabott, súlyos

büntetéseket fognak osztogatni. Még csak január 14-e reggelére kitűzött védőbeszédemet akartam megtartani, de amikor az egy incidens miatt január 15-re tolódott el, már sajnos nem várhattam be, hanem feladtam a harmincnapos sikertelen küzdelmet és január 14-én délután eltávoztam.

Okaim az eltávozásra: a vezérkari főnökség külön bírósága — esetemben — nem volt illetékes. A vádiratnak már előadott indokolása szabotázsnak minősítette tetteimet, de a vádcselekményeket a szabotázs fogalmával nem tudta logikailag kapcsolatba hozni, minthogy a rossz szándék és a hazafiatlan cél nem volt bizonyítható. A bíróság elfogult volt, minthogy az illetékes és egyben a kegyelmi jog gyakorlója is Szombathelyi volt, aki az akció megindítását saját maga kezdeményezte és parancsolta, majd kiterjesztette ahelyett, hogy magasabb fórumról inkább a korábbi beszüntetést ajánlotta volna. Az akciót több hónapon át fedte, majd politikai opportunitásból totálisan ellene fordult. Egy ízben pertörlést, majd minden újabb terhelő nyomozási adat nélkül új felvételt javasolt Horthynak, de bebizonyítottan nem igazságtevési okból, hanem politikai megfontolásokat követve.

A bíróság — Szombathelyi nyomása folytán — előítélettel volt irányomban. Erre nemcsak az előbb mondott elfogultságból következtettem, hanem saját megfigyeléseimből és fültanúktól (Platthy, Deák, Szőke írnok stb.) is tudok. Előzetes terv volt — Szombathelyi útmutatásai alapján —, hogy magas vezetők ellen halálos ítéletet kell hozni, mintegy jelképes ítélkezéssel.

A bíróság a perrendtartással szemben szabálytalanságokat követett el, melyeket már nem tudok mind felsorolni, különféle fogolytáborokban ismételten elvették feljegyzéseimet. Hozzávetőlegesen felsorolok néhányat:

Babós, volt vizsgálóbíró lett a tárgyalásvezető. Az egész az ő pere volt, valami nagyot akart belőle kihozni. Nem engedélyezték nekem a szabály szerint járó és általam kért két szakembert, illetve megfigyelőt. Az esketéseknél a vád javára állandóan egyoldalúan járt el (például Grassy esetében). A bíróság időpresszió alatt dolgozott, hogy a külföld számára mielőbb meghozhassa a „messzehangzó" ítéleteket. Horthytól csak három honvédtiszt volt a pertörlésből kikérve, újból hozzá folyamodni időveszteség lett volna. Így mereven ragaszkodtak a harminc nap folyamán az eredetileg vádolt tisztek bűnösségének fenntartásához, holott a tárgyalás folyamán kitűnt, hogy (csak a szélsőséges eseteket említem) három-négy csendőrtiszt ott sem volt a cselekmény helyén, s ezért a vádból kizárandók lettek volna, másfelől két-három folyamőrtiszt bevonása lett volna szükséges, de ettől eltekintettek, mert ilyen „formalitások" végett egy napot sem akartak veszteni.

Mégis vállaltam előbb harminc napon át a küzdelmet, amíg csak a leghalványabb reményem megvolt a pártatlan igazságszolgáltatás tekintetében. A

Feketehalmy-Czeydner Ferenc a politikai rendőrségen

felsorolt körülményekből azonban végre beláttam (különösen a levegőben lógó és csak általános frázisokat hozó vádbeszéd után), hogy az ingatag és mindig kétkulacsos Szombathelyi most megmerevült, és előre meghozta ítéletemet. Maradnom öngyilkosság lett volna. Tisztán láttam, hogy itt nem „független magyar", hanem függő, és az „ellenséget szolgáló" bíróság előtt állok, mely nem az igazságot keresi, hanem „Justizmord"-ra készül ellenem, amely elől elmenekülni primér emberi jogok közé tartozik...

1944. január 15-én Burgenlandban feltartóztattak, Bécsbe kísértek, Salzburg közelében internáltak négy hétre. A németek egyébként ki sem hallgattak. Jelentkeztem a német hadseregbe a repülőkhöz. Kértem arcvonalbeli beosztást, hogy kiküszöböljem azt a csorbát, melyet gyávaság címén ejtett rajtam Kállay és Szombathelyi a magyar sajtóban. Mint idegen állampolgárt azonban csak a fegyveres SS-be osztottak be. Súlyos gégebajom miatt azonban szolgálatot nem teljesítettem, gégerák miatt Unterberger professzor Bécsben megoperált.

1944. június vége felé hazajöttem, s ismét beléptem a gyárba. Október 19-én Beregfy kéretett magához, s megkért, vállaljam a miniszterhelyettesi teendőket. A visszatéréssel visszakaptam a rangsorban régi helyemet, s Beregfy után a honvédség legidősebb tábornoka lettem. Ügyköröm közigazgatási, s nem

politikai volt. Két ügyre emlékszem, mely politikai határt is érintett. Egy: tárgyalást vezettem novemberben Németországban tíz magyar hadosztály leszerelését illetően, de csak nyolc hadosztályban tudtunk megegyezni. Kettő: mint illetékes parancsnoknak házaárulási perekből kifolyólag néhány halálos ítéletet kellett aláírnom. Az egyik csoport négy-öt ejtőernyős partizán volt, véleményem szerint más katonai szentencia nem is lehetett. A másik Bajcsy-Zsilinszky és társainak ügye, kik közül a katona tagokat hozták elém jóváhagyásra. Amikor azonban megláttam Kiss János altábornagy nevét, aki az ellenem működő hadbíróság tagja volt, összeférhetetlenséget láttam, nem erkölcsi okokból, és megtagadtam az aláírást. A hadbírák ekkor a nyugalmazott katonákat átvitték a Kovarcz vonalra. Így csak három maradt nálam, bár lehet, hogy nem jól emlékszem a számokra, a neveket sem tudom, mindenesetre arra emlékszem, hogy Révaynak és Almásynak megkegyelmeztem és Balázsy ügyét is kedvező irányba befolyásoltam. Az általam jóváhagyott halálos ítéletekre csak Nagy Jenő esetében emlékszem vissza...

Január 6-án Kőszegen jelentkeztem ismét Beregfynél, ahol rekedtségem miatt már nem tudtam szolgálatot teljesíteni. Különféle akadályok miatt csak március 1-én került sor az úgynevezett totális operációra. Április 2-án hagytam el a kórházat és május 7-én jelentkeztem az amerikai csapatoknál. Lakásomon internáltak, majd június 2-án letartóztattak. Különböző táborokon keresztül 1946. február 26-án kerültem a bécsi repülőtérre és onnan átszállítottak Budapestre...

5

Feketehalmy-Czeydner tábornok a feltett kérdésekre már csak írásban tudott válaszolni; két gégeműtét után elvesztette a hangját. Vallomásában képmutatással vádolja Szombathelyit, s az ő felelősségét hangoztatja. Nem tudott egyébként arról, hogy korábban, a Bárdossy-per főtárgyalásán, ahol a volt miniszterelnök ellen az egyik vádpont éppen az újvidéki eseményekért való felelősség volt, kihallgatták egykori vezérkari főnökét.

Major: *Tessék a mikrofon elé állni. Köszönöm. Szombathelyi Ferenc, a Budapesti Népbíróság fogja kihallgatni, törvény szerint figyelmeztetem, hogy igaz vallomási kötelessége van, de arra is, hogy amennyiben úgy véli, hogy a feladott kérdésekre a válaszadás a saját személyi érdekeit sértené, a válaszadás saját*

magát hátrányos megítélésnek tenné ki, vagy bűnvádi eljárás indítására szolgáltathatna okot — igaz, ön is eljárás alatt áll —, úgy a kérdésre a feleletet megtagadhatja.

Szombathelyi Ferenc, született Gyömrőn, 1887. május 17-én, nős, anyja Szombathelyi Anna. Kérem, elveszítette közigazgatási ügyben a rendfokozatát?

Szombathelyi: Elveszítettem.

Major: *Tehát volt vezérezredes, volt vezérkari főnök. Kérem, a vezérkari főnök bíróságának a felállítása, működése és az újvidéki, zsablyai események miatt kívánom tanúként kihallgatni. Ez az ön személyes érdekeit is közvetlenül érinti. Tessék megmondani, hogy az újvidéki tisztogatási akcióhoz önnek milyen köze volt?*

Szombathelyi: Az újvidéki tisztogatási akcióban engemet fölkért a belügyminiszter úr, hogy karhatalmat bocsássak rendelkezésére, mert az ott levő csendőrségi és rendőrségi erők nem látszanak elégségesnek ahhoz, hogy ezeket a becsapásokat, illetve beszüreméléseket, amelyek Bánátból és a Bácskából, illetve a Szerémségből Bácska felé irányulnak, hogy azokat föltartóztassák, és hogy azokat, akik azután ott rendetlenkednek, megfékezzék. Ezért karhatalmi erőket kért, egészen törvényszerűen és alkotmányosan.

Major: *Igen. Kérem, ön igazította el Grassyt és Feketehalmy-Czeydnert?*

Szombathelyi: Nem, nem igazítottam el, csak parancsot kaptak.

Major: *Öntől kaptak parancsot?*

Szombathelyi: Parancsot kaptak, igen, parancsot kaptak.

Major: *Igen. Ez a része nem tartozik közvetlenül a perbe, én végigültem a Feketehalmy tárgyalását és ismerem annak az anyagát is, tudom, hogy hányszor hivatkoztak önre, és az ön parancsaira. De ön találkozott Feketehalmyval, és ön találkozott Grassyval is az akció megindítása előtt.*

Szombathelyi: Grassyra nem emlékszem, Feketehalmyra igen.

Major: *És ennek az akciónak megtorlás jellege volt.*

Szombathelyi: Igen, miután az akció úgy volt beállítva, hogy a rendőrség..., illetve a csendőrségünket támadás érte, és több halott volt, és több sebesült.

Major: *Tehát nem rendcsinálásról, hanem megtorlásról volt szó.*

Szombathelyi: Hát rendcsinálásról tulajdonképpen.

Major: *Megtorlásszerű rendcsinálás. Úgy csinálni rendet, hogy aki ellenáll, azt kiirtani.*

Szombathelyi: Nem, nem kérem szépen, ugye, úgy csinálni rendet, hogy aki ellenáll, és aki a csendőrséggel szemben ugye fegyvert ragad, ugye, azzal szemben, ugye, eljárnak megfelelő fegyverrel.

Major: *Igen, de hát miért tudták előre, hogy a csendőrség ellen fegyvert fog valaki ragadni? Ez már a visszaütés.*

Szombathelyi: Tudniillik a csendőrséget megtámadták, de facto akkor legyilkoltak ottan embereket.

Major: *Meg kellett torolni, az elrettentés végett, meg kellett torolni. Hát, tudja, kérem, hogy hány halálos áldozata volt ezeknek az eseményeknek? Háromezerháromszázkilenc, száznegyven aggastyán, háromszáz gyerek és hasonlók. Kérem, ezeket az eseményeket a külföldi sajtó is közölte, hát persze a szövetségesekről beszélek és nem a németekről, de azt is tudja valószínűleg, hogy a németek viszont fényképeztek és elvitték Belgrádba és Belgrádban akasztották ki ezeket a fényképeket propagandának, ugye ön erről tud, ugye, kérem, erről a német aljasságról?*

Szombathelyi: Igen, igen.

Major: *Én csak százados voltam akkor, de tudtam. Tehát tudta, hogy az idegen, a külföldi rádiók ordítják ezeket az eseményeket, és követelik a felelősségre vonást?*

Szombathelyi: Igen.

Major: *Milyen intézkedések történtek a felelősségre vonás kérdésében?*

Szombathelyi: Hát a felelősségre vonás kérdésében először fölszólítottam a Czeydnert, Feketehalmy-Czeydnert, hogy...

Major: *Ezt ne a saját személyében mondja el. Milyen intézkedéseket tett a miniszterelnök?*

Szombathelyi: Kivizsgálás történjen az ügyben!

Major: *Ezt a naivságot, elhiheti valaki ezt a naivságot?*

Szombathelyi: Hát, kérem, az lehet, lehet, hogy naiv voltam, de katona voltam, és hittem a katonai parancsnak, meg, hogy ő igazat jelent nekem, és azt gondoltam, hogy most a civilek, akkor, amikor karhatalmat kérnek, akkor nem gondolják meg a dolgot, és a karhatalom odajön, kérem szépen...

Major: *Tehát nem hitte el, hogy ott egyáltalában gyilkosságok történtek volna?*

Szombathelyi: Kérem, nem hittem, hogy olyasmi történhetett volna, amit a katonaság, a magyar katonaság elkövetett...

Major: *Mindegy, kérem, az, hogy ki követte el, most a hullákról beszéljünk, nem hitte el a hullákat?*

Szombathelyi: Hát nem hittem el.

Major: *A Popovics Milánt miért nem kérdezte meg?*

Szombathelyi: Kérem?

Major: *Miért nem kérdezte meg az újvidéki polgármestert, vagy az újvidéki alispánt?*

Szombathelyi: Hát nekem ez nem volt feladatom.

Major: *Vagy Rassay Károlyt, vagy Bajcsy-Zsilinszky Endrét, aki elment a miniszterelnökhöz?*

Szombathelyi: Kérem?

Major: *Rassay Károlyt, vagy Bajcsy-Zsilinszky Endrét, aki elment a miniszterelnökhöz és tiltakozott?*

Szombathelyi: Hát a belügyminiszter is mondta nekem, hogy valami történt, valami szörnyű dolog történt...

Major: *Egyiknek sem hitte el?*

Szombathelyi: Nem, nem. Komolyan, komolyan, kérem, ez így van. Ez így van. Én hittem a katona becsületszavában, én annyira hittem, hogy azt mondtam, kikérem magamnak az inszinuációt, itt volt a felelős katonai parancsnokom, és a hadtestparancsnok altábornagy, kérem, nekem ezt és ezt jelentette, kérem, én ehhez ragaszkodom, és ebből nem engedhetek. Ugye, kikérem magamnak... az inszinuációt... ez így volt...

Major: *Ez a hallatlan vaskalaposság!...*

Szombathelyi: Hát, kérem, sajnálom...

Major: *Amikor Vörös János jelentette önnek, hogy áttörték már az orosz vonalat és ott voltak szintén a Donnál, akkor hetven kilométerre állnak mögöttünk az oroszok, tessék visszavonni a frontot legalább az Oszkol-vonalra. Akkor ön azt mondta, hogy úgy ellógjunk, mint a románok, meg az olaszok? Ellógni nem lógtunk el, csak ott pusztultunk.*

Szombathelyi: Ezt ki mondta, kérem?

Major: *Ezt a Vörös János mondta önnek.*

Szombathelyi: Hát nem tudom, hogy a Vörös János ezt mondta-e, de momentán én nem emlékszem rá.

Major: *A vaskalaposságra célzok! Hát hogy lehet, kérem, letagadni a hullákat, hogy lehet, kérem?*

Szombathelyi: Én nem tudom, hogy hogy lehet?

Major: *Hogy lehet elhinni valakinek az ilyet?*

Szombathelyi: Kérem szépen, ugye, én katona vagyok, ugye, nekem egy alantas jelentette, aki felelős volt, magas rangú tábornok, kérem, én tökéletesen azt hittem, hogy neki van igaza. Természetesen belsőleg, ugye, kezdtem inogni, és akkor azután a csapatokhoz fordultam, most a csapatok jelentsék a naplóba, hogy mi történt, és a csapatok se jelentették...

Major: *A csapatok beírják a naplóba, hogy ma meggyilkoltunk hatvan embert, másik nap hatvanegyet, a következő nap kétszázat, és ez benne van a naplóban?*

Szombathelyi: Ennek benne kell lenni a naplóban, kérem... benne kell lenni...

Major: *Benne? Kellene...*

Szombathelyi: Ha nem is az, hogy hatvan halott, hanem, hogy többen

elestek, többen elestek, azt bele kell venni, kérem szépen, és miután mindezekben azonban nem volt semmi ilyenről szó, nemcsak azt nem láttam, hogy lenne benne valami, hanem direkt falaztak az ottaniak...

Major: *Védték magukat, igen...*

Szombathelyi: Igen, igen. Hát akkor azután azt mondtam a Babósnak, hát most már elegem van ebből a dologból, menjen le, és csináljon egy kivizsgálást...

Major: *...akkor még Bárdossy ült a bársonyszékben?*

Szombathelyi: Nem volt már Bárdossy akkor ott.

Major: *Ön milyen jelentéseket tett Bárdossynak ebben az ügyben?*

Szombathelyi: Én arra vonatkozólag, kérem szépen, a Bárdossynak közvetlen jelentést csak annyit tettem, hogy nem hiszem, és különben a Czeydnert mindig utasítottam a Bárdossyhoz, és a miniszterelnök úrhoz, ők mind a ketten a Czeydnerrel közvetlenül érintkeztek...

Major: *Tessék mondani, ki a felelős azért, ön, vagy pedig a Bárdossy, hogy a megtorlások elmaradtak? Most a Bárdossy számlájáról van szó, és nem akarjuk feleslegesen megterhelni, ha nem ő a felelős.*

Szombathelyi: Igen, hát még akkor nem tudta a tényállást, éppen úgy nem tudta, mint ahogy én nem tudtam...

Major: *Ön lett volna a spiritusz rektora az ügynek, ez a szellem éppen úgy tudta a tényállást, mint ön.*

Szombathelyi: Nem, nem...

Major: *Ez a szellem feküdt rá az egész bírósági tárgyalásra.*

Szombathelyi: Nem, kérem.

Major: *Ön indította el, ön igazította el a Czeydneréket, és ön tüntette ki őket.*

Szombathelyi: Nem, nem, nem. Én ettől soha nem féltem, kérem. Az én lelkiismeretem olyan nyugodt volt, kérem szépen, és olyan tiszta volt, hogy én ettől soha nem féltem, soha nem féltem.

Major: *A népbíróság fog ebben a kérdésben határozni.*

Szombathelyi: Igen, de a lelkiismeretem, a lelkiismeretem, a jóisten fog határozni...

6

Drámai vita. Lehet, hogy Szombathelyi lelkiismerete valóban tiszta volt. Lelki nyugalma jogosságát azonban megkérdőjelezi az *újvidéki főispán* 1942. január 25-i jelentése.

A fontos dokumentumot a Grassy—Zöldy-per tárgyalásának iratai között őrzik.

Újvidék sz. kir. thj. város
Főispánjától
27/1942. főisp. sz.

SZIGORÚAN BIZALMAS!

Tárgy: Az Újvidéken lefolytatott katonai razzia

NAGYMÉLTÓSÁGÚ M. KIR. BELÜGYMINISZTER ÚR!

A f. hó 21., 22., 23-án lebonyolított, úgynevezett razziáról, azzal kapcsolatos észleleteimről mély tisztelettel a következőket jelentem:

Én 21-én éjfélkor érkeztem meg Budapestről. Azonnal a leventeotthonban levő honvéd katonai állomásparancsnokságra hajtattam, ahol már csak az ügyeletes tisztet találtam, aki — kérésemre — igazolvánnyal látott el.

Az éjszaka folyamán lakásomból lövéseket hallottam. Reggel 9 órakor a hivatalomban nagy meglepetéssel vettem tudomásul, hogy telefonom ki van kapcsolva, s kormányexponens létemre teljesen el vagyok vágva a külvilágtól. Később értesültem róla, hogy ennek technikai oka volt, mert tárcsás készülékről lévén szó, a többi készülék kikapcsolása az enyém üzemen kívül helyezését is szükségképpen magával vonta.

A város teljesen kihalt képet mutatott, az úttestnek csak a közepén volt szabad járni. Ezt természetesnek tartottam. De a beérkezett referátumok alapján azonnal láttam, hogy a razzia az egységes és áttekintő megrendezésnek bizonyos hiányait mutatja. A város területén kenyér már alig volt, és a közegészségügyi szolgálat terén is katasztrofális helyzet mutatkozott. Ezért azonnal átiratot intéztem a katonai állomásparancsnokságra, hogy a pékeknek és segédszemélyzetüknek kenyérsütés céljából a műhelybe menetel és a szabad mozgás lehetővé tétessék, s a kenyérárusítással foglalkozó élelmiszerüzletek a vásárlóközönségnek rendelkezésére álljanak. Ugyancsak eljártam, hogy az orvosok és bábák számára a szabad közlekedés biztosíttassék és a gyógyszertárak szolgálatot tartsanak. A razziáról hivatalosan semmi néven nevezendő átiratot vagy értesítést katonai részről egyáltalában nem kaptam. Privát értesüléseim alapján szereztem csak tudomást arról, hogy ennek az úgynevezett razziának fő intézője vitéz Feketehalmy-Czeydner Ferenc m. kir. altábornagy-pilóta, hadtestparancsnok, vezénylőtábornok, közvetlen intézője pedig vitéz Grassy József vezérkari ezredes, dandárparancsnok, aki f. hó 21-től egyben Újvidék katonai állomásparancsnoka is.

Én ezért küldönc útján megérdeklődtem, hogy Önagyméltósága mikor tud engem fogadni s azt a választ kaptam, hogy 16—18 óra között lesz ismét

Újvidéken. Nem akartam a helyzetet kiélezni s így nem kutattam, vajon kötelessége lett volna-e a katonai hatóságnak engem, mint a kormány bizalmasát, akár szóban, akár írásban értesíteni róla, hogy a katonai akció megindul. Nem kutattam, mert én a razziának minél simább és minél emberségesebb lefolytatását tartottam kívánatosnak. Mindenesetre azonban példátlanul különösnek tartom, hogy sem a város főispánját, sem polgármesterét nem informálták, sőt a jelen pillanatig is katonai részről semmiféle tájékoztatást nem kaptam, jóllehet már 36 órája, hogy ennek a razziának végét falragaszok útján közhírré tették.

F. hó 13-án a Miniszterelnök úr Nagyméltóságához intézett felterjesztésemben én magam is feltétlenül fennforogni láttam az alapos razzia szükségét. Én úgy képzeltem, hogy a katonai és civil hatóságok karöltve fogják ezt a tisztogatási akciót lebonyolítani. De hogy ez a razzia ilyen vérfürdőben kulmináljon, azt sem emberileg, sem politikailag nem tartom helyesnek. Mert nézetem szerint nem az volt a cél, hogy a hullák tömegeit produkálják, hanem, hogy Újvidéket az itt bujkáló káros elemektől megtisztítsuk.

F. hó 22-én 16—18 óra között mentem a leventeotthonba, ahol dr. Deák Leó, Bács-Bodrog vármegye főispánja és vitéz dr. Bajsay Ernő alispán úr már várakoztak. A hadtestparancsnok úr vezérkari főnöke és vitéz Grassy vezérkari ezredes úr jelenlétében fogadott bennünket.

A helyzet megbeszéléséről volt szó, amikor is szóvá tettem, hogy én magam is a razzia megtartását szorgalmaztam, s igen kínosan érint, hogy sem én, sem a polgármester semmiféle előzetes értesítést nem kaptunk. Őnagyméltósága erre kijelentette, hogy ez nagyon helyes, így legalább már eleve tisztázva vagyunk minden gyanú alól, mert a legnagyobb titoktartás ellenére is bizonyos érdekelt körök már idő előtt tudomást szereztek a készülődő eseményről.

Én nem akartam Őnagyméltóságával vitába bocsátkozni. Mindenesetre azonban ehelyütt rámutatok, mennyire különös ez a bizalmatlanság éppen velem, a kormány exponensével szemben, aki már eddig is a bizalmas természetű ügyek százait a legnagyobb titoktartással intézi.

Fel kell hívnom Nagyméltóságod figyelmét arra is, hogy a razzia folyamán úgy a város lakosságával, mint az anyaországból jött civil hivatalnoki karral szemben az udvariasságnak, az együttérzésnek és a bizalomnak legcsekélyebb jele sem nyilvánult meg. Az intéző körök kíméletlenül és durván viselkedtek velük szemben, mintha csak ellenséges területen álltak volna. Az utcán való közlekedést lehetővé tevő igazolványok kiállításánál is fejetlenség mutatkozott. A falragaszokkal ellentétes intézkedések történtek állandóan, s mindenki úgy érezte magát, mintha fegyenc lenne. Még én sem tudtam olyan igazolvány-

hoz jutni, amely korlátlan mozgási szabadságot biztosított volna. Az első igazolvány 20 óráig engedélyezte számomra az utcán való közlekedést, a második már 24 óráig. Ezzel az igazolvánnyal azonban 23-án délben már a kordonon sem akartak átengedni, mert időközben újabb rendelkezés jött, amely a közlekedési igazolványok formáját és szövegét megváltoztatta. Csak felháborodott, személyes fellépésemnek köszönhettem, hogy a kordont végül mégis átléphettem.

Az utazóközönség igazoltatása körül is bizonyos szervezetlenség és a jóindulat hiánya mutatkozott. A pályaudvaron durván bántak az érkezőkkel. Itt be kellett diktálniuk nevüket s felmutatni okmányaikat. Innen katonai fedezettel gyalog a nagy távolságra levő leventeotthonba kísérték be őket, ahol ismét vizsgálatnak vetették őket alá. A legfelháborítóbb az, hogy ezeket a kétszeresen megvizsgált utasokat azután az éjjeli órákban minden igazolvány kiállítása nélkül bocsátották ki az utcára, ahol — igazolvány nélkül — ki voltak téve annak, hogy járőrrel találkozva, ismét bekísérik, vagy esetleg kivégzik őket.

Most rátérek a f. hó 23-án történtekre. A 22-ről 23-ra virradó éjjel nagyobb fegyverropogást hallottam. Már a délelőtti órákban olyan hírek jutottak fülembe, hogy az éjszaka folyamán nagy vérfürdő volt. Hogy okkal-e vagy ok nélkül, azt nem tudhatom. Egyes helyeken állítólag tényleg történt fegyveres ellenállás. A délelőtt folyamán ismételten hallottam lövöldözést. Privátim értesültem róla, hogy Pallavicini Sándor őrgróf, akkreditált olasz cs. kir. konzult, szintén igazoltatta az őrjárat, s mivel a járőr az útlevélre a m. kir. külügyminisztérium által rávezetett akkreditálást nem volt hajlandó akceptálni, csak a járőr vezetőjének emberi belátása és jóindulata mentette meg attól, hogy bekísérjék. Ezért az állomásparancsnokot feltétlen mulasztás terheli, hogy a parancskiosztásnál, vagy eligazításnál nem hívta fel az elöljáró közegek figyelmét arra, hogy Újvidék területén olasz cs. és kir. konzulátus működik. Én amint az esetről tudomást szereztem, sietve felkerestem a konzul urat, a sajnálkozásomat fejezvén ki a történtek felett, elnézését kértem. Remélem, hogy ezek után az ügynek semmiféle folytatása nem lesz.

23-án 13 óra körül vészhíreket hallottam arról, hogy nemcsak felnőttek, hanem egészen kis — 3, 4, 5 éves — gyermekek is halálos áldozatául estek a razziának. Privát értesülés futott be hozzám arról is, hogy helybeli, abszolút jóhiszeműségükről és feddhetetlenségükről közismert úrinőket — köztük Adamovics Hildát, akit magam is jól ismerek — bekísértek. A révkapitányság vezetője pedig arról értesített, hogy a Dunaparton több kisgyermek hullája fekszik.

Felháborodva és személyesen kerestem fel vitéz Grassy dandárparancsnok urat, és a polgármester úr jelenlétében szemrehányást tettem neki a razzia

mészárlássá történt elfajulása miatt, tiltakoztam a hölgyek előállítása ellen, s közöltem vele a gyermekkivégzésekről szerzett értesüléseimet is. Ő kijelentette, hogy ilyenről tudomása nincs. Kérdés, vajon én is tudom-e bizonyítani? Erre magam mellé véve vitéz dr. Nagy Miklós polgármester urat, kimentem a Kossuth Lajos utcába, ahol a hírek szerint a vérengzés folyt, és ahol állítólag a hullák tömege borítja az utcát. Mire odaértünk, a hullák legnagyobb részét már elszállították, a még ott lévők között azonban mindketten, saját szemünkkel láttuk egy alig tízéves kisleány holttestét.

Ezek után levelet intéztem a dandárparancsnok úrhoz. A levél másolatát Nagyméltóságodnak voltam bátor Szabadkáról telefonon beolvasni.

Általános benyomás az, hogy az elmúlt napok alatt több zsidót végeztek ki, mint szerbet. Az embereket — mint mondják —, csoportosan vezették ki a strandra, ott kényszerítették, hogy térdig belegázoljanak a vízbe, s ott főbelőtték őket. Privát értesüléseim szerint egész családokat irtottak ki, nagyapától kezdve, az unokával bezárólag — köztük nem egy olyat, aki magyarbarátságáról volt közismert. Így kivégeztek egy Pandurovits György nevű fakereskedőt is, aki pravoszláv vallású létére a jugoszláv éra alatt is mindig nyíltan magyarnak vallotta magát — atyja, anyja Budapesten született — és mindig magyarok társaságában fordult csak meg. A Pirosi út környékén menekülő csetnikek és a csendőrök között lövöldözés támadt. Ennek során ezekben a környező utcákban az egész lakosságot az utcára terelték, s a magyarok és németek kivételével mind kivégezték. Arról értesültem, hogy közismert, megbízható orosz urakat is kivégeztek. Így Vozneszenszky Vladimirt, a magyarországi oroszság egyik vezetőjét, Gubanov Ivánt és feleségét, s Epple Vazult és feleségét. Mivel különösképpen Vozneszenszky Vladimir igen jó összeköttetésekkel rendelkezett, nem tartom kizártnak, hogy az esetnek diplomáciai következményei is lesznek.

Összegezve a történteket, meg kell állapítanom, hogy 21-én és 22-én a razzia még aránylag simán és fegyelmezetten folyt. Nem tudom, vajon a razziát vezető Grassy vezérkari ezredes hallgatólagos beleegyezésével-e, vagy mert az ügyek irányítása közben kisiklott a kezéből, de tény, hogy 23-án már valóságos terror dühöngött a városban.

Rá kell mutatnom, hogy a razzia nem az én elgondolásaim szerint bonyolíttatott le:

1. Teljesen kikapcsoltattak és az egész idő alatt teljes tájékozatlanságban hagyattak azok a legmagasabb polgári hatóságok, akiknek helyi és személyi ismeretei nélkülözhetetlenül szükségesek lettek volna a felesleges vérontás elkerülésére.

2. A razziának indult tisztogatási munka eszeveszett vérengzéssé fajult,

mely alkalmas arra, hogy úgy a magyar nemzet, mint a magyar honvédség nevét beszennyezze nemcsak itthon, hanem külföldön is.

3. Általános érzésünk az volt — különösen 23-án —, hogy ez nem rendcsinálás, hanem annak éppen az ellenkezője, mert csak arra alkalmas, hogy a szerbekkel való békés együttműködést legalább évtizedekre lehetetlenné tegye. A katonai intézőkörök megjelentek, azután eltűnnek, s mi, a felelős polgári tényezők, ittmaradunk, vállunkon a pacifizálás most már szinte megoldhatatlan problémájának összes terheivel. Éppen ezért a felelősséget ebben a tekintetben kénytelen vagyok magamtól már eleve elhárítani.

4. Úgy érzem, hogy f. hó 23-án 13 óra 30 perckor Grassy ezredes úrnál tett intervencióm feltétlenül hozzájárult a vérfürdő leállításához. Bizonyítja ezt az a körülmény, hogy privát értesülésem szerint — abban az időben már a strandra irányított újabb kivégzendő csoport az utolsó pillanatban kegyelmet kapott és visszatért.

Mialatt ezen sorok megszületnek, szüntelenül cseng a telefon, vagy kilincselnek személyesen az eltűntek ismerősei, jóbarátai vagy hozzátartozói és érdeklődnek. Magától értetődik, hogy miután semmiről sem tudok, felvilágosítást nem adhatok. Közben szóbelileg jelentette Mihalovits rendőrtanácsos úr, hogy Gunde Géza alezredes követeli, miszerint a rendőrség holnapra nyolcszáz szerb tűsz névsorát terjessze elő a katonaságnak. Én Mihalovits utasításai szerint fogok cselekedni.

Kénytelen vagyok még azt is jelenteni, hogy úgy a magyar őslakosság, mint a trianoni ország területéről idejött hivatalnoki kar, teljesen az elmúlt terror hatása alatt áll. A hangulatot jellemzi, hogy az anyák és családtagok még az iskolába sem merik engedni gyermekeiket, mert attól félnek, hogy a szerb gyermekek kiontott véréért az ő gyermekeiken állnak majd bosszút. Többen azzal a gondolattal foglalkoznak, hogy elköltöznek innen.

Az a hangulat, amely a razzia előtti napokban már a konokabb, s passzívan viselkedő szerbek közeledésében kulminált, s amelyről Nagyméltóságodnak f. hó 20-án személyesen referáltam, a dolog természeténél fogva teljesen megromlott, s öthónapi főispáni működésem minden ezirányú gyümölcse a porba hullott.

Amikor mindezekről Nagyméltóságodnak írásban is mély tisztelettel jelentést teszek, még egyszer hangsúlyozottan kiemelem, hogy ezek után a felelősséget magamról kénytelen vagyok elhárítani.

Vagyok Nagyméltóságod iránt mély tisztelettel:

Fernbach Péter

Újvidék, 1942. január 25-én,

ÚJVIDÉK SZ. KIR. THJ. VÁROS FŐISPÁNJA

7

1946. május 21-én, a Feketehalmy-Czeydner Ferenc elleni per első napján hallgatták ki tanúként dr. BABÓS JÓZSEF hadbíró ezredest, aki 1943—44-ben az újvidéki ügy hadbírósági tárgyalását vezette. Babós nemcsak a tárgyalás adataira emlékezett világosan, hanem kiváló helyismerettel is rendelkezett, mivel az ő jelentése alapján készült 1942 áprilisában annak az eljárásnak ügyészségi előterjesztése is, amelyet végül Horthy leállított. Ugyanő hadbíróként számos súlyos ítéletet hozott a Délvidéken. Tudomása volt tehát mindenről. A népbíróság számára tanúvallomása döntő jelentőségű volt.

Az újvidéki hadbírósági főtárgyaláson én voltam a tárgyalásvezető bíró. Az alábbiakról a főtárgyalás adatai alapján van tudomásom. A főtárgyalás huszonöt napig tartott, legrészletesebb bizonyítást vettünk fel mind a zsablyai, mind pedig az újvidéki eseményekkel kapcsolatban. A tárgyalás befejezése előtt Feketehalmy-Czeydner Ferenc, Grassy József, dr. Zöldy Márton és Deák László vádlottak, akikre a legsúlyosabb büntetés várt, a vádbeszéd elhangzása után megszöktek. A vádlottak szabadlábon védekeztek, mert Szombathelyi Ferenc, akkori vezérkari főnök nem járult hozzá az általam indítványozott vizsgálati fogság elrendeléséhez. Ugyanígy tett Csatay, volt honvédelmi miniszter, aki azon az álláspontón volt, hogy a vádlottak derék magyar emberek, cselekedetüket hazafiságból követték el. Amikor a négy fővádlott megszökött, és ezt közöltem a vezérkar főnökével, az rögtön hozzájárult a többi vádlott előzetes letartóztatásba való helyezéséhez.

Feketehalmy-Czeydner Ferencet 1942. január hó első felében láttam meg először, azon alkalomból, hogy ő is, és én is Szombathelyi Ferencnél voltunk referálni. Ez abban az időben volt, amikor a Délvidéken igen súlyos sérelmek voltak. A délvidéki eseményekre Bajcsy-Zsilinszky Endre hívta fel a figyelmemet, aki közölte velem, hogy Bácskában súlyos atrocitások történnek, gyilkosságokat követnek el azon a címen, hogy partizánt keresnek. Közölte velem azt is, hogy emiatt lépéseket fog tenni, és kért engem is, hogy tudakozódjak az ottani események iránt. Miután magam is tudomást szereztem a délvidéki atrocitásokról, jelentést tettem Szombathelyinek. Szombathelyi válasza az volt, hogy nem tud semmiről semmit, és nem tudja elképzelni, hogy egy hadtestparancsnok vezetése alatt álló csapattest ilyen atrocitásokra ragadtassa el magát. Én jelentettem, hogy mindenütt ezt beszélik, és kértem, hogy tegye

meg a szükséges lépéseket az illetők ellen. Szombathelyi erre azt válaszolta, hogy utána fog nézni a dolognak, és amennyiben tényleg való a hír, természetesen intézkedni fog az atrocitások megszüntetéséről és az illetők ellen eljárást fog indítani. Csak még arra kért engem, hogy mindezt írásban is jelentsem neki. Ezt én megtettem, sőt amikor Bajcsy-Zsilinszky Endre a híreket megerősítette, ismét jelentést tettem Szombathelyinek. Szombathelyi azt válaszolta, hogy Feketehalmy-Czeydner Ferencet magához hívatta és kérdőre vonta, de ő azt mondta, hogy mindez nem felel meg a valóságnak, mert még a haja szála sem görbült meg senkinek. Szombathelyi Ferenc, tekintettel arra, hogy ilyen súlyos hírek ‹keringenek a köztudatban, elküldte Feketehalmy-Czeydner Ferencet az akkori miniszterelnökhöz, Bárdossy Lászlóhoz, a honvédelmi és a belügyminiszterhez, hogy tájékoztassa őket a délvidéki állapotokról. Szombathelyitől szerzett értesülésemből tudom, hogy Feketehalmy-Czeydner Ferenc ugyanúgy tájékoztatta a minisztereket, mint a vezérkar főnökét. Mindez a zsablyai események közepette történt. Amikor Szombathelyi Ferenc másodszor is magához hívatta Feketehalmy-Czeydner Ferencet, ő ekkor is tagadta az újvidéki rendellenességeket, sőt azt mondotta, hogy az ilyen hírek terjesztése a legaljasabb rágalmazás a honvédség ellen. Én január 20-a után, más irányú elfoglaltságom miatt nem tudtam az üggyel tovább behatóan foglalkozni. Bajcsy-Zsilinszky Endrével állandóan fenntartott kapcsolatomból tudom, hogy a külügyi értekezleten Bethlen és Prónay interpellált az újvidéki események miatt. Az értekezlet kérte, hogy Feketehalmy-Czeydner Ferenc tegye meg a szükséges lépéseket. Mindezt jelentettem Szombathelyinek, aki azonnal magához hívatta Feketehalmy-Czeydner Ferencet, akinek parancsot adott, hogy egy hadbíróval derítse fel a tényállást, és azonnal tegyen jelentést. Feketehalmy a parancsnak eleget tett, és egy Fekete nevű ügyészt küldött ki a tényállás pontos felderítésére. Az ügyész természetesen Feketehalmy-Czeydner Ferenc utasításai szerint járt el, és kihallgatta Grassyt, Deákot és Zöldyt és több csendőrtisztet, de sértettet egyetlen egyet sem. A kihallgatásról készült jegyzőkönyvet, jelentéssel együtt — aminek lényege természetesen az volt, hogy semmiféle atrocitás nem történt —, 1942. február 10-én terjesztették fel. Ezt azután Szombathelyi átküldte Bárdossy Lászlónak, aki azt vezette rá, hogy ez nem a való tényállás. Erre nemsokára kirendeltek a Délvidékre azzal, hogy széles körű nyomozást folytassak le az ügyben.

Tanácsvezető bíró kérdésére: Nincs tudomásom arról, hogy Feketehalmy-Czeydner Ferenc kérte volna, hogy vegyék ki ennek az ügynek a kivizsgálását a kezéből, de az ellenkezőjéről van tudomásom. A vádlott ugyanis igen érzékenykedett, hogy egy nálánál alacsonyabb rangú ember bírálja felül az ő jelentését.

Az újvidéki eseményeket megelőzőleg teljes csend volt, csupán egy-két gyújtogatás, robbantás volt, amit az illetékes hatóságok meg is toroltak. 1941 őszén... úgy karácsony felé, a zsablyai csendőrnyomozó alosztály parancsnoksága súlyos partizánveszélyt jelentett. Erre a jelentésre rendelték ki a szegedi hadtestet, bár komoly katonai beavatkozásra nem volt ok. 1942. január 1-én, vagy 2-án jelentették, hogy Zsablya határában egy harminc főből álló partizáncsoport gyülekezik. Az újvidéki csendőr alezredes fegyveres felderítést rendelt el. Az összetűzés alkalmával tizennégy halottjuk volt. A vádlott ebben az időben a Mátrában üdült, üdülését félbeszakítva január 6-án érkezett vissza, és azonnal kiment Zsablyára, ahol jelentették neki, hogy a katonai erősítés már megérkezett és a tisztogatási művelet zavartalanul folyik tovább. Ezután a vádlott megszemlélte a községházán összegyűjtött politikai foglyokat, akiknek száma körülbelül nyolcvan-száz fő lehetett, és láthatta, hogy köztük igen sok az összevert ember. A vádlott a szemle után kijelentette: „Rendes, jó munkát végeztek, csak így tovább."

Tanácsvezető bíró a fenti körülményekre (a Bp. [*Büntető perrendtartás*] 309. § 5. bekezdése alapján) elrendeli a vádlott és a tanú szembesítését.

Szembesítés eredménytelen.

Tanú folytatólag: a vádlott ezután folytatta útját és végiglátogatta a többi községeket egészen Titelig. Mindenütt megszemlélte a csapatokat és tájékozódott a helyzetről. Szemléje során mindenütt parancsokat adott az erélyes megtorlásra és mondta, hogy ki kell irtani mindenkit, aki ilyen cselekményeket elkövet. „Meg fogja mutatni a szerbeknek, hogy most lakolni fognak" — mondotta többek között. A vádlott szemléje során végigment a községen, de sehol senki nem lőtt rá. Ez különben a hadbírósági tárgyaláson is megállapítást nyert. A vádlott, szemléjének befejeztével visszatért Újvidékre, majd pedig Szegedre. A zsablyai események január 6-án kezdődtek, és január 30-ig tartottak. A tisztogatási műveleteket akként hajtották végre, hogy a csapategységek a községeket körülvették, a községben pedig járőrök mentek házról házra, és akinek szerb neve volt, azokat igazoltatás végett a községházára küldték. A lakosság a kapott utasításoknak pontosan eleget tett, elmentek a községházára és ott jelentkeztek. A gyanús egyéneket összegyűjtötték és kivitték a Dunára, vagy a Tisza partjára és legéppuskázták őket.

Ilyen kirívó eset történt a Zsablyától tizenkét kilométerre levő Csurogon, ahol a karhatalmi alakulatnak Stepán László volt a parancsnoka. Itt az összeszedett embereket két hombárban, valamint a községháza tanácstermében és az egyik iskolában gyűjtötték össze. A hombárban az emberek törökülésben voltak elhelyezkedve, férfiak, nők és gyerekek. Egyszer csak az őrség golyószóróval az egyik hombárnál tüzet nyitott, a tüzelés átterjedt a másik hombárra

is. Stepán László a tüzelésre odarohant és intézkedett az azonnali beszüntetésre, és rögtön felhívta Deák Lászlót és jelentette neki az esetet és utasítást kért. Deák azt válaszolta, hogy az utasítást már megkapta, annak értelmében járjon el. Stepán László azonban ezzel nem elégedett meg, hanem átment a községi jegyzővel Zsablyára és ott jelentkezett Deáknál, aki azonban nem fogadta őt, hanem egy főhadnaggyal, aki segédtisztje volt, kiüzent, hogy a már kapott parancs értelmében járjon el. Erre Stepán visszament, és az ott még életben levő szerbeket lelövette. Ennek az eseménynek körülbelül kétszázhatvan emberáldozata volt, akiknek holttestét kocsira téve szállították el a Tiszához és ott a folyóba dobták.

Általában megállapítható volt, hogy amikor a vádlott január 6-án Zsablyán és környékén szemléjét megtartotta, azt követően a megtorlás fokozottabb mértékben lángolt fel.

Tanácsvezető bíró a fenti ténykörülményre (a Bp. [*Büntető perrendtartás*] 309. § 5. bekezdése értelmében) elrendeli a vádlott és a tanú szembesítését.

Szembesítés eredménytelen.

Tanú folytatólag: A zsablyai események után a vádlott volt az, aki indítványozta a razzia kiterjesztését Újvidékre és a Bácska nyugati felére. Az indítvány kérdésében értekezlet volt a belügyminisztériumban, amely értekezlet a vádlott indítványát helyben hagyta. Ez 1942. január 13-a és 17-e között történhetett. A vezérkari főnök erre Feketehalmy-Czeydner Ferencet magához hívatta, és kiadta a szükséges rendelkezéseket, de figyelmeztette, hogy semmiféle atrocitás ne történjék. A vádlott ezután visszatért Délvidékre és 1942. január 19-én Szenttamáson értekezletet tartott, és kiadta a szükséges intézkedéseket. A megbeszélésen jelen volt Grassy, Zöldy, Deák és Littomerczky Oszkár vezérkari alezredes. Az értekezleten Feketehalmy közölte, hogy a Deák vezetése alatt folyamatban levő megtorlást ki kell terjeszteni Újvidékre is, mert Újvidékre sok partizán szivárgott be. Feketehalmy-Czeydner Ferenc utasította Grassyt, hogy az eljárás tekintetében Deák Lászlótól érdeklődjék, és az ő jól bevált módszere szerint járjon el. Ezután Grassy január 20-án Újvidéken tisztjei számára értekezletet tartott, amelyen bejelentette a razzia kiterjesztését. A razziára vonatkozó írásbeli parancsot Grassy szövegezte meg, ami azonban csak törvényszerű intézkedéseket tartalmazott, sőt benne volt az is, hogy a magántulajdon sérthetetlen, ahhoz hozzányúlni nem szabad. A razzia végrehajtására a rendőrséget is a maga parancsnoksága alá helyezte, amihez azonban semmiféle joga nem volt. Feketehalmy-Czeydner Ferenc ezenkívül maga is adott ki rendelkezéseket, így többek között azt is, hogy a polgári hatóságoknak nem szabad a razziáról tudnia, ami pedig ellenkezik a honvédség karhatalmi szabályzatának azon rendelkezésével, hogy a razziát csakis polgári

hatóságok vezetésével, irányításával és ellenőrzésével lehet végrehajtani. A razzia kiterjesztésére vonatkozó rendelkezését, amely körülbelül harminc pontból állott és amely törvényszerű intézkedéseket tartalmazott, megküldte ugyan a felsőbb hatóságoknak, de mindenben ellenkezőképpen cselekedett. A razziáról a polgári hatóságok teljesen tájékozatlanok voltak, így dr. Nagy Miklós polgármester csak akkor szerzett róla tudomást, amikor január 20-án reggel nyolc órakor hivatalába tartott, s az utcán feltartóztatták és igazoltatták. A razzia akként folyt le, hogy a várost teljesen körülzárták, úgy, hogy csak élelmiszeres kocsik mehettek be a városba. A várost három körzetre osztották fel, és kétszáznegyven járőr járta végig az utcákat és a házakat úgy, hogy a külvárosból kiindulva haladtak a belváros felé. A várost vegyes járőrök kutatták végig. A kutató járőrök után a kísérő járőrök mentek, akik a magukat igazolni nem tudó lakosokat összegyűjtötték. A gyűjtőjárőrök pedig a leventeotthonban felállított igazolóbizottság elé vitték az összegyűjtött lakosságot. Az igazolóbizottság tagjai helybeliek voltak.

A razzia az első nap a város első harmadában folyt le, és ekkor csak a csendőrségnek volt egy vagy két fegyverhasználata, más alakulatnak nem. Az első nap csak tizenöt embert nem igazoltak, bár ezek nem csináltak semmit. Ezt a tizenöt embert az éjszaka folyamán Gál Lajos csendőr alezredes kiküldette a strandra és ott lelövette őket, holttestüket pedig a Dunába dobatta. Az első napnak az említett tizenöt áldozaton felül huszonöt vagy harminc áldozata volt, akiket kutatás közben lőttek le anélkül, hogy fegyveres ellenállást fejtettek volna ki. Ugyanezen a napon Grassy József az állomásparancsnokságon eligazítást tartott, megbeszélték az aznapi eredményt.

A második napon a város második negyedére került sor. Ezen a napon több fegyverhasználat történt, de ismét csak a csendőrség részéről. Éjszaka újból kivittek öt egyént a strandra és agyonlőtték őket. A razzia második napján este ismét eligazítás volt az állomásparancsnokságon, ahol Grassy József közölte, hogy nincs megelégedve az eredménnyel. Közben azonban a szomszéd szobában levő Feketehalmy-Czeydner Ferenc áthívatta magához Grassyt, aki a megbeszélés eredményeként közölte az összegyűjtöttekkel, hogy az altábornagy úr nincs megelégedve az eredménnyel. Azt mondta, hogy még feszesebben kell a razziát végrehajtani. Lőjjék golyószóróval végig az utcát.

Január 22-én a razzia második napján Zöldy Márton hadnagy, aki ekkor egy járőrcsoport parancsnoka volt, egy tehergépkocsit igényelt a parancsnokságon a hullák elszállítására. Amikor Feketehalmy-Czeydner Ferenc látta, hogy Zöldy jelent valamit, magához hívatta és közölte vele, hogy nincs megelégedve az előző napi eredményekkel. Zöldy erre azt válaszolta, hogy a razzia a parancs értelmében folyt. Mire Feketehalmy-Czeydner Ferenc azt mondta, hogy „több

eredményt várok". „Értem nagyméltóságodat, hullákat akar látni?" kérdezte Zöldy, mire Feketehalmy azt mondta, hogy „igen, hullákat akarok látni". „Értem, lesz!" — válaszolta Zöldy Márton. Ugyanezen a napon Zöldy Márton megbeszélést tartott Littomerczkyvel, és abban állapodtak meg, hogy a hangulat felfűtése érdekében műpartizáncsatát kell végrehajtani, mégpedig akként, hogy két civil hulla zsebébe kézigránátot fognak elhelyezni szerb lőszerrel és fegyvert helyeznek melléjük, továbbá pedig csendőröket fognak bekötözni, és így igyekeznek majd a legénység öldöklő kedvét fokozni. Ezt másnap végre is hajtották a báni palota előtt.

Tanácsvezető bíró kérdésére tanú: Littomerczky a műpartizánharcot az általam lefolytatott hadbírósági tárgyaláson tagadta. Én a csendőröket megvizsgáltam, de semmiféle sérülést nem észleltem rajtuk, Zöldy a műpartizáncsatát beismerte.

Tanú folytatólag: Január 23-án Zöldy Márton a város azon negyedét razziázta végig ismét, amit már egyszer átfésültek. Ebben a negyedben főleg zsidók és szerbek laktak, akiket másfél óra alatt az utcára zavartak, és valóságos embervadászatot rendeztek, aminek körülbelül kétszáz halott lett az áldozata. Ezután Zöldy Márton Feketehalmy-Czeydner Ferenchez ment jelentéstételre és kérte, hogy szemlélje meg az eredményt. Feketehalmy-Czeydner Ferenc kiment a helyszínre, ahol láthatta az egymás mellé fektetett hullákat, és meggyőződhetett arról, hogy itt harcról egyáltalában szó sem lehetett. Mindezek láttára semmiféle intézkedést nem tett, sőt azt mondta, hogy így jár az, aki a honvédséggel szembeszáll, és lovaglópálcájával a hullákon végigvert.

Tanácsvezető bíró a fenti ténykörülményre a Bp. [*Büntető perrendtartás*] 309. § 5. bekezdése alapján elrendeli a vádlott és a tanú szembesítését.

Szembesítés: Eredménytelen.

Tanú folytatólag: Feketehalmy-Czeydner Ferenc szemléjét folytatta a város másik negyedében, majd visszatért az állomásparancsnokságra. A városban a második nap erősebb harci zaj volt, amely a harmadik nap fokozódott.

Tanácsvezető bíró kérdésére: A legénység öldöklő kedvének fokozása érdekében Feketehalmy-Czeydner Ferenc nagy mennyiségű rumot igényelt dr. Nagy Miklós polgármesternél, aki előzőleg nem volt hajlandó az igénylésnek eleget tenni, mire a vádlott azzal fenyegette meg, hogy letartóztatja.

Feketehalmy-Czeydner Ferencék kiadták azt az intézkedést is, hogy ne csak a strandon, hanem a Bárdossy utcában, a szerb temetőben, a vasutas sportpályán, összesen hat helyet jelöltek meg, ahol „törvényes" kivégzéseket lehet végrehajtani. Ezenkívül természetesen magánlakásokon, utcákon és udvarokon is történtek törvénytelen kivégzések. A legsúlyosabb kivégzések a strandon folytak le, majd pedig a Bárdossy utcában. Az áldozatokat a kivégzés előtt

letérdeltették, és utána tarkón lőtték őket, holttestüket pedig a Dunába lökték. Voltak olyanok, akik a lövés ellenére magukhoz tértek és segítségért kiáltoztak, ekkor azonban egy újabb lövéssel megölték őket. A strandon Korompay Gusztáv főhajónagy volt a katonai alakulat parancsnoka, aki parancsot kapott arra, hogy akiket a járőrök odavezetnek, azokat agyon kell lőni. A strandon állandóan négy-ötszáz ember várakozott zárt rendben a kivégzésre. A kivégzendőket eleinte ruhástul végezték ki, később azonban Grassy utasítására az áldozatokat levetkőztették és így végezték ki huszonnégy fokos hidegben. A kivégzések délután 4 óráig folytak szakadatlanul, ekkor Korompay látta, hogy nemcsak vegyes járőrök hoznak áldozatokat, mire megkérdezte az egyik járőrt, hogy honnan hozza. Amikor Korompay megtudta, hogy az áldozatokat nem a leventeotthonból hozták, a kivégzéseket azonnal leállította, és elment Grassyhoz és jelentette ezt neki. Grassy erre azt válaszolta, hogy rendben van, ha leállította a kivégzéseket, ne folytassa tovább, és parancsot adott, hogy a hátralevő négyszázötven embert a leventeotthonba kísértessék igazoltatás végett.

Dr. Nagy Miklós polgármester Feketehalmy-Czeydner Ferencnél erélyesen tiltakozott a razzia, valamint a fegyverhasználat miatt és mondta neki, hogy ártatlanokat is lelőnek és hogy igen sok, súlyos jogtalanság történik. Nemcsak a polgármester, hanem a püspök és más vezető egyéniség is tiltakozott az újvidéki események miatt. Dr. Nagy Miklós polgármester már a razzia első és másodnapján is tiltakozást jelentett be, Feketehalmy-Czeydner Ferenc azonban ennek ellenére nem intézkedett, sőt még január 26-án is folytatta a razziát.

Tanácsvezető bíró kérdésére: Grassy József Feketehalmy-Czeydner Ferencnél a razzia megszüntetése végett előterjesztést nem tett. Különben is Grassy és Feketehalmy mindenben egyetértettek. Feketehalmy-Czeydner Ferenc a hadbírósági tárgyaláson bűnösségét nem ismerte el, mert ő ezen cselekedetét hazafias tettnek minősítette és szükségesnek tartotta. A Szenttamáson tartott értekezleten történteket beismerte, de csak azokat, amik rá nézve nem voltak terhelők. A zsablyai eseményekkel kapcsolatban beismerte, hogy lövéseket nem hallott, foglyokat látott. Beismerte továbbá azt is, hogy hazugságot terjesztett fel a vezérkar főnökének, valamint a miniszereknek. Úgy ő, mint Grassy, azzal védekezett a tárgyalás folyamán, hogy akaratukon kívül csúszott el minden, és ezért következtek be az események. A tárgyaláson különben beigazolódott, hogy a vérengzést bármely pillanatban leállíthatták volna, minthogy később le is állították, amikor már megsokallták. A tárgyalás folyamán a kihallgatott csendőrök azt vallották, hogy Feketehalmy-Czeydner Ferenctől és Grassy Józseftől kapták az utasításokat.

Az újvidéki eseményekkel kapcsolatban az akkori megállapítás szerint

nyolcmillió pengő anyagi kárt okoztak. Rengeteg ruha, készpénz és ékszer gyűlt össze, ezeknek legnagyobb része azonban nyomtalanul eltűnt. A ruhák kevésbé értékes részét, Feketehalmy-Czeydner Ferenc által ládákba csomagoltatva Szegeden keresztül a kolozsvári hadtesthez küldték el és ott állítólag szegény embereknek osztották szét. Többek közt megállapítást nyert az is, hogy Horkay József és Fóthy Ferenc csendőr alezredesek nyolc bundát hoztak el Budapestre.

A razzia második napján este nyolc órakor táviratot kapott a vádlott Szombathelyi Ferenctől, amelynek lényege az volt, hogy értesüléseik szerint Újvidéken atrocitások történtek, azokat személyes felelőssége mellett szüntesse meg és a törvények és a felsőbbség rendeleteinek szerezzen érvényt. Este tíz órakor válaszolt táviratilag Feketehalmy-Czeydner Ferenc, és valótlannak minősítette a budapesti táviratban foglaltakat, és kérte, hogy az informátort nevezzék meg, hogy ellene eljárhasson. Ezen a napon körülbelül ötvenhárom csecsemőt lőttek le. Feketehalmy-Czeydner Ferenc, Grassy József, dr. Zöldy Márton és Deák László az Újvidéken tartott második hadbírósági tárgyalásról a vádbeszéd elhangzása után Albrecht főherceg segítségével megszökött.

Tanácsvezető bíró kérdésére tanú: az újvidéki perrel kapcsolatban az általam lefolytatott nyomozás eredményéről Szombathelyi Ferencet a legrészletesebben tájékoztattam. Szombathelyi igen meglepődött. Indítványoztam a jelentéssel együtt, hogy kiket kell előzetes letartóztatásba helyezni. Szombathelyi közölte velem, hogy a kormányzónál pertörlés útján kegyelmet eszközölt ki a vádlottak számára és fegyelmi úton fogja megtorolni a történteket, mert megítélése szerint az akkori háborús helyzetre való tekintettel ennek a pernek lefolytatása... aláásta volna a hadsereg fegyelmét.

1943 augusztusában Kállay közbenjárásával kihallgatásra rendelt magához a kormányzó, akinek részletesen ismertettem az ügyet. A kormányzó azt mondotta, hogy a történteket nem ismerte, és javaslatomra a pertörlést visszavonta, és a dolgoknak szabad folyást engedett.

A nyilas uralom átvétele után a vádlott sürgette ellenünk a megtorlást. 1944 novemberében családomat a vádlott meghurcoltatta. Én ebben az időben a Kossuth Lajos utca 17. szám alatti házban rejtőzködtem, egészen a felszabadulásig. Családomat először a Nap utcába vitték, majd pedig a Margit körútra. Mindezt egy ügyvéd barátomtól tudom, akit én kértem meg, hogy intézze el a dolgot helyettem, mivel én bujkálni vagyok kénytelen. Kértem ügyvéd barátomat, hogy beszéljen a Margit körúton az egyik hadbíróval, abban az irányban, hogy családomat onnan kiszabadítsák. A referens hadbíró, aki különben Feketehalmy-Czeydner Ferencnek az embere volt, akkor azt válaszolta, hogy semmiféle intézkedést nem tesz. Többektől is hallottam, így többek között

dr. Szakál ügyvédtől, hogy családomat Feketehalmy-Czeydner Ferenc és Grassy József hurcoltatta meg, és ki fogják végezni őket. Feketehalmy-Czeydner Ferenc, mint Beregfy honvédelmi miniszter helyettese intézkedett.

Népügyész kérdésére: A zsablyai események után a vádlott kitüntetésre terjesztette fel Deák Lászlót és Fóthyt, Feketehalmy-Czeydner Ferenc a németekkel állandó összeköttetésben volt, sőt kijelentette egy alkalommal a kormányzónak, hogy ő a németek főmegbízottja a Délvidéken...

8

Dr. Babós József tanúvallomása felidézi mindazt, ami Újvidéken és környékén történt, s megvilágítja azoknak a bel- és külpolitikai érdekeknek a szövevényét, amelyeknek értelmében hol előtérbe került, hol háttérbe szorult a valóság feltárása. Az eltussolás azonban csak ideig-óráig tarthatott, hiszen nyilvánvaló volt, hogy Feketehalmy-Czeydnernek és társainak egyszer felelniük kell tetteikért. A kérdés csupán az volt, mikor sújt le rájuk az igazságszolgáltatás. Babós elmondta, hogy Zöldy Márton milyen készségesen tett eleget parancsnoka kívánságának, amikor az hullákat akart látni. Feketehalmy-Czeydner Ferenc viszont igyekezett elhatárolni magát Zöldytől, mondván, hogy alantasát Szombathelyi „hozatta le" a Kárpátaljáról, jóllehet ott az „nagy disznóságokat csinált".

1946. január 9-én a Zöldy—Grassy-perben tanúként hallgatták ki SZOMBATHELYI FERENC-et. A tanácsvezető és a volt vezérkari főnök párbeszédéből kibontakozik előttünk a vádlottak arcképe.

Elnök: *Tud-e arról, mi nyert beigazolást a hadbírói eljárás során Grassyval és Zöldyvel kapcsolatban? Olvasta-e az ítéletet, vagy a jegyzőkönyveket?*

Szombathelyi: Az övékét nem olvastam.

Elnök: *A jegyzőkönyveket?*

Szombathelyi: Nem olvastam.

Elnök: *Mint vezérkari főnöknek ilyen nagy jelentőségű ügyben legalább annyi fáradságot kellett volna vennie, hogy áttanulmányozza az iratokat.*

Szombathelyi: Igen. Azokét, akiket elítéltek, áttanulmányoztam, de azokét, akik szökésben voltak, nem tanulmányoztam, mert momentán nem volt sürgős a dolog, azonkívül, ha szabad kijelentenem, voltak más ügyeim is, amelyek

szintén ezzel együtt futottak és a munkát nekem ökonomizálni kellett. (Zaj a hallgatóság soraiban. Az elnök csendre int.)
Elnök: *Ezek szerint hivatalosan nincsen tudomása arról, hogy a vádlottak visszajöttek Németországból Magyarországra és itt visszakapták katonai rangjukat, mert akkor már nem volt vezérkari főnök, de egyébként tudott a dologról?*
Szombathelyi: Hallottam.
Elnök: *Grassyt az események előtt személyesen ismerte?*
Szombathelyi: Igen.
Elnök: *Milyen embernek tartotta őt?*
Szombathelyi: Jó katonának. (*Zaj a hallgatóság soraiban.*)
Elnök: *És amikor megtudta, hogy Újvidéken lesz a razzia, ott Grassy az állomásparancsnok, meg volt nyugodva? Tudta, hogy jó kezekben lesz ez az akció?*
Szombathelyi: Semmi különös meggondolás részemről nem járult hozzá a dologhoz, csak az, hogy katona volt.
Elnök: *És Zöldyt az újvidéki eseményeket megelőzően ismerte?*
Szombathelyi: Kárpátaljáról ismertem, azt tudtam, hogy ő ott atrocitásokat követett el.
Elnök: *Miket?*
Szombathelyi: Terebes-Fehérpatakon a papot, továbbá a község lakosaiból hét-nyolc embert elhurcolt...
Elnök: *Ezek mind ügyészi vagy hadbírói nyomozás során nyertek tisztázást?*
Szombathelyi: Igen, én voltam az illetékes parancsnok, ügyészem, Babós által tisztázva lettek.
Elnök: *Mi lett ennek a következménye Zöldyre nézve?*
Szombathelyi: Eljárás alá került. Át lett adva a csendőrségnek, aztán pedig, úgy tudom, amnesztia alá esett...

Az 1946 januárjában tartott újvidéki per vádlottainak magatartására, a kihallgatott tanúk lelkiállapotára emlékezett vissza FALUS GYÖRGY, a karhatalmi alakulat parancsnoka:

...Meg kell mondanom, hogy az újvidéki gyilkosok nem akartak semmiről sem tudni, ami Újvidéken történt.

Kihallgattak többek között egy vasutast, Zöldy akkor csendőr százados volt és ő végezte Hatvanban a gettózást, most mint SS százados állt a hadbíróság előtt.

A vagonok bepakolásakor az állomás egyik alkalmazottja odarohant és könyörgött Zöldynek, hogy legalább a gyereket hagyja nála, hát a gyerekét, az

hat hónapos, az nem tehet semmiről, Zöldy megfogta a vasutast, magával cipelte és megkérdezte, melyik a felesége és a gyereke? A vasutas örömmel megmutatta, erre kirántotta az anyja karjából a gyereket, megfogta a lábánál fogva és a vagon falához csapta, hogy az agya, a feje, mindene szétloccsant a gyereknek. Ez a vasutas zokogva tette meg a vallomását, és már azt hittük, hogy a zsebébe nyúl a zsebkendőjéért, de kikapott onnan egy fésűt, amelyiknek kicsit hegyes volt a vége, és dühében Zöldy felé ugrott, és Zöldy felé szúrt, és a nyakát megkarcolta, hogy egy kis vér kiserkent. Mi természetesen lefogtuk, hiszen nem volt helye ezeknek az önbíráskodásoknak, de nem őróla akarok beszélni, mert ha a vasutas átszúrta volna a Zöldy szívét, az sem lett volna elég. Hanem Zöldy magatartásáról. Ez a kegyetlen hóhér jajveszékelni, sírni kezdett, elvetette magát a földön, orvosért kiabált, halálos sebet érzett magán és könyörgött, kiabált, hogy őt a tárgyalás alól mentsék fel, ő sebesült, ő legalább egy hétig nem tud megjelenni a tárgyaláson. Bekötözték, kihirdették az ítéletet fölötte, majd utána át lettek adva valamennyien a jugoszláv hatóságoknak, mert a fő bűncselekményeket ott követték el. Ott valamennyiüket a méltó büntetés elérte.

A Grassy—Zöldy-perben a sértett népet MAROSÁN GYÖRGY politikai ügyész képviselte. A főtárgyaláson Grassynak szegezte a kérdést: Hogyan tehette meg — ha igazi katonának vallja magát —, hogy esküjét megszegve elszökik?

Politikai ügyész: *Mikor tudta meg, hogy az újvidéki eset majdnem egyenlő volt a rablógyilkosságok tömegével?*
Grassy: A főtárgyaláson. A hadbírósági tárgyaláson.
Politikai ügyész: *Akkor mivel magyarázza, hogy megszökött Magyarországról?*
Grassy: Már egyszer a tanácselnök úrnak elmondtam.
Politikai ügyész: *Maga előbb azt mondta, hogy nem tudja azt, hogy rablógyilkosságok tömege történt. A főtárgyaláson megtudta. Nyilván azért szökött meg, mert akkor is halálos büntetés járt volna.* (Úgy van! Úgy van! a hallgatóság körében.) *Most még egy kérdésem van. Hisz ön a katonatiszti becsületszóban?*
Grassy: Igen.
Politikai ügyész: *És ennek elejétől végig eleget tett?*
Grassy: Igen.
Politikai ügyész: *Ön felesküdött Horthy Miklósra is?*
Grassy: Igen.
Politikai ügyész: *Ez az eskü, amelyet végig tartani szoktak, hol tört meg magában, mint katonatisztben? Nem egy őrmester vagy Zugsführer esküje volt,*

hanem egy vezérkari ezredesé! Ez az eskü hol tört meg? (Grassy hallgat.) *Köszönöm szépen, íme ez az akkori magyar tisztikar válasza!* (Taps a hallgatóság körében.)

9

MAROSÁN GYÖRGY 1984-ben, *A magyar nép nevében!* című film készítésekor interjút adott. Emlékeinek felelevenítése során szóba kerültek a mészárlásról készített fényképek, melyeket Bárdossy perében, Szombathelyi kihallgatásakor dr. Major Ákos is említett. Azok a fotók, amelyeket a németek provokatív céllal mutattak be Belgrádban, s amelyek nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy a külföld szemében nemcsak az uralkodó osztályt, hanem a magyar népet is felelősség terhelte a történtekért.

Eggyel nem számoltak Horthyék, és eggyel nem számoltak mások sem: hogy ott fényképeztek. Fényképek voltak már a birtokában a nagy nyugati antifasiszta koalíciós világnak. Hogy ki fényképezett, azt nem tudom, de én harminckét fényképet kaptam jugoszláv barátaimtól. A fényképeken katonákat, Dunapartot, úszó hullákat lehetett látni. Valószínűnek tartom, hogy ezeket — nem a magyar bakák vagy csendőrök fényképezték — a tisztikar puszta kedvtelésből készítette, és az is valószínű, hogy ez a disznó társaság Újvidéken egy fényképésznél hívatta elő, nem számolva azzal, hogy a fényképész ezeket sokszorosítja. S amikor Horthyék már rendelkeztek arról, hogy Grassyékat le kell tartóztatni, akkor — két hét múlva — minden kiderült a világsajtóban a képekből. Egy ilyen képsorozat került a kezembe: a dolog azért érdekes, mert tanúkihallgatás volt, tehát Grassy és Zöldy tagadták, hogy ők ott tömeges mészárlást csináltak... Szombathelyit is kihallgattuk tanúként... Szombathelyi azt mondta a kihallgatásnál, hogy lehetetlen, hogy tábornokok és magas rangú magyar katonák ilyen mészárlásban részt vettek volna, vagy utasítást adtak volna... Én erre letettem a képet a bírónak, és mondtam neki, hogy: *Nézze meg, Szombathelyi úr, hogy vajon ezen a képen látható két tábornokot és két ezredest fölismeri-e?* Szombathelyi nem vette észre a beugratást, kezébe vette, és akkor megmondta az egyik tábornoka nevét. Akkor már le kellett tenni mind a harminckét képet, és tovább nem volt magyarázat. Az újvidéki mészárlás esetében engem szubjektív tényező vezetett, illetve, mondjuk inkább: politikai harag. Hogy lehet ilyen borzalmat csinálni?...

Utána én tartottam egy beszédet... Abból indultam ki, hogy... az egész Horthy-rezsimet ültessük a vádlottak padjára...

S itt következzék a beszéd.

Elnök: Kérem a politikai ügyész urat, terjessze elő vádját.

Marosán György: Tekintetes Népbíróság! Ha valaki megkérdezné tőlem, hogy mekkora az újvidéki események jelentősége, azt felelném az illetőnek, hogy felér egy elvesztett háborúval. Egy háborúval, amelyben egy jobb sorsra érdemes nép legdrágább kincsét veszti el: becsületét és lovagiasságát. A háborúk után... anyagot, értéket és pénzt könnyen tudnak az emberek újból pótolni, a becsületet és a tisztességet azonban nehéz újra megszerezni. Több generáció munkájára van szükség ahhoz, hogy egy nép újra visszakapja azt a megbecsülést a világ szemében, amelyre minden nép külön büszke lehet. Mint politikai ügyésznek, feladatom könnyű, csak háládatlan. Nekem olyasmiről kell beszélni, amiről ebben az országban az elmúlt esztendőkben nemigen szerettek, de nem is volt tanácsos beszélni. Kénytelen vagyok tehát a perrel kapcsolatosan elvi nyilatkozatot tenni. Mint politikai ügyész és mint olyan ember, aki Magyarországnak az elmúlt huszonöt év alatti politikai, társadalmi, katonai és csendőrségi történetét nagyon jól ismeri. Ez az elvi nyilatkozat a következő. A vádlottak padján csak név szerint ül Grassy és Zöldy. Ott egy rendszer ül, amely kitermelte ezt a két figurát. Mögöttük sokkal többet kell elképzelni, mert sokkal többen vannak. Ha erről a perről detektívregényt kellene írni, a címe az lenne: „Az úri banditák pere".

Hogy a tekintetes Népbíróság megértsen engem, nagyon röviden analizálnom kell az elmúlt rendszer olyan ténykedéseit, amelyekből meg lehet állapítani, hogy az, ami itt történt, az valaminek a vége, de valahol elkezdődött. A magyar katasztrófa után a történetírók, publicisták és politikusok hónapok óta keresik ennek a katasztrófának okát. Megállapítottam, hogy téves alapokból indulnak ki. Vannak, akik azt mondják, hogy mindennek 1944. március 19-e az oka. Ha akkor okosabbak lettünk volna, a magyarság bátrabb lett volna, mindez nem következett volna be. Vannak, akik — részben bűntudatból — azt mondják, hogy csak október 15-én kezdődtek el a dolgok, addig minden rendben volt, nem volt ebben az országban semmi baj.

Tekintetes Népbíróság! Én kénytelen vagyok sokkal messzebbre menni. Mindaz, aminek ma Európában, de legfőképp Magyarországon tanúi, szenvedő alanyai vagyunk, 1919. augusztus 2-án kezdődött. (*Úgy van! Úgy van! a közönség körében.*) Fasizmusról, tömeggyilkosságokról, rablásokról beszélnek ma, de megkérdezem, kivéve a beavatottakat, van-e valaki, aki tudott volna

(A beszédet gyorsírásból vettük át, ebből adódnak helyenként az értelemzavaró hibák.)

1919-ben arról, hogy van egy ember, akit Mussolininak hívnak és aki előkészíti Olaszországban a fasizmust? Volt-e valaki, aki tudta volna, ki Hitler és hogy Hitlerből egyszer majd politikai és hatalmi rendszer fog kinőni? Ki tudott akkor még az SS-ről és a Gestapóról? Senki! Magyarországon azonban 1919. augusztus 2-a után könyökig vájkáltak a vérben. Bírósági kihallgatás nélkül halomra gyilkoltak embereket, fosztogattak és raboltak tiszti különítmények — ezen van a hangsúly, hogy tiszti különítmények — amelyek nem tudták megbocsátani azt, hogy az 1914—18-as háború után, amikor az egész uralkodó réteg itthagyta az összeomlott országot, a feltámadt magyar nép megpróbált egyszer egy olyan politikai-társadalmi és gazdasági rendszert létrehozni, amely kizárja azt, hogy a népek megkérdezése nélkül háborúkat lehessen csinálni, vagy pedig büntetlenül lehessen népekkel háborús terheket megfizettetni. Ennek az őszirózsás forradalomnak és a Tanácsköztársaságnak valóban volt egy pár halottja, az úgynevezett népdüh nem kímélte azokat az embereket, akik az országot katasztrófába juttatták, de 1919. augusztus 2-a után elkezdődött egy megtorlás, amely példátlan volt Európában és az egész világon. Tessék tudomásul venni, hogy Európában nem ismerték a fasizmust, de Magyarországon 1919. augusztus 2-án teljes vértezetében itt állt a fasizmus. (*Úgy van! Taps a közönség körében.*)

Meg kell ezt állapítani, mert amit ezzel a perrel kapcsolatban elmondok, talán nem is a most élő nemzedéknek mondom el, hanem annak a történetírónak, akinek egyszer elfogulatlanul és tárgyilagosan meg kell írnia, hogy mi történt Magyarországon az elmúlt 25 év alatt. Megállapítom azt is, hogy 1919—21-ben és a későbbi években is Magyarország az egyik legfeketébb európai ország volt. Nekem módomban volt az 1930-as években elhagyni Magyarországot és egy kicsit széjjelnézni Európában. Megvallom őszintén, addig azt hittem, hogy ismerem Magyarországot. El kellett ebből az országból menni, meg kellett nézni más államokat, egy skandináv államot, Hollandiát, Belgiumot, Svájcot ahhoz, hogy pontosan megtudjuk, mi folyik Magyarországon. Amikor 1931 végén hazajöttem és Hegyeshalomnál átléptem a határt, úgy éreztem, hogy valami fojtogat, börtönbe jöttem vissza. Ez az ország valójában börtön volt. Ebben az országban a jogokat — az államnak minden szép törvényét, amelyen tudósok, bölcsészek, államférfiak, politikusok egy pár száz év óta dolgoztak — itt lábbal taposták. Magyarország egyike volt azoknak az államoknak, amelyeket úgy ismertek, hogy ott a börtönök állandóan tele vannak. Nagyon érdekes és elégtétel a ma élő generáció számára, egyénileg talán nekem is: vérben, szennyben, piszokban született 1919. augusztus 2-án egy rendszer és mi boldogok vagyunk, hogy jó negyed század után vérben, piszokban, szennyben elpusztult ez a rendszer, amelynek utolsó figurái lassan a népbíróság elé fognak kerülni. Meg kell azonban valamit mondani, és ez a ma

élő nemzedéknek is szól: hajszálon múlt, hogy ebbe a szörnyű katasztrófába egy jobb sorsra érdemes nép nem pusztult bele.

Horthy Miklós vezérségével indult el és Szálasival végződött be ez a rendszer. Hosszú éjszakai viaskodások után rájöttem arra, hogy ha Szálasinak sikerült volna a dolog, ugyanaz lett volna belőle, mint Horthy Miklósból. Pontosan megmondom, hogy miért. Horthynak sikerült hatalomra jutnia Magyarországon, megteremtenie tiszti különítményeivel egy állami apparátust. Azt hiszem, itt nem kell Siófokról, Orgoványról és a többiről beszélni. Ezeket a gyilkos fehérterroristákat lassan elhelyezték különböző helyekre. Ezek a figurák a magyar történelemben nemcsak 1919—21-ben szerepeltek, hanem az a tragikus, hogy a Kovarczok 1944-ben is visszajöttek. Ugyanazokkal a figurákkal találkoztunk, akik 1919-ben is gyilkoltak embereket felsőbb parancsra, azért, mert más volt a politikai véleményük, mert szembe mertek szállni, követelték a háborús felelősség felvetését.

Közbevetőleg megjegyzem, hogy Horthy Miklós Magyarországnak egy tragikus figurája. Ezt Grassynak és a többi magas rangú tábornok uraknak mondom. Horthy segítőtársait, a katonatiszteket, a tábornokokat mindennel ellátta. Felsőházi tagságot, bankelnökséget, tábornoki egyenruhát, és a vele járó kitűnő fizetést, mindent megkapott ebben az országban az az ember, aki elmondhatta magáról, hogy valami különleges szerepe volt 1919-ben. Most jön a tragédia. Egyszer került ez a rendszer bajba és hiába csináltak itt Vitézi Rendet, hiába szervezték itt a legkitűnőbb hadsereget, hiába vigyáztak arra, hogy a Várba fel ne jusson a magyar nép jajkiáltása, október 15-én úgy cserbenhagyta a kormányzót egész garnitúrája — tisztelet a kivételnek —, ahogy az angyalföldi betyárt nem hagyja cserben a társa. (*Úgy van! Úgy van! Taps.*) Értem ezalatt azt, hogy az angyalföldi betyárban megvan az a becsület, ha látja, hogy a vezért a rendőrség körülfogja, megkísérli fegyverrel is kimenteni és van olyan betyárbecsület is, hogy vele hal meg. Horthy Miklóssal és Horthy Miklósért ebben az országban kevés tábornok és katonatiszt halt meg október 15-én és március 19-én.

Most azután természetesen beszélnem kell a másik, a tragikomikus figuráról. Ez Szálasi, akin mulat az egész művelt világ. Ezt a bohócot szolgálta a tisztikar nyolcvan százaléka a hatalomra jutásnál. Teljes politikai felelősségünk tudatában merjük állítani, ha a tisztikar október 15-e után nem teszi fel a nyilas karszalagot, akkor itt másképp festett volna a dolog. Ha magas rangú csendőrtisztek nem tették volna fel az árpádsávos nyilas karszalagot, akkor a baka, a szakaszvezető és az őrmester nem ment volna olyan könnyen ugyancsak arra a járószalagra. A feljebbvalónak kellett volna példát mutatni. Mi a magyarázata annak, hogy a rendőrségnél ezt a játékot ilyen kollektíve nem lehetett „megját-

szani", a csendőrségnél és a hadseregnél igen? (*Taps.*) Azért, tekintetes Népbíróság, mert a rendőrségnek sokkal közelebbi nexusai voltak akármilyen vonatkozásban a dolgozó magyar néppel, a tisztikarnak pedig, amely Magyarországon egy klikk volt, ilyen nexusai nem voltak. A Ludovikára nem jutott be parasztgyerek, ipari munkás gyermeke sem, csak itt-ott, és pusztán csak azért, hogy jó szolgája legyen ennek a rendszernek. Magyarország katonatörténelme folyamán október 15-én süllyedt a legmélyebbre. Ezt a tisztikar okozta.

Meg kell most indokolnom, hogy lényegében miben volt ennek a rendszernek az ereje? Ennek a rendszernek nem a szellemiekben volt az ereje. Elég, ha a tragikus sorsú Bartók Bélára, Magyarország legnagyobb zeneszerzőjére hivatkozom. Elment ebből az országból, még jóval a háború kitörése előtt. Talán szerencséje is, mert ha itthon maradt volna, valamilyen árpádsávos karszalagos fiatalember, október 15-e vagy március 19-e után, valamelyik utcasarkon agyonlőtte volna, mert nem lett volna hajlandó a Horst Wessel-dalt zongorázni. Ebből az országból el kellett mennie valakinek, aki szellemiekben valaki akart lenni, vagy sokat adott azokra az eszmékre és gondolatokra, amelyekért mégis csak érdemes élni ezen a világon. Ennek a rendszernek ereje a fegyver, a cinkosok és a gyilkosok, a fegyveres erőszak ereje volt. Az ellenfeleket kíméletlenül kiirtották és megfélemlítették. (*Úgy van! Úgy van!*)

Tekintetes Népbíróság! Egy-két dolgot fogok elmondani saját megfigyeléseimből. Mint egészen fiatal ipari munkás, sok tüntetésben vettem részt. A jelszó mindig az volt, hogy: „Munkát! Kenyeret!" Könnyen tudtunk a rendőrséggel birkózni, mert a gazdasági válság sok munkanélkülit teremtett. Mindig úgy éreztük, hogy a rendőrség nem tud legyőzni bennünket. 1930. szeptember 1-én jöttünk rá, hogy a Horthy-féle államapparátus és erőszakrendszere tökéletessé vált, amikor az Andrássy úton megjelentek a csendőrök és az első tank. Tíz évig építettek itt államrendszert, tíz évig képezték itt ki a katonákat, a tiszteket, tíz esztendő kellett ahhoz, hogy ez a vérben és szennyben született rendszer megszilárduljon. A régi megbízhatatlan katonatiszteket és csendőröket, rendőröket elküldték, jöttek a helyükbe újak. Külföldön Magyarországot csendőrállamnak ismerték. Horthyt mindig fehér lovon és csendőrkalappal ábrázolták a francia, svájci és egyéb karikaturisták.

Meg kell azonban állapítani, hogy ennek az államnak nemcsak csendőrség, nemcsak tisztikar, nemcsak egy új rendőrség kellett, hanem leventeintézmény is. Ha a leventeintézménynek az lett volna a feladata, hogy a fiatalságot fizikailag egészségessé, szellemileg tökéletesebbé formálja, akkor ám ostoba az az államrendszer, amely ezt nem akarja, de a leventeintézménynél pusztán két dologra fektették a fő súlyt: tudjon az illető haptákba állni, puskát forgatni, gyűlöletre és gyilkosságra tanították az embereket. (*Úgy van! Úgy van! Taps a*

közönség körében.) Tudniuk kellett pedig a magyar vezető rétegeknek is, hogy a nyolc-tíz milliós magyarság egy elkövetkezendő háborús katasztrófában döntő tényező nem lehet. A magyarság megmaradásának mindig előfeltétele volt — most különösen —, hogy szabadságszerető nép legyen, arra törekedjék, hogy a környező államokban és egész Európában szabadság és demokrácia legyen, mert csak ebben születhet újjá és nőhet egy szabadságszerető nép.

Az elmúlt huszonöt év rendszere a gyilkosokat és a rablókat szerette. Nem mintha kérkedni akarnék vele, de módomban volt különböző időközökben találkozni a magyar igazságszolgáltatással. Zöldyvel és Grassyval kapcsolatban ebben a tekintetben is el kell mondanom egy-két dolgot. Ha bezártak bennünket egy börtönbe azért, mert valamely szakszervezet tagjai voltunk, vagy valamilyen újságot olvastunk, vagy Párizsból behoztunk egy könyvet, avagy mertük volna azt mondani, hogy Magyarország miniszterelnöke nem egy tökéletes államférfi, akkor rendszerint azt tapasztaltuk, hogy a börtönben kétféle társadalmi réteg találkozott. Az egyik réteg a politikai foglyok rétege volt, ezeket mindenki utálta, a másikat, a tolvajokat és a gyilkosokat mindenki szerette a börtönök világában. Lehetett valaki a legjobb tanító, tanár, újságíró, ipari munkás vagy paraszt, abban a pillanatban, ha mást akart ebben az országban, mint amit az urak akartak, az illető semmivé változott, vagy gondoskodtak arról, hogy semmivé változzék. Sajnos, nem az egész magyar nép látja a dolgokat úgy, ahogy látnia kell. Boldog lettem volna, ha ide egy mikrofont állítottak volna be, és legalább Babós vallomását lehetett volna az egész országban mindenütt beleduruzsolni a fülekbe, hogy mindenki legyen tisztában azzal, hogy tulajdonképpen mi történt ebben az országban. Láttuk, hogyan állt itt Szombathelyi és adta a naivat. Ugyanúgy, ebben az országban van még elég sok naiv ember, aki nem hiszi el azt, aminek itt a hallgatóság fültanújává vált, amikor a vádlottakra ráolvasták a keresztkérdések tömegén keresztül a gyilkosságokat és a borzalmakat.

1919-től 1938-ig ebben az országban úgy intézték el a dolgokat, hogy ha valaki nem parírozott, az büdös kommunista volt. 1938-tól kezdve ehhez tettek egy jelzőt, zsidóbérenc kommunista volt. Az ügyész úr előttem beszélt erről a kérdésről a perrel kapcsolatosan, részben elmondotta, én azonban a leghatározottabban le kívánom szögezni, hogy ez a per nem a deportált zsidók pere. Miért nem? Ezek az urak nem a zsidókon kezdték ezt a játékot, ezek az urak 1919-ben nem zsidókat vertek agyon, hanem keresztény parasztokat, ipari munkásokat, tanítókat, tanárokat, ügyvédeket, orvosokat.

Én szeretnék valamit elmondani a csendőrség intézményéről. Más állam megelégszik azzal, ha rendőrsége van. Módomban volt a dán, a svéd, a norvég, a belga, a holland és a francia rendőrséget látni. Németországot kivéve alig

láttam valahol csendőrt. Magyarországnak csendőrségre volt szüksége, mert ha valahol, lent a falun nagy a nyugtalanság — a magyar parasztság ezeréves perének nyugtalansága —, ezt nem lehet másként visszaszorítani, csak egy újabb apparátussal. A rendőr nem volt megbízható ehhez. Külön kreáltak egy szervet, a csendőrség szervét, amelyről egyszer nagyon nagy dolgokat fognak mondani a tekintetes népbíróságnak, most azonban csak a következőket kívánom szíves tudomására hozni. 1945 márciusában Debrecenben, az Ideiglenes Kormány székhelyén, az összes nemzeti függetlenségi pártok vezetői összejöttek, és példátlan eset történt. Mi, akik sohasem voltunk a hívei a kollektív bűnösségnek és felelősségnek, a Nemzeti Függetlenségi Front pártjainak vezetői ezen az ülésen — amelyen Tildy, Veres Péter, Rákosi és Kiss Roland vettek részt Dálnoki Miklós Béla elnökletével — kimondották, hogy a csendőrség kollektíve felelős az elmúlt huszonöt esztendőért, tehát minden csendőrt felelőssé tesznek, rangra való tekintet nélkül, és így egy különleges igazoláson kell keresztülmennie. Mi a magyarázata annak, hogy egy ilyen álláspontra voltunk kénytelenek helyezkedni? A csendőrség odalenn, a falun, kiverte a magyar parasztból a függetlenség, a szabadság és az emberi gondolat legkisebb szikráját is. (*Úgy van! Úgy van! Taps a közönség körében.*) Amíg csak a szocialistákat verték ebben az országban, addig nemigen jutott el a jajgatás az emberek füleibe, a baj ott kezdődött, amikor Bajcsy-Zsilinszky Endrére, Tildyre és a többiekre is sor került, amikor már a csendőr csak a saját főnökét kezdte respektálni. Hiszen a csendőrök szállították a képviselőválasztásokon a szavazókat is. Amikor Magyarország a történelmi sorsfordulóhoz érkezett, a rendőrség intézménye nem volt elég megbízható, és a csendőrökre kellett rábízni az úgynevezett defenzív osztályt. A vádlottak nem vették észre — többször célzatosan tettem fel a kérdést —, hogy mikor és hol jelent meg a csendőrség. Tudjuk, hogyan léptek fel a csendőrök Békéscsabán, Pesterzsébeten és máshol, ahol „izgága parasztokat" kellett leszerelni. A vallatás azzal kezdődött, hogy az illetőt meg sem kérdezték, hanem félholtra verték. A vallatás csak másnap kezdődött. Ki ne hallott volna Pesterzsébetről, Csillaghegyről, az Andrássy laktanyáról, a Hadik laktanyáról? Ezt úgy mondom, mint akinek szeme láttára történtek ezek a dolgok, igaz, hogy 1942-ben. Minden értelmes magyar ember erről beszélt. Az előbb megkérdeztem az újvidéki polgármestert, hogy miért nem beszéltek ezekről a dolgokról? Azt felelte, dehogy beszéltünk mi, az események után még egymásra sem mertünk nézni. Aki egyszer betette a lábát ebbe a kitűnő csendőri intézménybe — Zöldy barátom, az onnan úgy jött ki —, az inkább soha életében nem szólt semmit. A keresztények és az izraeliták ezreit juttatták akasztófára és börtönbe.

Szombathelyi vezérezredes úr azt mondta, hogy a délvidékiek nem akarták felvenni Szent István palástját. Nézzük meg ezt a palástot! Nézzük meg, mi történt a Felvidéken! Visszakaptunk egy nadrágszíjat, besétál az apparátus, elfoglalja a helyét, mivel kezdi? Katonaságot és csendőröket küld előre, oda polgári egyén nem mehet be. Először nem értettük, hogy miért van erre szükség. Hát egyszerűen azért, mert ott esetleg véletlenül demokratikus intézmények vannak, más politikai felfogásúak vannak, azokat előzőleg el kell intézni. Kassán működött egy vészbíróság, a csendőrség köpenyege mögött. Ha valaki nem parírozott, akkor agyonverték. Ha nem tudták agyonverni, rávertek húsz jegyzőkönyvet és felakasztották. Azt hitték, hogy ennek a híre nem jut el Budapestre. Mit csináltak Erdélyben, ahová magam is való vagyok? Több utat kellett tenni Kolozsvár, Nagyvárad és Budapest közt és érintkezésbe lépni a kormánnyal, hogy meg lehessen mondani: odalent „javítják" az erdélyiek és a magyarok viszonyát, mert agyonverik az embereket, ha más politikai mentalitást, vagy más politikai felfogást vallanak.

Bocsánatot kérek, ezt meg kell magyarázni. Mi az, hogy más politikai felfogás? Rossz magyarok voltak? Nem! Azoknak a magyaroknak nem tetszett, hogy itt a minisztériumokban bokáznak, kegyelmeseznek és mindenki hajlong a másiknak. Nem tetszett nekik, hogy valaki elvette a magyar parasztól a földet, és visszaadta régi urának. Visszaadta az arisztokráciának és a többieknek, és ebbe a magyar paraszt nem tudott belenyugodni. Nem tetszett annak a magyar parasztnak, akinek a Felvidéken titkos választójoga volt, hogy visszacsatolták ebbe az országba, és itt nem volt választójoga. Valahogyan mégis csak élt ebben az országban, és kinyílt a szeme, mint a miénk is kinyílt Erdélyben. Az nem tetszett, hogy börtönben tartották az országot. Azért kellett ez az intézmény, hogy elnémítsa ezeket az embereket. Még nincs deportálás, gettó, sárga csillag, de a börtönök tele vannak keresztény írókkal, parasztokkal és a többiekkel, agyonvert emberekkel, jajgató emberekkel van tele egész országunk, a nagyváradi kaszárnya kazamatái, a kolozsvári kaszárnya kazamatái... És az urak így indultak el a Délvidék megszállására...

A Felvidéken a visszacsatolás után hat hét múlva engedtek komoly civilforgalmat Kassa és a többi város felé. Erdély felé jó két hónap kellett hozzá. A visszacsatolt Délvidékre hónapokon keresztül nem volt tanácsos lemenni. Hónapok teltek el, mire az ember lemehetett megnézni. Miért? Mert vitték a különítményeket, és ha talán volt is ellenállás, amit én meg tudok magyarázni, olyan retorzió következett rá, olyan állapotot teremtettek az urak a Délvidéken, hogy ott már mindenki féltette az életét, és mindenki mindennel leszámolt. A legcsekélyebb ellenállásra is olyan megtorlások következtek, amelyek példátlanok voltak. Újvidék egy dolognak a vége. Zsablya, az egész háromszög

és Titel után, falvak felgyújtása, asszonyok kiirtása után Újvidék a maga nyolckilencszáz halottjával befejezése egy dolognak. Mellékesen hozzáteszem, hogy nem hiszem el ezt a számot. Sokkal többre becsülöm az áldozatok számát, csak az urak gondoskodtak arról, hogy ezek az áldozatok ne maradjanak meg. Ez az igazság ebben a kérdésben, tekintetes népbíróság, és ez a rendszernek a bűne.

Ezzel kapcsolatban még egy-két dolgot el kell mondanom. Kérdezhetné valaki, hogy miért mondom el ezeket, amikor a két vádlottal foglalkozom. Nézzünk szembe egyszer az igazsággal, miért hazudjunk egymásnak? Huszonöt évig eleget hazudtak itt, ám jöjjön most a megtisztulás folyamata, és mondjuk el mindazt, ami ide juttatott bennünket, ahol vagyunk!

Nagyon helyesen mondotta az ügyész úr, hogy a vádlottakat felakaszthatják, agyonverhetik, de értsük meg: annak az adóját, ami ma van — akár tetszik, akár nem —, nekünk kell megfizetnünk. 1919 előtt azért verekedtünk, mert nem akartunk háborút háborúra halmozni és adót fizetni. 1919 után megint csak a háború ellen voltunk kénytelenek verekedni, mert tudtuk, hogy az urak háborúsdit fognak játszani egymás között, de a terheket nekünk kell megfizetnünk.

Egyet meg kell itt mondanom, tekintetes népbíróság, az pedig a következő. Mindent el tudtunk képzelni, egyben azonban nagyon csalódtunk: a háború és a gonosztettek méreteiben. Bennem egy ideig élt az a gondolat, hogy a magyar tiszt lovagias úr, a becsületességnek, a rendnek és a tisztességnek mintaképe. Lassan azután elhalványult bennem ez a kép, és most azt kérdezem: a most lezajlott háborús perek bármelyikében hol jelentkezik a magyar tisztikar lovagiassága, becsületessége és tisztessége?

Bátor voltam azt mondani, hogy a vádlottak padján a magyar tisztikar ül. Méltóztassék megengedni, tekintetes népbíróság, hogy két-három mondattal bizonyítsam ezt. Újvidéken Babós megállapítása szerint, száz katonatiszt volt. Grassy szerint kétszáz-kétszázötven. Én a magasabb számot fogadom el. Ebből a kétszáz-kétszázötven katonatisztből Babós szerint állítólag egyetlenegy katonatiszt akadt, aki Budapestet értesítette, hogy mi történik. A többi felső parancsra intézte a dolgokat. Megkérdezi az ember: mi történt, mi szakadt meg az urakban, hát olyan fegyelem volt ott, olyan rend volt ott, vagy olyan parancsteljesítési készség? Nem! Az a nevelés, amelyet az urak a Ludovikán kaptak, az a nevelés, amelyet a kaszárnyába vittek, az a szellem, amely összekötötte a gyilkosokat és a rablókat ebben az országban! (*Taps a hallgatóság soraiban.*) Még csak annyit, hogy aki október 15-e után Szálasira az esküt letette, és Szálasit szolgálni tudta, azt nekem nem kell külön bemutatnom.

A történelmi hűség kedvéért azonban tartozom enyhíteni ezen az éles és merev meghatározáson: Kiss Jánosok is voltak ebben az országban és Bajcsy-

Zsilinszky Endrék is, csak olyan kevesen voltak a Kiss Jánosok és Bajcsy-Zsilinszky Endrék, hogy könnyen meg lehetett számolni őket és ezeknek egy részét is, a Grassyk és a többiek juttatták a vádlottak padjára, juttatták az akasztófára, megtizedelték vagy legtöbb helyen megötödölték őket. Ezért van ebben az országban nagyon kevés olyan katonatiszt, akire mi büszkén tudunk ránézni. Attól a tisztikartól, amely ezt a háborút végigcsinálta, épületes dolgokat nem várhatunk.

Most még egy meghatározás, amely hozzátartozik a perhez: Grassy az értelmi szerző, és Zöldy a végrehajtó. Pontosan találkozik a kettő, az egyik a katona, a másik a csendőr. Öröm a számomra, hogy a rendőrséget nem kell odasorolnom melléjük. Mi az a szellem, amely ezt az értelmi szerzőséget és ezt a végrehajtást jellemzi? „Feszesebben, feszesebben, hullákat akarunk látni!" És Zöldy feszesen szállította az uraknak a hullákat. De olyan ostobán, olyan bután, amilyen bután rablógyilkosok még nem dolgoztak a világon: elfelejtették ezek a banditák, hogy megszületnek a fényképek, elfelejtették, hogy valahol valaki lefényképezi ezeket a dolgokat és a háború után odateszik az asztalra.

A józan ész is megáll Szombathelyi magatartásán és viselkedésén, de Grassyén is. Semmit nem tudnak, semmit nem vállalnak, nem tudnak az újvidéki események után három-négy héttel semmiről, amikor megszólal a washingtoni rádió, a londoni rádió, a moszkvai rádió és pontosan megmondja, mennyi hulla volt. És megjelenik a könyv Amerikában, Angliában, Svájcban és más helyeken. Már ott fekszik Kállay miniszterelnök asztalán a külföldről behozott könyv, fényképekkel, a rablógyilkosságok tömegeivel. Nem gondolták az urak, hogy szórakozó katonák lefényképezik ezeket az eseteket a maguk kedvtelésére, és három-négy hét múlva kint vannak a képek Londonban, és egyszer egy nép asztalára teszik, talán holnap, a magyar nép békeasztalára? Leteszik nekünk az újvidéki fényképeket talán Londonban, vagy talán Washingtonban, és a magyar népnek leszámítolják azt, amit maguk Újvidéken és az egész Délvidéken csináltak! (*Úgy van! Úgy van! A hallgatóság soraiban.*)

Természetesen, hogy ez a munka tökéletes legyen, hogy a szellem tökéletes legyen — mert a katonát nem mindig ésszel szokták fegyelmezni — kell hozzá ital, rum a csendőrnek, a bakának és a folyamőrnek. Nem találom véletlennek, tekintetes népbíróság, hogy a folyamőrség is belekapcsolódott ebbe a játékba, a folyamőrség, amelynek egyszer nagynevű vezetője Horthy Miklós volt. Babós megállapítása és vallomása szerint is, amelyet jegyzőkönyvbe mondott, a folyamőrségnek egyik tisztje volt a legragyogóbb kivégző hóhér lent a Délvidéken, ott a strand körül. Nem véletlen: minden pontosan beletartozik ebbe a játékba.

Vizsgáljuk meg, mire vezetett a szesz, a rum, amelyet maguk közpénzen kaptak és osztottak ki. Az ember nem tudja, hogy nevessen-e, mérgelődjék-e, vagy mélységesen felháborodjék és befelé sírjon. A csendőrök, a katonák és a folyamőrök nem attól a rumtól rúgtak be, amelyet nekik közpénzen kiadtak, de az volt az indítás. Elfelejtettem megkérdezni a tárgyalás alatt, de ha az urak vendéglőben és kávéházban tanyáztak és ott vacsoráztak, akkor a legénység is nyilván talált nyitott vendéglőt és éttermet, a kifosztott lakásokban talált italokat, akkor aztán elég volt egy fél liter konyak ahhoz, hogy egy csendőr, folyamőr vagy baka elveszítse az eszét, ha azután vért is láttak — mert erre parancsot kaptak —, nem volt, aki megállítsa a dolgot. Az a meggyőződésem, hogy az urak elkezdtek egy razziát — itt-ott talán volt egy-két ok —, elkezdtek egy műveletet és tehetségtelen kóklerek voltak, mert egy szörnyű nemzeti katasztrófa lett belőle. (*Úgy van! Úgy van! A hallgatóság soraiban.*)

Most még egy-két jellemző dolgot el kell mondanom, tekintetes népbíróság! Ilyen az a mű-partizáncsata, amikor mellélopják — ahogyan Angyalföldön szokták mondani — a pofának a bűnjelet. Ismerjük ezt a csendőrségi módszert más vonatkozásban. Velem is megcsinálták egypárszor, hogy mire felvettem a kabátomat, akkorra a kabátom zsebében volt az, amiért eljöttek hozzám. Nem egyszer történt, hanem többször. Huszonöt évig játszottak ilyen módszerekkel. Erre a módszerre azért volt szükség, mert bizonyítani kellett a nagy nyilvánosság felé, hogy erre a rendszerre, ezekre az apparátusokra szükség van. Ha nem volt kommunista szervezkedés, akkor maguk csináltak, ha nem volt sztrájk, akkor maguk csináltak, ha a paraszt csendben volt, akkor összeugrattak a parasztokat, ha az ipari munkás hallgatott, mert úgy érezte, hogy a józanság megköveteli, hogy hallgasson, akkor maguk összeugrattak. Kaszárnyát, börtönt csináltak ebből az országból, olyant, hogy amikor a németek jöttek, akkor — mert a lelkük ilyen volt — pontosan találkoztak.

A német—magyar barátságról csak annyit, hogy az urak és a csendőr urak barátai voltak a német junkereknek és a poroszoknak, de ez a barátság nem a német nép és a magyar nép barátsága volt, mert a magyar népről köztudomású, hogy négy-ötszáz évig verekedett nemzeti függetlenségéért és önállóságáért, éppen a németekkel. És amit én nagyon sajnálok, tekintetes Népbíróság, volt idő, amikor a magyar nép a legnemesebb, leghíresebb nép volt a világon. 1848—49 után nem volt a világon olyan költő, író vagy államférfi, aki ne beszélt volna szépen rólunk. Kossuth volt az első európai államférfi, akit Amerikában úgy fogadtak, ahogyan egy államférfit fogadni kell, szemben a Monarchia államférfiaival. A magyar népről úgy beszéltek, mint amely — 1848—49-ben egész Európa zsarnokságával szemben — nemzeti önállóságát, nemzeti függetlenségét és szabadságát védte. Akkor volt nagy a magyar nép.

De az 1914—18-as háborúban és 1919 után egészen napjainkig ebből a népből (*vádlottak felé*) maguk kilúgozták — katonai drillel vagy másképp — a nemzeti függetlenség, a nemzeti önállóság erejét, és mire odakerült volna a sor, hogy a nép tegyen valamit, akkor már késő volt, mert az urak kezében volt az egész játék, és gondoskodtak arról, hogy Quislingek legyenek ebben az országban, és találtak ötödik hadosztályt ebben az országban, nemcsak svábokat, nemcsak svábokból lett magyarokat, hanem más magyarokat is találtak, és egy nép számára, sohasem jelent emelkedési lehetőséget az, hogy ilyesmivel dicsekedhet.

Még valamit, ami ehhez hozzátartozik. Az elmúlt huszonöt esztendő alatt követett politikához képest, a Felvidékre is, Erdélybe is, de legfőképpen a Délvidékre, mozgó akasztófával mentek maguk. Csodálkozik akkor a magyar nép, ha a nemzetiségek nem akarták felvenni Szent István palástját? Ezt a vezérkari főnök úr nem tudta, mert semmiféle kapcsolata nem volt a magyar néppel, ehelyett belefojtottak az emberekbe minden élniakarást és a szabadság szeretetét.

Azok közé az emberek közé tartozom, akik az ügyvédet, az orvost, a mérnököt és a tanárt, mint intellektuális embereket, sokra tudják becsülni. Azt mondom, iskolába járt, egyetemet végzett, diplomát szerzett, neki aztán egy csomó dolgot tényleg tudnia kell. Egyet nem értek. Katonák, politikusok, államférfiak is jártak iskolába, magas képzettséget szereztek, a szakmájukat állítólag jól értik. Hogyan tudtak hát egy népet ilyen katasztrófába belesodorni? Sok katonatiszttel, sok politikussal vitatkoztam. Azt mondhatnám Grassynak, amit beszélgetésünk során mondtam Jarossnak: maga a legnagyobb gonosztevő. Miért? — kérdezte tőlem Jaross. Azért — feleltem —, mert ha magának azt mondom, hogy „Amerika", akkor maga tudja, hogy mit kell alatta érteni, ha magának azt mondom, hogy „Anglia", akkor maga tudja, hogy az angolszász birodalmat kell alatta érteni, ha azt mondom magának, hogy „Szovjetunió", akkor maga tudja, hogy a kétszázmilliós birodalom anyagilag, erkölcsileg, katonai szempontból mit jelent. Magyarázza meg nekem, hogy maga, aki tudta ezeknek a birodalmaknak az erejét, hogyan köthette ennek az országnak szekerét egy olyan országhoz, amely már akkor elvesztette a háborút, amikor elindította. Magyarázza meg nekem katonai, stratégiai szempontból, hiszen, ha csak ránéz a világ térképére, látja, hogy a Föld kétezer-nyolcszáz millió lakosából az egyik oldalon négyszázmillió, a másik oldalon ezernyolcszáz millió áll. Azt magyarázza meg nekem valaki, józan katonai ésszel, hogyan lehet ezt a kettőt összemérni! Hitték vagy feltételezték az urak egyáltalán, hogy Németország, Olaszország és Japán legyőzi ezt a három hatalmas birodalmat, amelynek erejét — nem beszélek arról, hogy mi

van mögöttük politikailag, ez külön kérdés — matematikai pontossággal meg lehetett állapítani? Nem gondolták, hogy ennek a háborúnak mi lesz a vége? Ezt csak a szerb nép tudta, mi nem tudtuk, illetőleg akik tudtuk, minket az urak nem engedtek ebben az országban szóhoz jutni.

Még valamit, ami hozzátartozik a dolgokhoz. Szombathelyi vezérezredes úr, schneidig katonatiszt, kifejezésre juttatta azt a katonatípust, amelyhez egyébként az urak általában tartoztak. Háromezer halott, az neki pletyka. Vezérkari főnök, aki el van foglalva, Isten tudja mivel, és nem tudja, hogy mi történik a Délvidéken. Már ordítják a rádiók, Budapesten már minden gyermek napok óta suttogja, hogy mi történt a Délvidéken, de őkegyelmessége, a vezérkar főnöke, magasrangú katonatiszt, nem tudja hetek múlva, hónapok múlva sem és amikor mondják neki, nem hiszi el.

Ez a szellem volt az, tekintetes népbíróság, amely nem akart tudni semmiről, nem akart elhinni semmit, s ez a szellem teljesen tönkretette ezt az országot. Ez a szellem volt az, amely begubózott, és nem akart maga mögé engedni senkit sem. Mindenkit, aki tehetséges volt, kidobott. *(Vádlottak felé)* Maguknak szolgák kellettek, haptákoló legények kellettek, maguknak olyan élet kellett, amelyben dirigálni, parancsolni lehetett másoknak.

Pontosan nem volna feladatom, de becsületemnek teszek vele eleget, amikor Szombathelyi vezérezredes úr szellemével kapcsolatban visszautasítom azt a módot, ahogyan ő a partizánokról beszélt. Úgy beszélt róluk, mint egy nem tudom milyen kommunista csürhéről. A Délvidékre le kell menni, azon a hányaveti dzsentri módon, le kell menni és tisztogatni kellett. Mondom, dzsentri módon, mert ez a szellem más vonatkozásban is érvényesült. Itt van a láncolat, kezdődik Horthy Miklóssal, azután jönnek sorban a többiek, minden figura. Ez volt a szellem. Én itt a partizánoknak elégtételt kívánok adni. Bár nekünk lettek volna jó partizánjaink és sok partizánunk! Azokat a partizánokat, akik nemzeti függetlenségükért, nemzeti szabadságukért haltak meg — mert meghaltak — becsület illeti meg, még akkor is, ha Jugoszláviához, ha Romániához, ha más országhoz tartoztak, mert én a mi partizánjainknak, a magyar partizánoknak ugyanazt követelem meg. Szerencse, hogy nem teljesen sikerült a maguk dolga, de kijelenthetem, hogy ha mi, október 15-e vagy már március 19-e után, megfordulunk és partizánná válik az egész ország, akkor nem hiszem, hogy ezt az országot ilyen tökéletesen tönkre lehetett volna tenni. *(Úgy van! úgy van! Taps a hallgatóság soraiban.)* Ezért fáj nekem, hogy amíg a jugoszláv nép világtörténelmi szerepe, neve és híre olyan nagy, addig nekünk nagyon sokat kell majd dolgoznunk, hogy a maguk szennyes munkája után ezeket a dolgokat egyensúlyba tudjuk hozni.

Innen, én üzenetet is kívánok küldeni a jugoszláv népnek, mint a magyar nép

gyermeke. Mi le fogjuk mosni ezt a gyalázatot és dolgozni fogunk, hogy ebből a gyalázatból egyszer valami olyan szülessen meg, ami valóban az örök barátságot és az örök békét jelenti a két nép között. Ha Grassy nem tudta, akkor most tudja meg, hogy nem véletlen, hogy úgy kezdtem a beszédemet, hogy Újvidék felér egy elvesztett háborúval. Külpolitikai vonatkozásban soha nagyobb gonosztettet nem lehetett elkövetni a magyarokkal szemben, mint amilyen Újvidéken történt. Arról nem beszélek, hogy majd a béketárgyaláson kiküldöttjeinknek sokat kell verekedniök, birkózniok és mosakodniok. Ha nem így volna, akkor nem tudnánk megérteni, hogy az a rendszer, amellyel én nem értettem egyet, tehát Horthyék egész rendszere, szintén ezért volt kénytelen Grassyékat és Zöldyéket odaültetni a vádlottak padjára, pusztán csak azért, mert a világnak meg kellett mutatni, hogy nem értettek velük egyet.

Egy megdöbbentő dolog történt itt, amelyért nagy a felelősség, és azt nekem el kell mondanom. Az urak itthon nem tudták, hogy mi történik lenn Újvidéken. Grassy is alig tudta, hogy mi történik ott, ahol ő volt. Budapesten a vezérkar főnöke sem tudta, hogy mi történik Újvidéken, de a svájci követünk, a svéd követünk és más követünk, akikhez befutott a világ minden tájáról a hír, tudták. Cáfoltuk Svájcban, hogy nem igaz, cáfoltuk mindenütt, és a követek nem jelentették Budapestnek, nem jelentették a külügyminisztériumnak, hogy vigyázzon a magyarság, mert ilyen és ilyen hír van a világon. Összedolgoztak odakint a gyilkosok a diplomatákkal és bent letagadták, elhallgatták, hogy miről beszél a világ.

Most nem tudom pontosan megállapítani, hogy a felelősség súlya kire esik, de azt meg kell mondanom, hogy az a vezető réteg, amely a politikát, a diplomáciát és a katonaság vezetését ebben az országban a kezében tartotta, kell hogy viselje a felelősséget. Aki március 19-e után még politizált, annak a felelőssége előttem nem lehet kétséges, mert külpolitikai vonatkozásban sokszor vissza fogunk erre térni és sokszor beszélni fogunk róla.

A tekintetes népbíróságnak gondolnia kell erre, ha ítéletet fog hozni. Amiket elmondottam, mint politikai ügyész, mindazt úgy adom útravalóul, hogy méltóztassék igazságot szolgáltatni a meggyalázott magyar nép nevének, becsületének, és az ítéletnek olyannak kell lennie, hogy a világ felé dokumentáljuk, elítéljük ezeket a gyilkosokat, akik egyben rablógyilkosok is, mindegy, hogy valaki értelmi szerző vagy cselekvő részes volt. Legyen vége egyszer annak a komédiának, hogy a keretlegényt mindig felakasztják, az urak meg mindig megússzák a dolgot. *(Taps a hallgatóság soraiban.)* Gyerünk egyszer az értelmi szerzőkkel is az akasztófára, lássa a magyar nép, hogy nemcsak a keretlegények kerülnek sorra, hanem az értelmi szerzők is akasztófára kerülnek!

Szolgáltasson tehát az ítélet megbecsülést a magyar népnek, lássa a világ azt, hogy mi megvetjük ezeket a gyilkosokat, és egyetértek az ügyész úrral abban, hogy ítéletével kifejezésre kell juttatnia a bíróságnak, hogy mi ezt a két urat a magyarságból is kitaszítjuk.

Befejezésül csak annyit: az igazság életért életet követel és a nemzeti becsület megtisztítását. *(Éljenzés és taps a hallgatóság soraiban.)*

Elnök: A tárgyalást a mai napra félbeszakítom és folytatását holnap reggel 9 órára tűzöm ki, amikor sor kerül a védelem és a vádlottak beszédére.

(A főtárgyalás délután két óra negyvenöt perckor végződött.)

10

A Budapesti Népbíróság 1946. január 11-én hirdetett ítéletet dr. Zöldy Márton és Grassy József bűnperében. Másodfokon a Népbíróságok Országos Tanácsa tárgyalta az újvidéki felelősök perét Bojta Béla vezetésével. Bojta — szokásához híven — egy nap alatt lezárta az ügyet, s népbíró társaival helyben hagyta az első fokon hozott halálos ítéletet.

Feketehalmy-Czeydner Ferenc ellen a népbírósági ítéletet a Budapesti Népbíróság 1946. május 22-én hirdette ki.

Grassy József a vádlottak padján

NÉPBÍRÓSÁGOK ORSZÁGOS TANÁCSA
NOT. I. 1030/18.
1946.

A MAGYAR NÉP NEVÉBEN!

A Népbíróságok Országos Tanácsa a többrendbeli háborús és népellenes bűntettekkel vádolt *Grassy József* és dr. *Zöldy Márton* bűnügyében, amelyben a budapesti népbíróság 1946. évi január hó 11. napján Nb. XII. 5012/1945/9. sz. alatt ítéletet hozott, a védelem részéről bejelentett fellebbezések folytán az ügyet 1946. évi március hó 2. napján befejezett nyilvános fellebbviteli tárgyaláson felülvizsgálta és meghozta a következő

ítéletet:

A Népbíróságok Országos Tanácsa az első fokon eljárt népbíróság ítéletének nem fellebbezett részét érintetlenül hagyja, fellebbezett részét pedig a Bp. (Büntető perrendtartás) 423. §-a értelmében helyben hagyja.

Indokolás:

Az első fokon eljárt népbíróság helyesen állapította meg és értékelte a tényállást és helyes a büntetés kiszabására vonatkozó rendelkezése is. Ennélfogva az ítéletet indokai alapján helybenhagyni kellett.

Budapest, 1946. évi március hó 2. napján.

Dr. Bojta Ernő Béla s. k. tanácsvezető és előadó, dr. Berend György s. k., dr. Szabó Mihály s. k., dr. Sömjén Pál s. k., dr. Sárkány Kálmán s. k. szavazók.

A kiadvány hiteléül:
Gyenesné
s. hiv. tisztv.

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG NEVÉBEN!

Háborús bűntettek miatt Feketehalmy-Czeydner Ferenc ellen indított bűnügyben, a Budapesti Népbíróság 1946. évi május hó 22. napján befejezett nyilvános tárgyalás alapján meghozta az alábbi

ítéletet:

Az 1946. évi április hó 8. napjától előzetes letartóztatásban levő *Feketehalmy-Czeydner Ferenc,* 1890. november 22-én Biskin született, r. kat. vallású, szegedi (Oroszlán u. 4. sz.) lakos, vezérezredes, magyar állampolgár, nős, egy gyermek atyja, vagyonos, katona volt vádlottat bűnösnek mondja ki az 1945. évi VII. t. c. által törvényerőre emelt 81/1945. M.E.sz. r. 11.§.4. és 5.

pontjába, valamint a 13.§.4. pontjába ütköző háborús bűntettekben, ezért őt a hivatkozott törvényhely 12., 14. és 3. §-ai alapján a Btk. 96. és 99. §-ai felhívásával összbüntetésül halálra, mint főbüntetésre, továbbá a Budapesten Sasadi u. 2307/10. hrsz. 192 n.ö. ter. ingatlan vádlott tulajdonát képező 1/2 részének elkobzására mint mellékbüntetésre ítéli.

A halálbüntetést zárt helyen, de a nyilvánosság kizárása nélkül kötél által kell végrehajtani...

Az ítéletet azonban nem hajtották végre. A fegyverszüneti szerződés vonatkozó paragrafusai alapján ugyanis Jugoszlávia kikérte az újvidéki és környékbeli bűncselekményekben részes felelős személyeket: csendőröket, katonatiszteket, politikusokat.

Az újvidéki Magyar Szó 1946. október 19-i számában *A bácskai razzia fasiszta hóhérai a népbíróságunk előtt* címmel már arról tudósít, hogy a napokban kezdődik a főtárgyalás. A per október 22-én kezdődött és 31-én már ítéletet is hirdettek. A Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Nemzetgyűlésének Elnöksége elutasította a halálra ítéltek kegyelmi kérvényét, s az ítéletet november 5-én végrehajtották. Dr. Bajsay Bauer Ernő volt Bács-Bodrog megyei alispánt, Bajor-Bayer Ferenc tábornokot, Gaál Lajos csendőrezredest, dr. Nagy Miklós volt újvidéki polgármestert, Szombathelyi Ferenc volt magyar vezérkari főnököt és Perepatics Pált főbe lőtték. Bitófára került Grassy és Zöldy Újvidéken, Feketehalmy-Czeydner Zsablyán. A számonkérések még folytatódtak.

A 2. hadsereg becsülete

1

1942. elején, Hitler Magyarország fokozottabb részvételét sürgette a Szovjetunió elleni háborúban. Január 6-án Budapestre érkezett a német birodalmi külügyminiszter, Joachim von Ribbentrop. Azt kívánta, hogy az egész magyar haderőt vessék be a keleti fronton. Ez huszonnyolc hadosztályt jelentett volna! Bárdossy és társai megdöbbentek. Ribbentrop arcátlan erőszakossága egyben ravasz taktikai fogás is volt. Tudta ő jól, hogy az egészet nem kaphatja meg, de megpróbálta kicsikarni a lehető legtöbbet. A területi revíziót emlegette, ígért és fenyegetett. A tárgyalások utolsó napján, január 10-én a kormányzó megírta válaszlevelét a Führernek. Ennek végén olvasható: „...lelkesedéssel veszünk részt a tavaszi offenzívában, amennyire csak a felfegyverzés, a mezőgazdaság és a bennünket körülvevő ellenség ezt lehetővé teszi. A részleteket a katonai vezetők fogják megbeszélni."

Hazatérése után, január 19-én RIBBENTROP táviratot küldött a budapesti német követnek, Jagownak. Ebben jelezte, hogy a másnap érkező Keitel tábornagy tárgyalásainak sikere érdekében ismételten hajlandó érvényesíteni a befolyását.

Tekintettel Keitel vezértábornagy közelgő budapesti látogatására, mikor is a német és a magyar katonai szervek részletesen rögzítik a magyar véderő részvételét a keleti hadjáratban, tájékoztatására közlöm, hogy budapesti tárgyalásaim lefolyásáról személyesen informáltam Keitel vezértábornagyot. Mint azt ön is tudja, tárgyalásaim eredményeként a magyar kormány kijelentette, hogy haderejét ugyan nem vetheti be száz százalékig a keleti hadjáratban, de abban lehetőségeinek szélső határáig részt vállal. Ezt az ígéretet úgy értelmez-

tem, számíthatunk arra, hogy a keleti hadjáratban a magyar védőnek legalább kétharmada részt vesz, és ebből kell kiindulnia Keitel vezértábornagynak is budapesti tárgyalásainál. Ha e tárgyalások során szükségesnek látszik Keitel vezértábornagy fáradozásait politikailag azzal támogatni, hogy a miniszterelnök újból foglalkozzon az üggyel, szíveskedjen megfelelően intézkedni. Amennyiben kívánatosnak látja, hogy a tárgyalásokba újból beavatkozzam, tudasson arról távbeszélőn vagy táviratilag; ez esetben majd arra kérem, közvetlen megbízásomból közölje a kormányfővel, hogy ragaszkodunk a nekem tett ígéretéhez.

A vezértábornagy budapesti tárgyalásai eredményre vezettek. Hosszas alkudozások után Keitel a következő magyar ajánlatot fogadta el: kilenc gyalogos, egy páncélos hadosztályt, továbbá öt megszálló hadosztályt. Az OKW főnöke megígérte, hogy a páncélos hadosztály teljes felszerelését a Harmadik Birodalom biztosítja. 1942. kora tavaszán megkezdődött a 2. hadsereg felszerelése. A frontra szállítás három lépcsőben történt. (Megjegyezzük, hogy körülbelül ötvenezer munkaszolgálatos is a hadsereg kötelékébe tartozott.)

A csapatok még el sem érték felvonulási helyüket, amikor tényleges irányítóik, a német katonai vezetők egy részüket máris bevetették. A III. hadtest érzékeny veszteségeket szenvedett. A voronyezsi frontszakaszra kiérkező, a gyalogmenettől elfáradt magyar csapatok a német seregtestektől délre, az olaszoktól északra helyezkedtek el.

Alább KORNIS PÁL-nak adjuk át a szót:

Az, hogy a 2. magyar hadsereg sorsa akkor dőlt el, mikor német kívánságra kiküldték a frontra, politikailag igaz. Katonailag azonban természetesen nem. Érdemes megvizsgálnunk, mi ezen a téren a valóság.

A rendelkezésre álló iratanyagból, a visszatértek jelentéseiből és megállapításaiból, a túlélők visszaemlékezéseiből kirajzolódik a történtek képe. Egyetérthetünk mindazokkal a megállapításokkal, amelyek a hadsereg szellemére, a fennállt hiányosságok egész sorára vonatkoznak. Egyetérthetünk avval, hogy ez a hadsereg pusztulásra ítélt áldozat volt a rablóháború megnyerésébe vetett tévhit oltárán. Az egykori dokumentumok jelentős része azonban mégis egyoldalú, részben az ellenállást felnagyító, részben a megvert vezetés önigazolását kereső, a felelősséget a katonatömegekre hárító, a tényleges körülményeket istencsapásként felfogó szándékok tükröződése...

Kornis Pál a Don menti eseményekre emlékezik

...Január 12-én 11 órakor (moszkvai idő szerint) egyórás tüzérségi előkészítés után, az első lépcső négy hadosztályának — 141., 25. gárda, 340. és 107. lövészhadosztályok megerősített zászlóalj erejű — előrevetett osztagai rohamra indultak a magyar peremvonal ellen. A sztorozsevojei hídfőből támadó felderítő csapatok a nap végére egyes szakaszokon áttörték a magyar védelmet, többszáz métert nyomultak előre, elfoglalták a legfontosabb uralgó pontokat, és leküzdve az ellenállást, az éjszaka folyamán megkezdték a harcászati mélység áttörését. A siker olyan váratlan és nagy volt, hogy a támadás időpontját egy nappal, 13-ra előre kellett hozni, hogy a főerők kihasználják az elért sikert.

A 18. hadtestnél nem volt ilyen eredmény, ott 14-én indult meg a támadás. Ezért a mi irodalmunk úgy tartja számon, hogy az egyik hídfőben 12-én, a másikban 14-én indult meg a támadás. Nem több hadosztálynyi erő verte szét az itt védő magyar és német gyalogezredeket, hanem három zászlóalj, melyeket csak masnap kezdtek követni a harckocsikkal megerősített főerők. A 18. hadtestnél az áttörés csak 14-én sikerült.

Mindezt csak azért tartottam szükségesnek elmondani, ha már egyszer belekezdtem, hogy megérthessük azt az óriási felelősséget, ami a magyar vezetést a 2. hadsereg addigi és további sorsáért terheli. Nem a számbeli

fölény, amire Jánytól és Szombathelyitől (de Horthyt is ide sorolhatnám) Dálnoki Veress Lajosig mindenki elsősorban hivatkozik, hanem — a legénység amúgy is megalapozottan rossz hangulata mellett — a teljes felelőtlenség és hozzá nem értés volt, ami ennek a kétszázötvenezer embernek további sorsát meghatározta. Az, hogy a hazától értelmetlenül távol, rossz ruházattal, rossz fegyverzettel, kiéhezve, egészségileg megrendült állapotban, áldozatként dobták oda, és még azt is hozzátették, hogy ők vesztették el a becsületüket. Éppen ez a becsület — a magyar nép becsülete — követelte meg, hogy igazságot szolgáltassunk neki, és hogy az értelmetlenül hozott tengernyi áldozat, ha már hiábavalónak is bizonyult, legalább ne büntetlenül menjen a feledésbe. A Jány és társai ellen hozott ítélet még így sem tehette jóvá a százezernyi fel sem állított fakeresztet. Ez a legmélyebb meggyőződésem, aki nem mondhatnám ezeket, ha a Vörös Hadsereg 1943 januárjában nem töri át a 2. magyar hadsereg frontját. A háborús bűnösök elleni perek nem bosszúállást szolgáltak, hanem figyelmeztetést nemzedékek számára: nem lehet büntetlenül agresszív háborút indítani, nem lehet parancsra sem népeket irtani.

2

Kornis Pál, aki a HM Katonapolitikai Osztályán többek között Jány kihallgatását is vezette, több éven át kutatta levéltárakban, könyvtárakban a voronyezsi katasztrófa okait, ezrek halálának történetét.

A magyar katonáknak egy értelmetlen háborúban kellett részt venniük. Karácsony táján, távol szeretteiktől, a Don melletti árkokban, a számukra szokatlanul nehéz éghajlati viszonyoktól elcsigázva, küszködve a hiányos felszerelés és az akadozó utánpótlás gondjaival, meginogtak elszántságukban. A németek csak ígérgettek, de nem küldték a nehézfegyvereket. A magyar katonák pedig egyre reményvesztettebben vártak. De a védőállásokat közben tartaniuk kellett.

Tisztelettel! Sürgős KR. 2. hadsereg parancsnokságának
1339/Hdm. M.l.Vkf. 1942.
Tárgy: védőállások tartása tárgyában.

A legutóbbi hetek harcai ismételten beigazolták azt, hogy az állások feltétlen tartása, de különösen elg. (ellenség) betörés alkalmából, a helyükön kitartó csapatrészek, mint a védőrendszer sarokpillérei, az előfeltételei az eredményes

Szombathelyi Ferenc a népbírósági tárgyaláson

védelemnek. Ha mindegyik támpont az utolsó emberig és még akkor is, ha már összeköttetéseitől el van vágva, kitart, az akkor az elg. tetemes erőit leköti, így ez kezdő sikereit nem tudja kihasználni. Viszont a saját vezetésnek megvan a lehetősége arra, hogy friss erőkkel végrehajtott ellentámadások által a helyzetet mihamarabb tisztázza. Ellenben, ha a csapat a támadás elől kitér és visszavonul, akkor feladja a téli hadjárat legfőbb előnyeit, a kiépített és berendezett állásokat. Emellett elveszíti a nagyrészt pótolhatatlan harceszközöket, fegyvereket, lőszert és élelmikészleteket, a betörési hely rendkívül kitágul, és ezért a helyzet tisztázása igen nehéz lesz, és végül ami a legnagyobb veszedelem, az orosz síkság végtelen térségein teljes megsemmisülésnek teszi ki magát. Ezért Legfelsőbb Hadurunk elrendeli, ellenséges támadás esetén saját állásokat és támpontokat feltétlenül tartani kell. Visszamenni senkinek sem szabad. Nincs hátra, csak előre van. Minden honvédnak át kell hatva lenni azon tudattól, hogy kitartásától azon a helyen, ahová állíttatott, függ a bolsevizmus veszedelmének leküzdése és távoltartása édes hazánktól, és egyben egy boldogabb jövő kiküzdése is. A csapatok a fentiek értelmében szigorú helytállásra utasítandók. A német hadvezetés a védőszakaszunk megerősítését kilátásba helyezte.

A másolat hiteles!

Törzsszállás 42. XII. 27. Szombathelyi vezds. s. k.

Szombathelyi Ferenc vezérezredes

A védőállások tartását a kormányzó követelte meg, a „legfőbb Hadúr". A Vörös Hadsereg sztálingrádi áttörését követően ugyanis a Führer személyesen őhozzá fordult: határozott kívánsága volt, hogy a magyar katonák minden erővel álljanak ellent, s akadályozzák meg a szovjet támadás kibontakozását.

A 2. magyar hadsereg parancsnoka, JÁNY GUSZTÁV a kapott parancsot maradéktalanul végrehajtotta. Amikor a háborút követően hazatért nyugatról, a Kaposvárott felállított szűrőtáborba került. Onnan Budapestre szállították és kihallgatták.

Gyanúsított a feltett kérdésekre a következőket adja elő:

1883-ban Rajkán születtem. Édesapám néhai Hautzinger Sándor szatócs és gazdálkodó, lébényi illetőségű őslakó volt. (Apai részről családom német, illetve lengyel származású volt.) 1896-ban szüleimmel felköltöztünk Budapestre, ahol leérettségiztem, majd utána 1902-ben felvettek a Ludovika Akadémiára, melyet 1905-ben, igen jó eredménnyel végeztem el. Első katonai beosztásomként a lugosi 8. honvéd gyalogezredhez kerültem. 1908—1909-ben elvégeztem a felsőtiszti tanfolyamot. 1909-től 1912-ig a bécsi hadiiskola három évfolyamának a hallgatója voltam. Ennek bevégeztével főhadnaggyá léptem elő. 1915 októberéig a 82. honvéd gyalogdandár vezérkari tisztjeként teljesítet-

tem szolgálatot, közben előléptem századossá és átvettek a vezérkarba. A világháború alatt a 18. hadtest 55. hadosztályánál teljesítettem szolgálatot, majd megfigyelőként különböző német seregtesteknél a nyugati arcvonalon (1915-ben kaptam a II. osztályú német vaskeresztet). Ezután a 3. hadsereg parancsnokságához kerültem, ahonnan 1918. szeptemberében a H. M. I. osztályára vezényeltek. Innen a székely hadosztályhoz helyeztek, melynek kötelékében 1919. április havában román fogságba estem.

A fogságból 1920. november 1-én szabadultam, és azonnal jelentkeztem szolgálattételre a Nemzeti Hadseregbe, ahol azonnal előléptettek őrnaggyá. 1921-ben alezredes, 1925-ben ezredes, majd 1931-ben a Ludovika parancsnokává neveztek ki, mely beosztásomban 1935-ben megkaptam a tábornoki kinevezésemet. 1936. augusztus 21-én a budapesti 1. vegyes dandár gyalogsági parancsnokává, 1936. november 1-én a szombathelyi vegyes dandár parancsnokává neveztek ki. Ebben a beosztásomban 1937. májusában léptem elő altábornaggyá.

1938 májusában osztálytársam, Keresztes-Fischer Lajos ajánlatára a kormányzó katonai irodájának főnökévé neveztek ki, mely beosztásomban a kormányzó katonai tanácsadójának tisztségét is én láttam el.

1938 augusztusában, Horthy kormányzó kíséretében, részt vettem annak németországi látogatásában, mely alkalommal bemutattak Hitler Adolfnak is. (Ezen alkalommal megkaptam a német SAS-rendet.) Ebből a beosztásomból 1939. február 1-én a budapesti 1. hadtest parancsnokává neveztek ki. 1940 nyarán Werth Henrik és Rácz Jenő ajánlatára (akik barátaim voltak) a kormányzó megbízott az akkor felállításra kerülő három magyar hadsereg egyikének felállításával és annak parancsnokságával. Így lettem a 2. hadsereg parancsnoka.

A 2. hadsereg megalakulásakor állott: az 1., a 2. és a 7. hadtestekből. Békelétszáma körülbelül harmincezer fő volt. Feladatom volt a 2. hadsereg egységeit úgy kiképezni (kiképzési rendeletek alapján), hogy az elkövetkezendő háború esetén ütőképes legyen. A hadseregparancsnokság székhelye az akkor megszűnt Honvéd Főparancsnokság helyiségében, a Honvédelmi Minisztériumban volt. Az 1. hadtestparancsnokság Budapesten, a 2. hadtestparancsnokság Székesfehérváron, a 7. hadtestparancsnokság Miskolcon volt.

1942. január végén Szombathelyi Ferenc vezérkari főnök összehozott a Budapesten tartózkodó Keitel német vezérezredessel (ekkor már vezértábornagy — a szerk.). Ez a találkozásunk a Gellért Szállóban folyt le. Itt Keitel jelenlétében közölte velem Szombathelyi, hogy a magyar kormány megállapodott a németekkel egy magyar hadseregnek a keleti frontra való küldésében. Ennek a hadseregnek a vezetésével — az én parancsnokságom alatt álló — 2.

Jány Gusztáv
a keleti fronton

hadsereg parancsnokságát bíznák meg. Én ezt a feladatot esküvel fogadott kötelességemhez híven elvállaltam, annál is inkább, mert akkor én az Oroszország elleni háborút helyesnek tartottam, mert meggyőződésem volt, hogy a hazának a magyar otthont nem itt, hanem az országtól távol, Oroszországban kell megvédeni. Ezért vállaltam el a 2. hadseregnek parancsnokságát, és a tengely oldalán való harcbavetését. A mozgósítás alatt történt szemléimen és a tiszti gyűléseken állandóan hangoztattam azt a tényt, hogy a tengely oldalán harcolva, hazánk megvédése miatt kell kimennünk a keleti frontra, mert kinn Oroszországban fog eldőlni Magyarországnak az ezeréves jövője, valamint az, hogy milyen helyet fog kapni Magyarország az új Európában. Azt is hirdettem, hogy a Szovjetunió az, aki megtámadta Magyarországot, és hogy az a magyar népet rabszolgasorsra akarja juttatni.

Beismerem azt a tényt, hogy a 2. hadsereg a frontra való indulásakor nem volt kellően felszerelve. Lehetséges, de határozottan nem emlékszem vissza, hogy még Magyarországon olyan hadseregparancsot bocsátottam ki, melyben az oroszországi hadjáratok alól magukat kivonni akaró honvéd személyek ellen hadbírói eljárást helyeztem volna kilátásba.

1942. május 13-án indult el a 2. hadsereg parancsnoksága a keleti frontra. Szombathelyi vezérkari főnök utasítására jelentkeztem Hitlernél, ezért utamat megszakítva, Posenen át egy kelet-poroszországi erdő melletti főhadiszállásán felkerestem Hitlert. (Ezen utamra elkísért Rakovszky vezérőrnagy, vezérkari főnököm és Cseh Kálmán alezredes, segédtisztem.) Hitlernél körülbelül tíz percig tárgyaltam, aki ezen idő alatt nagy vonalakban ismertette az akkori hadi helyzetet, majd engem elbocsátván, Halderrel körülbelül fél óráig tárgyaltam,

részletesen átbeszélve a hadi helyzetet, és felemlítettem előtte a 2. hadsereg fegyverzetében fennálló hiányosságokat, melyek pótlását kértem, amit Halder meg is ígért. Halder ezután közölte velem, hogy a 2. hadseregre vonatkozó részletesebb eligazítást Harkovban, von Bock vezérezredestől fogom megkapni. Ezután Harkovba repültem, ahol jelentkeztem von Bock vezérezredesnél, aki nagyjából tájékoztatott a hadi helyzetről. Tudtomra adta, hogy a 2. hadsereg a Weichs vezérezredes parancsnoksága alatt álló német hadseregcsoport kereteiben kerül bevetésre, és ezért vegyem fel az érintkezést a kurszki törzsszálláson tartózkodó Weichs vezérezredessel. Ezután jelentkeztem Kurszkban Weichsnél, akitől megkaptam a 2. hadsereg felvonulásával kapcsolatos utasításokat.

A nyári hadműveletek megindulásakor került először sor a parancsnokságom alatti egység harcba vetésére. Nevezetesen a III. hadtest és egy német hadtest (mely alám volt rendelve) parancsnokságom alatt előrenyomult az Oszkol vonaláig, majd innen a III. hadtest parancsomra felváltotta a Donra előrenyomult német páncélos egységeket. (Ezen alkalomból kaptam meg a német Vaskereszt I. osztályát.) Ezután elrendeltem, hogy a Don-vonalat megszállva tartó német erőket fokozatosan váltsák le a IV. és a VII. hadtest seregtestjei (az 1. páncélos hadosztály és a repülődandár ezek mögött tartalékként helyezkedett el). 1942 augusztusáig megszálltam a 2. hadsereg zömével a Voronyezstől délre levő, körülbelül kétszázharminc kilométer kiterjedésű Don-szakaszt.

Beismerem, hogy a 2. hadsereg egységei által megszállt területeken állandó partizánvadászatok folytak (a hadseregparancsnokság környékén is). Torzsai ezredes, aki a hadtáp-zászlóalj fölött viselt parancsnokságot, egy vagy két ízben ezekről jelentést is tett nekem. A partizánvadászatokat a hadtápalakulatok, illetve az 1. b. osztályok hajtották végre.

Szervezés szerinti tábori bíróságok működtek a 2. hadsereg kebelében, de ezeknek kettős bíráskodásra parancsot nem adtam.

Azt beismerem, hogy parancsaimban elrendeltem a polgári lakosságnak túszként való összeszedését, és azoknak — rongálás esetén — megtorlásképpen való felakasztását.

A 2. hadseregben szolgálatot teljesítő nemzetiségi származású honvéd egyéneket (szerbek, románok, ruszinok), mert azok háborúellenes magatartást tanúsítottak, mint megbízhatatlanokat külön egységbe tömörítettem, valamint elrendeltem olyan irányú elhelyezésüket, hogy azokat saját nehéz fegyvereink tüzével bármikor elérhessük. Továbbá elrendeltem fentiek megtizedelését is.

Tagadom azt, hogy olyan rendelkezéseket hoztam volna, melyben az országúton közlekedő polgári lakosoknak kivégzésére adtam volna utasítást.

Távirat — Rádiótávirat (Távmondat)

VII.hdt. 704/

Hadműveleti szám

23.k.hop.

34

Tárgykivonat térképmegjelölés

Szöveg (aláírás)

Intézkedés a hdt.további feladatá a legfelsőbb parancsra:
A 23.és 19.k.ho.a jelenlegi állásokban az utolsó emberig tartó
k.egy lépést sem szabad a tra tanni.A legkíméletlenebb
ran szabályokkal meg kell akadályozni,hogy állásait egy ember
is elhagyja.Ott csak meghalni lehet.Hátra nincs .

Kapják: K.hop-ok.Fentl parancsnak a 19.k.hop-ál való
hg ladéktalan közléséért a 23.k.hop.felelős.

Táb.posta 257/01.43.I.16.20.h
20.I

Elismerem, hogy fent parancsot az én paran-
com alapján adtákki.
Budapest, 1942. május hó 22.

Jány Gusztáv

Jány Gusztáv nem tagadta a háború idején kiadott parancsait

Azt elismerem, hogy az orosz polgári lakosságot munkára igénybe vevő honvéd személyeknek a lakossággal szembeni kíméletlen eljárásra adtam parancsot.

Beismerem, hogy a tábori bíróságok által hozzám felterjesztett halálos ítéleteket jóváhagytam. A kivégzett személyek neveire, valamint az általuk elkövetett bűncselekményre, melyekért őket halálra ítélték, nem emlékszem. Ha hozott bármelyik tábori bíróság nazarénusok ellen halálos ítéleteket, mert

azok hitüknél fogva nem akartak harcolni vagy hadi munkát teljesíteni, úgy ezeket az ítéleteket én jóváhagytam.

A németekkel történt megállapodás szerint, a magyar egységek által ejtett hadifoglyokat a kihallgatások után minden esetben a német parancsnokságnak adtuk át. Azt tagadom, hogy hadifogoly orosz tisztek kivégzésére parancsot adtam volna.

A 2. hadsereg törzsszállása (1942 júliusától 1943. január 15-ig) Alexejevkában, az Alexejevka mellett levő olajgyárban volt. A hadseregparancsnokság tábori bírósága több ízben hozott halálos ítéleteket Alexejevkán, melyeket én jóváhagytam. (A kivégzett személyek számára és nevére nem emlékszem.)

Beismerem azt, hogy magyar részről a 2. hadsereg egységei három ízben indítottak Uriv, orosz hídfő felszámolására támadásokat, de tagadom azt, hogy ezeket a németek érdekében azért rendeltem volna el, hogy a német hadműveletekről eltereljem a figyelmet. Tény az, hogy 1942 nyarán két alkalommal rendeltem el az urivi hídfő megtámadását, illetve felszámolását (e két támadás vesztesége összesen körülbelül ezerötszáz fő volt).

1942 őszén a harmadik urivi támadás (ekkor én Budapesten tartózkodtam) körülbelül kilenc-tíz ezer fő veszteséggel járt.

Beismerem, hogy hadseregparancsaimban állandóan a németek melletti végső kitartást, és a harcnak végsőkig való tovább folytatását rendeltem el. Ezt egységeimnél felkoncolás, megtizedelés elrendelésével akartam kierőszakolni.

Beismerem, hogy a „Führer" parancsára több ízben elrendeltem a magyar egységeknek — felkoncolás terhe mellett — a végsőkig való kitartását, illetve az utolsó emberig, töltényig, a harcnak folytatását.

Az 1943. január 10-én meginduló orosz támadás után, mely áttörte a 2. hadsereg által tartott doni vonalat, a visszaözönlő magyar egységeket meg akartam állítani, újjászervezni, hogy ismét ütőképes legyen, hogy ezekkel az egységekkel a háborút a tengely oldalán tovább folytathassam. Ennek a célnak elérésére többek között elrendeltem, hogy „kemény emberekből" tábori csendőrosztagokat állítsanak fel, s azok a visszavonuló egységeknek megállítását bármilyen módon kierőszakolják. Ugyanilyen célzattal elrendeltem záróvonalak létesítését, és parancsot adtam, hogy az azt átlépő, visszavonuló honvéd személyeket minden eljárás nélkül koncolják fel.

A visszavonulás során, a harc alól magukat kivonni akaró, valamint bicegő, sánta, fagyott honvéd személyek kikötését rendeltem el, valamint elrendeltem testi fenyítésképpen, botozás alkalmazását.

Beismerem, hogy ezen parancsaim folyamán több ízben alkalmazták alárendeltjeim az általam elrendelt felkoncolást, kikötést, testi fenyítést, de arról nem tudok, hogy ez tömegesen történt volna.

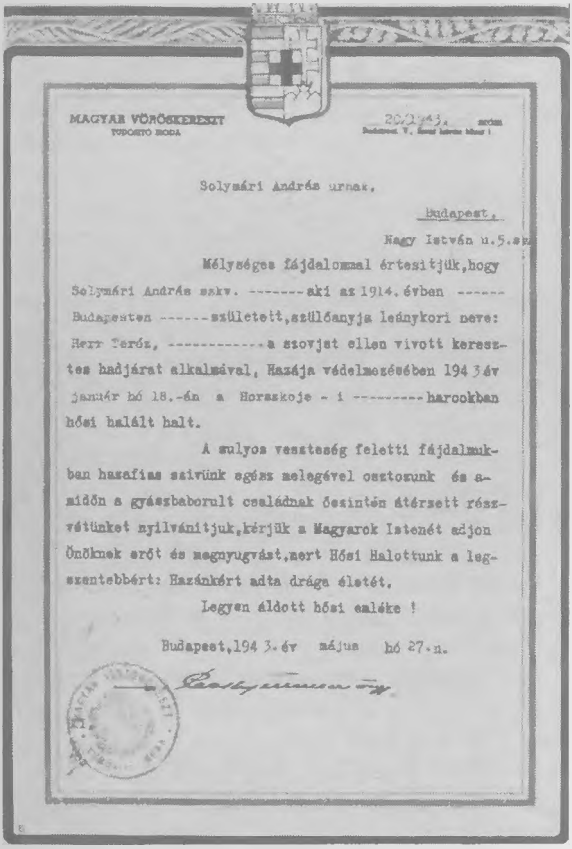

MAGYAR VÖRÖSKERESZT
FŐBIZTOS HIVATAL

20/1943. szám
Budapest, V., Szent István körút 1.

Solymári András urnak,

Budapest,
Nagy István u.5.sz.

Mélységes fájdalommal értesítjük, hogy Solymári András szkv. -------aki az 1914. évben ------ Budapesten ------született, szülőanyja leánykori neve: Herr Teréz, ----------a szovjet ellen vívott keresztes hadjárat alkalmával, Hazája védelmezésében 1943 év január hó 18.-án a Horaszkoje - i ---------harcokban hősi halált halt.

A súlyos veszteség feletti fájdalmukban hazafias szívünk egész melegével osztozunk és amidőn a gyászbaborult családnak őszintén átérzett részvétünket nyilvánítjuk, kérjük a Magyarok Istenét adjon Önöknek erőt és megnyugvást, mert Hősi Halottunk a legszentebbért: Hazánkért adta drága életét.

Legyen áldott hősi emléke !

Budapest, 1943. év május hó 27.-n.

A Magyar Vöröskereszt számos helyre küldött hasonló tartalmú formanyomtatványt

Beismerem, hogy parancsaimban, kiadványaimban, javaslataimban, minden ténykedésemmel azt a célt akartam elérni, hogy a magyar katonai kormányzat vigye be a magyar közvéleménybe a tengely melletti háború szükségességét, és erősítse meg a magyar lelkeket a végsőkig való kitartásra. Mutasson rá arra, hogy orosz győzelem esetén Magyarországra rabszolgasors vár. Fentiek elérése végett írtam és hirdettem, hogy Oroszország istentelen rabszolgatartó állam, ahol a munkának a bére korbács és pisztoly. Javasoltam ezeket (akár túlozva is) a magyar nép legszélesebb rétegeiben terjeszteni, hogy a fentiekkel gyűlöletet ébresszek a magyar nép lelkében Szovjet-Oroszország és szövetségesei — Anglia és Amerika — ellen, valamint, hogy felkészüljön Magyarország lelkileg is a tengely melletti totális hadviselésre, illetve a végsőkig való kitartásra.

Ezen felterjesztéseimet többek között azért is tartottam szükségesnek, mert egyre több olyan jelet véltem észlelni, melyből arra következtettem, hogy a magyarság nem tudja miért harcol, és ezt a harcot miért kell hazájától kétezer kilométerre megvívnia, valamint nem tartotta azt érdekében állónak.

Ma már beismerem, hogy ezen felterjesztéseimben foglaltak nagyrésze nem felelt meg a valóságnak.

Az orosz nyomás elől a 2. hadsereg maradványait felsőbb parancsra, először az Oszkol vonalára, majd később Ovratnoc körzetére vonták vissza. Engem pedig szűkebb törzsemmel Budapestre rendeltek. Hazaindulásom előtt, 1943 áprilisában Kijevben, Hitler nevében Kitzinger német repülőtábornok kitüntetett a német Vaskereszt Lovagkeresztjével.

Budapestre 1943. május 1-én érkeztem, amikor is, tekintve, hogy a korhatárt elértem, legfelsőbb utasításra nyugdíjaztatásom elrendelését közölték. 1943. november 1-ig (mert akkori kelettel jelent meg nyugdíjaztatásom) részben a 2. hadsereg megmaradt részének felszámolásával, részben pedig beosztottaimnak kitüntetési javaslatainak elbírálásával foglalkoztam. Becslésem szerint a 2. hadseregnek a keleti hadszíntéren vívott harcaiban hatvanötezer fő vesztesége volt.

1944. november végéig magánemberként éltem Budapesten, amikor is feleségem súlyos beteg lett, nem akarván az ostromot vele Budapesten tölteni, fokozatosan kitelepültem Ausztriába, majd Bajorországba kerültem, ahol 1945. május 1-ével amerikai hadifogságba estem Eichendorf községben. Onnan a feleségemtől elszakítván, az amerikaiak először Regensburgba, Saal a.d. Donau, Riedenburg, Landshut, majd újra a regensburgi fogolytáborba vittek. 1946 végén kerültem haza Magyarországra (közben értesültem feleségem haláláról), ahol a katonai politikai osztály kaposvári kirendeltsége október 7-én őrizetbe vett.

Vallomásomat minden kényszer nélkül tettem, mást előadni nem kívánok. A jegyzőkönyv helyességét aláírásommal hitelesítem.

3

Jány kihallgatásairól az osztály úgynevezett összefoglaló jelentést készített. Ebben a már ismert tények mellett a Jány bűnösségére vonatkozó újabb következtetéseket is rögzítették, s több oldalas mellékletben tételesen felsorolták mindazon utasításait, hadparancsait, melyek azt a célt szolgálták, hogy a 2. magyar hadsereg —

akár valamennyi katona élete árán is — feltartóztassa a szovjet előrenyomulást. A németekkel való együttműködés hangsúlyozását követően az *összefoglalóban* ez áll:

A 2. hadsereg 1942. május 13-án indult a keleti frontra. Jány ezt megelőzően felkereste Hitlert főhadiszállásán, és vele a háborúval kapcsolatos tárgyalásokat folytatott. Jány a keleti fronton hadseregparancsnoki parancsaiban propagandát folytatott, mely azt célozta, hogy a magyar nép a németek oldalán, a szövetségesek ellen viselt háborúban fokozottabb mértékben vegyen részt. Többek között hirdette, hogy a Don mellett dől el Magyarország következő ezeréves jövője és, hogy majd milyen helyet fog kapni az új Európában.

Hazug propagandájával, parancsaiban elferdítvén az igazságot, a Szovjetuniót tünteti fel a tulajdonképpeni támadó félnek és azt állítja, hogy az Magyarországot rabszolgasorsra akarja juttatni.

A 2. hadsereg parancsnoksága alá tartozó közvetlen szervek, a hadtáp, csendőrség, az 1. b. osztályhoz tartozó kémelhárító csoportok stb., kiérkezésük után közvetlenül Jány utasítására koholt partizánveszély ürügye alatt megkezdték a békés orosz polgári lakosság tízezreinek legyilkolását és kifosztását.

A 2. hadsereg parancsnokságon és alakulatainál, Jány tudtával, kettős tábori bíráskodás működött, mely lábbal taposta a jogot és a törvényt. A nemzetiségieket és munkaszolgálatosokat, Jány mint a legfelsőbb parancsnok, kivonta az ember fogalma alól és kiszolgáltatta az elvadult tábori csendőröknek és keretlegényeknek, kik közismert módon gyilkoltak meg körülbelül harmincöt-negyvenezer munkaszolgálatost Oroszországban.

Egyik parancsában Jány elrendelte, minden nemzetközi és hadijoggal ellentétben, az orosz polgári lakosság közül túszok szedését, illetve azoknak rövid úton való felakasztását.

Egy más parancsában Jány elrendelte, hogy az országutakon közlekedő orosz polgári lakosokat, mint gyanúsakat, azonnal agyon kell lőni... Ezekkel a parancsaival teljes szabad kezet adott tábori csendőr pribékjeinek, kik ezután fokozottabb mértékben folytatták a békés orosz polgári lakosság legyilkolását.

A magyar hadseregben szolgáló nemzetiségi származású honvédek ellen, kik kezdték belátni (értvén a lakosság anyanyelvét), hogy becsapták őket, hogy a Don mellett nem hazájukat védik, hanem békés, dolgozó népet támadtak meg, és kezdtek mindig jobban ennek az általuk felismert ténynek hangot adni, Jány ezek ellen kíméletlenül, megtorló módszereket rendelt el. Többek között elrendelte ezek megtizedelését.

1943. január hó 10-én megindult Voronyezs alatt a Vörös Hadsereg, mely négy nap alatt áttörte a Donnál álló magyar frontot és döntően megverte a 2. magyar hadsereget.

Jánynak nem számított a közel százezer főre rúgó veszteség (halottakban, sebesültekben, foglyokban), tovább akarta folytatni Magyarországnak a németek melletti háborúját.

Az 50 fokos orosz télben visszaözönlő, szétvert, rosszul felszerelt hadsereg megállítására és újbóli harcbavetésére, mint ahogy az a mellékelt parancsokból kitűnik, „kemény emberekből" különleges tábori csendőrosztagokat állított fel, záróvonalakat szabott meg, és százával végeztette ki a Vörös Hadsereg nyomására visszavonulni kényszerülő, fagyott, sebesült honvédeket. Hírhedt parancsaiban állandóan hangoztatta, hogy „itt csak meghalni lehet, visszavonulni nem". Más parancsában elrendelte Jány, hogy sebesülteket, fagyottakat, bottal bicegő visszavonulókat, mint szimulánsokat, kikötéssel kell büntetni. (A nyomozás folyamán bebizonyosodott az a tény, hogy Jány egy ilyen záróvonalnál, a visszavonuló honvédeket és tiszteket saját kezűleg verte lovaglóostorával és „gyáva kutyáknak" nevezte őket.)

Az alábbiakban az 1943. január 24-i hadparancs teljes szövegét közreadjuk.

294/2. hads. I. a. 43. a 24. szám

HADSEREGPARANCS

1. A 2. magyar hds. *(hadsereg)* elvesztette becsületét, mert kevés — esküjéhez és kötelességéhez hű — ember kivételével nem váltotta be azt, amit tőle mindenki joggal elvárhatott.

Állásainkból ellenséges túlerő kivethetett még akkor is, ha a csapat kötelességét megtette. Ez nem szégyen. Ez szerencsétlenség. De becstelenség az a lelkeveszített, fej nélküli gyáva menekülés, mit látnom kellett, miért most a szövetséges német hds. és az otthon mélységesen megvet bennünket. Ehhez minden oka meg is van.

2. Vegye tudomásul mindenki, hogy innen sem betegséggel, sem sebesüléssel, sem fagyással el nem engedek senkit. Azon a területen, hol gyülekezésünket elrendelték, hol az újjászervezést végrehajtjuk, ott marad mindenki, míg meg nem gyógyul, vagy el nem pusztul.

3. A rendet és a vasfegyelmet a legkeményebb kézzel, ha kell a helyszínen való felkoncolással is helyre kell állítani. Ennél kivétel nincs, legyen az tiszt, vagy rendfokozat nélküli honvéd, aki parancsomnak nem engedelmeskedik, az nem érdemli meg, hogy nyomorult életét tovább tengesse és nem engedem, hogy szégyenünket bárki is tovább nagyobbítsa.

4. Minden, még a legmagasabb ság. *(parancsnokság)* is addig marad a gyülekezésre kijelölt helyén, míg útbaindulásra parancsom meg nem kapja.

5. A gyűjtő és irányító állomások pk.-ai *(parancsnokai)* Belgorod és Profvovkáról kijelölt területekbe meneteltetik zárt rendben a gyülekeztetett csapat és vonatrészeket a D. körletbe a 19. hop. *(hadosztályparancsnok)* és É. körletbe, a 10. hop.-hoz, kik felelősek azért, hogy annak nyugati határát egy ember, vagy jármű át ne léphesse, aki megkísérli, azt fel kell koncolni, ha egység kísérli meg, meg kell tizedelni.

V. *(vitéz)* Asztalosy vörgy. *(vezérőrnagy)* és Molnár szds. *(százados)* itt, a hátsó körzetben v. Heszlényi altbgy.-ot *(altábornagyot)* teszem felelőssé azért, hogy parancsom végrehajtása minden eszközzel megtörténjék.

Számolni kell azzal, hogy élelem terén alapos korlátozások lesznek. Elsősorban annak van jussa élelmezéshez, aki elöl harcol, aki helyét elhagyta, és itt hátul gyülekezik, örüljön, ha annyit kap, hogy éhen nem pusztul. Helyünket német csapat foglalta el, az megérdemel minden gondoskodást, mi addig míg rend nem lesz, míg harcra alkalmas egységgé nem formálódunk, ilyennel ne számoljunk, mert arra érdemtelenné váltunk.

6. A D és E körlet pk-a *(parancsnoka)* ossza be területét vonat- és csapatkörzetbe.

a) A vonatkörletbe jut minden járműfelelős pk., *(parancsnok)* néhány kemény főtisztes ság-a *(parancsnoksága)* alatt járművenként egy hajtóval.

Egy oszlop 50 járműből áll.

b) A csapatkörletet seregtestenkénti alcsoportokba kell beosztani, melyekben csapattestenként külön-külön alakulatokat kell szervezni 100 fős alosztályokba összevontan.

A gk. *(gépkocsi)* vezetőket külön vonja össze és ossza be valamely alosztályhoz.

A nemzetiségeket külön egységekbe vonja. Ezekből alakítsa meg a munkás szd.-okat *(századokat)* és vonatlegénységet. A vonatnál csak idős magyar ember lehet. Fiatal nincs sem ott, sem törzseknél. Ezeket haladéktalanul fel kell váltani, étkezdék személyzete sem lehet kivétel. Tiszti küldönc is csak akkor maradhat fiatal korosztályhoz tartozó, ha az egyúttal gk.-vezető, ill. másodvezető.

7. Az első naptól kezdve a fegyelem megszilárdítására, illetve annak megteremtésére kell súlyt helyezni.

Első a katonai külső. Nem tűrök mindenféle ronggyal körülcsavart lábbelit, polgári köntöst, lehetetlen föveget, melyen nincs rózsa és rendfokozati jelvény, kivétel az előírt irhamellény, vagy ujjas bekecs. Tiszteknek megengedem, hogy irhabundát hordhassanak.

Második a katonai fellépés. A legfeszesebb magatartást még a fagyott embertől is megkövetelem. Minden feljebbvaló az őt megillető tiszteletadást követelje meg és erőszakolja ki. Minden eszközt megengedek addig, míg tökéletes rend nem lesz. Ellenszegülést haladéktalanul meg kell torolni.

Harmadik az egység fegyelmezett menete, fellépése. A napirendet úgy kell összeállítani, mintha laktanyába volnánk: kihallgatás, foglalkozás és parancskihirdetés. A foglalkozás tisztán zárt rendből áll. Fegyverfogások, menet, fordulatok stb. A fegyvertelenekkel csuklógyakorlatokat kell tartani. A gyakorlatok töltsék ki az egész napot, csak a szükséges pihenőket iktassuk közbe.

8. Minden áp. *(állomásparancsnokság)* a legkeményebb emberekből állítson össze mielőbb 1-1 táb. cső. *(tábori csendőr)* osztagot, kiket karszalaggal, rajta „cső" felirattal és igazolvánnyal kell ellátni. Ezek feladata a feltétlen rend és a parancsok teljesítésének kierőszakolása.

9. Minden állomás főőrséget és belső szállásőrséget állít fel. Feladatuk a kijáratoknak nyugati irányba való lezárása. Senkit tovább nem engedhet, ki az állj parancsot nem teljesíti, felkoncolja.

10. A munkás sz.-okkal *(századokkal)*, melyeket a körzetek összeállítanak addig, míg állásépítéshez nem bocsátom a német ság.-ok *(parancsnokságok)* rendelkezésére, a harcos alakulatok kényelmét szolgáló helyi munkát kell végeztetni, erre kell a fagyásos embereket is felhasználni. Utak takarítása, hótól mentesítése az egyes községek közt is reájuk hárul.

11. Az alosztályok névjegyzéket vezetnek. Soha senki körletét el nem hagyhatja. Házcsoportján túl csak aloszt. pk. *(alosztályparancsnok)* írásbeli engedélye mellett mehet.

12. Naponként és községenként a megalakult egységek számát jelenteni kell. Ezek hozzám 18. h-ig fussanak be.

13. Az utolsó napok alatt látottak azt mutatták, hogy a zsidó munkás szd.-ok *(századok)* zárkózottan és rendben meneteltek, míg az úgynevezett csapatlegénység szétszóródott, állati színvonalra süllyedt csürhe benyomását keltette.

14. E parancsom lényegét pcs. *(parancs)* kiadáskor minden nap fel kell olvasni.

Kapják: Külön IV., VII. hadt. *(hadtest)*
10., 19. hop. *(hadosztályparancsnok)* egyébként rendes elosztó szerint, de a IV. hdt. 10. és 19. hop. annyi példányban, hogy egyes áp-tit el tudja több példányban látni.
Kiadom Volant vk. őrgy-nak *(vezérkari őrnagy)* is,
és a hds. ság. *(hadseregparancsnokság)* illetékes szervei.
A másolat hiteles
Törzsszállás 1943. I. 24. V. *(vitéz)* Jány Gusztáv vezds. *(vezérezredes)* s. k.

4

Jány hadparancsa azt a keménységet idézi fel, amely Szombathelyi parancsát is jellemezte 1942. december 27-én. Jány — Horthy Hitlernek tett ígéretéhez hűen — vaskeménységgel igyekezett csapatait „rendbe szedni" és újjászervezni. A felelősségét összegző jelentés így folytatódik:

Egy másik hadseregparancsában, hogy megállítsa és ismét harcra kényszerítse visszavonuló egységeit, elrendeli testi fenyítésképpen a botozás bevezetését.

Jány felterjesztéseiben javaslatot tesz a honvédelmi miniszternek, a vezérkari főnöknek és a katonai irodának, az ország totális háborúra való átállítására a németek mellett, továbbá az ifjúságnak háborúra való átnevelésére.

Beadványában gyűlölet felkeltésére alkalmas politika folytatását javasolja a magyar kormánynak, a Szovjetunió és annak szövetségesei, Anglia és Amerika ellen. Többek között azzal indokolja fentieket, hogy a magyarságot a szövetségesek győzelmük esetén rabszolgamunkára fogják vinni. 1943-ban már nagyban folyt Németország részéről Magyarország gazdasági és ipari kifosztása. Gazdasági termékeink, iparcikkeink hosszú vagonsorokban özönlöttek Németország felé. Magyarországra mind jobban ránehezedett a nyomor. Ezt kihasználva, hazug módon azt írja beadványaiban Jány, hogy ennek okozói akkori ellenségeink, az oroszok és szövetségeseik. E beadványában a magyar katonai kormányzatot és ezen keresztül közvetve az ország közvéleményét, a háború fokozottabb mértékben való folytatására igyekszik rábírni.

Jány németbarát beállítottságára jellemző, hogy hadseregparancsaiban Hitler utasításait több alkalommal eredetiben, német címmel közli. „Führer-Befehl" című parancsában hangoztatja Jány Hitler parancsát, mely szerint a magyar egységeknek a végsőkig kell kitartaniok. Feláldozza a magyar hadsereg színe-javát, és a szorongatott német hadosztályok megsegítésére elrendeli, hogy a magyar egységek, mint a németek utóvédjeinek utóvédjei harcoljanak. Másik parancsában ugyancsak a Führer nevében elrendeli, hogy a körülzárt magyar erők a végsőkig tartsanak ki az utolsó emberig, felmentésükről majd a Führer fog gondoskodni.

Egy másik parancsában elrendeli az 50%-ig fagyott emberekből álló 23. könnyű hadosztály és az 1. páncélos hadosztály csapatainak a németek melletti végső kitartást és az utolsó emberig való harcot. Súlyosan vétkezett a magyarság ellen akkor, amikor a doni halálkanyarban a ticséhai ütközet során látszattámadást rendelt el, melynek az volt a célja, hogy a Sztálingrád felé törő német erőkről elterelje a figyelmet. Ez a támadás, mely a magyar hadseregnek

tizenötezer halottjába került, öngyilkosság volt, és az minden stratégiai józanságot nélkülözött. Jány Gusztáv vezérezredest szolgálataiért a németek igen nagyra értékelték. Négy ízben kapott Jány német kitüntetést. Az elsőt, a II. osztályú német Vaskeresztet 1915-ben, a másodikat, a német Sasrendet 1938-ban, a harmadikat, a német Vaskereszt I. osztályát 1942-ben, a Donhoz való kiérkezésekor kapta. A negyediket, a német Lovagkereszt első osztályát a Don melletti hű szolgálata jutalmaként kapta 1943. április hó 10-én...

Alább részletet közlünk az 1943. március 12-én kiadott hadparancsból. Ebben már nem a becsület elvesztése a vezérmotívum, hanem a büszke főhajtás az elesettek emléke előtt, a hősi halottakat megillető hódolat. Megdöbbentő, hogy Jányt a tragikus vereség sem józanította ki. Szovjetellenes elvakultságában még mindig a Kárpátokon túli hadviselés fontosságáról szónokol, makacsul igyekszik meggyőzni embereit ennek az értelmetlen harcnak a jogosságáról:

Büszkén állapíthatjuk meg, hogy a Donról magyar honvéd vált le utolsónak, a 9. könnyű hadosztály csapatai csak 26-án hagyták el állásaikat, hogy mint a 2. német hadsereg utóvédjének utóvédje vonuljon az elrendelt területre...

Hódolattal álljunk meg hősi halottaink, sebesülteink ezrei előtt, dicsőség nevüknek; hála és elismerés illesse őket, de azokat is, kiket a Mindenható becsülettel végzett, hű kötelességteljesítés után visszavezet, hogy állják a harcot, míg a végső győzelem órája üt.

Aki pedig megfeledkezett esküjéről, azt érje a megvetés és a törvény szigora.

Az átszervezett egységek minden parancsnoka és tagja érezze át, hogy a doni hősök példája kötelez arra, hogy hozzájuk hasonlók legyünk, hogy lépéssel se maradjunk mögöttük, mikor áldozatot követel tőlünk magyar mivoltunk. Aki eddig nem értette meg, hogy miért szállt a hadsereg harcba, messze túl a Kárpátokon, azt a sok száz kilométeres út felvilágosíthatta. Romba dőlt városok, földdel egyenlővé tett falvak, odúkban, pincékben megbújva nyomorgó lakosok intenek, hogy milyen sors vár hazánkra, ha a háború véres ekéje az otthonunkon szántana végig. Nem hiszem, hogy egy is legyen közöttünk, aki ilyen sorsot kívánna anyjának, feleségének, gyermekeinek. A már eddig elveszített sok száz kilométerrel, az orosz repülők annyira közel jutottak, hogy veszélyben a házunk, a földünk, a munkahelyünk. Lépést sem szabad engedni, nehogy e távolság még kurtább legyen...

Bízom benne, hogy megért mindenki és tudja mit vár tőle a magyar becsület, mit vár tőle legfelsőbb Hadurunk.

Jány Gusztáv az erkölccsel, a hazaszeretettel, az anyák, a család védelmének kötelességével érvel. A hadsereg erkölcsi állapotáról 1943. március 19-én kiadott hadparancsában már a visszavonuló és gyülekező csapatok helyzetét elemzi:

A 2. hadsereg erkölcsi állapota a visszavonulás és gyülekezés alatt.

Most, amikor az újjászervezésre rendeletemet kiadtam, szükségesnek látom, hogy leszögezzem, milyenné vált a hadsereg erkölcsi állapota a visszavonulás alatt, főleg a lelki igénybevétel és megpróbáltatások miatt.

1. Az urivi hídfőben január 12-én megindult tömegtámadáskor a csapatok kiválóan megállták helyüket, kivéve a 4. gyalogezredet, melytől szívósabb ellenállást vártam. Igaz, állásai nem voltak a legjobbak, ezzel szemben a zászlóalj védőkörletek lényegesen szűkebbek voltak a hídfőben, mint az arcvonal bármely más szakaszán. Átlagban 2-2,5 kilométer jutott minden zászlóaljra, ami mellett már bizonyos mélységet is lehetett teremteni.

A III. hadtesttől ide irányított, és a 429. német ezredparancsnokság parancsnoksága alatt ellentámadásra rendelt zászlóaljak vitézül harcoltak, mint a német ezredparancsnok dicséretesen kiemelt.

2. A scesucsei I. 14-én megindult támadásnál a 12. hadosztály kezdetben derekasan harcolt, de azután igen rövid idő alatt megtört ellenállása, úgyhogy a támadás gyűjtópontjában levő zászlóaljak tisztjei majd mind elestek. A 19. hadosztály és 23. hadosztálytól odairányított tartalékok harca elismerésre méltó.

3. Amilyen becsülettel harcolt a csapat, amíg védőállásában és annak közelében volt, annyira elvesztette a szívét a dermesztő hidegben, nehéz fegyvereitől és tüzérségétől megfosztottan, mikor a visszavétel bekövetkezett és dél felől előtörő orosz gyorsegységek őket megkerülve megtámadták. Az alparancsnokságok zöme és épp a legderekasabbak elestek, vagy megsebesültek, a megmaradtaknak éppoly kevéssé volt meg a szívük, mint a legénységnek. Erélyes tisztek — részben már a támadás alatt kiadott megtorlást követelő parancsaim, részben az Oszkol mentén való gyülekeztetésre kiadott intézkedésem alapján foganatosított — rendszabályai csak részben jártak eredménnyel. Alighogy összefogták az egységeket — igaz, nem álltak ugyanegy csapattesthez tartozókból —, azok szétszéledtek, és hogy kikerüljék a besorolást, a gyűjtő és irányító állomásokat hamar felismerve, a terepen át szivárogtak hátra még akkor is, mikor útközben megfagyott emberek tömegét láthatták, és hasonló sorsnak néztek elébe, még a felkoncolás sem vezetett eredményre. Oly fásultság kezdett e visszajövő csoportok felett úrrá lenni, hogy csak bandukoltak, se nem láttak, se nem hallottak, többet gépkocsik elütöttek és hosszú kilométereken szánokra, gépkocsikra kapaszkodva, vagy gyalog igyekeztek nyugat felé...

...Beláttam, hogy a buzdító szó mit sem használ, kíméletlen ostorozással kellett a megmaradt 2. hadsereg tagjainak lelki egyensúlyát helyreállítani és kiadtam a 294./2. hds. I. a. 43. I. 24. sz. parancsomat. Kellett tennem ezt azért is, mert a parancsnokságnál levő német összekötő tisztek zöme nem látta a harcokat, nem tudta mit teljesített a csapat a Don mentén, és jelentéseik nyomán olyan légkör teremtődött, melyen javítani csak úgy lehetett, ha a fegyelmet és rendet bármily áron is, de helyre tudjuk állítani. Ők csak e lelkevesztett embereket látták, és abból helytelen következtetéseket vontak le, melynek következménye volt a Heeresgruppe B. parancsa.

Német csapatot ily állapotban nem lehetett látni, mert a nálunk beosztott 2. német hadosztályt a mi csapataink utóvéd harcai biztosították, a 2. német hadsereg csapatai pedig, melyek hasonló képet mutattak, vasúti szállítással kerültek a Dnyepr mögé, míg a mieink úttalan utakon, gyenge élelmezéssel sok száz kilométert meneteltek.

Német parancsnokságoknál, a Heeresgruppe B. és Mitte-nél tiltakoztam a lealázó bánásmód ellen, és kiemeltem, hogy a hadsereg küzdői becsülettel megtették kötelességüket, és nem jogos, nem harcos és fegyvertelen menetalakulatok, valamint egységbe össze nem foghatott emberek magatartásából hátrányos következtetéseket levonni.

Ugyanezt jelentettem a hadsereg vezérkari főnöke útján, annak távbeszélőn való jelentéstételekor és a hadsereg harcairól szóló írásbeli harctudósításban is.

4. Meggyőződésem, hogy a 3. sz. mellékletben olvasható parancsom rázta fel a tisztikart és a legénységet annyira, hogy a VII. hadtestparancsnokságnak sikerült bizonyos erőt az Oszkol völgyében megszervezni, mely azután vitéz Vargyassy vezérőrnagy parancsnoksága alatt kivonásáig, II. 9-ig becsülettel harcolt.

Kis csoportja (22 fő) Hortobágyi főhadnagy parancsnoksága alatt csak III. 12-én hagyta el beosztását a 168. német hadosztálynál, honnan dicsérettel irányították őket Kijevbe. Ezt parancsaimban kifejezésre is juttattam, és példa kedvéért a gyülekező csapatok elé tártam, hogy őket most már ily módon is serkentsem.

Megemlékeztem ezekben a páncélos hadosztályról vitéz Vargyassy vezérőrnagy csoportjáról, a III. hadtest csapatairól, melyek keresztül küzdötték magukat, a 13. hadosztály utóvédjéről stb.

5. A csernigov—kijevi út menti községekben gyülekezett és rendezett alakulatokat megszemléltem, és ahol a rend szilárdulását tapasztaltam, ott dicséretemet folytatólag kihangsúlyoztam.

6. Az átszervezésre kiadott rendeletem után, hogy a csapatok szellemét emeljem, kiadtam parancsomat, melyben rámutattam a Don mentén becsülettel vívott harcokra, melyek köteleznek, és meg akartam a tisztekkel és a legénységgel értetni, miért kell nekünk ily messze harcolnunk hazánktól, mit minden parancs és felvilágosító munka ellenére sem sikerült eddig nem tényleges tisztjeink zömének és a legénységnek átérzett tudatává tennünk. Ez egyik oka annak, hogy minden megtorló intézkedés és ellenőrzés mellett még ma is elég tekintélyes azoknak a száma, akik kötelékeiket elhagyják és gyalog, vasúton, gépkocsin igyekeznek minél messzebb jutni azoktól a területektől, hol az újjászervezett egységek gyülekeztetése folyik.

Törzsszállás, 43. III. 19. Jány hds.pk. (hadseregparancsnok)

Jány népbírósági perének dokumentumai között szerepel jelentése a 2. magyar hadsereg vereségének okairól:

A messzebbre visszanyúlt közvetve ható okok:

a) Amit az urivi és a korotojaki események alatt már tapasztaltunk, az itt ismét beigazolódott. Ez a nemzedék nem lett harcra nevelve. A nagy tömeg nem ismer olyan eszmét, amiért meg akarna halni. Ez a nemzedék nem akar történelmet csinálni.

A hadsereg nagyobb része, a hadseregparancsnokság minden felvilágosító törekvése ellenére, most sincs tisztában a háborúban való részvételének értelmével és céljával. Ma sem lehet a tömegekkel megértetni, hogy itt, az orosz földön, élethalálharc folyik, amelynek eldőlte az otthoni magyarság és az egész Magyarország életét és halálát jelenti. Amikor a 2. magyar hadsereg a felvonuláskor elszakadt az anyaországtól, azt látta, hogy a magyar közvélemény közönyösen szemléli e világháborút és a bolsevizmus elleni harcot, mert azt más nemzetek belügyének tekinti. E felfogás nemcsak az otthoniakban, hanem az itteni hadseregben is meghasonlást idézett elő, amelynek kihatásai lélektani téren, azaz szabatosabban kifejezve, a legbonyolultabb, legkiszámíthatatlanabb téren, a tömeglélektan terén érvényesültek.

A magyar nemzet e közönyösségével, maga és a történelmi adottságok közé egy tátongó űrt állított, amely űrnek az áthidalására most már az egész ország összefogott ereje sem látszik elegendőnek. A bolsevizmus elleni harc sem otthon, sem itt nem tudott eszmévé fejlődni. Sem otthon, sem itt nem rendelkezünk olyan tömeggel, amelyet a propaganda fanatizált és az az eszméért

képes volna önszántából is meghalni. A harcos nemzetnevelés és a lelkesítő eszme hiánya a hadsereg értékét hátrányosan befolyásolta, és az ismét felszínre került a megpróbáltatás első órájában. Mindehhez járult még az a meghasonlás is, amelyet az idézett elő, hogy az országnak csak egy része vett részt tényleg a véráldozatban. Ezt az egyszerű tömegnek semmiféle logikával nem tudjuk megmagyarázni. Az egyszerű tömeg ebben igazságtalanságot lát, és mivel sem propagandával, sem szociális gondoskodással nem tudtuk figyelmét e gondolatok mellől elterelni, ennek következményei a harcban is mutatkoztak.

Ha teljes hadtest mozgósít, akkor annak éle elvész, hogy nincs mindenki kinn. De igazságtalanságot látott abban, hogy míg ő itt van, földjét nem hívták be. Azt nem vette volna észre Somogy, hogy Hajdú otthon van. Azt méltánytalannak látta, hogy falujabeli békésen végzi otthoni munkáját. Fenti gondolatokkal a hadsereg összeomlása után is foglalkoznunk kell, mert a hadsereget újból fel akarjuk állítani. Az újbóli felállításnál el kell kerülnünk e romboló hatásokat. Ha nem tudjuk ezt megcselekedni, az újonnan felállított hadsereg a régi hadsereg eredendő hibájával indul új feladatának teljesítése felé.

b) A magyar hadsereg nem volt korszerű hadsereg. Ellenfele azonban nemcsak általában volt teljesen korszerű, hanem a szervezés részleteiben is felülmúlta őt. Az ellenfélnek ez a korszerűségben mutatkozó fölénye nyomasztónak hatott akkor, amikor a magyar csapatoknak, állásait elhagyva, a szabad térben kellett az orosszal mérkőzni. Páncélelhárításunk még a harckocsik elleni védekezésre kedvező Don menti szakaszban is elégtelen volt, mert a kiváló orosz harckocsianyag (T. 34.) nemcsak páncélozásban, fegyverzetben mutatkozott meg a németeknél is fölényesebbnek, hanem terepjáró-képességében is. Az áttörés után a mi páncélos elhárításban feltűnően gyenge (csak a megmaradt 7,5 cm lövegre lehetett volna építeni, de lófogatolással nem tudtuk mozgatni) és „fogatolt" hadseregünk, a fölényes tulajdonságú harckocsikkal támadó és nagyszámú gépkocsijaival, vontatóival télen is mozgékony orosz hadsereggel került szembe.

c) A magyar hadsereg hadműveleti területe az élő erőkhöz, a rendelkezésre álló fegyverzethez és felszereléshez képest túl széles volt. A védelemnek nem volt mélysége és számottevő erők támadását csakis készenlétbe helyezett erős, mozgékony tartalékok bedobásával lehetett volna visszautasítani.

Emellett a magyar hadseregnek nem volt mozgékony páncélos elhárító ereje (nehéz páncélos vadász ütegek, önjáró talpon, rohamlövegek, nagy hatású és mozgékony légvédelmi tüzérség). Hasonlóképpen nem volt ellentámadást, támadást támogató rohamtüzérségünk sem, ami a korszerű ellenféllel szemben nélkülözhetetlennek bizonyult.

Erről a helyzetről és ennek kihatásairól nemcsak mi, hanem a német vezetés is teljes mértékben tájékozódva volt. Eleget hangsúlyozta a prancsnokság.

A német gyalogság szívós kitartásának egyik titka, hogy harckocsiszerű páncélos vadászai, illetve rohamlövegei voltak. Ezek közelében biztonságban érezték magukat. Azért tartott ki négy napig a páncélos hadosztály gyenge lövészezrede Ilinkán, mert a község minden részén — sündisznó tüskéihez hasonlóan — ott álltak a harckocsik és a páncélos vadászok. Nem tartott harckocsi támadástól, a gyalogsággal maga is megbirkózott.

d) A magyar hadsereg állásai általában csak az ellenség felé voltak kielégítően kiépítve. A csak lassan és fokozatosan rendelkezésre bocsátott műszaki anyag és kevés munkaerő nem tették lehetővé, hogy a védelem súlyán kívül eső területen is teljes munkát végezhessünk. Nagyobb területek körvédóképessége csak nyomokban volt meg, mert azokhoz sem műszaki anyag, sem szerszám, sem munkaerő nem állott rendelkezésre. Az úgynevezett megerősített területek körvédőképessége már csak azért is kérdéses volt, mert a rendelkezésre álló erővel magát a fővédelmi vonalat is csak hézagosan lehetett megszállni, és a helyükre komoly páncéltörő fegyver nem is juthatott. Így itt állt a felsodrítás veszélye, mert a vékony vonalat könnyű volt megkerülni, hátba támadni, lassan letördelni. Ez következett be, erre ismételten felhívta a parancsnokság elöljárója figyelmét.

e) A magyar hadsereg téli háborúra való felkészülése kifejezetten csak a Don menti védelmi harc követelményeinek felelt meg. A magyar hadsereg téli mozgékonysága csak korlátozottan volt biztosítva. Lótáp hiánya miatt a lovak jelentős része hátul a lóüdülő állomáson telelt. A lovak elöl levő nagy része az elégtelen lótáp (széna, szalma teljes hiánya) miatt le volt gyengülve.

A Hgr. B. *(Heeresgruppe)* által még decemberben megígért kétezer darab panje fogat az orosz támadásig nem érkezett be, a téli hóban is alkalmas vontatót csak néhány darabot tudott rendelkezésre bocsátani. A legénység téli ruházattal való felszerelése a védelmi állásokban, ahol az ismételt felmelegedésre megvolt az alkalom, nemcsak megfelelt, hanem jó is volt. Nem felelt meg azonban akkor, amikor a legénységnek a szabad ég alatt, fedezék nélkül kellett éjszakázni, éjszakákat eltöltenie. A magyar lábbeli, a magyar nadrág nem védte meg a testet, és ennek következményei, a támadás alatt uralkodó rendkívüli hideg időjárásban, igen súlyosnak bizonyultak. Az oroszok téli felszerelése és a németek téli kezeslábasa e tekintetben fölényes volt.

Helyi és más arcvonalak kifosztásával, a betörés helyére vetett tartalékaink, enyhe időjárás mellett vagy fenti felszereléssel, kitarthattak volna ott, ahol támadásuk elakadt, amíg a 168., ill. Kamenykánál a Cramer zömének támadása érvényesült. Így azonban megfagytak.

f) A német vezetés a 8. olasz hadseregnél történt áttörés után, idejében felismerte a magyar hadsereg fontosságát az épségben maradt arcvonalszakaszon, megbeszéléseken kilátásba is helyezte, hogy a magyar hadsereget elsősorban a védőállásokban erősíti meg páncéltörő fegyverekkel, majd elegendő mozgó páncéltörő egységet bocsát rendelkezésre, és végül erős tartalékokkal fogja megtámasztani.

Előttünk ismeretlen okok miatt az ígéretek zöme — mint a 3. sz. melléklet tartalmazza — csak ígéret maradt.

g) Végül szólni kell a legfontosabb vezetési értékről, a hadseregtartalékról...

Az OKH azonban magának tartotta fenn a magyar hadsereg egyetlen egy tartalékában a döntési jogot, sőt fenti kis egységeket is elirányította arról a területről, hova tenni akarták. Az események azt mutatták, hogy az OKH *(Oberkommando des Heeres)* nem tudott dönteni afelett sem, hogy ezen erőket egyáltalában a magyar hadsereg területén akarja alkalmazni, vagy pedig másutt is...

5

Jány jelentése nagy vonalakban ismerteti a tényeket. Utolsó mondataiban azt fájlalja, hogy nem ő rendelkezett a hadsereg tartalékaival. Valójában azonban az egész magyar haderő irányítása a németek kezében volt. Így Jány is, Szombathelyi is lényegileg Hitler utasításának tett eleget akkor, amikor a Hadúr parancsát végrehajtotta, illetve megkövetelte végrehajtását.

A nyomozóhatóság számos tanút is kihallgatott Jány ügyében. Tanúvallomásaikat aszerint csoportosították, hogy melyik vádpont alátámasztására voltak alkalmasak.

Igen érzékletesen emlékezik vissza KORNIS PÁL azokra az időkre, amikor sor került Jány ügyének kivizsgálására, majd a számonkérésre. Amikorra Jány hazatért, a közvélemény már szinte elfeledkezett a főbűnösökről, az ország érdeklődésének homlokterében már régen nem a fasizmus maradványainak a fölszámolása állt, hanem a belpolitikai erőviszonyok alakulása. Az alternatíva — népi vagy polgári demokráciát — nemcsak a nagypolitika alapkérdésévé vált, de úgyszólván az élet minden területén felmerült, a legkiélezettebb formában a fegyveres erőknél. Jány pere ebben a

légkörben több volt, mint egy tábornok ügye. Nem kis szerepe volt ebben a Magyar Közösség* jogfolytonosságot hirdető horthysta politikusainak és katonatisztjeinek. Idézzük tehát KORNIS PÁLT:

Jány ügyének vizsgálatára 1946 őszén került sor, elhúzódásának okáról teszek még említést. Jány abban különbözött mindazoktól, akikről már szó volt, hogy őt nem a Szövetséges Hatalmak adták át háborús bűnösként, hanem önként jött vissza Magyarországra. Nem úgy, mint ahogy Dálnoki Veress Lajos vezérezredes írja róla: „Nemes jellemét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy amikor a kommunisták a háború után a hadsereg tisztikarának felszámolását megkezdték — és azokat, akiknek semmi más bűnük nem volt, mint hogy katonák voltak, egyre-másra akasztották —, nem bírta elviselni, hogy ne álljon ki mellettük. — Addig, míg tisztjeimet miattam kivégzik, nem maradhatok tétlenül, védelmükre hazamegyek vállalva a felelősséget azért, ami történt..."

Ahány szó, annyi valótlanság. Kit akasztottak, vagy akár csak büntettek pusztán azért, mert katona volt? Muray Lipótot talán, a nagykátai hóhért, aki tízezrek kiirtására adott parancsot? Vagy Béldy Alajost, a leventemozgalom országos parancsnokát, aki a magyar ifjúság nyugatra hurcolásáért, nagy részük esztelen pusztulásáért volt felelős? Rotyis Péter főtörzsőrmesterre, vagy Szivós Sándor szakaszvezetőre céloz, vagy Beregfy Károlyt, a nyilas honvédelmi minisztert sajnálja? Nem, ez mellébeszélés, senki ellen, pusztán azért mert katona volt, nem indult eljárás, a volt hadsereg tisztikarával szemben pedig sokkal inkább az engedékenység volt a probléma, mint a túlságos szigorúság. Igaz, vontak felelősségre gyilkosokat, a fennálló szabályzatokat is durván megsértő szadistákat, a polgári lakossággal szembeni kegyetlenkedőket akkor is, ha katonák, netán tisztek voltak. Igaz, a volt hadsereg tisztikarának egy része — nagy harcok közepette — kiszorult a hadseregből. Azok, akik végig kiszolgálták Szálasit —, de ha nem követtek el kézzelfogható bűnöket, nem vonták őket felelősségre. Inkább az ellenkezőjéről lehetne beszélni. Ebben az időben, mikor Jány ellen az eljárás folyt, a hadsereg költségvetésének több mint a fele nyugdíjakra ment. Több mint ötszáz tábornok és csaknem kétezer ezredes szerepelt a listán. Még számos, nyugaton levő személy hozzátartozói is kaptak nyugdíjat. Egy nyugatos ezredes felesége több nyugdíjat

A Magyar Közösség (egyes forrásokban Magyar Testvéri Közösség) az 1930-as évek elején létrejött konzervatív-jobboldali fajvédő titkos szervezet volt. A „keresztény úri középosztály"-hoz tartozó minisztériális alkalmazottak középrétege, a budapesti és vidéki közigazgatási tisztviselők jelentős funkciókat betöltő tagjai, valamint orvosok, pedagógusok, mérnökök és egyéb értelmiségiek alkották tagságát. Később vezérkari tisztek is csatlakoztak a közösséghez.

Tagjainak népi demokráciaellenes szervezkedése nem jelentett komoly veszélyt, leleplezésük viszont — mert bizonyos szervezeti kapcsolataik voltak a Kisgazdapárttal — lehetőséget teremtett a hatalomért vívott harc mielőbbi eldöntésére.

kapott, mint egy szolgálatot teljesítő százados. Volt egy Dálnoki Veress Lajos nevű vezérezredes is — kihagy az emlékezete? —, akinek családja az ő távollétében élvezte az új Magyarország nyugdíját. Pedig ő is egyik legmagasabb vezetője volt a 2. magyar hadseregnek — a páncélos hadosztály parancsnoka —, aki még magasabb, utoljára hadseregparancsnoki beosztásban 1944. október 15-ig teljesített szolgálatot, s ugyancsak áldozatul dobott egy hadsereget. Egyetlen érdeme az volt, hogy mindvégig hű maradt Horthyhoz!

A történelem tanulsága azt bizonyítja, hogy sohasem a forradalom kegyetlen, mindig az ellenforradalom az, amely nem ismer kegyelmet. A haladás híveit sokkal inkább a túlzott megbocsátás jellemzi, ami valójában az erő jele, s nem a gyengeségé, mint azt a reakció megátalkodott hívei gondolják. Hosszan sorolhatnám azok neveit, akik a Horthy hadseregben vezető beosztásokban működtek, nem váltak demokratákká, mégis, előlegezett bizalmat kaptak, és miután szükség volt tisztekre (és tábornokokra) szolgálatot teljesítettek az új hadseregben.

A köztudatban úgy terjedt el, mintha a népbíróságok valamiféle, a vezérkari főnök különbíróságához hasonló vésztörvényszékek lettek volna. Az igazság evvel szemben az, hogy igen sok esetben túlságosan engedékenyek voltak, sok felháborítóan enyhe, sőt felmentő ítéletet hoztak. Voltak tanácsok, ha oda kerültek az ügyek, már lehetett is újra kezdeni a nyomozást, a bizonyítás kiegészítését. Jány esetében is ez a magyarázata, hogy 1946 októberétől 1947 szeptemberéig húzódott, míg a népügyészség hajlandó volt vádat emelni és a tárgyalásra sor került. Én közvetlenül nem foglalkoztam az üggyel, de tudom, hogy három vagy négy alkalommal adta vissza Jányt a népügyészség, nem volt hajlandó vádat emelni ellene. Pedig a 2. hadsereggel kapcsolatban éppen elég anyag és több tízezer túlélő állt rendelkezésre ahhoz, hogy felelősségét meg lehessen állapítani.

Végül, nem igaz, hogy Jány, volt katonáinak védelmére és a felelősséget vállalni jött volna haza. A felelősség vállalását mindvégig elutasította.

1946 októberében egy Nyugatról érkező hazatérő szerelvénnyel jött haza, sok száz katona társaságában. Nem is gondolt arra, hogy egyáltalán felelősségre vonható, saját magát egy ezen fölül álló kategóriába sorolta. A kaposvári szűrőtáborban akadt fenn, amelynek akkor — a gépkocsibaleset következtében nagyon korán meghalt — Sólyom András hadnagy volt a parancsnoka. Mikor kiemelték, rendkívül meg volt sértve. Kifogásolta, hogy számára nem megfelelő rendfokozatú egyén foglalkozik vele. Budapestre való felkísérése után közölte, hogy nem érzi magát bűnösnek, ő csak mint katona, a kapott parancsokat teljesítette. A Szörényi-csoport rengeteg vallomást, írásos dokumentumot gyűjtött össze, és számos további tanút hallgatott ki. Mindeb-

ből, részben Jány saját parancsaiból, részben helyzetértékeléseiből kitűnt, hogy a 2. magyar hadsereg tragédiáját az okozta, hogy vezetése, a lelkiismeretet félretéve, a német érdekek teljes és feltétlen kiszolgálására adta oda magát. Nem arról van itt szó, amit olyan szívesen hangsúlyoznak egyesek, hogy a vesztes hadvezérnek bűnhődnie kell. Erről ilyen formában szó sincs. Nem tudok róla például, milyen győztes csatákat vívott hadseregparancsnokként Dálnoki Miklós Béla, vagy Dálnoki Veress Lajos, mégse jutott eszébe senkinek, hogy bűnvádi úton lehet ezért őket felelősségre vonni. Jány ellen sem szerepelt vádként, hogy a Donnál áttörték hadseregének arcvonalát. De el kellett számolnia a halálra ítélt hadsereggel, annak az ország érdekei ellen halálba hajszolt százötvenezer emberével. (Ne felejtsük, hogy vagy harmincezret már a téli csata előtt elveszített!) Ezt kívánta az ország, a magyar nép, kívánták a támaszukat vesztett szülők, a hadiözvegyek, a hadiárvák százezrei. Hősök vagy áldozatok voltak-e, akik ott maradtak a doni hómezőkön, a kipusztított korosztályok, s ha áldozatok, milyen úgy oltárán? Erre feleletet kellett adni, olyan konkrét feleletet, amely e vonatkozásban túlment a horthyk, a kállayk, még a szombathelyik felelősségén is. És Jány ott állt saját tevékenységének tükrében, mint százezrek gyászának okozója. Ő, aki számos alkalommal írta le, hogy hadserege alkalmatlan a számára kijelölt feladat ellátására, azt vállalta, hogy inkább feláldozza, mintsem a saját számára vonjon le következtetéseket. Még Dálnoki Veress Lajos is — miközben mélyen meggyászolja — súlyosan elítéli Jány tevékenységét. „Számos dokumentum bizonyítja — írja —, hogy a hadsereg parancsnoka tisztában volt hadserege elégtelen erejével, és mégis vállalta a feladatot. Pedig, ha csak három egymás után kinevezett hadseregparancsnok mond le és adja vissza a megbízatását, úgy a német hadvezetésen keresztül lehetett volna olyan nyomást gyakorolni a német politikai és katonai vezetésre, melyek a dolgok rendezésére vezethettek volna... Ilyen drasztikus pozitív lépésnek elmulasztása miatt a német vezetés nemcsak saját erőit tudta tehermentesíteni, hanem a felelősséget is a magyar vezetésre tudta hárítani... Mi mindig csak kertünk és megelégedtünk azzal, hogy kéréseinket a ‚szövetséges' megfontolás tárgyává tegye, ahelyett, hogy a végső határig, akár az összes magyar erők visszavonásának fenyegetéséig elmentünk volna. Nem volt elég hangos a panasz és nem volt elég a jajkiáltás, hogy a kormányt erőteljesebb lépések megtételére szorítsa." Eddig Dálnoki Veress. Én persze nem hiszek abban, hogy a kormány a „végső határig" hajlandó lett volna elmenni — ez már Horthyt—Szombathelyit mentő illúzió —, de avval egyet lehet érteni, hogy Jánynak nem lett volna szabad ezért a felelősséget vállalnia. Ha a helyén maradt — és ez egyik főbűne —, akkor a következményeket is vállalnia kellett.

Jány tudatosan ment ebbe a háborúba, kezdettől nem riadt vissza a legszigorúbb megtorló intézkedésektől sem. Ő maga írja le, hogy személyében hány alkalommal mutatott példát saját katonái iránti kegyetlenségből. Ez a gondolat különben végigvonul a ténykedés teljes időszakán, már augusztusban is arról van szó, hogy „gyűlölet nélkül nem lehet követelni kegyetlenséget, ami a korszerű háborúban éppoly nélkülözhetetlen előfeltétel, mint a történelmi idők legrégibb időszakában is az volt", s később „itt közönséges hóhérnak kell lenni", „a kíméletlen, lovagiatlan és barbár harcmód tanítására kell áttérnünk" — ezek az iránymutató gondolatok, s az ezekből következő cselekedetek fővezéri tevékenykedésének meghatározói. Mellesleg, a háború konvenciókban rögzített szabályainak gátlástalan áthágása is. Igaz, mikor arra adott parancsot, hogy a hadsereg területén való rongálások esetén a polgári lakosságból kell túszokat szedni és felakasztani, még úgy számolt, hogy a győztest nem vonják felelősségre, amikor a munkára kirendelt orosz polgári lakossággal való kegyetlen bánásmódot követelte meg, a hadifoglyok kiirtását, vagy a németeknek hasonló célból való átadását rendelte el, még nem tudta, hogy számot kell adnia erről a tevékenységéről is. Ő a kíméletlen irtóháború híve volt, emberiességet nem ismert és nem tűrt el; hogyan lehetett volna ezt nem számon kérni? A „magyar becsület" megmentése érdekében kell — úgymond — feláldozni tízezreket, a teljes elbecstelenedés időszakában, amikor „... benyomásom, mi már a Don menti harcok alatt kialakult... hogy a hadsereg feladata a német egységek biztosítása, ha fegyver nincs, akkor az élő tömeg szerepeljen sebességcsökkentő ütközőként. Ugyanezt a szerepet töltötte be a III. hadtest, mely becsülettel állta még akkor is helyét, mikor helyzete reménytelen és teljesen kiszolgáltatott volt." Ez csak következetes folytatása az októberi „itt a német fővezérség követel, amelyet nekünk teljesíteni kell", és a „személyes beavatkozásomról is tudnak beszélni azok, kiket parancsnokságuktól megfosztottam, kik ellen ügyészi eljárást indítottam, s akiket kíméletlenül kioktattam. Igaz, hogy a fiatal parancsnokok nem voltak néha elég kemények, de ez később megváltozott, és ahol kellett, bizony pisztollyal a kézben állították meg az ok nélkül menekülőket, és volt zászlóaljparancsnok, ki géppuskákat állított fel küzdői mögött..." gondolatsornak.

Nem akarom itt tovább részletezni Jánynak, mint a 2. hadsereg parancsnokának a fronton, viszonylag békés időszakban elkövetett háborús és népellenes bűntetteit, a valótlanságoktól hemzsegő, gyűlöletet szító, addig példa nélkül álló szovjetellenes rágalmait, amelyekkel — ő vallotta — azt akarta elérni, hogy a magyar katona, aki nem tudta, miért kétezer kilométernyire kell védenie hazáját, olyan tudattal teljen el, mely felmenti minden lelkiismeretfurdalás alól. „Pusztuljanak, mert mi élni akarunk... Nincs más választás: vagy

ő, vagy én." Ő mondotta. Mindezen cselekedeteit azonban betetőzte a szétvert, óriási veszteségeket szenvedett, kitartani már képtelen, a teljes megsemmisülés szélén álló hadsereghez intézett, 1943. január 24-i, írásban fennmaradt hadparancsa. Ezt annak a hadseregnek adta ki, amelynek szerepe az „élő tömeg sebességcsökkentő ütközőként" való felhasználása volt.

Folytathatnám a február 7-i parancs idézésével, „az ellenséges partizántevékenység megelőzésére minden lehetséges eszközt mielőbb latba kell vetni". „Bele kell vinni a köztudatba, hogy a partizán nem ismer irgalmat..."

Ennyi is bőven elég ahhoz, hogy láthassuk, hogyan bánt el Jány a saját hadseregével, hogyan tett eleget saját esküjének: „alárendeltjeimről mindig legjobb tudásom szerint gondoskodom..." Egyet már bizonyosan nem lehet sohasem megállapítani: a 2. hadsereg veszteségéből mennyi azoknak a száma, akik a január 24-i hadseregparancsnak estek áldozatul.

A teljesség kedvéért hozzá kell viszont tenni, hogy egy 1943. II. 27-i, hasonló hangú („egyenruhát hordó semmi emberek", testi fenyítést előíró, „a felelős egység megtizedelésétől sem rettenek vissza") parancs után hirtelen fordulat következik be. Március 14-re vezérkari főnöki értekezletet hívtak össze a 2. hadsereg újjászervezése tárgyában, ekkor már kilátásban lehetett a német vaskereszt lovagkeresztje is, amit Hitler március 31-vel adományozott. Jány március 12-én, már az új gyülekezési helyen, kiad még egy hadseregparancsot. Ezt hozta fel Dálnoki Veress Lajos Jány mentségére, nemes jellemének bizonyítására. De ez, egyrészt egy jóváthetetlent már elkövetett vezető szépítgetése, másrészt a további harcra való buzdítást és elvakítást szolgálja.

Felesleges minden megjegyzés, ez a „nemes jellemű", „kiegyensúlyozott lelkiállapotban" levő Jány, akit május 1-én a Keleti pályaudvaron, mint a hazatérő győztes hadvezért fogad a magyar királyi miniszterelnök, a honvédelmi miniszter, a kormány több tagja, a vezérkari főnök, díszszázad és különböző küldöttségek. Zubbonyán már ott díszeleg a német vaskereszt lovagkeresztje. Még azt sem mondhatjuk, hogy kétszázezer fakereszt ellenében, hiszen ezekből is legfeljebb az első harmincezer egy részének jutott.

Ennyit vitéz Jány Gusztáv magyar királyi titkos tanácsos, vezérezredes, a 2. hadsereg parancsnoka arcképéhez. Tragédia? Igen! A magyar nép tragédiája.

6

Fejezetünk a 2. magyar hadsereg tragédiáját vezetőjének tevékenységében igyekezett megragadni. Nem lenne teljes azonban a kép, ha nem szólnánk Szombathelyi Ferenc népbírósági perének ide vonat-

kozó részéről, s nem emlékeznénk meg Nagybaczoni Nagy Vilmos honvédelmi miniszteri működéséről.

Szombathelyi Ferenc szerepét már az újvidéki események és Bárdossy működése kapcsán érintettük. A vezérkari főnökkel szemben magyar részről — KORNIS PÁL szerint — a legsúlyosabb vád a 2. magyar hadsereg elpusztítása volt.

Szombathelyi Ferencet és Jány Gusztávot nem lehetett egy kalap alá venni avval a keretlegénnyel, aki az „usque" kérdésre „annyit nem, legfeljebb ötvenet-hatvanat" válaszolt. Egyrészt, mert feltételezhetően értették volna a kérdést, másrészt, mert ők csak százezres nagyságrendben válaszolhattak volna. És nem lehet összehasonlítani az ugyancsak vezérezredes Beregfyvel sem, mert el kell ismerni, képességeiket tekintve, nem egy kategóriába sorolhatók voltak, bár Jány és Szombathelyi között is megvolt a különbség, utóbbi javára. De mindjárt fel kell tenni a kérdést: milyen az a nem azonos kategória? Az intelligensebb, műveltebb, okosabb gyilkosnak mentség, hogy ő több pozitív tulajdonsággal rendelkezik? A késsel-villával étkező gyilkos különb, mint a bicskával faló? Azt hiszem, tulajdonképpen itt kell keresni, legalábbis a nem szándékos, nem rosszindulatú különbségtevés okát. Nagyon mélyen élnek még mindig a lelkekben a múlt előítéletei. Az úr nem lehet gonosztevő. Az úr tévedhet, félrevezethetik, de felelőssége számon nem kérhető. Felfordul a világ rendje (milyen világ? milyen rendje?), ha „igazi" urakat, szóval nem olyanokat, mint Szálasi, vagy Vajna, meg Beregfy, hanem olyanokat is, akik nem voltak nyilasok, olyanok vonnak felelősségre, akik nem sokkal előtte még rettegtek tőlük. Mit tagadjuk, van Bárdossy-legenda (milyen bátran nem ismerte el a népbíróság illetékességét), Imrédy-legenda (ha ő marad, talán elkerüljük a háborút?), van Szombathelyi- és Jány-legenda is.

Szeretném azonban leszögezni, hogy a magyar népbíróságok egyetlen esetben, egyetlen személyt felelősségre nem vontak azért, mert a 2. magyar hadsereg katonája volt, és részt vett a Szovjetunió elleni hadjáratban. Felelősségre vontak magyar és szovjet bíróságok háborús bűnösöket, akik személy szerint háborús bűnöket követtek el.

Szombathelyi mellett elsősorban azt szokták felemlíteni, hogy kultúrember volt, írók között is mozgott, s valahol legbelül nem is hitt a háború megnyerésében, sőt nem is kívánta a németek teljes győzelmét. Önmagában mindegyik lehet igaz. Szombathelyi valóban művelt ember volt, és ezt nemcsak vádlott-társaival, a Grassykkal, meg a Zöldykkel kapcsolatban lehet róla elmondani. Igaz, hogy az értelmiséggel a kapcsolatot elsősorban azért kereste, hogy őket is csatasorba állítsa a háború ügye mellett, de Werthnek vagy Beregfynek még

Szombathelyi Ferenc, a m. kir. vezérkar főnöke a keleti fronton

ilyen se jutott eszébe. Igaz, már a moszkvai csata után és a gyorshadtest tapasztalatainak birtokában, de meg 1941-ben hangot adott véleményének, hogy a villámháború elképzelése a szovjet fronton kudarcot vallott, hogy hosszú háborúra kell felkészülni és nem kell nagyon sietni a nemzet összes erőforrásait bevetni. Még azt is megkockáztatta, hogy a német győzelem nem bizonyos, hogy Magyarországnak is jó megoldást eredményez. A felismerés azonban önmagában nem nagy érdem, ha tettek nem követik.

Szombathelyi esetében saját cselekedetei voltak azok, melyek lehetetlenné tették, hogy helyesnek látszó elképzelései mellette szóljanak. Csaknem ugyanebben az időben, 1942. január elején, ugyanez a Szombathelyi adott — bizonyítottan — parancsot Feketehalmy-Czeydnernek a délvidéki tisztogató hadműveletek kiterjesztésére, az újvidéki tömeggyilkosságra. Ismeretes későbbi szerepe is a vádlottak szabadlábon hagyásában, s ezzel szökésük előkészítésében, segítésében. Ismeretes a Vezérkari Főnök Különbíróságának, ennek a sokszáz halálos ítéletet hozó vésztörvényszéknek a szerepe is a háború éveiben, de különösen a kommunisták elleni ügyekben. Csak közbevetőleg jegyzem meg, hogy ez a bíróság két és fél hónap alatt a Délvidéken több halálos ítéletet hozott és hajtott végre, mint a magyar népbíróságok teljes működésük alatt, az összes háborús és népellenes bűnösökkel szemben.

Szombathelyi élet és halál ura volt, kizárólag tőle függött a kegyelem, vagy a halálos ítélet. Ő nagyon tudatosan, minden közbenjárást visszautasítva, élt ezzel a jogával és ragaszkodott az intézmény fenntartásához. „A magyar alkotmány nem lehet a nemzet életének, erőkifejtésének a gátlója és a béklyója. Sőt! Éppen az alkotmány érdekében kell erőteljesen fellépni, rendet és fegyelmet tartani, ha másként nem megy, olyan eszközökkel, amelyeket az alkotmányunk eddig nem ismert" — írja hitvallásként és cselekedett ennek megfelelően. Nagyon ridegen zárkózott el például a Schönherz Zoltán érdekében eljárók kérései és józan megfontolásra késztető ajánlásai elől, pedig nemcsak kimagasló közéleti személyiségek voltak ezek sorában, de még Ujszászy István vezérőrnagy, az Államvédelmi Központ vezetője is exponálta magát. Igaz, vannak, akik úgy élnek a köztudatban, mint akik kiálltak Schönherz megmentése mellett, pedig semmit sem tettek. Ilyen például Andorka Rudolf, volt madridi követ, később mauthauseni fogoly, aki maga jegyezte fel naplójában: „Délelőtt, mint tanú a Schönherz-féle kommunista ügyben. Végeredményben semmi közöm hozzájuk. Meglepett a tárgyalás nyugodt hangja...", majd később: „Már undorodom magamtól a sok hazudozás miatt, jönnek hozzám, mint ma is, a halálra ítélt Schönherz húga könyörögni, ígérek, de nem teszek semmit, mert nem tudok..." Ujszászy azonban — és ezt nemcsak önmaga állította, Szombathelyi is elismerte — ekkor már messzebb nézett, s ha még nem is gondolt arra, hogy végül tanú és nem vádlott lesz Nürnbergben, és később titokban itthon is, előrelátóbb volt a jövőt illetően. Itt jegyzem meg, hogy Ujszászy valóban sokat segített a nagyon összegubancolódott fonalak kibogozásában, de túl gyorsan halt meg háziőrizetében ahhoz, hogy még sok mindent ne vitt volna magával a sírba.

Visszatérve Szombathelyihez, néhány napos meditálás után, október 8-án, következetesen önmagához, mint illetékes parancsnok, aláírta az ítélet megerősítését és végrehajtásának elrendelését. Ennek alapján másnap, október 9-én Schönherz Zoltánon a kötél általi halálbüntetést végrehajtották. Hadd kérdezzem, miért kap szemrehányást a fiatal magyar demokrácia, hogy vele szemben nem volt következetlen?

Szombathelyivel kapcsolatban magyar részről a legsúlyosabb vád mégis a 2. magyar hadsereg elpusztítása volt. Minden félreértés elkerülése végett idézzünk abból a bizalmas, tehát nem a nyilvánosságnak szánt, utólagosan másképpen magyarázható, hanem kizárólag a parancsnokok számára készült útravalóból, mellyel Szombathelyi a 2. magyar hadsereget 1942. április 11-én útba indította:

...„A rendelkezésre álló időhöz és eszközökhöz mérten mindent megtettünk, hogy a 2. hadsereget várható feladataira a lehető legjobban felkészítsük.

Felfegyverzés tekintetében nyugodtan állíthatjuk, hogy az elvonuló hadsereg mindazon korszerű fegyverekkel kellő számban rendelkezik, amellyel bármilyen ellenféllel szemben felveheti a harcot, és nem marad el semmiféle hadsereg mögött.

Szervezés terén is megadtuk a hadseregnek — a lehetőségekhez mérten — egyébként is mindazt, amihez a korszerű harcban és a várható ellenféllel szemben a tapasztalatok szerint szüksége lehet...

...A kivonuló hadsereget viszonyainkhoz mérten erősen megfiatalítottuk...

...A német hadvezetőségtől átengedett új fegyverek és harceszközökre való átképzés az éllépcsők számára már megtörtént, a többiek számára folyamatban van...

...A mai háború sem kíván új tulajdonságokat a harcosoktól, mert az öntevékenység és az ellenségnek való lendületes nekimenés mindig előfeltétele és alapja volt a győzelemnek. A különbség a régebbi háborúval szemben ma az, hogy ezeket a tulajdonságokat nemcsak az egyesektől, nagyoktól, a hősöktől, hanem mindenkitől elvárja. Ma mindenkinek hősnek kell lennie...

Az anyagi ellátás területén is intézkedés történt, hogy csapatainkat minél gazdagabban bocsáthassuk útra...

...A vezetőség minden vonatkozásban, minden tőle tellhetőt megtett, hogy kivonuló 2. hadseregünk ne bocsájtassék el a hosszú útra... mint mostoha gyermek, hanem erőinkhez képest a lehető leggazdagabban induljon el...

Nyugodtan és bizalommal tekintsünk a 2. hadsereg működése elé. Természetesen a katonasorsban a szerencse nagy szerepet játszik és ezért kívánom, hogy hadseregparancsnokát és minden egyes katonáját a szerencse kísérje. Isten áldása legyen a kivonuló magyar hadsereg fegyverein és térjenek azok győzelmesen vissza."

Azután a hadsereget kiszállítják, részt vesz első hídfőcsatában és szeptember közepére több mint húszezer fő a vesztesége, a személyi állomány mintegy tíz százaléka. A közvetlen harcolókra átszámítva ez azt jelenti, hogy minden ötödik katonából áldozat lett. Szombathelyi ebben az időben szemléli meg a hadsereget, kitüntetéseket nyújt át, szemléket tart és kijelenti, hogy hite a magyar katonában töretlen. Igaz, hogy most kissé másképpen beszél, mint pár hónappal előtte: „Ezt a háborút nem mi kerestük. A magyar sors vezetett bennünket ide, ahol valamikor távoli őseink éltek. Nem véletlen tehát az, hogy épp itt állunk, hanem az Isten rendelkezése. Ezért mindenkinek meg kell állnia helyét ott, ahová rendeltetett. Nem lehet kitérés, nem lehet habozás, bele kell nyugodni az ő akaratába. Csak ez, és a hű kötelességteljesítés adhat erőt, de egyben oltalmat is nekünk, magyar katonáknak... Tartsátok állásaitokat, mert itt, ezekben a távoli állásokban hazátokat véditek meg..."

Az „Ő akarata" a magyar vezérkari főnök számára egy hónappal később Hitler Adolf parancsában ölt testet. S ennek alapján születik meg a doni védőállások tartására vonatkozó parancs a 2. hadsereg részére. Ez volt az a parancs, amely végső soron eldöntötte a 2. magyar hadsereg sorsát, erre hivatkozott Jány Gusztáv is, mikor neki kellett számot adnia másfélszázezer embert feláldozó intézkedéseiről.

Szombathelyi nem a legendák, hanem a valóság Szombathelyije — két hónapon belül fordít álláspontján, s beismeri, hogy a magyar hadsereg részvétele a keleti arcvonalon a németek, illetve a szövetségesek oldalán a háborúban, sajnos, nem hozta meg a sikert, „amire számítottunk". Kénytelen elismerni, hogy ilyen háborúra Magyarország soha nem készült, s hogy bár a propaganda be tudta verni a fejekbe, hogy „jobb a hazát a határoktól minél távolabb megvédeni, de a magyar ember szívébe az a tudat, hogy hazájától majdnem kétezer kilométerre kell harcolni, nem tudott gyökeret verni... De mindettől eltekintve, mi magyarok, ebbe a keleti háborúba tisztán ideális javakért szálltunk harcba..."

Ezek ugye más szavak, mint az 1942-ben parancsba adottak — közben történt egy s más Voronyezstől nyugatra — Szombathelyinek azonban nem volt ezekre más mondanivalója, mint hogy a vesztesnek fizetnie kell. Ő, aki a német megszállásig, sőt még azután is egy ideig helyén maradt, akinek komoly felelőssége van magában 1944. március 19-ben, aki mindent elkövetett a háborús potenciál növelése, a háború ellen fellépők kiirtása érdekében, csak a legfőbb Hadúrra tudott hivatkozni. Anélkül, hogy Horthy mellett egy jó szót is szólnánk, feltehető a kérdés, nem a vezérkari főnök feladata-e a politikai vezetést felvilágosítani, katonailag végrehajthatatlan vagy kockázatos lépéseiről lebeszélni, s végső soron saját személyére vontkozóan is a konzekvenciákat levonni? Szombathelyi valódi ténykedése a háború minden eszközzel való kiszolgálása volt, saját meggyőződésének megfelelően, a legnagyobb áldozatok árán is. Valójában nem tudott maga mellett semmilyen elfogadható érvet felsorakoztatni. Lelepleződött, mint a Magyarország háborús részvételéért, óriási áldozataiért legfelelősebb katona.

7

Szombathelyi Ferenc népbírósági perei nagy viharokat kavartak Magyarországon. Sokakat megtévesztett az a híresztelés, mely szerint ő a háborúból való kiválás egyik szorgalmazója volt. Szerepét felemás módon ítélte meg a közvélemény. Ennek oka elsősorban

azzal magyarázható, hogy az emberek sem az Újvidéken történtekről, sem a 2. magyar hadsereg pusztulásáról nem rendelkeztek elegendő információval ahhoz, hogy a lelkiismeretének tisztaságát mindig hangsúlyozó volt vezérkari főnök bűnössége előttük világossá váljék.

Másodfokon BOJTA BÉLA tanácsa tárgyalta Szombathelyi ügyét. Ő a Bárdossy-perben vallott felfogását érvényesítette itt is: egy katonai vagy politikai vezető felelősségének elbírálásakor nem mentség az, hogy a lehetőségek mérlegelése után a két rossz közül a kisebbiket választotta; a döntő az, hogy a rosszat választotta, s nem a jót.

Emlékirataiban ebben a szellemben ír Szombathelyi Ferenc peréről is.

A politikai felelősség szempontjából két nézet ütközött össze. Az egyik az, hogy Szombathelyi Ferencnek az ellene felhozott mindhárom vádban vett ténykedése, voltaképpen a Magyarországot terhelő kötelezettségeknek csökkentését jelentette. Hogy úgy fejezzem ki magam, Szombathelyi a nagyobb rosszal szemben egy kisebb rosszra csikarta ki a Magyarországgal szemben támasztott követeléseket. A másik felfogás az, hogy itt a németek részére bizonyos háborús szolgáltatások történtek, mégpedig haderőben, a vezetés kiengedésében és a megszállás zavartalanságában. Közömbös az, hogy enyhülés történt éspedig a vádlott cselekményei által, mert végeredményben olyan megállapodásokat létesített, amelyek az országot mégis terhelték, és a teljesen elutasító magatartással szemben Hitlernek kedvezményeket nyújtottak. Lényegében tehát az a kérdés, hogy a történelmi adottságok és az objektív felelősség kérdései hogyan viszonyulnak egymáshoz. Én azt vallottam, hogy egy nemzetnek a sorsát semmiféle kockára nem lehet feltenni, és akik ilyen cselekmény részesei, a legszélsőségesebben felelősek. Mégis úgy éreztem, hogy Szombathelyi Ferenc halálra ítélése nem felel meg a személyével kapcsolatos egyéb magatartásának. Megállapítható volt, hogy németellenes beállítottságú, és különböző memorandumaiban a háború kilátástalanságát már az első időben elismerte, és ennek kifejezést is adott. Nem térek ki az újvidéki ügyre, mert ebben a részben a jugoszláv népbíróság külön ítéletet hozott, és ennek az anyagát nem ismerem. Az előttünk levő anyagból az volt megállapítható, hogy Szombathelyi interveniált, felelősségre vont, kezdeményezett, de rajta kívül álló erők akadályozták meg ennek az álláspontnak érvényesítésében.

Szombathelyi Ferencet a népbíróság eredetileg tíz évi szabadságvesztéssel sújtotta. Ez az ítélet egyhangúlag hozatott, rávilágít a népbírók gondolkodás-

módjára, akik nem ismerték fel a felelősség roppant terjedelmét. Szombathelyi ügyében a sajtónak óriási szerepe volt, és nap-nap után jelentek meg közlemények a tanács ítélkezése előtt, amelyek halált kiáltottak feléje. Ez a sajtófellépés meglehetősen túlzottá vált, és nem maradhatott minden nyom és következmény nélkül.

És ez az, amiért a Szombathelyi Ferenc-ügyet itt meg kellett említenem. Elvi szempontból végzetesnek tartottam, hogy akkor, amikor az Országos Tanács a legszigorúbb és legridegebb ítélkezést alkalmazza a háborús főbűnösökkel szemben, a legkisebb látszata is felmerüljön annak, hogy a bíróságot bárhogyan is lehetne befolyásolni. Látható volt ez a merevség az első bíróságok ilyen szellemű határozatlanságával szemben. Be kell vallanom, hogy Szombathelyi Ferencet a rendelkezésünkre álló ügyadatok szerint halálra nem ítélhettük, és én ilyen álláspontot nem is foglalhattam el. Azonban felhasználtam az ítélet szóbeli meghirdetését arra, hogy az előzetes hangulatkeltés befolyásoló hatásával szemben szót emeljek. Elkerülhetetlenné vált ez számomra annál is inkább, mert ez időben már sorozatossá váltak az első fokú bíróságnak kibúvói és azok az ítéletek, amelyek nyilvánvaló és szándékos törvénytelenségeket tartalmaztak csak azért, hogy az Országos Tanács a törvényszerű megoldást megtalálhassa, de, amely felelősséget az első bíróság nem akarta vállalni.

Az ítélet meghirdetése kapcsán kiemeltem azt is, hogy az Országos Tanács a halálbüntetés alkalmazását már a közvélemény előzetes, hullámzó hangulatirányítása folytán is elvetette. „Sokkal nagyobb veszélyt rejtene magában az, hogyha bárki is feltételezné, hogy az Országos Tanács valamelyik döntése irányítás, vagy mesterséges hangulat alatt születik... Az igazságszolgáltatás kirívó jelenségei nem maradnak meg annak a kornak történetében, amelyben születtek, hanem tovább élnek, és mindenkor súlyos bírálat alapjául szolgálnak... Az Országos Tanács ítélkezése teljes megtorlást nyújt, megokolása meggyőző és ugyanilyen az aggodalma a magyar jövőért. De éppen ezek a szempontok kizárják, hogy bárki számára is akármelyik oldalról megközelíthetőnek lássék. Éppen ezért a Szombathelyi-ügy túlságosan széles sajtóhullámai arról győzték meg a tanácsot, hogy a halálbüntetést még akkor is mellőzze, ha annak feltételei fennforognak, mert a megtorlás egységes gondolatát és a magyar nép kezébe letett bíráskodás eszméjét érintené, ha ennek a bíráskodásnak tökéletességéhez és eszmekörének tisztaságához kétely fűződnék."

Az ítélethirdetést, amely életfogytiglanra szólt, a sajtó részéről óriási ellenségeskedés fogadta.

A *Szabadság* 1946. június 9-én foglalkozott Bojta tanácsának Szombathelyi Ferenc perében hozott másodfokú ítéletével.

„...A közvéleményt itt vízfejű gyereknek tekintik, akinek valami cuclit kell csak dugni a szájába, s aztán, mikor azzal elszórakozik, akármit ki lehet venni a zsebéből. Bojta Béla is annak tekinti, amikor elmondja, hogy a NOT azért nem ítélte halálra Szombathelyit, mert el volt terjedve a híre annak, hogy a NOT halálra fogja ítélni. S a NOT be akarta bizonyítani függetlenségét..."

Majd történelmi párhuzamot von az újság, amikor így folytatja:

„...Nem, ebből a bírói függetlenségből nem kérünk. Lenin Luxemburg Rózának, akit különben igen nagyra becsült, egyik írásában komoly szemrehányást tesz, mert a munkásmozgalom e kemény harcosnőjének az a gyengéje, hogy valahányszor a hivatalos pártvezetőség igent mond, feltétlen kötelességének tartja, hogy nemet mondjon, noha a saját elvei alapján, ha nem vakíttatná el magát az ellentmondani akarással, igent kellene mondania. Ezzel, mondja Lenin, nem függetleníti, hanem függővé teszi magát azoktól, akiktől független szeretne lenni.

Ilyen a NOT függetlensége, ha Bojta Béla e meglepő nyilatkozata őszinte. Tudniillik: a reakciós közvéleménytől függ, s a demokrácia közvéleményétől függetleníti magát. Ne haragudjék meg a szóért: népellenes, mert az »Odi profanum vulgus et arceo (gyűlölöm a tömeget és elűzöm)« alapján áll, holott a NOT címében hordja a népet, s a nép érdekében kell ítélnie. Népgyilkosokat például halálra.

Különösen akkor, ha ítéletében ki is mondja, hogy az »illető« különben halált érdemelne. Csak azért ne haljon meg, mert a nép is azt kívánja, hogy meghaljon?"

Bojta nem ítélte tehát halálra Szombathelyit. A vezérkar főnöke Magyarországon életben maradt volna, Jugoszlávia azonban kikérte, s ott végrehajtották rajta a halálos ítéletet.

A magyar honvédelmi miniszter könnyűnek semmiképp sem nevezhető funkcióját a voronyezsi katasztrófa idején az a Nagybaczoni Nagy Vilmos töltötte be, akinek embersége már miniszter korában is legendákat szült. A Jány- vagy Szombathelyi-legendával szemben ezek megalapozottak voltak. Ahol tudott, segített, amikor keménynek kellett lennie, az volt. De nem Jány-módra, nem Grassy-módra...

DR. TIMÁR ISTVÁN visszaemlékezéseiből megtudjuk, milyen körülmények között értesült a miniszter a 2. hadsereg katasztrófájáról:

Jány Gusztáv
a 2. magyar hadsereg
parancsnoka

1940-től kezdve csaknem állandóan munkaszolgálatos voltam. Az ország számos „kies" helyén megfordultam. Orvosnő feleségem — egy barátnője révén — kapcsolatba került Nagybaczoni Nagy Béla nyugalmazott tábornok feleségével, aki tevékenyen közreműködött abban — különösen attól kezdve, hogy sógora, Nagybaczoni Nagy Vilmos tábornok honvédelmi miniszter lett —, hogy ne osszanak be olyan századba, amelyet a határon túlra, hadműveleti területre küldenek. (Erre csak 1944 júniusában került sor, amikor már nem Nagy Vilmos volt a miniszter.) Így például 1942. júniustól 1943 januárjáig minden megszakítás nélkül (szabadság, de még látogatás sem volt) a Sárospatak melletti Lengyelpusztán szolgáltam. Itt nagy szerencsém volt, mert a századparancsnok (tartalékos főhadnagy, civilben banktisztviselő) már a vonaton engem választott ki írnoknak (minden protekció nélkül, egyszerűen szimpátiából).

Sárospatak környékén abban az időben kilenc munkásszázad állomásozott. Tagjai, nagyon kemény munkával katonai repülőteret építettek — a népbíróság által később súlyosan elítélt — Fáklya őrnagy irányításával. Egyes századoknál egymást érték a súlyos bántalmazások, így például annál, amelynek

parancsnoka a hírhedt Macskássy nevű tiszt volt. A mi századunknál, Lengyelpusztán azonban — a nehéz munka mellett is — emberiesség és tisztességes hang uralkodott (velem együtt szolgáltak például Barabás Tibor író, Gál György újságíró stb.). Mint írnok, sokat tudtam a többi századoknál uralkodó állapotokról is, mert a századparancsnok barátságába fogadott, és különösen a heti tiszti gyűlések után bizalmasan tájékoztatott az ott történtekről.

1943. január közepén téli szabadságra küldték a századot, így átmenetileg hazajöhettem. Január vége felé feleségem telefonüzenetet kapott, hogy a legközelebbi vasárnap délután a honvédelmi miniszter Szondi utcai lakásán beszélni akar velem. A megjelölt időben ő maga nyitott ajtót és a dolgozószobájába invitált. Körülbelül háromnegyed órán át kérdéseket tett fel a munkaszolgálat során általam tapasztaltakra, különösen a Sárospatak melletti élményeimre vonatkozóan. Ezekre természetesen megadtam a tudomásomra jutott tényeket tartalmazó választ, hiszen régóta tudtam, hogy Nagy Vilmos nemcsak nekem segít, hanem általában igyekszik orvosolni a munkaszolgálatosok súlyos sérelmeit, próbálja megakadályozni bántalmazásukat, megaláztatásaikat és ennek érdekében kemény harcot folytat a hadsereg nácibarát, fasiszta vezetőivel.

Amikor a beszélgetés véget ért és az eddigi támogatásért hálás köszönetemet kifejezve, el akartam távozni, a miniszter, akiről tudtam, hogy felnőtt lányai vannak, közölte, hogy ne menjek el, mert lányainál társaság van, köztük két fiatal tiszt, akik nemrég érkeztek Voronyezsből, és most fognak beszámolni neki, hogy mit tapasztaltak ott két héttel korábban, amikor a szovjet hadsereg áttörte a magyar vonalakat. Hívott, hogy menjek vele át a lakásnak abba a részébe, ahol a fiatal társaság tartózkodott. Ez meglepett, de a meghívást természetesen elfogadtam.

Amikor beléptünk a szobába (vagy inkább terembe), ott vagy nyolc-tíz fiatal hölgyet és körülbelül ugyanennyi fiatal tisztet (uniformisban voltak), valamint egy idősebb hölgyet pillantottam meg (utóbbiról kiderült, hogy a miniszter felesége).

A zsibongás elült, mire a miniszter, mint dr. Timár István ügyvéd urat bemutatott, és maga mellett egy fotelben hellyel kínált. Ezután olyasmi következett, amit sohasem fogok elfelejteni.

A miniszter két elegáns, rendkívül intelligens arcú fiatal tisztet (emlékezetem szerint mindkettő hadnagy volt) felkért arra, hogy számoljanak be arról, amit Voronyezsnél tapasztaltak. A két tiszt felváltva beszélt és az általuk színesen, de nyugodt hangon előadottak nyomán, a hallgatóság előtt feltárult az a szégyenletes borzalom, ami azóta is a Voronyezs helységnévhez a magyar történelemben fűződik. A beszámoló tisztek különösen kiemelték a szövetséges

német hadsereg nagy részének a hadszíntérről való menekülés közben tanúsított aljas magatartását a magyar katonákkal szemben.

A beszámoló alatt halálos csend volt a szobában. Nagy Vilmos egyre sápadtabb lett. Egyszerre csak felcsattant a miniszter feleségének éles hangja: »Vili, ezért magát fogják felelőssé tenni, ez borzasztó!« A miniszter feleségéhez fordult és remegő hangon ezt mondta: »Én ezért nem vagyok felelős, mert engem becsaptak. Két hét óta vezetnek félre hamis, megnyugtató jelentésekkel.«

Éreztem, hogy nem maradhatok ott tovább. Nemcsak azért, mert a hallottak rám is rendkívül megrendítően hatottak. A miniszter feleségének kezet csókoltam, a társaság felé pedig meghajoltam.

A miniszter kikísért és az előszobában arra kért, hogy senkinek egy szót ne szóljak arról, amit a két tiszt elmondott. Megjegyezte, hogy mindkettőt

Nagybaczoni Nagy Vilmos honvédelmi miniszter Jány társaságában

gyermekkora óta ismeri, mert szüleikhez jó barátság fűzi. Feltétlenül megbízik mindkettőben, így nem férhet kétség ahhoz, hogy igazat mondtak. Ha pedig elterjedne az országban, amit elmondtak, ez súlyos következményekkel járhatna. Megígértem, hogy kívánságához tartani fogom magam, és eltávoztam.

Levontam a következtetést: Nagybaczoni Nagy Vilmos becsületes ember, akit azonban félrevezetnek, ő pedig akaratát nem képes érvényesíteni a sok nácibarát főtiszttel szemben. Néhány hónappal később Horthy fel is mentette a honvédelmi miniszteri tiszte alól."

8

A honvédelmi miniszterre Voronyezs után szomorú kötelesség hárult. Be kellett számolnia azokról a borzalmakról, amelyek a távoli hadszíntéren történtek. A jeltelen vagy fakereszttel jelzett sírokról. Ezt a Canossa-járást örökítette meg Nagybaczoni Nagy Vilmos híres memoárjában, a *Végzetes esztendők*-ben.

Először a kormányzónak jelentettem a harctéri balsikerekről érkező híreket. A kormányzót nagyon leverte a vereség híre. Ő azonban még mindig remélte, hogy a németeknek sikerülni fog az oroszokat megállítaniok.

Ezek után a minisztertanácsnak is beszámoltam az eseményekről. A minisztertanácsot különben minden héten a szokásos tanácskozás alkalmával tájékoztattam. Természetesen a politikai pártokat is tájékoztatnom kellett, s a két ház védelmi bizottságaiban, bizalmas ülés keretében adtam elő az eseményeket. Itt teljes nyíltsággal megmondtam, hogy mi történt a harctéren. Semmit sem szépítettem, semmit sem hallgattam el, úgyhogy beszámolóm után egyes képviselők megütődve jöttek hozzám és azt kérdezték: „Nem félek-e megmondani a valóságot?" Nem — feleltem —, mert a parlamentnek tudnia kell az igazat.

Ekkor jelentettem ki azt, hogy a Don menti vereség oka elsősorban és legfőképpen abban keresendő, hogy a német vezetés a hadseregparancsnok sürgetése és jelentései ellenére sem csökkentette lényegesen a 2. magyar hadsereg arcvonalát és ennek következtében a front kiterjedése túl nagy volt.

Ugyanekkor leszögeztem azt is, hogy a német vezetés nem bocsátotta a tartalékokat idejekorán a hadseregparancsnok rendelkezésére, és azokat a páncélos alakulatokat, melyeknek beérkezését nemcsak a hadseregparancsnokság sürgette, de amelyeket Keitel nekem is megígért, egyáltalán nem küldte

el. A vereség felelőssége tehát egyedül a német vezetést terheli! Véleményem szerint a tartalékok hiánya okozta azt is, hogy a keleti arcvonalon a németeknek nem állott elég erő rendelkezésükre, mert nem hittek a magyar parancsnokság jelentéseinek, pedig a felderítések már jóval korábban kimutatták, hogy nagyarányú orosz támadás készül. A németek nem hitték el ezeket a jelentéseket, s így nem tették meg idejekorán intézkedéseiket, hogy az arcvonal veszélyeztetett részei mögött megfelelő ember és hadianyag álljon rendelkezésre.

Megmondtam, hogy a Sztálingrád feltétlen megtartására irányuló német törekvést nem tartom katonailag indokoltnak és hibáztatom, hogy a 6. német hadsereg ahelyett, hogy idejekorán visszavonult volna, ottmaradt a sztálingrádi szakaszban s ezzel megpecsételte megsemmisülését.

Értésükre adtam, hogy a sztálingrádi német hadsereg felmentésére irányuló ellentámadás sikerében nem bízom, mert az ellentámadásra rendelt erők nem elégségesek ahhoz, hogy a felmentést — különösen az orosz tél nehézségei közepette — végrehajtsák.

Kijelentettem azt is, hogy a délkeleti irányból megindult ellentámadás sikerét illetően a németek csak akkor reménykedhetnének, ha a bezárt 6. hadsereg ugyanakkor szintén támadásba lendülne. Erre azonban a Paulus-hadseregnek már sem ereje, sem felszerelése nincsen.

Aggodalmaimat a háború további fejleményei tekintetében nem fejthettem ki, mert tudtam, hogy a bizottságban ott ülnek azok a képviselők is, akik feltétlen hívei a németeknek, és nyilatkozataimat azonnal Hitler hadvezetőségének tudomására hozzák, még akkor is, ha kijelentéseimet titkos jellegű, zárt ülésen mondom el. Ezeknek az uraknak nem voltak aggályaik e tekintetben. Ilyen besúgás egyébként már a múltban megtörtént. Ezt az egyik zárt ülésen meg is mondtam a jelenlevő bizottsági tagoknak.

Annak ellenére, hogy tisztában voltam avval, hogy minden szavamat továbbadják a németeknek, mégis elmondtam a németek példátlan erőszakoskodásait és durva magatartását. Jelentések érkeztek ugyanis arról, hogy a visszavonulás alatt egyes német parancsnokok és csapatrészek milyen kíméletlen módon viselkedtek katonáinkkal szemben. Ha a falvakban a magyar csapatok már elszállásolták magukat, s a németek csak később érkeztek oda, képesek voltak a magyarokat szállásaikból éjszakának idején kiparancsolni, és ha ennek a parancsnak a fáradt és agyonhajszolt emberek nem akartak eleget tenni, fegyveres erőszakkal verték ki őket körleteikből.

Megvilágítottam a bizottság előtt azt a hihetetlen és embertelen eljárást is, mely szerint a németek megtiltották a magyaroknak a kiépített utak használatát, mert azokon a németek vonulnak vissza. A magyar csapatoknak úttalan

utakon, szántóföldeken, ingoványos, süppedős területeken kellett keresztülvonszolniuk magukat.

Nem hallgattam el azt sem, hogy a német autókra a magyar sebesülteket nem vették fel. Szóval a legbajtársiatlanabbul és legembertelenebbül viselkedtek a magyarokkal szemben.

(E kérdéseket aztán a magyar vezérkar főnöke külön átiratban hozta a német legfelsőbb vezetés tudomására, kérve azoknak orvoslását.)

A honvédelmi miniszter beszámolóját a minisztertanácsi jegyzőkönyvek — előbb 1943. február 23-án, majd 1943. március 2-án — örökítették meg. A felelős királyi minisztérium elé a 2. magyar hadsereg tragikus pusztulásáról már csak száraz adatok és számok kerültek.

1943. február 23.

A honvédelmi miniszter úr tájékoztatja a Minisztertanácsot a 2. magyar hadsereg oroszországi helyzetéről.

Eddigi veszteségeink halottakban, sebesültekben és foglyokban az eddig beérkezett hírek szerint hetvenezer emberre tehető. A nagy fagy mellett a visszavonuláskor sok, csapattestétől elvágott katona eldobta fegyverét. Puskautánpótlásról is tehát gondoskodni kell. Hibáztatja a német vezetést is, mert lebecsülte az oroszokat, és túlbecsülte saját erejüket és fegyvereik hatóerejét. Sajnos, a mi csapatainknál egy fél kilométerre egy-egy géppuska jutott. Az oroszok hadosztályai 18—22 éves katonákból kerültek ki, míg mi, sajnos kénytelenek voltunk a régi és idősebb korosztályok embereit bevonultatni. Nem volt olaj, zsiradék. Az oroszoknak egyszerű puskájuk volt és nagy számú géppisztolyuk. Nagy számú aknavetővel is rendelkeztek. A magyar hadvezetőség elgondolása most az, hogy több embert nem küldünk ki a harctérre és több felszerelést sem.

1943. március 2.

A honvédelmi miniszter úr tájékoztatást ad a Minisztertanácsnak arról, hogy milyen nagyra tehetők a 2. magyar hadseregnek anyagiakban való súlyos veszteségei a most lefolyt oroszországi téli offenzíva folyamán.

Eddigi megállapítás szerint a 2. hadsereg anyagiakban 75%-os veszteséget szenvedett. Összegszerűleg ez 367 millió pengőre tehető.

Tudomásul vétetik.

Tartalom

Meditáció előszó helyett 5
Előljáróban 15
A szereplők bemutatkoznak 17
A népbírósági rendelet megalkotása 48
Akasztás az Oktogonon 74
Ahol kihallgatták a gyanúsítottakat 82
Kiadatások, az első kihallgatások 107
A főbűnösök pereinek politikai ügyészei 135
A boldogtalan népek kötelessége 142
Csatlakozás az antikomintern paktumhoz 148
Imrédy Béla és a zsidótörvények 155
A megszegett örök barátsági szerződés 160
Egy elsikkasztott sürgöny 170
Az ürügy: Kassa 193
Harcban az angolszászokkal is 203
Kik voltak felelősek a hadüzenetekért? 211
Az újvidéki megtorlás 233
A 2. hadsereg becsülete 299

Felelős kiadó: Siklósi Norbert, a Lapkiadó Vállalat vezérigazgatója.
Felelős szerkesztő: Hegyi Béla.
Műszaki szerkesztő és a kötet tervezője: Mester Éva.

86 4665 – Révai Nyomda, Eger – Felelős vezető: Horváth Józsefné dr.